

一、政治
二、經濟
三、文化
四、教育
五、社會

48   2001   2002   2003   2004

Phragmites

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશ્ટ્રિય વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૩૭૭ વર્ગિક

પુસ્તકનુ નામ મારેન્ડ્ર કુડળા

વિષય

મહેન્દ્ર-મુક્તા

કિંવા

પ્રેમજ્વાળા.

(અતિ રસિક નવલકથા)

પ્રયોજક અને પ્રકાશક

ડક્કર લવજી માડણ સાતોદડવાળા.

All thoughts, all passions, all delights,
Whatever stirs this mortal frame
All are but ministers of Love,
And feed his scared flame

Coleridge

આવૃત્તિ બીજી

સવત ૧૯૮૧

પ્રત ૨૫૦૦

સને ૧૯૨૫

મૂલ્ય રૂ ૨-૮-૦

મુદ્રક — ભદ્રવજી પીતાંબર ઠક્કર

૬૦ લેડી નોર્થક્રાંટ હિન્દુ ઓર્ફનેજ કે એન સેલર પ્રેસ,
૭૭-૭૯ ચોપાટી રોડ મુંબઈ ન-૭

પ્રકાશક — કેસરી અધર્મ: ઠક્કર ભદ્રવજી માડણુ

૬૦ કાલ્યાણેવી રોડ, ઠક્કર અધર્મ ટોપીવાલાની ઉપર
લર નં. ૩૭૧-૭૩ મુંબઈ ન-૨

અંશસ્વામિત્વના સર્વાધિકાર પ્રકાશકને સ્વાધિન છે

સિંહ ગર્જના !

ભલે શીરે તલવારો ચમકે, લાખો શત્રુઓ હૂટે,
ભલે અમારા શીરની ઉપર, સદા દુ ખના વાદળો તૂટે,
ભલે અમ ગરદન પર, કારી છરી જલ્લાદની ફરસે,
ચડથો વીર રણુ સગ્રામપર, નહિ તે ઢાંધથી ડરસે
અમારા દેશને માટે, ખુશીથી ફાંસી ચડી જાણુ,
'વીર'ની વીરતા જોવા—વાંચો તમે કિંમતિ આંસુ !

મહેન્દ્ર મુક્તા કિંવા પ્રેમજવાળાને ટક્કર મારે એવી ગમે તેવા પાપાણુ
હૃદયને હચમચાવી નાખે એવી—વીર તથા કરુણા રસથી ભરપુર—
એકવાર હાથમા લીધા પછી પુરી કર્યાં સિવાય પડતી
મૂંઝાલુ મનજ ન માને—એવી નવીન 'નવલ કથા' નામે

કિંમતિ આંસુ યાને લટકતી તલવાર.

થોડા વખતમા બહાર પડશે

કેસરી અધર્મ

કાલ્યાણેવી રોડ મુંબઈ નં-૨.

અર્પણ પત્રિકા.

પરમ પૂજ્ય વૈકુંઠવાસી તીર્થ સ્વરૂપ પિતાશ્રીના ચરણમા
આમ્ય જીવનને નદનવન સમ માની કૃષિકારનો અત્યુત્તમ
ધ ધો સ્વીકારી, બહોળા કુટુંબ માટે આપે જે શ્રમ
ઉઠાવ્યો છે, મારા શ્રેય માટે આપે જે નિશ્ચિન
ચિત્તવન કર્યું છે, જીની રીતીના પણ સાચા અને
વિશાળ ધર્માચારમા અડગ રહી સાદુ અને
સતોષી જીવન ગુજરી મારાપર આપે જે
ઉપકાર કર્યો છે, તે મહદ્ નિઃશ્ચય ચુકવવા
હું અસમર્થ છું, પણ તે વાત્સલ્ય
પ્રેમના ચત્કચિત્ સ્મારક તરીકે
મારી અદ્વિતિ અનુસાર
લખાયેલુ આ પુસ્તક હાલ
તો આપના અમર
આત્માને અર્પણ
કરી સતોષ
પામુ છું
લી. ચરણનો દાસાનુદાસ ચરણ રજ
લવજ માંડણના
સાપ્તાહ ૬૭૫૮

વૈકુંઠવાસિ પરમપૂજ્ય શિરછત્ર પિતાશ્રી

માંડણુ વેદજ્ઞ પ્રત્યે પુત્રોદ્ધાર.

(સવૈયા)

મ
ર
હ
મ
પિ
તા
માં
ડ
ન
વે
દ
જ્ઞ

દનમોહન નટવર પ્રભુનાગર, જ્ય મોરલીધર રાધેશ્યામ,

મ્ય મનોહર મગળ મૂર્તિ, દ્વિકર જોડી કર પ્રણામ

જનર જન્ય તણ દુનિયાના, કૃષિકારનુ કીધુ કામ;

મ પુજ્ય શિરછત્ર પિતાને, પ્રિતેથી હું કર પ્રણામ

તૃક્ષણુ એ મહદ્ ન્દુ છે, આ ન્દુમાથી નવ છુગય,

ત તણુ ઉપકાર કદાપિ, કેટ કાળે ના ગણી શકાય

ડણુ મારા પુજ્ય તાતણ, ધર્મનીતિના કરતા કામ,

ર રાખી અતર્યામીનો, પ્રપચનુ નવ જાણ્યુ નામ

હોતો વાસો શહેરી જીવનનો, સાતોદડ નિજ જ્યાડ ગામ,

રાઈ માતાનુ પૂજન કરીને, કળા કુળ દીપાન્થુ નામ

જ્યા લેખમિથ્યા નવ થાયે, ઓગણીસે અઠોતેર સાલ,

વન મનુજ્ય યાત્રા પુરી થઈ, છોડી આ જગની જગળ

કાલ્પન સુદી ચોથ ગુરુએ, વેકુઠ માહિ કીધો વાસ,

લવજ આ અથ અર્પે તેને, હું તેની રજનો છું દાસ.

સ્વર્ગવાસી માહત્તુ વેલજી સાતોઢ્યાળા

જન્મ સ ૧૯૦૮

અવધાન સ ૧૯૭૮

મૃત્યુ ૪ જુલાઈ

લેખકના એ ભાલ.

નહિ કે અમર રહેવાનું, ખરે એક દિન વારો છે,
અમે તો અદ્યના મહેમાન, - અમારો યથ ન્યારો છે
જેને દુનિયા કહે ન્યારો, ખરે તે પ્રાણ અમારો છે,
નહિ કે દોસ્ત કે દુશ્મન, અમારા એ ત્રિચારો છે
મજે જો લાખરી સુકી, કની પકવાન તોયે શુ ?
સુવાને સ્થાન કે વેરાન, કદી સ્મગાન તોયે શુ ?
ખોટી છે જાતની માયા, માયાનો મોહ નકામો છે,
જવાનું એક દિન સૌને પ્રભુ ધામે વિસામો છે

કેળવણી વધતીજ જાય છે, જ્ઞાનીઓનો તોટો નથી લક્ષ્મીવાનોની
હદ નથી હુજરની પરિસીમા નથી આમ કરો, તેમ કરો
વગેરે અનેક ધ્વનિથી વિશ્વ ગાજી ઉઠ્યું છે, છતાં પરાપૂર્વથી
ચાલતી આવેલી નીતિ રીતી કયા ઉડી ગઈ તે તો કોઈ કહે ? પેપરો
વખ્યા, માસીકાની હદ ન રહી, ગઝલ, કંઠાલી ગલીએ ગલીએ
ગવાણી, છતાં આ જ્ઞાનના ધોધવાળું સ્થળ તો કોઈ બતાવો ?
જમીનમાંથી રસ કસ ઉડી ગયો, વર્ષાદ દર સાલ રીસામણી કરી બેઠો,
કુતૂહલ નીચ ધરમાં ચાલી જાય, જ્ઞાની હીજાય, અધર્મના પોચાર
પડે, મૂખ મલકાય, ધર્મ ડડાય, શીશળવતી દુખી ચાપ, કુલટા
હીરા મોતીના હાર સળે-આ બધું શુ થવા બેઠું છે તે તો કોઈ કહે ?
ત્રીશ વર્ષે દાન જાય, ચાળીસે સ્વધામ પહોંચાય, વડવાઓના કુળાચાર
તથા સાદાઈ સદાની અદ્વય ચાપ-એનું કારણ તો કોઈ કહે ?

બ્રાહ્મણોમાંથી બ્રહ્મત્વ ઉડી ગયું ! ક્ષત્રિમાંથી વીરતા ગઈ, વૈશ્યમાંથી
વાણીજ્ય ગયું, અને શુદ્રમાંથી વીર નરો પાડવા માડ્યા-આ પર જરા
તો વિચાર કરો આ તે દુનિયા આગળ વધે છે કે પાછળ હટે છે ?

તુ નેવના નીર મોભે ચડતાં નથી ? વાંચક તુ રાજા હો ! શ્રીમાન
 રી હો ! વક્તા હો ! વક્તા હો ! લેખક હો ! જ્ઞાની હો !
 વિદ્વાન હો ! કે હુજરનો ઉસ્તાદ હો તુ જે હો તે, તને મુખારક છે
 તારી લેક્ષ માત્ર મને પરવા નથી, તુ પણ કોઇની પરવા રાખતો ના
 પરવા સત્યનીજ રાખજો તેજ તારૂં દિલ કરશે ઉજ્જવિના શિખર
 પર તેજ તને ચક્રવર્તી તેજ આ લોકમા તથા પરલોકમા તારૂં શ્રેય
 કરશે બાકી બીજાની પરવા કરવી તે તો ખાલી હવાઇ ધુમાડાના
 બાયકા છે માટે પરવા એક સચ્ચીદાનદ સ્થામનીજ કરજો હુ તથા
 તુ બન્ને આ સસારના પ્રવાસી મુસાફરો છીયે, આજે, કાલે, કે
 પાંચ પચીસ વર્ષે આપણે જે રસ્તે આગ્યા, તેજ રસ્તે જઇશું
 માટે સુકૃત્યનુજ લાથુ બાંધજો, આખર તારો અને મારો પથ એકજ છે

આ પુસ્તકનો અભિપ્રાય બાંધવામાં ઉતાવળો ના થઇશ આજે
 ખરાબ લાગે છે, તેજ કાલે સુદર જણાશે આજના બોલ પર કાલે
 એકા મરાશે સમય સમયનુ કામ કર્યેજ જશે, એ વાત લક્ષમાં
 રાખી-આ મહેન્દ્ર સુકતા-પુસ્તક વાંચી વિચાર કરજો સારૂ લાગે તે
 મહણ કરજો, હસ માફક પાણીને તણ, દૂધગ્રાહી થજો, જીભનો
 બોકતા હુ જ છુ, આમ સમજી આ પુસ્તકમાં બનેલા બનાવ ધારી
 ધારીને વાંચ, વાંચીને વિચાર ખરાબ લાગે તેને તરછોડ એજ જે
 બોલ પ્રકાશીત કરી હાલ તો અહીંથીજ વિરમુ છુ

શાન્તિ ! શાન્તિ ! શાન્તિ !

લી૦— કેશરી બ્રધર્સ

કા. લવજી આરજી દોષીવાલજી

પ્રસ્તાવના.

उपन्यासस्तु वाङ्मयस्य ।

અમરકોશ

અસ્તુત ' મહેન્દ્ર-મુક્તા કિંવા પ્રેમજવાળા ' નામક નવલકથાની અથમ આવૃત્તિ સવત ૧૯૭૮ના શ્રાવણ માસમાં પ્રસિદ્ધ કરી વાર્તા વિલાસી લખિત સાહિત્ય પ્રિય સર્જનોની સેવામાં સાદર સમર્પણ કરી હતી, તથા એ સર્જનો તરફથી મળેલા કદનાત્મક આવકારને લીધે જ આટલા ટુક સમયમાં પુષ્કળ સુધારા વધારા અને પ્રાશ્નિક ચિત્રો સહિત આ ખીણ આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે જો કે અથમાવૃત્તિની સઘળી પ્રતો ધણી વખતથી ખપી મૂક હતી તથા વાચકો અને વેચારીઓની આ પુસ્તક માટેની માગણી નિરતર ચાલુ હતી હતી વિશ્વસ સારનું નહાનું કિંવા મોટું પ્રત્યેક કાર્ય તેના નિયત સમય પૂર્વે સંપૂર્ણ થતું નથી એ અબાધિત સનાતન સિદ્ધાંત આ સામાન્ય કાર્યને પણ લાગુ પડે છે

નવલકથાનું સાહિત્ય આજકાલ હરેક દેશમાં મુખ્ય સ્થાન ભોજવે છે લોકશયિ પણ નવલકથાઓ તેમજ વાર્તાઓ વાંચવા તરફ અધિક આકર્ષાય છે એમ હરકોઇ મુકત કંઠે સ્વીકારે છે નવલકથા કિંવા વાર્તા દ્વારા વાચકોને આનંદ આપે જ્ઞાન સહેલાણીથી આપી શકાય છે અને તેટલા માટેજ કહેવામાં આવ્યું છે કે —

It is certain and the higher class of novelists never fail to recognise and claim that the functions of a novel are more numerous, higher and more sacred than the more pandering to the taste of the novel—reading public.....that reality in flesh and blood under the guise of fiction can supply the ordinary reader with subtler moulds

and finer castes for the formation of his inner self than abstract discussions and this is especially so with a people who must be made and not simply left to read '

આ વાક્યો ઉપરથી નવલકથાઓનું સ્થાન સાહિત્યમાં કેવું મહત્વનું છે એ સહેલાણીથી સમજી શકાય તેમ છે

આ નવલ કથા કલ્પિત લખેલી હોય એમાં કેટલાક ખોલક વિષયો અને ચિત્રચારિત્ર્યનું યથાશુદ્ધિ આલેખન કરવામાં આવ્યું છે

નવલકથાનો નાયક મહેન્દ્રકુમાર સખી, સત્યાગ્રહી, વીર પુરુષ છે. એ વીરનર શત્રુઓના પ્રયત્નોનો ભોગ સહ પડવા છતાં પોતાના નિશ્ચય ઉપર દૃઢ રહે છે તથા માયાકપિણી ચંદ્રપ્રભા તેના પ્રેમની પ્રાપ્તિ માટે પુષ્કળ પ્રયત્નો કરતી હોવા છતાં મહેન્દ્ર સન્માર્ગ ઉપર સ્થિર રહી એ માયામાં વિલસત થતો નથી એ ઉપરથીજ એની ચિત્ત વૃત્તિનું મહત્ત્વ સમજી શકાય છે

કેવળ ખુશામદીઆ, સ્વાર્થપરાયણ, દીર્ઘદૃષ્ટિહીન અધિકારીઓને રાજ્યનું તત્ત્વ સોંપી દેઇ રાજ્ય અત પુરમાં આપેા મીચી પડી રહે છે, તેની પ્રજાને કેટલું બધું દુઃખ વેઠવું પડે છે, તેના રાજ્યના કર્મચારીઓ પોતાની સત્તાને દુરુપયોગ કરી નિર્દેશિ ઉપર કેવો અધિજો બુદ્ધિમ ગુજરે છે, એવે કર્મચારીઓનાં પાપોના પ્રાયશ્ચિત્તને પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં તેમની કેવી દયાબળક દૃઢશા થાય છે તેનો ચિતાર આ નવલકથાનાં પાત્રો રાજસિંહ, ગુલાબરાય વગેરે રજૂ કરે છે

નવલકથાની નાયિકા મુક્તાનું ચારિત્ર્ય હરેક પ્રતિવ્રતા પ્રમદાને માટે અને સદ્ગુણી સુશીલા માટે અનુકરણીય છે કિસોર અવસ્થાનો મહેન્દ્ર કુમાર સાથેનો નિર્દોષ બાળસ્નેહ વયોવૃદ્ધિની સાથે સાથે કાળધર્મ અનુસાર પ્રણયનું દૈવીરૂપ ધારણ કરે છે રાજવિભવ, ઐશ્વર્ય, ધન સપતિ વગેરેને ઠોકરે ઉડાવી મુક્તા મહેન્દ્રની અનુરાગિણી થઈ રહે છે તથા અતે એ દેવી પ્રેમની જે જ્ય જ્ય તિ થાય છે તે જોઈ સ્વાભાવિક રીતે જ વાંચકના નેત્રોમાંથી હર્ષાશ્રુઓ ઉભરાઈ જવાનો સભવ છે.

નવલકથાની રસિકતાને વધારવાના હેતુથી જે એ ચાર પાપ ચરિત્રોની અવતારણા કરવામાં આવી છે તેથી વિશુદ્ધ ચરિત્રના પાત્રોની કસોટી થાય છે અને અતે ધર્મે જ્ય તથા પાપે ક્ષમ એ સત્ય સિદ્ધાંત સફળ થાય છે

હું પ્રથમકાર કિવા વિદ્વાન હોવાનો દાવો કરતો નથી તેમજ આ કાંઈ મહારો વ્યવસાય પણ નથી, છતાં અવકાશને વખતે આત્મતૃપ્તિ કિવા મનના સંતોષ માટે જે પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તેનું આ પ્રથમ સ્વરૂપ છે મહારા બીજા પ્રયામે પણ યથાસમયે અનુકૂળતા મળતા જનસમાજ સમક્ષ રજૂ કરવાની મહારી તીવ્ર ઇચ્છા છે પછી તો ઇશ્વરેચ્છા બળવાન છે

આ નવલકથાની પહેલી આવૃત્તિ અત્યંત ત્વરાથી છાપવામાં આવેલી હોવાથી તેમજ હું વ્યવસાયમાં રોકાયેલો હોવાથી તેમાં ઘણા મુદ્દણુ દોષ રહી ગયા હતા એ દોષો સંશોધિત કરવા ઉપરાંત આ આ આવૃત્તિમાં કેટલુંક નવું લખાણ ઉમેરવામાં આવ્યું છે મનુષ્ય માત્ર જીવને પાત્ર છે જીવ વગરના માણસને દેવજ કહી શકાય એવું દેવત્વ મહારા જેવા પામર પુરુષમાં નહિ હોવાથી રહેલી જૂલો માટે ક્ષમા યાચવામાં આવે છે

આ આવૃત્તિના ચિત્રો ગુજરાતના વિખ્યાત ચિત્રકાર રા રાવળના અનુયાયી અથવા તો શિષ્ય રા કનુ દેસાઈએ ટૂંકા વખતમાં તૈયાર કરી આપ્યા છે એ માટે તેમને ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે

સુવિખ્યાત નવલકથાકાર રા મજલાલ જાદવજી ઠક્કરે કેટલીક ઉપયોગી માર્ગદર્શક સૂચનાઓ આપી છે તથા કે એન સેલર પ્રેસના વ્યવસ્થાપક રા જાદવજી પીતામર ઠક્કરે ઘણી કાળજીથી આ કામ છાપી આપ્યું છે તેથી એ બંને સન્માન સ્નેહીઓનો હું આભાર માની વિરમું છું

મુબમ

તા. ૭-૫-૧૯૨૫

}

વિનીત સેવક,

ઠક્કર લવજી માણુ સાતોડવાળા

વિષયાનુક્રમશિકા.

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	હું સરિતાના તટ ઉપર	૨
૨	જી પાપીઓની પ્રપચ્છળ ..	૧૪
૩	જી ચંદ્રપ્રભાનુ ગુપ્ત નિવાસસ્થળ ..	૨૫
૪	થુ ખ્યાલાનુ પરિણામ કિંવા મદિરાપાનનો અભામ	૩૭
૫	મુ મુકતાનો દૃઢ નિશ્ચય	૪૫
૬	હું મસ્ત પ્રેમિકની હૃદયવ્યથા	૫૧
૭	મુ ચંદ્રપ્રભા અને મહેન્દ્રની મુલાકાત	૫૭
૮	મુ માયાવિનીની મોહજળ .	૬૪
૯	મુ મુકતાની ભીષ્મ પ્રતિજ્ઞા	૭૭
૧૦	મુ છ'છેડાયેલી ઝેરી નાગણ	૮૪
૧૧	મુ ઈશ્કનો અભામ અને અનુચિત પ્રેમનુ પરિણામ	૧૦૫
૧૨	મુ કુલટાનુ કારસ્થાન	૧૧૬
૧૩	મુ કુલટાની કર્મકથા	૧૩૦
૧૪	મુ ભયકર ભ્રમ કિંવા સતીત્વની કસોટી ...	૧૪૫
૧૫	મુ અખળાનો અનુતાપ	૧૬૬
૧૬	મુ ન્યાયને નામે નીતિનુ ખૂન	૧૭૩
૧૭	મુ પ્રેમજ્વાળા કે લોહીની ધારા .	૧૮૯
૧૮	મુ વિશુદ્ધ ન્યાય તથા કરણી તેવી પાર ઉતરણી	૧૯૮
૧૯	મુ સખીઓનો શૃંગાર વિનોદ	૨૦૬
૨૦	મુ મહેન્દ્રને રાજ્ય પ્રાપ્તિ તથા નરેન્દ્રનાથનો સંસાર ત્યાગ	૨૧૫

વેરાઈ માતાનો અદ્ભુત ચમત્કાર !

જે જેની સાહના કરે છે, તેજ તેને મળે છે. શ્રદ્ધા સમાન વિશ્વમાં કાઈ અજબ શક્તિ છેજ નહિ. શ્રદ્ધાથીજ કુદરતના અકળીત કાર્યો આપોઆપ થયાજ કરે છે. શ્રદ્ધાથીજ મનુષ્ય વિજય પામે છે. શ્રદ્ધાથીજ મનુષ્ય આકાશ પાતાળ એક કરી શકે છે. જેનામાં શ્રદ્ધા નથી, તે મનુષ્ય જીવવા લાયકજ નથી. શ્રદ્ધાથીજ નૅપોલીયન આખા યુરોપને હકાવી શક્યો, તેમજ અધ પૃથુરાજ એક ખાણે શાહબુદ્દીનનો નાશ કરી શક્યો.

આધુનિક સમયના યુવક વર્ગમાંથી ઘણે ભાગે શ્રદ્ધાનો લોપ થતો જાય છે. વડીલોના કુળાચાર કે દેવમંદિરો પ્રત્યે અધ શ્રદ્ધાજી મધ અતોચ્છ્રદ તતોચ્છ્રદ જેવી સ્થિતિમાં સંપડતો જાય છે. પણ શ્રદ્ધા શું કામ કરે છે ? તે નીચેની સત્ય ઘટમાળ ઉપરથી આપોઆપ જણાશે.

કાઠીયાવાડમાં બાદર નદીને કાંઠે સાતોદડ નામે ગામ છે. ગામ નાનું છે, ગરાસીઆઓની વસ્તી વિશેષ છે, આ ગામ પર એજન્સીની હકુમત છે. ગામમાં સાતોદડી નદી વહે છે તેના કુદર તટપર વેરાઈ માતાનું પવિત્ર સ્થાનક છે. માછનો પરચો હાજરા હજાર છે. શુદ્ધ હૃદયની આરાધનાથી કરેલી માન્યતા અફળ જતીજ નથી. કેટલાયે મનુષ્યો માછની માન્યતાના પ્રભાવે મનવાન્નિહત ફળ પામ્યા છે.

મારા પિતાશ્રી વેરાઈ માતાના ચુસ્ત અનુયાયી હતા. બાળપણથીજ તેઓ તેમની આરાધના કરતા ખાતાં, પીતાં, હરતા, ફરતા ગમે તે સમયે તેમનાં મુખમાંથી માછના પવિત્ર નામનીજ ધૂન નીકળતી.

સાઠ વર્ષ પર્વત તેઓએ ખેતીનું કામ કર્યું છે. આ ૬૪ વર્ષ અથા તેઓ મુખમાં આંખા, અને મૃત્યુ પર્વત તેઓએ અર્ધજીવ વાસો કર્યો.

તેમના બીજા ચાર બધુએ સાતોદડમાજ હતો મરતુ સમયે તેમને પોતાના ડામાલાલ બધુને મળવાની જાણાસા થઇ તેમની આ ભાવના તૂટ કરવા અમે તરતજ અમારા પુજ્ય ડાયાકાકાને તેડાવ્યા બને બધુએનો પ્રેમ અસીમ હતો તેમના આવાગમન પછી મારા પુજ્ય પિતાશ્રી ચોવીસ કલાકમાં રામચરણ પામ્યા, અને તેમની પછી ચોવીસ કલાકે પ્રાત કાળમાં મારા કાકા પણ પચતવને પામ્યા.

આ સ્થળે મારા લખવાનો એજ ભાવાર્થ કે મારા પિતાશ્રીએ પોતાનો પ્રાણ પોતાના બધુને મળવા ખાતર ટકાવી રાખ્યો તે પુજ્ય વેરાધ માતાની આરાધનાનુજ પરિણામ છે અદ્વાપિ પર્યાંત માણના પવિત્ર સ્થાન પરથી કોઇ ચોર, લુટારો અથવા દુષ્ટ પાપી તે રસ્તેથી પસાર થઇ શકતો જ નથી, અને માતાના સ્થાનવાળો દરવાજો હજુ પણ સદાકાળ ખુલ્લોજ રહે છે.

આ દષ્ટાંતથી અધ શ્રદ્ધાળુ મનુષ્ય અમે તે તક વિનક કરે પણ શ્રદ્ધાળુ ભાવિક મનુષ્યે ચોખ્ખુ સમજવું જોઇએ કે શ્રદ્ધા એજ મનુષ્યોનો સાચો દેવ છે આ દષ્ટાંતથી અધ શ્રદ્ધાળુ મનુષ્યો પોતાના પૂર્વજોને પચલે ચાલી ધર્મ પ્રત્યે અડગ રહે એવી શ્રી અંતરયામી પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

લી.—લવજ માંડણ સાતોદડવાળા.

બધી બાબતોમાં તમારી બેદરકારી ચાલશે

પરંતુ

સોના, ચાંદી, અને ઝવેરાતના દાગોના

માટે તો તમારે

ત્રીભોવનદાસ ભીમજી

ઝવેરી

તુ નામ નોંધી રાખ્યા સિવાય તમોને પૂર્ણ સંતોષ નહીંજ
મળે કે જેના શો રૂમમાં આવતવી કારીગરી અને સુંદર
કૃત્તિ નિહાળતાં તમારા નેત્રોને નવરાશ નહિ મળે.

વિશેષમાં—ઘરાકો સાથે વિનયવાળું વર્તન
અને સંપૂર્ણ સરચાહ તમોને
ત્રીભોવનદાસને ત્યાં પળેપળે
અનુભવવાનું મળશે.

૧—મુળજી જેઠા મારકીટ સામે, } ટેલીફોન નં. ૨૩૭૪૧
રોડ મેમણ સી, —મુબઈ.

દુનીયામાં વખણાતી ચીજો.

પાટણના પટોળા, સુરતની ધારી, અમદાવાદનો મશરૂ અને ખજાતની સુતરફેણી તથા નેશનલનું સો ટયુનું સોનું જેમ વખણાય છે તેવીજ રીતે ઠક્કર અધર્સની ટાપીઓ વખણાય છે.

અરમાના હાથી વખણાય છે તેવીજ રીતે જગપ્રસિદ્ધ ઠક્કર અધર્સની ટાપીઓ સૈને મોઢે વખણાય છે.

મૈસુરમા સોનાની ખાણ છે તેવુજ ઠક્કર અધર્સને ત્યા ટાપીઓનું જગી સગ્રહસ્થાન છે.

કાશ્મીરની ખુબસુરતી વખણાય છે તેવીજ રીતે ઠક્કર અધર્સની ટાપીઓ શીરની ખુબસુરતી વધારે છે.

ઉનાવાના ગરમ પાણીમા નાહવાથી રોગ નબ છે તેવીજ રીતે ઠક્કર અધર્સની ટાપીઓ પહેરનારાઓનું દારીદ્ર્યપણું મટાડી નવું જીવન અર્પે છે.

હવાફેરથી તદુરસ્તી વધે છે તેવીજ રીતે ઠક્કર અધર્સની ટાપીઓ પહેરનારાઓ શીરની શોભાથી મસ્ત અને છે.

કાલ્યાણદેવી રાજરોડ છે, ઠક્કર અધર્સની દુકાન રાજરસ્તાને શોભાવે છે.

શહેનશાહ જ્યોર્જની પધરામણી વખતે જેવો લોકોનો દરોડો પડ્યો હતો તેવીજ રીતે હર શાનિ, રવી અને બુધવારે ઠક્કર અધર્સને ત્યા ટાપીઓ ખરીદનારાઓનો જનરો દરોડો પડે છે.

સખાકાળના રંગો જોવામાં જેવી મોજ મળે છે તેવીજ રીતે ઠક્કર અધર્સની ટાપીઓનું સગ્રહસ્થાન જોવામાં મોજ મળે છે.

મમે તે જમા ઉપર તમારા ખીસામાં હાથ નાખી સીકકો કાઢશો તો તમને ખાતરી થશે કે જે સીકકા ઉપર શહેનશાહ જ્યોર્જની છાપ હશે તેવીજ રીતે મમે તેના માથા ઉપરની ટોપી તપાસશો તો ઠક્કર બ્રધર્સના મારકાની ટોપીઓજ બ્યુટીફુલ માલમ પડશે

ઠક્કર બ્રધર્સ એટલે ટોપી અને ટોપી એટલે ઠક્કર બ્રધર્સ એમ જગજગ બોલાય છે

દર શનિ, રવી અને બુધવારે મમે તે કીમતની ટોપી ખરીદનારને કીમતી ભેટો તદ્દન મફત મળે છે

તમો મુઝારો નહી પશુ આવીને જોશો કે તુરત ખુશી થશો કારણ કે તમારે જેવી જોઈતી હોય તેવી જાત જાતની ટોપીઓના મળવર સ્ટોક તમારી સેવામાં હાજર છે

જાત જાતની ઝવેરી, અનેક જાતની બેગલોર અને હુ ગેરીઅન ટોપીઓ વીગેરે વીગેરે મળવાનું ભરોસાઘર અને લોકપ્રિય ઠેકાણું.

ઠક્કર બ્રધર્સ, કાલબાદેવી રોડ,

અલસીના પાટીયા પાસે

જ્યા હાલમાં ટોપીઓના ભાવમાં બેહુદ ઘટાડો કરવામાં આવ્યો છે તે તમો પોતે રૂબરૂ તપાસ કરી ખાતરી કરશો.

ઠક્કર બ્રધર્સ

તરેહવાર ટોપીઓના પ્રખ્યાત વેપારી

(સોલ પ્રોપ્રાયટર-માવજી માંડણુ ઠક્કર)

૬૦ કાલબાદેવી રોડ, ત્રામના પાટા ઉપર, મુબઈ ૨.

ખબરદાર ! ભુલ્યા ત્યાંથી પાછા ફરો !

વેપારીઓના લાભ માટે અમુલ્ય તક.

કેસરી પ્રધર્મ

નુ નામ ટોપીના શાહ મેન્યુફેક્ચરર તરીકે હવે કેનાથી અબજ રૂબં છે ? અમારા કારખાનામાં દરેક જાતની ટોપીઓ જેવી કે બેંગલોર, હંગેરીયન ટોપ્રેસ, એસ, વાઇ તથા ઝવેરી ટોપીઓ જથ્થાબધ મળશે

ટોપીમાં બ્લેક તદ્દન મફત છાપી આપશુ કોઈ પણ વેપારી અમેને પચીશ દરજ્જાન ટોપીઓનાં ચોરડર આપશે તેને અમારા 'બચો' ટોપીમાં તેના નામનો બ્લેક તદ્દન મફત છાપી આપશુ.

તા ક -આટલું ખસુસ રાખજો કે આખા હિંદુસ્થાનમાં અમારા કારખાના બરાબર કોઈ સસ્તું કામ કરી આપતું જ નથી બહાર ગામના ચોરડર પર પુરતું લક્ષ આપવામાં આવે છે

“કેસરી પ્રધર્મ”

ડા. લવજી માંડલુ.

કારખાનું -કાલબાદેવી રોડ, ઠક્કર બધર્સની ઉપર
બીજો માળે મુંબઈ ન-૨.

કેસરી 'અધર્સ'
ડૉ. લવજી માણે સાતોદરવાળા

ॐ तत्सत्परमात्मने नमः ।

મહેન્દ્ર-મુક્તા કિંવા પ્રેમજવાળા

દિક્કાલા ચત્તવચ્છિન્નનન્તચિન્નમાત્રમૂર્તયે ।

સ્વાનુમૂલ્યેકમાનાય નમઃ શાન્તાય નેજમે ॥

દિશા, કાળ આદિથી માપરહિત, અનંત (છેડા વનાના , ચતુર્થ માત્ર મૂર્તિ તથા આત્માના અનુભવના જ એક સારરૂપ હોત તેજને હું નમસ્કાર કરું છું

“કિનારો પ્રેમ સાગરનો નથી કોઈ પ્રાણીએ દોડો,
ન જાણે કોઈ કે એ સ્વાદ, છે ખારો અગર મીઠો ।
કદિ ઝલ્યાં કદિ ઘેલા, ફરે છે પ્રેમ પખીડા,
ધરે છે બાહ્ય શાન્તિ પણ હુપાઈ અતરે પીડા ”

મકરણ ૧ હુ.

સરિતાના તટ ઉપર

સંખ્યાકાળનો સમય હતો. સૂર્યદેવ અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હતા. આ વખતે નિર્મળા નદીનો કિનારો અત્યુત્તમ કુદરતની છાયાનુભવ કરાવતો હતો. કિનારાપર પથ્થરની શિલાઓ પડેલી હતી, એમાંની એક ઉપર યુવક તથા એક કુમારિકા બેઠા હતા. લીલી હરિયાળી ભૂમિથી ચોપાસનો દેખાવ સુદર જણાતો હતો. સામે કિનારે ન્હાના મ્હોટા વૃક્ષોની હાડ દેખાતી હતી. કોઈ કોઈ વખતે આજીવાજીવી સભાગાની ખીંહામણા હિસકામણીઓની ઓનો ગમે તેવા કડોનિર્મમ હૃદયને પણ ધ્રુજાવે એવી હતી.

અદ્ર જેતુ નિર્મળા તેજસ્વી વદનમંડળ, પ્રતિભા અને દૂરદર્શિતાનો પરિચય કરારનાર રત્નમયનયનયુગલ રૂપાની ઘટડી જેવો દિલના તારને નચાવી મુકે એવો કંઈક વગેરેથી આ બાળા ઘણી રમણીય અને મનોહારિણી લાગતી હતી તેનું નામ મુક્તા હતું. તેની ઉંમર પંદર વર્ષની હતી. યુવક મહાન પ્રભાવશાળી હોવા છતાં માઠ વિચારમાં લીન બની ગયેનો હોવાથી તેનું વનકમળ-કરમાયા જેતુ દીસતું હતું. તેનું વય વીસેક વર્ષનું હોય એમ તેના મુખારવિદ ઉપથી જણાતું હતું. તેનું નામ મહેન્દ્ર હતું.

બાળિકાનું નામાભિધાન મુક્તા હોઈ વીણાના રણકાર જેવા મંદુર સ્વરે તેણે કહ્યું — “મહેન્દ્ર, જુઓ જુઓ ! નદી કિનારો આ સમયે કેવો રમણીય જણાય છે !”

નયનુવક મહેન્દ્રે કહ્યું — “કુદરતની અકળ લીલાનો પાર પામવા મનુષ્યજાતિ કર્યા સમર્થ છે ?”

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! સામેના સ્વચ્છ જળાશયમાં ચાંદલી જળથી શ્વમારે વિખુટી પડતી નથી ?

મહેન્દ્ર—વિખુટી પડે તો તેનો જીવ જાય

મુક્તા—તેનું કાંઈ કારણ ?

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! તારા ભાવયુક્ત શબ્દો મારા હૃદયને ઊડી અસર કરનારા છે. પ્રેમના અપૂર્વ આધિપત્યથીજ આ વિશ્વનો સઘળો કારોબાર ચાલી રહ્યો છે. જળ ઉપર માછલી, સરોવરપર હસ, ચંદ્ર ઉપર ચંદ્રાર પક્ષી અને દીપક ઉપર પતંગ શા માટે પટકાય છે ? તેનું કારણ તું જાણતી નથી ?

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! જાણુ છું પણ

. . . . .

મહેન્દ્ર—કેમ અટકી ?

મુક્તા—રાજકુમાર ! આ સમયે વિશેષ કાળ માટે રોકાવામા સાર નથી ચાલે, આપણે આપણા નિવાસસ્થાન તરફ રવાના થઈએ પિતાશ્રી પણ શિકારપરથી આવી ચુક્યા હશે કાલે પુનઃ આ સ્થળે આવ્યા પછી જે હકીકત કહેવાની છે તે હું તમને કહીશ.

આમ કહી એ નિદેશ બાળા મહેન્દ્ર સાથે ઘર તરફ રવાના થઈ

ઘેર જતા જ તેમણે દોલતસિંહને મહાર બગીચામા ફાવ્યપર બેઠેલા બોચા બગીચાએ વિનયથી તેમને પ્રણામ કર્યા. દોલતસિંહે બગીચા મસ્તકપર હાથ મૂકી પુષ્કળ પ્રેમથી પૂછ્યું -

“ મહારા પ્રિય સત્તાનો ! તમે ખુશીમ છોને ? ”

“ પિતાશ્રી, અમેને અહીં શું દુઃખ છે ? તમારા પુણ્ય પ્રતાપથી અમે સુખી છીએ. દુઃખ કોને કહે છે તે અમે બિનકુત જાણતા નથી ” આટલું કહી દોલતસિંહ સાથે મહેન્દ્ર તથા મુક્તા ભોજન લેવા બેઠા. પછી સહુ નિદ્રાદેવીને આધીન થયા. મુક્તાને સ્વપ્ન આવ્યું કે, ‘તે તથા મહેન્દ્ર બંને નદી કિનારાપર બેઠેલા હોઈ અરરપરસ પ્રણયના પિતોહાલાપમા મરાચલ મની ગયા છે. એટલામા કોઈ રાજકુમાર તથા આવી પહોંચ્યા. મહેન્દ્રને તથા તે રાજકુમારને તકરાર થઈ ચરેરે. મુક્તાના સ્વરૂપમા રાજકુમાર લુપ્ત મની ગયો તથા તેણે તેની સાથે લગ્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. ઘેર આવી મુક્તાના

પિતાશ્રીને તેણે બ ભેર્યા પિતાશ્રી પણ તેની વાતચીતથી લોભાઇ મુક્તાને તેની સાથે પરણાવવા સમત થયા તેમણે મહેન્દ્રને પોતાના આશ્રયમાથી ચાલ્યા જવાની આજ્ઞા કરી બાગરનેહી મહેન્દ્ર જાણે કે મુક્તાને સદાને માટે છોડી ચાલ્યો ગયો ।

મુક્તા સ્વપ્નમાં બોલવા લાગી કે, “ના જશો, ના જશો ’ મહેન્દ્ર ના જશો મને સદાને માટે છોડી ના જશો હું તમારા કારમાં વિયોગમાં અહીં શી રીતે દિવસ ગુજરીશ ? મારા અંતરની વાત હવે હું કોની પાસે કીશ ? મહેન્દ્ર ! ઉભા રહો, હું પણ હવે તમારી સાથે આવું છું ” એટલું બોલી મુક્તા નિદ્રામાંથી ઝંપટી જાગી ઉઠી જોયું તો કોઇ જોવામાં આવ્યું નહિ તે મનમાં બીવા લાગી તેને કાઠ ગમ્યું નહિ અસ્વસ્થ તથા ભયથી બ્યાકુળ બની ગયેલા ચિત્તે મહેન્દ્ર પાસે જઇ તેને જગાડી પોતાના સ્વપ્નની સઘળી વાતથી તેણે તેને માહિતગાર કર્યો

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! તું તો માડી છે સ્વપ્નના તે શું સાચા પડતા હશે ?

મુક્તા—હારતો ! એમાં ખોટું શું છે ? મારો આત્મા કષ્ટ પુ કરે છે કે મારું સ્વપ્ન કદાપિ ખોટું ઠરશે નહિ પણ હું અત્યારે તમારી પાન એક વાતનો ખુલાસો કરવા ઇચ્છું છું

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! આ સમય વાત કરવાનો નથી આ વખતે જો પિતાશ્રી જાગી ઉઠે તો તેમના હૃદયમાં આપણા બંનેના માટે ખોટા વહેમ અવસ્ય ભરાય અત્યારે શાન્તિથી સુઈ જા ! કાલે તું જે પુછીશ તેના જવાબ આપીશ

મુક્તા તરતજ ત્યાંથી પાછી ફરી બીજે દીવસે સાજના દરેરેજના નિયમ પ્રમાણે દોલતસિંહની રગ્ન લઇ મહેન્દ્ર તથા મુક્તા ચરિતાના નટપર ફરવા જવા તૈયાર થયા રસ્તામાં આવેલા બગીચામાંથી મુક્તાએ થોડા સુખ ચિત્ત પુષ્પ ચુટી લીધા પછી બંને જણા મનોહર સરિત તટ પર જઇ એક પાપાણુશિલા પર બેઠા

મુક્તા ચુટેલા પુષ્પોની માળા ગુથવા લાગી

મહેન્દ્રે કહ્યું —“મુક્તા ! ગઈ રાતના સ્વપ્નથી આજે તું અતિશય હિદાય જણાય છે તારે એ વાતનો શોક શા માટે કરવો જોઈએ ? સ્વપ્ન તો અમિત ચિત્તની ખોટી કલ્પના છે, હવે કહે જોઈએ કે કાલે તું મને શી વાત પૂછનાની હતી ?”

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! હું જે વાત કહેવા ઇચ્છું છું તે ખ્યાન દઇને સાંભળો અનેક વખતે તમોને એ વાત જણાવવાની મહેને ઇચ્છા થઈ હતી, પણ શરમની મારી હું આજ સુધી કાંઈ કહી શકી નહોતી આજે મારું જીવન ખુલ્લું કરી હું તે વાત જણાવું છું હું તમારી પાસે એક વચન માગું છું મને આશા છે કે મારા વચનનો તમે અનાદર કરશો નહિ મને ખાતરી છે કે મારી આશાને તમે નિરાશાના રૂપમાં નહિજ ફેરવી નાખો

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! આ શું બોલે છે ? તારું વચન તો શું પણ તારા કેવળ એક રાજ્ય માટે હું મારું સર્વસ્વ સમર્પણ કરી દેવા તૈયાર છું બોલ, શું વચન માગે છે ? તારી મારા પ્રત્યે જે લાગણી છે, જે પ્રેમ છે, જે મમતા છે તેથી તું જે વચન માંગીશ તે પ્રાણોત્તે પણ હું અવસ્ય પાળીશ

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! મને શકા છે કે કદાચ મારા વચનનો તમે અનાદર કરશો અને મારી આશા નિરાશાના રૂપમાં ફેરવી નાખશો.

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! આ તું શું મોડે છે ? શું મારા પગ તને ભરોસો નથી ? મારા ચરીરની પ્રત્યેક નસમાં તારું નામ પ્રસરી રહ્યું છે હું સોગન ખાઈને કહું છું કે તારા વચનનો અનાદર નહિજ કર

મુક્તા—ત્યારે સાંભળો ! જુઓ, હું આ પુષ્પમાળા તમારે માટેજ તૃપ્ત છું હું પ્રભુને સાક્ષી રાખી તમનેજ વરી સુકી છું મારું હવે પડીતું જીવન હું તમનેજ અર્પણ કરું છું

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! આ તું શું બોલે છે ? સ્વયં વશ થવાનો તને અધિકાર નથી એમાં તો તારા પિતાશ્રીનો અધિકાર છે મારી સાથે તારો સંબંધ જોડાય એ સર્વથા અશક્ય છે, કારણ કે માત્યાવસ્થાથી જ તારા પિતાશ્રીએ

મને ઉછેરી મોટા કર્યો છે અને' જે દોલતસિંહે મને નિરાધારને આશ્રય આપી ઉછેરી મોટા કર્યો, જેમણે પિતાશ્રીની ગરજ સારી અનેક લાડ લડાવ્યાં તેમની રજા સિવાય હું તારાથી લગ્નના સબંધથી જોડાઈ શકું તેમ નથી

મુક્તા—મહેન્દ્ર ! તમે આ રુઝ ઠહો છો તમારું વચન યાદ કરો દુનિયામાં કોઈની સત્તા પ્રેમપર ચાલતી નથી પ્રેમ સદા સ્વતંત્ર છે છતાં પણ યથાપ્રસંગે હું મારા પિતાશ્રીની રજા મેળવી લઉંશ મેં આજે પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે તમારા સિવાય આ દુનિયાના સર્વળ પુરૂષ મારે બ્રાત તથા તાત સમાન છે તમે પણ મ્હારા સિવાય બીજા કોઈ માળાને નાહું મ્હાવાની પ્રતિજ્ઞા કરો

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! પ્રથમ હું તને ઠહો તે તું ધ્યાનથી સાંભળ હું આજે ધણા દિવસથી તને પ્રેમભાવથી મ્હાઉ છું તારી તસ્વીર મારા જગ-રમાં અંકિત થઈ ગઈ છે તારી જે પ્રેમની માગણી કરના હું ધણા દિવસથી તલપી રહ્યો હતો, પણ આજે તારાજ મુખથી એ વાતનો ખુલાસો થયો છે હું પણ આજથી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આ વિવેચનામાં તારા સિવાયની સર્વળ સ્ત્રીઓ મને ભગિની સમાન છે, પણ મુક્તા ! મને ધારતી છે કે આ વાતમાં તારા પિતાશ્રી ભાગ્યેજ સમતિ આપશ કદાચ હું તેમના ગુન્સાનો ભોગ થઈ પડીશ અને તારે પણ નેથી કષ્ટ ભોગવવું પડશે

મુક્તા—ન ગભરાઓ મહેન્દ્ર ! ન ગભરાઓ દુનિયામાં પ્રાણથી પણ પ્રેમની કિંમત વધારે હોય છે જે આપણે આ સમયે જોઈ પિતાશ્રી નારાજ થશે તો આપણે આ સ્થાન છોડી બીજે જગ વસીનું અને અત સમયે પણ બંને એક ચિંતામાં સાથે બંધી સ્વર્ગ માં સચરીશું

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! મારી પણ એવીજ ઇચ્છા છે હું ધણા વખતથી આ તારા પ્રેમ ભરેલા બોલનો મર્મ સમજી શકતો હતો, પણ દોલતસિંહની બીકથી હું તને યથાર્થ ખુલાસો કરી શકતો નહોતો આજે એ બીક મારા હૃદયમાંથી સદાને માટે દૂર થઈ છે

મુક્તાએ પુષ્પની માળા ગુથી લીધી હતી તે તેએ મહેન્દ્રના હાથમાં આરોપી બન એક બીજા તરફ પ્રેમદૃષ્ટિથી જોઈ રહ્યા હતા, એટલામાં પાછળથી એક અવાજ સંભળાયો કે, ‘અમરદાર’ અમરદાર’ એ પુષ્પની માળા એને નહિ પહેરાવાય એ પુષ્પની માળા પહેરનાર તો ડાકળીએ જ ભાગ્યશાળી પુરૂષ છે’ આ વાત સંભળતા મુક્તા ચમટી બોલી ઉઠી કે, “મહેન્દ્ર ! જુઓ, માટે સ્વપ્ન ખરૂં પડ્યું ! જુઓ, સામેથી ડાકળી ગજકુમાર આ તરફ આવતો જણાય છે”

એટલામાં તો રાજમિહ તથા ગુલામરાય છેક નજીક આવી પહેચ્યા અને મોટા અવાજથી બોલી ઉઠ્યા કે “અરે એ નાદાન છોકરો ! આ તું શું કરે છે ? તું ડાકો શિકાર લેવાતી હિંમત કરે છે ? તું જાણે છે કે દેવતમિહ પોતાની પુત્રી મને પરણાવવાનું વચન આપ્યું કે મોટા નમય પા. આ માળા મારા મહેલમાં રાજરાણી ચંદ્ર મારી સાથે મોતાતા સિંહાસન પર રાજાજેશ્વરી રૂપે બિરાજશે જો આ વાતની દેહતસિંહને ખબર પડશે તો તારી કેવી દશા થશે તે તું જાણે છે ? સિંહના શિકાર પર ત્રાપ મારી તું જાણી જોઈ શા માટે મૃત્યુના દાતને નિમત્રણ કરે છે ? શું કર કે તું નાદાન છે, નહિ તો હમણાજ તને બતાવી આપત કે સિંહનો શિકાર લેવા જતા કંતુ ફળ ભોગવવું પડે કે !”

મહેન્દ્ર—રાજકુમાર ! માનમાં રહો તમે મોટા નમયના રાજકુમાર છો તેમજ દેહતસિંહ પણ તમારૂં સારી રીતે માન ગમે છે, તેથી અત્યારે હું તમારા અપમાન ભરેલા શબ્દો સહન કરી રહ્યો છું પણ હવે જો એક શબ્દ બોલવાની તરદી બેશે તો માન નહિ રહે

રાજસિંહ—નાદાન છોકરો ! આ સમયે તું ડાકો સાથે વત કરે છે તેનું તને કંઈ ભાન છે ? અત્યારે તે મારૂં અપમાન કયું છે, પણ તેનું ફળ હવે તને શું મળે છે તે જોઈ લેજો”

એટલું કહી રાજમિહ તથા ગુલામરાય ત્યાંથી ચાલ્યા થયા તેઓ દેહતસિંહ પાસે જતા હોય તેમ જણાવું આ વખતે મુક્તાની આખમાં આસુ ભરાઈ આવ્યા તે બોલી ઉઠી કે, ‘જુઓ મહેન્દ્ર ! મેં કહ્યું હતું તે સાચું જ

પડ્યું ! મારા વ્યવનનો એકેએક બોલ સાચોજ હોય છે જરૂર તે નીચ રાજ-
કુમાર આજે મારા પિતાશ્રીને બબેરશે અને આપણા બંનેના સુખના
રચનાની વચ્ચે હું ખતા કાટા મિજાવશે હવે આપણે પણ જલદી
અહીંથી ઘેર જવું જોઈએ, નહિ તો પિતાશ્રી વધારે વહેંચાશે ”

પછી બંને ત્યાંથી ઘર તરફ રવાના થયા

ઘેર આવી જીએ છે તો રાજકુમાર તથા ગુલામરાય દોલતસિંહ પાસે
બગીચામાં બેઠા હતા અને તેમની વચ્ચે ખાતગી વાતચીત ચાલતી હતી

ગુલામરાય—દોલતસિંહજી ! હવે આમ કયા સુધી ચાલશે ? તમે મહેન્દ્રને
આશ્રય આપ્યો છે એ છાલુ ખોટું કામ કર્યું છે આજે તેણે રાજસિંહનું
ભય કર અપમન કર્યું છે પણ તમારી શરમને ખાતર અમે તેને જીવતો
જવા દીધો છે સાથ ખીજી પણ વાત જણાવું છું કે, તમારી પુત્રી મુક્તા
પણ તેને સ્હાતી હૈય એમ જણાય છે આજે નદીના કિનારે તેઓને પ્રેમાલાપ
કરતા અમોએ અમાર્ગી નજરે જોયા છે જરૂર એ નાદાન છે.કરો આપણી
આમરને કલક લગાડશે એક મોટા રાજ્યના રાજકુમાર તમારા જેવા ગરી-
બની છોકરીની માગણી કરે, ત તમારા અહોભાગ્ય ગણાય. માટે જેમ બંને તેમ
તે છોકરાને જલદી અહીંથી રજા આપી દા અને મુક્તાના લગ્ન રાજકુમાર
રાજસિંહ સાથે જેમ બંને તેમ તરત કરી આપો તેમાજ તમારો લાભ છે

દોલતસિંહ—ગુલામરાય ! હું પણ એજ વિચારમાં છું મહેન્દ્રને
અહીંથી જલદી વિદાય કરી દેવામાં આવશે આજેજ રાતના હું તેનો છેલ્લો
નિકાલ કરી નાખીશ આપે આટલો વખત સહન કર્યું છે તો હજી થોડા
દિવસ ધીરજ ધરી જોઈએ હું પ્રતિજ્ઞાપૂનક કહું છું કે રાજસિંહ સાથે હું
મારી પુત્રીના લગ્ન કરી આપીશ અત્યારે આપ ખુશીથી સ્વરાજ્ય તરફ
પધારા આવતી કાલે જરૂર હું આપને ખુલાસો આપીશ.

આ વાત સાંભળી રાજસિંહ તથા ગુલામરાય વિદાય લઈ ત્યાંથી
ચાલતા થયા

દોહતસિંહ અત્યારે અનેક તર્કવિતર્કમાં ગોથા ખાતો હતો. તે વિચાર કરતો હતો કે ‘મહેન્દ્રને કેવી રીતે અહીંથી રળ આપવી ? મુક્તાને કેવી રીતે રાજસિંહ સાથે લગ્ન કરવા સમજાવવી ? તેનું દિલ રાજસિંહ તરફ વિચ્છારની નજરથી જોવા કરે છે તેનું કારણ શું હશે ?’ આમાં વિચારમાં ને વિચારમાં તે ગળીયામાં નિદ્રાદેવીને આધીન થયો. આજે તેણે ભોજન પણ લીધું નહોતું.

મહેન્દ્ર તથા મુક્તા પણ અત્યારે વિચારવાયુના સપાટામાં ગોથા ખાતા હતા કે ‘કેણે મને આજે શી આકત આવશે ? હમણા પિતાશ્રી આવી કાંઈ કંઈક આપશે તો ? વળી મરનાત વીતી જવા છતાં તે આવ્યા નહિ’ આમ નિયાન કરતા અને નિદ્રાદેવીને આધીન થયા.

ખાત કાળે અને વડવા ઉઠ્યા. દોહતસિંહ હજી ઉઠ્યો નહોતો. મુક્તા તરતજ ગળીયામાં આવી અને બોલી કે, “આપુ ! ઉઠો, દિવસ ઘણો ચડ્યો છે. આજે આપની તબિયત સારી નથી કે ?”

દોહતસિંહજી તરતજ બેઠો થયો અને બોલ્યો કે “મુક્તા ! તું ધરમાં જા હું હમણાં આવું છું.”

મુક્તા તરતજ ચાલી ગઈ અને મહેન્દ્રને જણાવ્યું કે, “આજે પિતાશ્રી આપણાપર ગુસ્સે હોય તેમ જણાય છે. જરૂર આજે આપણું કંઈ અનિષ્ટ થયાનું હોય તેમ લાગે છે.”

મહેન્દ્ર કંઈ બોલવા જતો હતો એટલામાં દોહતસિંહ આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો કે, “મહેન્દ્ર ! આજે તારૂં મારે ખાનગી કામ છે થોડી વાર પછી તું મારા ખાનગી ઓરડામાં આવજે.”

આટલું કહી દોહતસિંહ પોતાના ખાનગી ઓરડામાં ગયો. મહેન્દ્ર પણ તરતજ દોહતસિંહની પાછળ ચાલ્યો.

દોહતસિંહ પોતાના ખાનગી ગૃહમાં હાથપર માથું ટેકવી વિચાર કરતો બેઠો હતો. મહેન્દ્ર ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને દોહતસિંહને નમન કરી તેની સમક્ષ બેઠો રહ્યો. તેને જોતાજ દોહતસિંહ બોલી ઉઠ્યો કે, “મહેન્દ્ર ! સાબળ હું

ધણા વખત થયા જોતો આવુ છું કે તારી ચાલચાલુ દિવસે દિવસે બગડતી જાય છે તને મેં નાનપણથી પાળી પોષી મોટા કર્યો છે તારી અઢાર વર્ષની ઉંમર થવા આવી છતાં તે કોઈ પણ ઉલ્લન કરના છંદા ન જણાવી હવે તું નાનો નથી તારે અમારે આશ્રયે પડી ગઈ ખરકે પૈમે તહેવાર માનવો તે ધટિત નથી ”

મહેન્દ્ર—પિતાશ્રી ' હું સારી રીતે સમજી છું કે આપેજ મને પાળી પોષી મોટા કર્યો છે અરે ! એટલું જ નહિ પણ પોતાના માતાપિતા જોડના લાડ લડાવે એટલા લાડથી ઉછેર્યો છે આગે કદાપિ મને હું ખી થરા દીધો નથી

દોલતસિંહ—મહેન્દ્ર ' એ બધું ઠીક છે હવે તારે અમારે આશ્રયે એક દિવસ પણ રહેવું ન જોઈએ તારે હવે આ સ્થાન છોડી ખીજે જઈ કોઈ રાજ્યમાં મોટરી શોધવી જોઈએ

મહેન્દ્ર—ભવે પિતાશ્રી ' આપની એવી ઇચ્છા છે તો હું તેમજ કરીશ હવે હું થોડા વખતમાં ખીજે આશ્રય મેળવી બત્તશ અગર તો આ દેશ પાડી ખીજા દેશમાં ચાલ્યો જઈશ, પરંતુ પિતાશ્રી ' આજે આપ મારાપર ગુરસ મા હો તેમ જણાય છે ' આ બાળકને કંઈ ગુન્હો થયો છે કે શું ?

દોલતસિંહ—હું વધારે વાત સાંભળવા માગતો નથી હું તને હુકમ કરું છું કે તારે કાલે સાંજ સુધીમાં આ સ્થાન જોડી ચાલ્યા જવું

મહેન્દ્ર ઉપર જાણે આ સમયે વિજળી તુટી પડી હોય એવો તેના હૃદયને અસહ્ય આઘાત થયો તે દોલતસિંહને વિનયપૂર્વક કહેવા લાગ્યો—“પિતાશ્રી ' જો આપની એવીજ ઇચ્છા છે તો કાલે સાંજના તો ગુપ્ત પણ આજેજ હું આપનું ઘર છોડી ચાલ્યો જઈશ આ દુનિયામાં આપના સિવાય મારે કોઈ નથી મારા ખરા માતાપિતા કોણ ? તે પણ હું જાણતો નથી આપના ઘર સિવાય મેં કોઈનું પણ ઘર જોયું નથી પણ હવે મારે ભાગ્ય જ્યાં લઈ જશે ત્યાં હું જઈશ હું આપનો પાળક પુત્ર છું મારાપર આવો રોષ કરવાનું કાર્ય કરશું ? મેં એવો આપનો શો અપરાધ કર્યો છે કે મને નિરાધારને આપ તગ-છોકો છો ? આપને ખોટું લાગે તેવું કાંઈ કંઈ મેં કર્યું નથી ”

દોલતસિ હ—‘જે મહેન્દ્ર’ એ ચુન્દાતુ કાઠણ સાલગવા માગતો હાય તો સાલગ મે તને ઉછેરી મોટો ટ્યો તે વખતે હુ એમ નહોતો ધારતો કે તુ મારી આપરને કવ ક લગાડીશ ! હુ એમ નહોતો ધારતો કે તુ મારીજ પુત્રી સાથે ગેરવર્તણુક ચલાવીશ

મહેન્દ્ર—પિતાશ્રી ! હુ સોગન ખાઈને કહુ છુ કે આપની પુત્રીની ધન ગ્ર વિરૂદ્ધ મે એક પણ પગતુ લયુ નથી તેમજ આપનું પણ વચન કદાપિ ઉઘાખ્યુ નથી પિતાશ્રી ! આપ રાજસિ હતા કહેલી મારાપર રોષે લરાઇ મહેન્દ્ર નિરાધાર મનાવો છો, તો લવે જેની આપની ઇચ્છા હુ આપનું વચન મારા મસ્તક ઉપર ચઢાવુ છુ

દોલતસિ હ—મસ કન તારી વધરે લારી આલખવા હુ ઇચ્છતો નથી તને હુ કુકમ કરે છુ કે તારે જેમ યને તેમ સ્તવ અહીથી રવાના થવુ

આટલુ કહી દોલતસિ હ મહેન્દ્ર પાસેથી ચાલ્યા ગયો

નિરાધાર મહેન્દ્ર મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો—“પ્રભુ ! આ સપ્તમે મારે કેવો આશ્રય લેવો ? ખરેખર, આ દુનિયા કેવળ સ્વર્થની જ સગી છે શુ બાળસ્નેહી મુક્તાને કોડી હુ અહીથી ચલ્યો જાઉ ? શુ હૃદયવદનલાને છોડી સદાને માટે અહીથી વિદાય થાઉ ? રિશ્તના માલિક ! હવે મારે જવું કયા ? દોલતસિ હ ! મને નિરાધારને રજા આપતા આપના દિનૈમા જરા પણ દયા ન આવી ? શાની દયા આવે ? જેના દિનમાં સ્વાર્થનો કોડો બતાર બેઠેનો છે તેને દયા શાની આવે ? ચાલ જીવ, હવે જા તારા ભગતની દોગી તને ખેચી જાય ત્યા જા હા, પણ એક વખત અરે હેરલી વખત, હુ પ્રાણેધરી મુક્તાના દર્શન કરતો જાઉ ”

આટલુ બોલી મહેન્દ્ર બહાર બગીચામાં આવ્યો

મુક્તા તો ઘણા સમયથી બગીચામાં ઉભી હતી તેણે મહેન્દ્રને સામેથી આવતો જોયો. તેનું મુખ ઉદાસ જોવામાં આવ્યું જરૂર પિતાશ્રીએ આજે તેને કઈ ઇપકા દીધો હોય એમ મુક્તાને લાગ્યું મહેન્દ્ર નજીક આવી મુક્તાની સમક્ષ નીચું જોઈ ઉભો રહ્યો તેની આખમાથી અશ્રુજળની વૃષ્ટિ થતી હતી

સુક્તા—મહેન્દ્ર ! તમે શા માટે રૂદન કરો છો ? શું પિતાશ્રીએ તમને કંઈ કપકો આપ્યો છે ?

મહેન્દ્ર—સુક્તા ! આજે તને છેલ્લા પ્રણામ છે તારા પિતાશ્રીએ મને અહીંથી જલ્દી ચાલ્યા જવાનો હુકમ કર્યો છે હવે અહીં એક ક્ષણ પણ રોકાવું મહારે માટે ઉચિત નથી વિદાય થતા પહેલા તારી રમ્મ વેવાની આશાથી હું તારી પાસે આવ્યો છું

સુક્તા—મહેન્દ્ર ! ના ગલરાઓ ! પિતાશ્રીએ ગુસ્સામાં આવી જઈ તમોને કંઈ કંઈ હશે, પણ તમે તેથી ખોટું લગાડશો નહિ હું મારા પિતાશ્રીને પગે પડી, કાલાવાલા કરી સમજાવીશ અને થયેલા હુકમને રદ કરાવીશ

મહેન્દ્ર—સુક્તા ! તારૂં મધુ કહેતું આ સમયે નકામું છે દેવતત્ત્વિ હ કોઈ પણ રીતે આ વખતે સમજી શકે તેમ નથી તું ગમે તેટલા કાલાવાલા કરીશ તો પણ કાંઈ વળનાર નથી ખાલી મારા માટે તારે પણ હવરાન થવું પડશે હવે તું મારી આશા ઢાડી દે—મને ખૂરી જા જો હથેરની ઇચ્છા હશે તો ફરી કોઈ સમયે મળીશું

સુક્તા—શું છોડી દઉં ? જના દઉં ? ભુતી જાઉં ? ના ના, મહેન્દ્ર જ્યાં સુધી આ મારા શરીરમાં લોહીનું એક પણ ટીપું છે, બોલવાની શક્તિ છે ત્યાં સુધી—આ જીદગીના છેલ્લા શ્વાસ સુધી તમોને નહિ ભુલું ચાલો મહેન્દ્ર ! ચાલો આપણે બન્ને આ મ્યાન છોડી ચાલ્યા જઈએ આ વતન છોડી બીજે સ્થળે જઈ રહીએ જ્યાં આપણા બંનેના પ્રેમની કોઈ પણ ઈર્ષા ન કરે, જ્યાં દેવલોક વસતા હોય, જ્યાં પ્રેમના ઝરણું ઝરતા હોય, જ્યાંનાં લોકો દયાળુ હોય ત્યાં જઈ આપણે સુખી થઈએ ચાલો, મહેન્દ્ર ! ચાલો, આપણે સત્વર અહીંથી રવાના થઈએ

મહેન્દ્ર—સુક્તા ! મારી સાથે આવવાનું તારૂં કામ નથી હું જગલે જગલ રખડી મારી જીદગી પૂરી કરીશ તને હું ખના કુચરમાં ભટકાવવા ક્યા લઈ જાઉં ? મહેને ભુતી જા હવે હું જાઉં છું હાં કરીશ નહિ જે જે, સામેથી એ નીચ રાજસિંહ આવનો જણાય છે !

મુન્ના-મહેન્દ્ર ! ન ગવ્વગમ્મા પિતાત્રાએ ગુસ્સામા આવી જઈ તમોને
 ઘઈ કહ્યું હશે, પણ તેથી ખોટું જગાડશો નહિ

૫૪-૧૨

રાજસિંહનું નામ સાલગતાજ મુક્તાની આપ્તમાર્થી આસુ ઓતો પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. તેની આંખે અધારા અવવા લાગ્યા મસ્તક પણ ફરવા લાગ્યું તે બોલી, “મહેન્દ્ર ! મને છોડી ના જશો મને નિરાધારને ના રજાવાશો હું તમારા વિયોગે ક્ષણ પણ નહિ રહી શકું હું તમારે ચરણે છું એ નીચ રાજસિંહ મારી ઇજ્જતને એમ લગાડશે મને તે સતાવશે એટલા માટે કહું છું કે તમે મને મૂકી નિર્દય મની ચાલ્યા ન જશો ”

આટલું બોલતા તો તેનું શરીર પણ તેના કાષ્ઠમા ન રહ્યું તે બેસાન થઈ જમીન પર ઢળી પડી મહેન્દ્ર તરતજ જમીન પર બેસી ગયો તેણે મુક્તાનું મસ્તક પોતાના ખોળામા લીધું એટલામા રાજસિંહ તથા ગુલાબરાય આવી પહોંચ્યા મહેન્દ્રના ખોળામાં મુક્તાને બેઠા રાજસિંહ ગર્જના કરી આનમાથી તલવાર કાઢી બોલ્યો, “નાદાન છોકરા ! આજે તારે આવી બન્યું છે સિપાહીઓ ! શું બેઠા ગયા છો ? આ ગુમાની બાળકને ધક્કે મારી આપણા રાજ્યમા લઇ ચાલો ”

અત્યાર સુધી ચુપ બેઠેલો મહેન્દ્ર તરતજ બેઠો થયો મુક્તા પણ શુદ્ધિ આવી હતી રાજસિંહ તરફ બેઠા મહેન્દ્ર બોલ્યો “રાજકુમાર ! હવેમા રહો તમારા મુખમાથી નીકળતા વિષમય શબ્દને અટકાવો નહિ તેજ જીલ્લા મુખમાથી બે ચાઇ જશે. એક પણ શબ્દ બોલ્યા સિવાય તમે અહીંથી ચાલ્યા જાઓ હું ખીને વધારે હુ ખ ન આપો ”

આ વાતથી રાજસિંહ એકદમ ઉશ્કેરાઈ ગયો તરતજ તેણે પોતાના માથાસેને હુકમ કર્યો કે, “મહેન્દ્રને એકદમ પકડી લ્યો હાથમા લોખડની બેડીઓ નાખો ”

હુકમ થતા સિપાહીઓ ચોપાસ ફરી વળ્યા અને તેમણે મહેન્દ્રને પકડી લીધે.

હથિયાર વિનાનો મહેન્દ્ર શું કરે ? થોડી ખેચતાણુ કરી અતે તે શત્રુના બંધનમા બંધાઇ ચુક્યો સિપાહીઓ તેને ધક્કા મારી આગળ લઇ ચાલ્યા ગુલાબરાય તથા રાજસિંહ તેની પાછળ ચાલતા થયા.

મુક્તા ગાઢ નિઃશ્વાસ મૂકી મુઝા ખાઇ ત્યાં ઢળી પડી

પ્રકરણ ૨ જી

પાપીઓની પ્રપચ્છાન

यथा चतुर्भि कनक परीक्ष्यते निर्घर्षणच्छेदन तापताडनै
तथा चतुर्भि पुरुष परीक्ष्यते श्रुतेन शीलेन कुलेन कर्मणा।

જેમ કસોટી પર વસવાથી, કાપવાથી તથા અગ્નિમાં તપાવવાથી તેમજ હથોડાવની ટીપનાથી,—ચાર પ્રકારે સોનાની પરીક્ષા થાય છે—તેવીજ રીતે શાસ્ત્રાભ્યાસથી, સ્વલભથી, કુળ અને કર્મ ઉપગ્રથી—ચાર પ્રકારે પુરુષની અણુ પરીક્ષા થાય છે

આણકય.

“ગુણ કર્મને આચારથી, માનવજનન પરમાય છે,
કુળ, ધર્મ શાસ્ત્રાભ્યાસથી, નરની પરીક્ષા થાય છે
ગંભીર, ગુણિયલ નાનનતા, જગતમાં વખણાય છે,
આઠ મરી, અભિમાનીઓ, બધું વિશ્વમાં નિદાય છે”

મુણિપુરના મહારાજા નરેન્દ્રનાથ અત્યારે પોતાના વિલાસભુવનમાં ખેડેલા હતા પાસે એક સુદરી ખેડેલી હતી તે નરેન્દ્રનાથની સ્વર્મપત્ની હતી

નરેન્દ્રનાથે કહ્યું—“દેવિ ! હવે આપણે ગુ કરીશું ? કુમાર લગ્ન કરવાની ના પાડે છે ધણી દેશના માગા આવે છે, પણ નિરૂપાયે સઘળા માગા પાછા ફેરવવા પડે છે હું સમજી શકતો નથી કે, રાજકુમાર લગ્ન કરવાની શા માટે ના પાડે છે ? આજે તે શિકાગ પરથી આવે ત્યારે તુજ ભેને પૂછી જોજે હવે તો જેમ બને તેમ કુમારના લગ્ન જલદી કરવા જોઈએ, નહિ તો બીજા રાજ્યમાં આપણી હાસી થશે કે કુમાર મોટો થવા છતા તેના લગ્ન શા માટે નહિ થતા હોય ?”

રાણી —તેને ઠાઠ ડુવરી પસદ નહિ આરતી હોય નહિ તો તે લગ્નની આ માટે ના પાડે ? લગ્ન કરવાની કેને ઉમેદ ન હોય ?

એટલામાં ત્યાં ગોરદેવના પધાયા તેમને જોઈ રાણી અદર ગયા ગોગ આસનપર બેસનાની સાથેજ બોલી ઉઠ્યા “મહારાજ ! આજે હું આપની પામે એક વાત જણાવના આવેનો છું, જે આપની ઇચ્છા હોય તો જણાવું ”

નરેન્દ્ર—ખુશીથી જણાવો. ‘ગોગ’ ! આપને અત્રે લેશ માત્ર સકાચ રાખવાની જરૂર નથી.

મહારાજ નરેન્દ્રનાથ ધણાખ. ! ઝાંઝોમાં રાજગોગી સલાહ લેતા હતા. રાજગોરે કહ્યું — ‘ નહારાજ ! જગપરિવારની કીર્તિ વધારવા માટે આપણે હવે રાજકુમારના લગ્ન જવડી કરી નાખવા જોઈએ ’

નરેન્દ્ર—ગોર ! શું કરીએ ? કુમાર લગ્ન કરવાની સાફ ના પાડે છે, તેથી મોટા રાજવંશીઓના માથા પહોં મારે પાછા કાઢવા પડ્યા છે. કદાચ કુમારને વચારે દયાવી લગ્ન માટે રાજી કરવા જઈએ તો તે કદાચ કટાણીને દૂર દેશમાં ચાર્યો જાય અને એમ થાય તો પાછળ અમારી દુર્દૃષ્ટિ થાય.

ગોર—મહારાજ ! એ માટે આપ બોફકર રહો. ગઇ કાલે સવારેજ કુમાર મારે ત્યાં આવેલા હતા તેમણે પોતાની ઇચ્છા મને જણાવી છે અને તેથીજ મહારે લગ્નજી અહીં આવવું પડ્યું છે.

નરેન્દ્ર—શું કુમારે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા જણાવી છે ?

ગોર—જી હા, કુમારે પોતાના લગ્ન કરવાની મરજી મારી પાસે જણાવી છે, પરંતુ કુમારને શક છે કે આપ એ વાતનો કદાચ અસ્વીકાર કરશો. કુમારશ્રીએ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી છે તેમજ પોતાને મન માનવી કન્યા સાથેજ લગ્ન કરવાની દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી છે.

નરેન્દ્ર—પણ એની મનમાનતી કન્યા કોણ છે ?

ગોર—દેવતસિંહની કન્યા !

આ વાત સાંભળતાજ મહારાજની આખો હાલ થઈ બવા સકુચિ-
થયા. ગુરુમામા આવી જઈ ગોરને ઉદ્દેશી તેમણે કહ્યું —“ રાજગોર ! અ
વાત તમે મને કરી છે તે ઠીક છે પણ કદાચ બીજા કોઈએ કરી હોત તો હું
અવશ્ય તેને શિક્ષા કરત. કયા મણિપુરનો રાજવંશ અને કયા સામન્ય
દોલતસિંહ ! કયા સિંહ અને કયા શિયાળ ! મને અજ્ઞાનથી માય છે, કે
તમારા જેવા સમજી રાજગોરે આ વાત પર કેમ લક્ષ્ય આપ્યું ! ”

રાજગોર પ્રથમથીજ નરેન્દ્રનાથનો વ્યભાન જાણતા હતા તેમણે વિચાર્યું
હતું કે, “ આ વાતથી મહારાજ ગુરુસે તો થશે પરંતુ કુમારે મને કંઈ હત
તેથી મારો જણાવ્યા સિવાય છુટકો નહોતો હજી એ બોલ કહી સમજાવતું
માને તો ઠીક આમા તો આપણું પણ કામ થાય તેમ છે કુમાર તન્દ્રથી
સારૂ ધનામ મળવાની આશા છે ” આમ વિચારી તેમણે નરેન્દ્રને કહ્યું
“ મહારાજ ! આપનું કહેવું ખરૂં છે કે દોલતસિંહ આપના રાજ્ય પાસે કદા
મજબૂતીમા નથી, છતાં પણ આપે એક એ વાચ્ય તરફ ધ્યાન આપવા જેવું કે
જો આપની ઈચ્છા હોય તો તેનો પુત્રાભા કરૂં ”

કોધાવેશને દબાવી મહારાજ બોલ્યા — “ ગોર ! તમારે જે હીકત
જણાવવી હોય તે જણાવો ”

ગોર—સર્વ કોઈ જાણે છે કે દોલતસિંહ હાલ ધણી દરિદ્ર અવસ્થામા
છે, છતાં પણ આપ જાણો છો કે તે ચિતોડગઢના રાજવંશનો છે ! અત્યારે
તે કમાલ હાલતમા છે, છતાં તે રાજવંશી તો ખરો ને ?

નરેન્દ્ર—તેથી શું થઈ ગયું ? એની સાથેના સબંધથી મારે કેટલા
રાજ્ય પાસે નીચું જોતું પડે ? મેં વરા મેટા રાજ્યના માગા પણ સ્વીકાર્યા
નથી હવે એક અદના દોલતસિંહની પુત્રી સાથે મહારા કુમારના લગ્ન થાય
તો મારે નીચું જોવા જેવું ખરૂં ને ? આ સબંધ બાંધવાની મારી લેશ પણ
મરજી નથી.

ગોર—મહારાજ ! જો દોલતસિંહ ચિતોડના રાજવંશનો છે તો પછી
આ વાતમાં આપને શરમાવા જેવું કંઈ નથી છતાં એક બીજી વાત પર પણ

આપે લક્ષ્ય આપવાનું છે. આપ આ સમયની ના પાડશે એટલે કુમાર બીજી રાજકુવરી સાથે લગ્ન કરવાની ના પાડશે. આથી રાજવશનો લોપ થવાનો સંભવ છે. આ દુષ્ટાચક બનાવ મને એ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. વળી રાજકુમારે દોષલસિદ્ધની પુત્રી સિવાય બીજી કોઈ પણ કુમારિકા સાથે લગ્ન નહિ કરવાની મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા કરી છે.

મહારાજ આ વચન સાંભળી ઉંડા વિચારમાં પડ્યા. રાજગૌરની ફરેક વાતપર તેમણે તર્કવિતર્ક કર્યો. થોડી વાર પછી તેમણે ઉત્તર આપ્યો — ‘રાજગૌર! આ વિષયમાં હાથ તો હું કાંઈ પણ ખુલાસો કરી શકતો નથી. મને ચોક્કસ લાગે છે કે આ ન્યાયી રાજપને તથા મારા આ ઉચ્ચ કુળને કુમાર કલક લગાડશે.’

એટલામાં મહેન્દ્રને લઈ રાજસિદ્ધ ઉપર આવ્યો. કુમારને જોઈ મહા રાજાએ પૂછ્યું — ‘રાજસિદ્ધ! નીચે શી ગરમ છે?’

રાજસિદ્ધ—પિતાશ્રી! તું કહું? આપ જેવા સમય રાજા હોવા છતાં જોઆ પગના જોડા ઉપાડવાને પણ લાયક નથી તેના માથાસા તરફથી મારે લય કર અપમાન સહન કરવું પડે છે.

આમ કહી રાજકુમાર નીચું જોઈ ઉભો રહ્યો.

ગૌર—કુમાર! તું છે? આટલા ગુસ્સામાં કેમ છો? કોણે આપનું અપમાન કર્યું? સઘળી હકીકત આપના પિતાશ્રીને જણાવો. એટલે તેઓશ્રી યથોચિત વ્યવસ્થા કરશે.

રાજસિદ્ધ—હું તું કહું? મને કહેતા વધી શમ આવે છે. બધી બીના તમે ગુલામરામને પૂછો.

એટલામાં ગુલામરામ મહેન્દ્રને લઈ ઉપર આવ્યો.

મહેન્દ્રે પૂછ્યું — ‘કેમ ગુલામરામ! આ બધું શું છે?’

હકુર ખલસાં ટોપીના શાહ વેપારી તરીકે 16 ફુર્યાનમાં મજહુર છે

યુનાનરાય—થુ કહુ મહારાજ ! હુ તથા કુમાર ફરવા ગયા હતા—અમે નદીને કિનારે બેઠા હતા તેવામા આ ગર્વિષ્ટ ઉદ્દત બાળક આવી ચઢ્યો અમે જે વાત કરતા હતા તે સાંભળી આ નાદાન છોકરાએ ક્રોધમા આવી જઈ કુમારનો ધણો તિરસ્કાર કર્યો કુમારે તેને કહ્યું, ‘અમારી વાતમા તુ વચ્ચે મોલનાર કોણુ છે ? આત્યો બે અહીંથી, નહિ તો હથેર ન થશે’ એટલામા બાળક એકદમ ઉશ્કેરાઈ ગયો અને મ્યાનમાથી તલવાર બહાર કાઢી તે કુમારનો સહાર કરવા જતો હતો, પણ મે તરતજ સમયસચકતાથી તેનો હાથ પકડી લીધો. આ બનાવ જોઈ સિપાહીઓ પણ આવી પહોંચ્યા તેમની મદદથી આ શુમાની છોકરાને પકડી આપની સમક્ષ હાજર કર્યો કે

નરેન્દ્ર—નમે શી વાત કરતા હતા કે જેને લીધે આ બાળકને ઉશ્કેરાવાનું કારણ મળ્યું ?

યુનાનરાય—અમે દોહલતસિહની પુત્રી વિષે વાત કરતા હતા મહારાજ ! આ શુમાની બાળક બહારના દેખાવ પરથી આપને ગરીબ લાગતો હશે, પણ અદરથી એ ઝેરી સાપ છે

નરેન્દ્ર—વાર, કાલે તેનો ઈન્સાફ થશે અત્યારે તેને કાટડીમા પુરી રાખો

આટલું કહી મહારાજના ચાલ્યા ગયા મહેન્દ્ર આ સમયે કાંઈ બોલ્યો નહોતો તે તો યુલાબરાય તરફ જોઈ રહ્યો હતો તેની ખોટી વાતો, ગરીબી દર્શાવતા સ્વાર્થી હાવલાવ વગેરે જોતાં તેણે વિચાર્યું, “આવા જ માણસો વિશ્વમા વસતા હશે ?”

મહારાજના ગયા પછી રાજસિંહે સિપાહીઓને કાંઈ ખાનગી વાત કરી જોઈ સિપાહીઓ તરતજ મહેન્દ્રને લઈ ચાનતા થયા યુલાબરાય તથા રાજસિંહ પણ પોતાનું ધાર્યું સિદ્ધ થવાથી મનમા મલકાતા હતા તેમણે વિચાર્યું, “પિતાશ્રીએ તો મહેન્દ્રને કાટડીમા પુરવા હુકમ કર્યો છે પણ મે સિપાહીઓને

હઠ્ઠર ખંધસંની દુકાને ઠમાવાની બીલકુલ ધાસ્તી નથી

સમજાવેલા છે તે પ્રમાણે તેઓ તેને ભય કરમા ભય કર જગલમાં આવેલી જેલમાં ફેદ કરશે અને પરિણામે તે મરણને શરણ થશે ”

સિપાહીઓ રાજસિંહના કહેવા પ્રમાણે ધણે દૂર જગલમાં આવેલી જેલમાં મહેન્દ્રને લઈ ગયા. આ જેલખાતુ ભયાનક લાગતું હતું ત્યાં મનુષ્યની આવજા નહોતી. આ જેલમાં મહેન્દ્રને ફેદ કરી સિપાહીઓ રવાના થયા. જેલમાં આવતાની સાથે મહેન્દ્રના મનમાં અનેક વિચાર ઉપજ્યા. તેણે વિચાર્યું, “ આ બધાં કારસ્થાન નીચ ગુલામરાય તથા રાજસિંહના છે મહારાજ દયાળુ જણાતા હતા છતાં પણ તેમણે મને આવા કરપીણ જીવલેણ જેલખાનામાં પુરવાનો શા માટે હુકમ કર્યો હશે ? ”

મહેન્દ્રની આખે અધકાર છવાયો. જેલખાનામાં પણ ભય કર અધકાર જણાતો હતો. દિવસે પણ એક બીજા પાસે ઉભા હોય તો જેલ શકાય તેમ નહોતું. ફરી તે મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે, “ હવે જીવંતોના અત અહીંજ આવશે. આ દુનિયામાં પ્રથમ આશ્રય મેં દોષતસિંહનો લીધો હતો, હવે બીજો આશરો આ જેલનો લઉં છું ”

મહારાજ નરેન્દ્રનાથ ધર્મિષ્ઠ તથા દયાળુ હોવા છતાં તેઓ સ્વભાવે ગર્વિષ્ઠ હતા, કોઈ વિષયની તેઓ પૂરતા ધ્યાનથી તપાસ કરતા નહોતા.

જ્યારે મહેન્દ્રને અધકારમય ભયાનક કારાગૃહમાં પુરવામાં આવ્યો ત્યારે પ્રથમ તો તે કંઈ ખોઈ શક્યો નહિ. પછી તેને થોડી વારે જણાયું કે એ જેલખાતુ જમીનથી ધણું નીચું હતું તેમાં પ્રકાશ માટે ફક્ત એક જાળીયું નાંખેલું હતું. તે સિવાય કોઈ પણ જગ્યાએથી વાયુનો સચાર થઈ શકે તેમ નહોતો. મહેન્દ્ર દૃષ્ટિ વિકાસી ચોપાસ જેવા લાગ્યો. એવામાં આઝાદીયાના અવાજ સંભળાયા. ચોતરફ ઉંઢરો જેવામાં આવ્યા. મહેન્દ્ર શાન્તિ લેવા નીચે જમીન પર બેસી ગયો. ખેસતોજ તેના હાથમાં હાડકાના કડકા આવ્યા. તે હાથમાં લઈ જેવા લાગ્યો. તેની ખાત્રી થઈ કે એ કોઈ હતભાગી મનુષ્યના જ હાડકાં હતા. આ જેલમાં અનેક માણસોનો નાશ થયો હોય એમ તેને લાગ્યું.

‘સત્યતા’ એજ હજાર અધસાનો મુદ્રાલેખ છે

જેલખાનુ એવી રીતે બાધવામા આવ્યું હતું કે એક સાથે હજાર માણસો બૂમ પાડે તો પણ એક શબ્દ સાબળી શકાય તેમ નહોતું તેમા અતિશય દુર્ગંધ આવતી હતી નરકની ખાણમા કેમ જાણે મહેન્દ્રને ફેફા દીધો હોય તેમ તેને જાણુ થોડી વાર તો તે જમીન પર ખેડો પછી તે ચોતરફ તપાસ કરવા લાગ્યો એવામા સામેનાજ ખુણામા એક હાડપિજર તેને દેખાયું મહેન્દ્ર તે જોતાજ બચળીત થયો બચકર ખીક તેના હૃદયમા ભાસવા લાગી અત્યાર સુધી નાસી જવાનો તેના હૃદયમા લેશ માત્ર વિચાર નહોતો, પણ હવે તેણે કોઈ પણ રીતે જેલખાનામાંથી નાશી જવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો તે આસ્તે આસ્તે દરવાજાની નજીક ગયો અને દરવાજે ઉઘાડવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો ઘણું બળ અજમાવી જોયું, પરંતુ અતે નિરાશ થઈ દરવાજા ઉપર બળપૂર્વક લાત મારવા લાગ્યો તેનું કોઈ વળુ નહિ નિરાશ થઈ તે પાછો ત્યાજ જમીન પર ખેસી ગયો અને ભીંત પર હાથ ફેરવવા લાગ્યો ભીંતો ધણી મજબૂત હતી અતે મહેન્દ્રે ઉપર ચઢવાનો નિશ્ચય કર્યો, પરંતુ કોઈ રસ્તે મુક્ત થવાની નેતી આશા સફળ થઈ નહિ અતે હરેક રીતે નિરાશ થઈ તે કપાળ પર હાથ પછાડતો વિચાર કરવા લાગ્યો તેની મતિ મુઝાઈ ગઈ અત્યાર સુધી તે મહારાજ નરેન્દ્રનાથને દયાળુ સમજતો હતો, પરંતુ હવે તેને એમ સમજાયું કે નરેન્દ્રનાથ જેવો કોઈ દુષ્ટ અને દયાહીન પ્રળપીડિત રાગ્ન જાગ્યે જ દુનિયામા અસ્તિત્વ ધરાવતો હશે ! અરે ! નિરપરાધીને કેદખાનામા તાપનાર નરેન્દ્રનાથને લાખો વાર ધિક્કાર છે !

રાત્રિ પડી બચકર જેલખાનામાનો અધિકાર વિશેષ ગાઢ થયો. મહેન્દ્રને એમજ લાગ્યું કે આ સસારમા તેનું હવે કોઈ નથી સહળી મનુષ્ય-ભતિ નાશ પામી છે સકળ સૃષ્ટિ નિસ્તેજ થઈ છે તેને એમજ જાણાયું કે, આ જેલખાનામા ભૂત, પિશાચોની પણ વસતિ હોવી જોઈએ એટલામા તેણે પોતાની આસપાસ જૂતો નાચતા જોયા આ જોઈ મહેન્દ્રના દિલમા ધણું ભયનો સચાર થયો તેના હૃદયના ધબકારાની ગતિ તીવ્ર થઈ ગઈ તે જમીન પર

થોડે નદે બહોળો વેપાર એ ઠક્કર અધર્મની ઉમદા વલણ છે

આડો થઇ સૂઈ રહી નેત્રો બંધ કરવા જતો હતો એટલામાં બેલમાથી સામેના ખુણાનો ભાગ ખુલ્લો થતો જણાયો અદર પવન તથા પ્રકાશનો સંચાર થયો તેને અધકારમાં અજવાળું જણાયું કોઈ પણ આકૃતિ અદર આવી હોય એમ તેણે જોયું આ બનાવ જોતાજ મહેન્દ્રનાં હાંમજ મગડી ગયાં તેણે વિચાર્યું, “શુ તે મારો નાશ કરવા અદર આવેલ હશે?” એટલામાં તો ત્યાં એક યોગિની આવી ઉભી રહી મહેન્દ્ર એકી નજરથી તેના સામું જોઈ રહ્યો તે કાંઈ બોલવા જતો હતો, પણ તેના આજ્ઞાબધી સીવાઈ ગયા હતા તે કાંઈ બોલી શક્યો નહિ અ તે મહા મહેનતે સાહસ એકઠું કરી તેણે પૂછ્યું - “આપ કોણ છો?”

આ પ્રશ્ન સાંભળી રમણી નાક પર આંગળી મૂકી બોલી કે-“યુપ! એક પણ શબ્દ બોલશો નહિ હવે જે ફરી બોલશો તો અહીંથી છુટવાનો દરવાજો બંધ થશે કાંઈ પણ બોલ્યા સિવાય મારી પાછળ ચાલ્યા આવશો તો હું અહીંથી તમારો ઉદ્ધાર કરીશ.”

મહેન્દ્ર—આહ! શુ અહીંથી આપ મારો ઉદ્ધાર કરશો? શુ આપ સ્વર્ગના દેવી છો? શુ તમે મને મુક્ત કરવા સ્વર્ગમાંથી ઉતરી આવ્યા છો? કહો કહો, ઓ દેવિ! તમેને અહીં કોણે મોકલ્યા છે? દયાની દેવી! બોલો

યોગિની—જુઓ, હું ફરીથી કહું છું કે, હમણા તમે મને એક પણ પ્રશ્ન નહિ પૂછતા છુટવાનો પ્રયત્ન કરો તમને હું ખી જોઈ મને દયા આવે છે, પણ આ સ્થળે આપણે નિશ્ચિતતાથી વાતચિત કરી શકીએ તેમ નથી.

મહેન્દ્ર—પરંતુ આપ કોણ છો તે કૃપા કરીને .. ..

યોગિની—વળી પાછો એનો એજ પ્રશ્ન? મેં તમને પ્રથમથીજ જણાવ્યું છે કે જે એક પણ પ્રશ્ન પૂછશો તો છૂટવાનો દરવાજો મધ્ય થઈ જશે

આટલું કહી યોગિની પાછી જવા લાગી

હજાર બ્રહ્મર્ષીને જે મલોર ટોપી ટકાઉર્મા મળ્યુત છે

મહેન્દ્ર પરતાવા લાગ્યો કે, “મેં જાણી જોઈને મૂર્ખાઈ કરી દેવી મારો છુટકારો કરવા આવી હતી તેણે પ્રથમથી જ મને બોલવાની ના કહી હતી, છતાં મેં પૂછવાની હું પકડી જોયી તે ગુસ્સે થઈ ચાલી ગઈ” તે તેની પાછળ જોઈ રહ્યો એટલામાં યોગિની પોતાનો વિચાર બદલાયો હોય એવા ભાવથી પાછી ફરી અને બોલી - “ના ના, હું તમને છોડાવ્યા સિવાય નહિ જાઉં આ કરપીણુ જેલખાનામાં પિશ્ચાચો તમારી કામળ કાયાનો કાળીઓ કરી જશે, માટે હું ફરીથી કહું છું કે હવે એક પણ શબ્દ નહિ બોલતા મારી પાછળ આવો”

એ રમણીનો કંઠસ્વર દમાળું અને કામળ હતો મહેન્દ્ર પુતળાની માફક ચુપકીદીથી તેની પાછળ ચાલવા લાગ્યો યોગિની અનેક આગ્રહવળા ખડો ઝાળ ગી એક વિશાળ ખડના દરવાજા પાસે જઈ ઉભી રહી તેને જોતાજ મહેન્દ્રના હૃદયમાં એતન આવ્યું હોય તેમ જણાયું એ ખડમાં શીતળ પવન ફરફરતો હતો મહેન્દ્ર જોઈ શક્યો કે રાતનો સમય હોઈ સહુ ગાદ નિદ્રાને આધીન થયા હતા.

યોગિનીએ કહ્યું - “હવે આગળ હું તમારી સાથે આવી શકું તેમ નથી જીઓ, આ સામે રસ્તો દેખાય છે, નમે ત્યાંથી છટકી જાઓ”

મહેન્દ્ર—દેવી ! આપ ધણી દયાળું છો—સકટમાં સપડાયલાનો ઉદ્ધાર કરનાર કરુણામયી છો.

યોગિની—ચુપ ! આ જેલખાનામાં તમને શા માટે પુરવામાં આવ્યા હતા ? શું તમે કાંઈ ગુન્હો કર્યો છો ?

મહેન્દ્ર—નહિ માતા ! હું નિર્દોષ છું

આટલું કહી મહેન્દ્રે સઘળી વાત સંક્ષેપમાં જણાવી દીધી

સઘળી વાત સાંભળ્યા પછી યોગિની બોલી - “હવે વિશેષ વખત સુધી અહીં રહેવું બાંજળી નથી આ રાજ્યના જળપ્રપત્યથી તમે અચ્ચાત છો આ રાજ્યના કાવાદાવાનો હું પણ જોગ થઈ પડી છું તમારે એ દુખ હજી પણ હું

ઠક્કર પ્રધર્મની બાલની ટોપી સદાપ્રમા સુ દર છે

ભોગલુ છુ જાઓ, વિલખ ન કરો. આ રાજ્યની સગદર છોડી ચાલ્યા જાઓ, જ્યા તમારા જીવને કોઈ નુકસાન ન કરે, તમને નિરાધાર જોઈ તમારી કોઈ ચર્ચા ન કરે, જ્યાના લોકો દયાળુ હોય જ્યા અદલ ન્યાય પ્રગટે મળતો હોય જ્યા દયાની સરિતા પ્રવાહિત થતી હોય, જ્યા પક્ષપાત ન હોય, જ્યાં એ નીચ ગુલામરાય તથા રાજસિંહ આવવાને અશક્ત હોય ત્યા જાઓ અને સુખી થાઓ પુત્ર એ શયતાનોની પ્રપચ્છનને શિકાર ન થઈ જતા ”

મહેન્દ્રે આવો અતુલ આજે પહેલ વહેનોજ અતુલઓ આ દેવીના દયાળુ બોલ સાંભળી તે ગદ્ગદ થઈ ગયો તેની આખમા અતુલજી ભરાઈ આવ્યું અશ્રુમાર્ગ ન કરતા તે બોલ્યો, “દેવી ! હું નિરાધાર છું આ જગતમા માર કોઈ બેલી નથી હું કયા જાઉં અને કોનો આશ્રય લઉં ? આપ દયાની દેવી છો આપ વિના આ અનની પર મારા તરફ કોઈ પણ દયાની નજરથી જુએ તેમ હું ધારનો નથી મહુને માર્ગની માહિતી નથી માના ! મારા પર દયા કરો મને આપનીજ સાથે રાઓ હું આપની સેવા કરી મારી જીવગી કૃતાઈ કરીશ ”

આ નયનો સાંભળી યોગિનીના નયનયુગલમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો તેણે મ્મગત વિચાર્યું, શુ મહારા જીનનો દીપક નિરાધાર ! ના ના, કોણ કહે છે ? શુ હું તેની .” આટલું સ્વગત બોલી તે અટકી ગઈ થોડા સમય પછી પાછું તેણે વિચાર્યું, “જ્યા સુંડી માટે માથે િ કાળુ કલક દર નથી થતું ત્યા સુંડી આ વાત મારે મનમાજ રાખવી જોઈએ અત્યારે મહેન્દ્રને આ વાત જણાવીશ તો તે સકળ કથા મને પૂછશે હું નિર્દોષ છું તે સાબિત શી રીતે કરી મતાવીશ ? તે ખીયારાને જરા પણ ખમર નથી કે હું કોણ છું !” ફરી તે મહેન્દ્ર તરફ જોઈને બોલી — “ મહેન્દ્ર ! તમે નિરાધાર છો, પરંતુ નિરાધારનો આધાર જગદાધાર પરમાત્મા હોય છે જરૂર તે દયાળુ કિરતાર તમારી દયા ખાશે જાઓ હવે વિલખ ન કરો પ્રભુ તમાર કલ્યાણ કરો ”

ઠક્કર બ્રહ્મસાની સીલકન ટોપીની માગણી દીનપ્રતીદીન વધતી જાય છે

આટલુ બોલતા તેની છાતી લરાણ આવી તે બોલતી અટકી પડી નેત્રેમાથી પ્રેમાશ્રુઓનો અવિરલ પ્રવાહ પ્રવાહિત થવા લાગ્યો મહેન્દ્ર તે જોઈ જશે તો કંઈક પૂછશે એટલા માટે તે પાછુ જોઈ ઉભી રહી અને બોલી -“ જાઓ, મહેન્દ્ર ! જાઓ પરમાત્મા તમને જ્યાં લઈ જાય ત્યાં જાઓ જ્યાં તમારૂં નસીમ લઈ જાય ત્યાં જાઓ મારા અત કરજીનેા આશીર્વાદ છે કે પ્રભુ તમેને મદદગાર થાઓ ’ આટલુ કહી તે ત્યાંથી ચાલતી થઈ તેની વાત કરવાની હતી જોઈ મહેન્દ્ર અગ્નિનિર્ગમ થયો તેણે કદાપિ ન અનુભવેલી એક પ્રકારના સબ્ધની દિવ્ય લાગણી તેણે અનુભવી શુ તે દેવીના કંઠસ્વરની મીઠાશ ! દયા ! કામળતા ! ખરેખર, એ કંઠસ્વરમાથી અમીમય ઝરણુ ઝરતા હતા માતૃપિતા વિનાનો નિરાધાર મહેન્દ્ર વિચાર કરવા લાગ્યો, ‘ એ દેવી કાણુ હશે ? મારા પ્રત્યે તેમનો કેટલો બધો સ્નેહ છે ! દુનિયામા માતા પણ પોતાના પુત્ર પર આટલો પ્રેમ નહિ રાખતી હોય ! ”

યોગિની ત્યાંથી ઘણે દૂર ચાલી ગઈ હતી, છતાં પણ મહેન્દ્રની નજરે તેની છાતી તરવા લાગી તે બોલ્યો -“ નહિ બૂલુ, મારા મનુષ્ય સમયે પણ તમારી દયાની લાગણી નહિ બૂલુ સુતા, એસતા કે ઉઠતા-હર વખત તમારી પવિત્ર છાતીને હવે હુ કદાપિ નહિ વિસરૂ શુ હવે ફરી તમારો મીલાપ નહિ થાય ? અરેરે ! એ દયાની મૂર્તિ—દયાની દેવી તમે કાણુ હશે ? ” આમ વિચાર કરતો કરતો મહેન્દ્ર જ્યાં સુધી એ યોગિની દષ્ટિમર્યાદાથી દૂર થાય ત્યાં સુધી તેને જેનો ઉભો રહ્યો જ્યારે એ દેખાતી બધ થઈ ત્યારે નિરાશ થઈ તેણે અરણ્યનો માર્ગ સ્વીકાર્યો

પ્રકરણ ૩ જી

ચ દ્રમણાનુ ગુપ્ત નિવાસ સ્થળ.

વિપત્તૌ કિ વિષાદેન સપત્તૌ હર્ષણેન કિમ્ ।

મલિનવ્ય ભવત્યેવ કર્મણામીદૃશી ગતિઃ ॥

અર્થાત્, વિપત્તિમા ખેદ કરવાથી શુ અને સપત્તિમા હર્ષ પામવાથી શુ ? કારણ કે જો થવાનું હોય તે થયા દરે છે અને કર્મોની ગતિ એવીજ છે

“મે આ કયું હું આ કરું, એ માનવી મિથ્યા બંદે,
કિરતારની કરૂણા વિના, ના પાન પણ હાલી શકે,
ગુલ કાર્ય કે સૌ કર્મોના કર્તા જગતનો તાત છે,
સસારની ઘટમાળની, આજ પ્રભુને હાથ છે”

અ યોધ્યામા ઘેરે ઘેરે આનંદ એવજીવ થઈ રહ્યો હતો. ખાત સ્મરણીય શ્રી રામચંદ્ર રાજસિંહાસન પર બિરાજનાર હતા, છતાં એજ સગળ પ્રસંગે કૈકયી દશરથ પાસે વચન માગી રામચંદ્રને વનમા મોકલે એ શુ ભાવીનો ભેદ નથી ? શકર પાસે વરદાન માગી ભરમાસુરે ભરમક કણુ શકરને આજવા માટેજ મેળવ્યું, છતાં દેવી પાર્વતીજીની અગમ્ય ચતુરાઈથી તેજ ભરમક કણુથી ભરમાસુરનું ભરમ થયું એ શુ ભાવીનો ભેદ નથી ?

લાગ્યની અકળ ગતિને આધીન થઈ મહેન્દ્ર અનેક કળ્પોને સહન કરતો. ચદ્રમલા પાસે આગ્યો તો ત્યાં પણ જળમાથી અગ્નિ પ્રકટયો એ શુ ભાવીનો ભેદ નથી ? તાતપર્ય એજ કે કર્મની કળા કોઈથી કળાતી નથી.

મહેન્દ્ર દેવીથી છૂટો પડ્યા પછી અનેક પહાડો તથા વિકટ રસ્તાઓમાં અથડાવા લાગ્યો. હુધા લાગતા તે અરણ્યમાથી મળી આવતા ફળો ખાતો તથા તૃષા લાગતા પહાડોમાં વહેતાં ઝરણુમાથી પાણી પી પોતાના દુઃખી દિવસ

કેશરી પ્રધર્સના સોલ એજન્ટ ઠક્કર પ્રધર્સ છે

ગુજરતો હતો ધણે લાખો પથ કાપ્યા પછી એક સુદર સ્થાન તેની નજરે પડ્યું ત્યાં એક સુદર સરોવર બાંધવામાં આવેલું હતું સરોવરની આસપાસ સુદર વૃક્ષો ઉગેલા હતા સધ્યા સમય થતા આવ્યો હતો સરોવરમાં આસ માની આકાશનું પ્રતિબિંબ પડ્યું હતું તટ ઉપરની વૃક્ષશ્રેણિઓ પણ જળમાં જળે ઝોકા ખાતી હોય એવો પ્રતિબિંબ ઉપરથી લામ થતો હતો સરોવરની ચોપાસ આરસપહાણના પગથીઆ બાંધેલા હતા ત્યાંથી થોડે દૂર અશોકનાં વૃક્ષ ડોલતા હતા એ વૃક્ષોની નીચે એક ઘાટનું એક સુદર મકાન બાંધેલું હતું સૂર્ય અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હતો મહેન્દ્ર આ સમયે તળાવની પાળ પર એકો એક વિચાર કરવા લાગ્યો મુક્તાની મનેહર છામી તેના હૃદય સમક્ષ તરવા લાગી આત્માવસ્થાના દિવસ યાદ આવ્યા મુક્તાએ નદી કિનારે પુષ્પની માળા પહેરાવતી, રાજસિંહનું એકાએક આવતું, દોવતસિંહનું ગુસ્સે થતું વજરે અનેક પ્રસંગો તેના મનમાં આવવા લાગ્યા

મહેન્દ્રે સ્વચ્છ વિચાર્યું, “શુ મુક્તાના લગ્ન રાજસિંહ સાથે થયા હશે ? શુ પ્રેમદેવી મુક્તા મને જીવી ગઈ હશે ? પ્રમુ ! મારા માટે એક પણ સ્થાન તે નિર્માણ નથી કર્યું કે જેથી થોડી વાર પણ મને શાન્તિ મળે ” આના અનેક વિચાર વીછીની માફક મહેન્દ્રને ડસવા લાગ્યા

થોડી વાર પછી સૂર્યનારાયણ પણ પશ્ચિમદિગતમાં છુપાઈ ગયા એટલામાં સામેના મકાનમાંથી સુદર સંગીત મહેન્દ્રના કાન પર અથડાયું -

“કરમાઈ જતી મમ દેહકળી,
આ દેહકળી દિલ રનેહ ધરી —ટેડ

જળ વિના જ્યમ સુની સરિતા,
કાન્ત ! વિના ત્યમ માનો કાન્તા
નયને નિદ ન આરે જરી—”

ઠક્કર લક્ષ્મણની ટોપીએ પળમમાં પણ પુરતા પ્રમાણમાં પ્રવેશ કર્યો છે

વિચારમા ગોથા ખાતો મહેન્દ્ર આ મધુર સ્ત્રી ક ઠોઁચારિત સુદર સ ગીત સાબળી એકદમ ચમકી ઉઠયો અને ચોતરફ નજર ફેરવવા લાગ્યો બરાબર નજર કરતા જણાયુ કે, એ સ ગીત સામેનાજ મકાનમાથી સાબળવામા આવતુ હતુ વીણાનો સુર સ્પષ્ટતાથી શ્રવણગોચર થતો હતો સ ગીતના તરંગો જાણે કે વાયુમા વ્યથ કરતા હતા, અશોકના વૃક્ષ પર ખેડેલા પપૈયાને મુગ્ધ કરતુ, મહેન્દ્રની ચિંતાને દાખી દેતુ, તેના દુ ખી દિલને તન્મય કરતુ એ સ ગીત સમુદ્રના મોજા માફક ઉછળવા લાગ્યુ સ ગીત આગળ વધ્યુ વિહ્વળ ચિત્તે મહેન્દ્ર સાબળવા લાગ્યો --

“ભોગી ભ્રમર નથી કોઈ અવાસે,
હૃદયૈશ્વર વિષ્ણુ કુ ખ બહુ લાસે;
કુસુમ ત્યજ મયે કયાય અલી?—કરમાઈ”

પાપી પપૈયો પિયુ પિયુ બોલે,
મદન પીટયો મમ કાળજી કારે,
શ્યામ વિના હુરી જાઉં મરી—કરમાઈ”

મહેન્દ્ર મનમા વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“આવા એકાન્ત અરણ્યમા આવા મધુર કંઠવાળી રમણી કોણુ હશે ? તે અપ્સરા હશે કે માનવી ? માનવીના કંઠમા આવુ માધુર્ય સંભવતુ નથી ખરેખર ગાનારનો કંઠ, તેની મીઠાશ તેમજ કોમળ સુર અપૂર્વ જણાય છે”

મહેન્દ્ર સરોવરની પાળ પરથી ઉતરી મકાનની નજીક ગયો ત્યાં સ ગીત સાબળવાની આશાથી તે ઉભો રહ્યો, એટલામાં તો એ સ ગીત બંધ થયુ મહેન્દ્ર નિરાશ થયો પુનઃ સ ગીત ચાલુ થશે એમ ધારી તે મકાનની બહાર જોવા લાગ્યો જોતાં તેને એમ જણાયુ કે ગાનાર રમણી પાસે એ મનુષ્યો ખેડેલા હતા મહેન્દ્ર આશ્ચર્ય પામ્યો, કારણુ કે તે એ પુરૂષોને તેણે કોઈ સ્થળે જોયા હોય એમ જણાયુ ફરી તે બરાબર જોવા લાગ્યો, પણ એ પુરૂષોને જાણખી શકયો

ઠક્કર ધધસની ટોપીઓ આખા હિંદુસ્થાનમા પ્રસરી રહી છે

નહિ એ તે તેણે મનમાં નિશ્ચય કર્યો કે, હવે આ સ્થળે વધારે રોકાવું બાજબી નથી, પરંતુ આ સ્થાન છોડી જતા પહેલાં, તેને એમ થયું કે એ રમણી હજી ફરી ગાશે એકાદ ગીત સાંભળવાની આશામાં તે કેટલોક વખત ત્યાં ઉભો રહ્યો, પણ તેની આશા સફળ થઈ નહિ એ તે મહેન્દ્રે નક્કી કર્યું કે એ સ્થળે વિશેષ સમય સુધી ઉભા રહેવું બાજબી નથી એટલામાં તો સામેના મકાનમાંના બે પુરૂષ નીચે ઉતર્યા

તેમની નજર મહેન્દ્ર પર પડતાજ તે બોલી ઉઠ્યા - “જેલખાનામાંથી નાસી છૂટ્યો, પણ હવે ક્યા જશે ?”

મહેન્દ્ર તરતજ જોઈ શક્યો કે એ પુરૂષો બીજા કોઈ નહિ પણ નીચ ગુલાબરાય તથા રાજસિંહ હતા મહેન્દ્ર તરતજ ત્યાંથી ચાલતો થયો આકાશમાં શરદની પ્રજ્વળિતો મનોહર ચંદ્ર પ્રકાશતો હતો ચંદ્રના અમૃતમય કિરણો અને તે માનવી રમણીનો કંઈ બન્ને એકજ પ્રકારના અમૃતનું પાન કરાવતા હોય એમ તેને ભાસ્યું મહેન્દ્ર થોડે દૂર ગયો હશે એવામાં પાછળથી અવાજ આવ્યો કે, “એ તો જેજ ગુમાની મહેન્દ્ર છે”

મહેન્દ્ર ત્યાં ઉભો રહ્યો ગુલાબરાયે તેની પાસે આવીને કહ્યું - “ઓ નાદાન છોકરા ! હવે ક્યા નાસે છે ? જેલખાનામાંથી નાસી છૂટ્યો છે પણ હવે તું અમારા પાંચમાંથી છૂટી શકે તેમ નથી”

આ વખતે મહેન્દ્રની પાસે એક પણ હથિયાર નહોતું તે લાલ આંખ કરી બોલ્યો - “ગુલાબરાય તમારો શો વિચાર છે ?”

સપ્તની માફક પુઢાડે મારી ગુલાબરાય બોલી ઉઠ્યો - “શો વિચાર ? હવે તો તને જહજમનો મુસાફર બનાવવાનોજ વિચાર છે”

મહેન્દ્ર - ગુલાબરાય ! શ્રાવણ વગરના માણસ આગળ તમે બળ બતાવો છો એ શું બાજબી છે ? એમાં શું મરદાનગી છે ? અગર જો તમે મરદ

હજાર બધસર્ની ટોપીઓ ગુજરાત તથા કાઠિયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે

હો, શુદ્ધ એક શુદ્ધી ઓલાદ હો તો પ્રથમ એક તલવાર મને આપો ને પછી બુઝો કે સિંહને છોડવાથી શુદ્ધ મળે છે ?

આવા અપમાનકરેલાં વચન સાંભળી ગુલાબરાય તથા રાજસિંહ ગાળી ઉઠ્યા, અને બન્નેએ મ્યાનમાંથી તલવાર બહાર કાઢી તેઓ બન્ને મહેન્દ્ર પર લા કરવા જતા હતા એટલામાં તો સામેની ઝાડીમાંથી એક યોગિની બહાર આવી અને ગભીર અવાજથી બોલી — “મહેન્દ્રના એક પશુ બાંધને છળ કરી તો મુઆ સમજાવો.”

તરતજ તે યોગિની મહેન્દ્ર પાસે આવી પહોંચી રાજસિંહ તથા ગુલાબરાય તો તેની સાથેજ જોઈ રહ્યા તેમનાથી એક શબ્દ પણ બોલી શકાયો નહિ યોગિનીના હાથમાં ત્રિશૂળ તથા એક ખુદ્દી કટાર હતી તે બન્ને સાક્ષાત્ લેરવી હોય એમ જણાતું હતું યોગિની તરતજ મહેન્દ્રને પોતાની સાથે લઈ ચાલતી થઈ ગુલાબરાય તથા રાજસિંહ એજ વિચાર કરતા હતા કે એ યોગિની કાણુ હશે ? તેઓ વિચાર કરતા કરતા રાજધાની તરફ રવાના થયા.

મહેન્દ્ર યોગિનીને જોતાની સાથેજ ઓળખી ગયો હતો તેને બચકર જોલખાનામાંથી છોડાવનાર એજ યોગિની હતી તે કદશુ કે કે કહેવા લાગ્યો — “માતા ! આ બાળક પર આપનો કેટલો બધો ઉપકાર છે ?”

યોગિની—કાઈ પણ નહિ બોલતા મારી પાછળ ચાલ્યા આવો

મહેન્દ્ર ગુપ્તગુપ્ત તેની પાછળ જવા લાગ્યો યોગિની કેટલીક ઝાડીઓ પસાર કર્યા પછી એક ઝુપડીમાં દાખલ થઈ

તેણે મહેન્દ્રને બેસવા માટે એક વાંસની સાદલી આપી મહેન્દ્ર તે પર બેઠો થોડી વાર પછી યોગિની બોલી, “આ ઝુપડીમાં હું એકલી જ રહું છું. તમે પણ હવે અહીં જ રહેજો અત્રે તમને કાંઈ વાતની ઇજા નહિ આવે.”

મહેન્દ્ર—માતા ! હું આપના પ્રતાપથી આ વખતે બચવા પાગ્યો છું. યથા સમયે જો આપ ન આવ્યા હોત તો એ નીચ રાજસિંહ મારા આ હાથ

કરત ? ધન્યર જે કરે છે તે સારુ કરે છે હવે કૃપા કરીને કહો જોઈએ કે આપ કોણ છો ?

આ પ્રશ્ન સાંભળતા યોગિનીનાં નેત્રોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં, છતાં મહા મહેન્દ્રે આત્મસંવરણ કરી તે કહેવા લાગી — “ મહેન્દ્ર ! મહારો અને તહારો સબંધ એવો છે કે, હું તને માનનીય સંબોધનથી હવે બોલાવી શકતી નથી હું કોણ છું તે તને થી રીતે જણાવું ? તું મને નથી ઓળખતો, પણ હું તો તને ઓળખું છું, કે તું દોલતસિંહને ત્યાંજ ઉછરી મોટો થયો છે મહેન્દ્ર ! વિશેષ ખુલાસો હું સમય આવ્યે કરીશ હાલ તું મને કંઈ પૂછીશ નહિ ”

પછી મહેન્દ્ર માટે થોડા ફળ લઈ આવી યોગિનીએ તેને ફળાહાર કરવા કહ્યું મહેન્દ્રે ફળાહાર કરી લીધો એટલે યોગિનીએ કહ્યું, “ હવે હું અહીંથી જાઉં છું, કારણ કે એ ગાઉ પર દેવીનું એક દેવળ છે ત્યાંજ હું રહું છું કોઈ કોઈ વખત અહીં આવું છું પરંતુ તું અહીં છે એટલે દરરોજ સંધ્યા સમયે હું આવીશ હવે તું અન્યત્ર જઈશ નહિ મારે તારે હાથે હજી ધણું કામ કરાવવાનાં છે લે, હવે હું રજા લઉં છું ”

એ યોગિનીનો અહીંથી જવાનો નિર્ણય વિચાર નહોતો પણ મહેન્દ્ર વધારે પૂછપરછ કરે તો પોતાને ખરો ખુલાસો જાહેર કરવો પડે અને ખરી ઓળખાણ આપવાથી મહેન્દ્ર અસ્થિર બની જાય તેમ હોવાથી હાલ તરત ગુપ્ત રહેવાનો વિચાર કરી યોગિની ત્યાંથી ચાલતી થઈ

યોગિનીને ચાલી જતી જોઈ મહેન્દ્ર તેને બોલાવવા જતો હતો, પણ તેને ધારતી લાગી કે, ‘કદાચ તે મારા પર રોષે ભરાશે’ આથી તે બોલી શક્યા નહિ એકાગ્રદષ્ટિથી તે તેના તરફ જોઈ રહ્યો તથા અવગત વિચારવા લાગ્યો, “ એ કોણ હશે ? મને જોઈ શકા માટે તે સંકોચાતાં હશે ? મને જોઈ તેમની આંખમાંથી અશ્રુપ્રવાહ ચાલુ થાય છે વળી મારી પાસે વાત કરતાં પણ અચકાય છે એ યોગિની શા માટે આમ કરતાં હશે ? ” આવા વિચારમાંજ

જેમ કૃષ્ણની માત્રી ગાવનજો તે તે માત્રી મનાવતી તેમ આ રમણીના
સંગીતે મહેન્દ્રનું હૃદય પરી લીકું તમે સંગીતના પણ તમેજ ચળ ચુક્યા

મહેન્દ્ર તેજ સ્થળે નિદ્રાવશ થયો, પણ કહેવત છે કે દુ ખીને નિદ્રામાં પણ સુખ હોતું નથી તેને સ્મરિ રવાને લાગ્યે જ એક કલાક પસાર થયો હશે એટલામાં એક સ્વપ્ન બાબતુ જાણે તેની પ્રિયા મુક્તાને રાજસિંહ ઉપાડી જાય છે અને તેને ખાનગી મકાનમાં ફેદ કરે છે દુ ખમાં રીયાતી મુક્તા પોકારી રહી છે, કે, “આવો, મહેન્દ્ર! આવો આ નરાધમ રાજસિંહ અને સતાવે છે માટે આ કસાઇના બુદ્ધિમાથી આ અબળાને છોડાવો”

“આવુ છુ, આવુ છુ, મુક્તા! તારી મદદે આવુ છુ તને સતાવ નાર એ નીચ રાજસિંહનુ લોહી રેડવા આવુ છુ” એટલુ બોલતાં મહેન્દ્ર જાગી ઉઠ્યો અને જુએ છે તો ત્યાં કોઈ પણ જણાણુ નહિ તે બોલી ઉઠ્યો — “પ્રભુ! દુ ખીને સ્વપ્નમાં પણ દુ ખજ દેખાય છે નિદ્રાદેવી પણ મારી શત્રુ થઇ છે” પુન મહેન્દ્રને કાલની વાત યાદ આવી સરોવરની પાસે જે મકાનમાં પેલી રમણી ગાતી હતી તે મકાનનુ તેને હમણા રમણુ થઇ આવ્યુ એ ગાનાર રમણી કાણુ હશે એ વાતનો ખટકો તેના હૃદયમાં થવા લાગ્યો ફરી તેણે સરોવરની પાળ પર જઇ બેસવાનો વિચાર કર્યો તેણે સ્વચ્છ કહ્યું — “ચાલ જીવ, આજે પણ તે રમણી કદાચ ગાશે તો જરૂર જરા વાર મને શાન્તિ મળશે એક બે ચીજ સાબળી પાછો ચાલ્યો આવીશ” આમ કહી તે સરોવરની પાળ પર જઇ બેઠો ગઇ કાલ કરતા આજે તે મકાનની વિશેષ નજીક બેઠો હતો આજે તે રમણી એકલી હોય એમ જણાતુ હતુ બીજુ કોઈ મનુષ્ય ત્યા જણાતુ નહોતુ જેમ મોર વૃષ્ટિની રાહ જુએ, ચાતક ચંદ્ર દર્શનની રાહ જુએ તેમ ઘણી અધીરતાથી મહેન્દ્ર રમણીના ગાનની રાહ જોવા લાગ્યો તે રમણીનુ સંગીત સાંભળવા તલપી રહ્યો હતો થોડી વારમાં તેની આશા સફળ થઇ—અર્થાત્ રમણીએ ગાન શરૂ કર્યું જેમ કૃષ્ણની મોરલી ગોપીઓને દિવાની બનાવતી તેમ આ રમણીના સંગીતે મહેન્દ્રનુ હૃદય હરી લીધુ તેને સંગીતનો પૂર્ણ નશો ચઢી ચુક્યો થોડી વાર પછી એ રમણીએ સંગીતના પ્વનિને મૃદુ કર્યો હોય એમ મહેન્દ્રને જણાણુ તે મકાનની સામુ

ઠક્કર બધસાની શા રમણી ટોપી ખરીદવી એ એક જાતની મોજ છે

જેમ રહ્યો હતો એટલામાં તો તે રમણી ગાતી ગાતી મકાનની નીચે ઉતરી તે ધીમા સુરે ગાતી હતી, છતાં મહેન્દ્ર તેના મધુર સુર પરથી સમજી ગયો કે ગઈ કાલની આનારી આજ રમણી છે. સંગીતની મીઠી હોરમાં તે મસ્ત બની જઈ મસ્તક હલાવતો હતો. નિકટ આવતા તે રમણીની નજર મહેન્દ્ર પર પડી.

સહ્યા સમયે અપરિચિત મનુષ્યને જેમ પ્રથમ તો એ રમણી ચમકી ઉઠી, પણ પછી પાસે આવી તેણે પૂછ્યું — “તમે કાણ છો ?”

મહેન્દ્રનું મસ્તીની ધૂનમાં હાલતુ મસ્તક સ્થિર થઈ ગયું. પ્રથમ તો તે પણ ગભરાયો, પણ હીંમત રાખી જવાબ આપ્યો — “એક મુસાફર !”

“મુસાફર !” આટલું બોલી તે રમણી એકાચદષ્ટિથી મહેન્દ્રના મુખ તરફ જોઈ રહી મહેન્દ્રને જોતાજ તેના મુખ પર એક પ્રકારના ભાવનું પરિવર્તન થયું. તે વિસ્મય ભાવથી મહેન્દ્રના નખશિખરનું દર્શન કરવા લાગી. પછી તે બોલી — “મુસાફર ! તમે અહીં એકલા બેઠા બેઠા શા વિચાર કરો છો ? હું અહીં આવી ત્યારે તમે શા માટે મસ્તક હલાવતા હતા ?”

મહેન્દ્ર—હું મસ્તક હલાવતો નહતો, પણ તમારું સ્વર્ગિય સંગીત સાંભળતો હતો. એ સંગીતના પ્રત્યેક તાનથી મારું ચિત્ત નાચી ઉઠતું હતું અને તેથીજ મારું મસ્તક હાલતુ હતું.

એ સુંદરીનું નામ ચન્દ્રપ્રભા હોય તેણે કહ્યું — “શું મારું સંગીત તમને એટલું બધું મોહક લાગ્યું ? ચાલો મારી સાથે હું તમને દરરોજ સંગીત-સુધાનું પાન કરાવીશ.”

મહેન્દ્ર—ના, ના, હાલ તો હું તમારી સાથે આવી શકું એમ નથી.

ચન્દ્રપ્રભા—મારી સાથે આવવામાં તમને કંઈ વધી છે ?

મહેન્દ્ર—વાધો તો કંઈ નથી, પણ . ...

ચન્દ્રપ્રભા—ગભરાઓ નહિ ! તમને કાંઈનો ડર લાગે છે ?

હકાર અધર્સની દુકાને દર શની, રવી, અને બુધવારે કિંમતી ઇનામો મળે છે.

મહેન્દ્ર—હર શા માટે લાગે ? પણ તમે મને ત્યાં લઈ જઈ શુ કરશો ?

ચ દ્રમલા—હુ તમને સાર ગીતી સાથે તાલસુર મેળવતા શીખવીશ

મહેન્દ્ર—મને ગાવાનો શૌખ નથી, ફક્ત સાલળવાનો શૌખ છે હું તમારે ત્યાં આવુ તો ખરો પણ મને એક શકા છે ગઈ કાને તમારે ત્યાં મેં એ મનુષ્યોને જોયા હતા એ તમારા શ્વા સંગ ધી થાય તે બાણ્યા સિવાય હું તમારે ત્યાં આવી શકું તેમ નથી

ચન્દ્રમલા—એ વાત હુ તમોને પછી કહીશ તમે તેમનાથી ડાઘ વાતે હરશો નહિ હુ તમને હુ ખી થવા નહિ દઉં, મારા પર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ રાખો

મહેન્દ્ર—ઠીક છે પણ તમારું નામ ?

ચન્દ્રમલા—મારું નામ ચન્દ્રમલા છે

ચન્દ્રમલા નામ સાંભળી મહેન્દ્ર બોલી ઉઠે છે. —“વાહ—વાહ ! કેવું કષ્ટ-પ્રિય મધુર નામ છે ! ખરેખર નામ તેવુંજ રૂપ છે પણ ચન્દ્રમલા ! મને સાથે લઈ જઈ શુ કામ સોપશો ? મને કંઈ પણ આવડતું નથી

ચન્દ્રમલા—તમને નથી આવડતું તો હું શીખવાડીશ તમારે કંઈકામ કરવાનું નથી હું તમારા કોમળ શરીરને સહજ પણ કષ્ટ થાય તેવું કામ નહિ સોંપુ હું તમને મહારા હૃદયનો હાર મનાવી છાગરના પ્રેમપિંજરમાં પૂરી રાખીશ

એટલું કહી તે રમણીએ કટાક્ષ દષ્ટિ મહેન્દ્ર તરફ ફેંકી ચન્દ્રમલાને જોઈ મહેન્દ્ર પોતાનું હાન બૂદ્ધ્યો ને તેની સામેજ જોઈ રહ્યો એ સૌંદર્યથી રમણી પણ મદભર નયનોના કાતિલ કટાક્ષો ફેંકી મહેન્દ્રના મનને વિશેષ વિચળિત બનાવી દેવા લાગી ઉભયના નેત્રોમાંથી બહાર પડે વિભળી ચમકવા લાગી મધુવનની બસીનો નાદ સાંભળી ગોપીઓ જેવી રીતે પરવશ બની જતી હતી તેવીજ રીતે મહેન્દ્ર આ રૂપસુ દરીના મોહક સંકેતને વશ થઈ તેની સાથે જવા લાગ્યો

હઠ્ઠર ઘડસને ત્યારથી ટોપી ખરીદી ઇનામ શુ મળવશે ?

મહેન્દ્ર યુષ્કાદીથી તે રમણીની પાછળ પાછળ ચાલતો થયો. તે રમણીએ મહેન્દ્રને સાથે લઈ પોતાના મકાનમાં પ્રવેશ કર્યો. પછી મહેન્દ્રને તેણે એક વિરામાસન પર બેસાડાવ્યું હતું. પ્રભાતે પોતાના દિવાનખાનાને ઉત્તમ પ્રકારે સુસજ્જિત કર્યું હતું. જમીન ઉપર મૂંચવાળું રંગીન ગાંઠીયો પાથરેલો હતો. આજુબાજુ ખુણામાં કુસમપાત્રો ગોઠવેલાં હતાં. તેની અડોઅડ સંગેમરમરનાં વિરામાસનો અને સુખાસનો વ્યવસ્થાપૂર્વક ગોઠવ્યાં હતાં. દિવાલની ઉપર સુશોભિત ચિત્રો દર્શાવેલાં હતાં. મકાનના એક બાજુના ખુણામાં સુદર પલંગ ગોઠવેલો હતો. તેના પર દુધના જેવી સફેદ અને મખમલ જેવી સુક્રામળ શય્યા બિઝાવેલી હતી. પલંગની બાજુમાં નાની નાની બારીઓ આવેલી હોવાથી ચંદ્રના સુધાપૂર્ણ ઉજ્જવળ કિરણોનો શય્યા ઉપર વિસ્તાર થયો હતો. અને આસપાસનાં કુસુમવૃક્ષોની સુવાસ હરી લઈ વાયુ એ સ્થળે સ્વચ્છ હતાથી વિહાર કરતો હતો. બીજા પર દાઢેલા ચિત્રો જોનારનું મન પીગળાવે તેવા હતા. ચિત્રકળામાં આનંદહૃદયનું પ્રતિબિંબ જ્યાં સુધી લાવી શકાય, ત્યાં સુધી નિપુણ કારીગરોએ પોતાની કળા તેમાં દર્શાવેલી હતી. ખરેખર આ ચિત્રો એટલાં મોટાં ઉપજાવતાં હતા કે મહાન તપસ્વીઓ પણ તે ચિત્રો જોતાં પોતાના તપનું ફળ ગૂમાવી બેસે. અખંડ બ્રહ્મચર્ય પાળનાર પુરુષ પણ આ ચિત્રો જોઈ પોતાની અવ્યય ચિત્તવૃત્તિથી ચલિત થાય. તેમાંના કેટલાક ચિત્રો પૂર્વજોનું ગૌરવ દીપાવનાર રાગ્યોના હતા. મહેન્દ્ર તે બધા ચિત્રો લક્ષ્યપૂર્વક જોતો હતો. ધણીખરા ચિત્રો ત્રિગારના ભાવથી પરિપૂર્ણ હતા. તથા એ ચિત્રોનું નમ્ર સૈદ્ધંત જોતા ચન્દ્રપ્રભાની રસિકવૃત્તિનો આપોઆપ પરિચય થતો હતો.

મહેન્દ્ર એકી નજરથી ચિત્રો જોતો હતો એટલામાં ત્યાં ચંદ્રપ્રભાએ પ્રવેશ કર્યો. મહેન્દ્રે ચમકાને તેની સામું જોયું. તે કંઈ બોલવા જતો હતો એટલામાં ચંદ્રપ્રભા બોલી — “આ ચિત્રો તમને ગમે છે ?”

મહેન્દ્ર—આ પ્રશ્નનો કંઈ પણ ઉત્તર આપી શક્યો નહિ. બહાર બહાર કરને લીધે તે ચન્દ્રપ્રભાના રૂપને જરાખર જોઈ શક્યો નહોતો. અત્યારે તે ચન્દ્ર-

---

ટાપી ખરીદનાર ફોનોગ્રાફ તદ્દન મૂકત મેળવી શકે છે

પ્રભાત મનોરમ દેવદુર્લભ રૂપ સૌંદર્ય જોઈ વિસ્મય પામ્યો. આવી ગંભીર સુદરી પૂર્વે તેણે કદી જોઈ નહોતી ચ દ્રમણાના અંગ પર અલકાર નહોતા તેણે કંઈક કુસુમની માળા તથા હાથ પર કુસુમના વલય પહેરેલા હતા એ રમણીનું રૂપ અલૌકિક સુંદર હતું અપ્સરાના મુખ પર જે તેજ હોવા જેવું એ તેથી અધિક તેજ ચ દ્રમણાના મુખ પર છાંય રહ્યું હતું તેનું લગાટ ચ દ્રવી માફક શોભતું હતું તેમાં ચિતાની એક પલ્લુ રેખા જણાતી ન હતી માત્ર અત્યારે તે એકજ વસ્ત્રની ઉપાસક હોય એમ જણાતું હતું તેની રંગેરંગ મા મધુરા નવચાવના તરંગો ઉછળતા હતા તેના નયનસુગલમાં કામદેવનું જાદુ ભરેલું હતું બ્રહ્મદીર્ઘી એ બાણ કામીઓના કાળજી વીંધી નાખે તેવા કાતિલ હતા તેનું મધુર હાસ્ય પ્રેમમોહક હતું તેની પાણીદાર આખોમાથી એક પ્રકારનું તરલ તેજ ઝરતું હતું આશાના દોર સાથ અથગતી ચ દ્રમણા બોલી - “મુસાફર ! તમે કોણ છો ? આવી યુવાન વયમાં બીપણ વન જ મલમાં શા માટે આથડો છો ?”

મહેન્દ્ર—હું કોણ છું તે હું પોતે પણ જાણી શકતો નથી એટલે પછી તમોને થી રીતે જણાવું ? જતાં પણ કહું છું કે હું બહો દુઃખી માણસ છું નાની ઉંમરથીજ બીજાના આશ્રયમાં ઉછરી હું મોટો થયો છું અને પાળી મોટો કરનાર પણ હવે આશ્રય આપી શકે તેમ નથી, જેથી લાજપર આધાર રાખી જ મલમાં જ ભટકું છું

ચ દ્રમણા—તમારું નામ શું છે ?

મહેન્દ્ર—મારું નામ મહેન્દ્ર કુમાર છે હું બાણ કષ્ટ વેદી આખર ગઈ કાલે સરોવરની પાળ પર થાક લેવા બેઠો હતો એટલામાં આ મકાનમાંથી સંગીતનો સુર સંભળાયો હું મ્હારું શ્રવણ દુઃખ ભૂલી જઈ મધુર સંગીત સાંભળવા લાગ્યો. દુનિયામાં કદાપિ ન અનુભવેલી એક પ્રકારની મોહક લાગણી એ સંગીતમાં હું અનુભવવા લાગ્યો એ સંગીતના શબ્દો સાંભળી અને મારી શૈશવસહચરી, મારે દુઃખે દુઃખી થનારી વીરબાળા મારી નજરે તરવા લાગી.

બીચાળ પલ્લુ તદ્દન મક્ત મેળવી શકે છે

મનમાં એમજ ધારતો હતો કે આ મકાનમાં કોઇ દેવકન્યાનો નિવાસ હોવો જોઈએ મનુષ્યજાતિનો કંઈ એવો મધુર હોય એ મહને અશક્ય લાગ્યું આજે જુ પાછો હું સરોવરની પાળ પર આવી સંગીત સાલળવા ખેડો, એટલે મારી શાશા સફળ થઈ અને દેવકૃપાથી મ્હારો તમારી સાથે મેળાપ થયો

ચન્દ્રપ્રભા—મારૂં સંગીત તમને એટલું બધું મોહક લાગે છે ?

મહેન્દ્ર—હું ખાતરીથી કહું છું કે તમારા સંગીતમાં જે એક પ્રકારની હાશ છે, તમારા ગણામાં જે એક પ્રકારનું મનુષ્ય માત્રને વશ કરવાનું જાદુ તે બીજે કયાય પણ મેં અનુભવ્યું નથી તમારૂં અનુપમ લાવણ્ય, મારા કે ઈન્દ્રવરનું રસભરિત માધુર્ય અલોકિક હોય એમ મને લાગે છે

પ્રભાએ મૃદુ હાસ્ય કરી ઉત્તર આપ્યો—“ ઠીક, આજે ધણી લાખા બળ પછી મેં તમારા મુખે મારા રૂપ અને યુગ્મની પ્રશ્ન સાંભળી છે જો કે તારામાં એવી ચૈતન્યતા તો નથી, છતાં તમારા આ વચન સાંભળી હું આજે માનદ પામી છું જો ખરી વાત કહું તો મેં પણ તમારા જેવો સુંદર યુવક વેં કદાપિ જોયો નથી તમારી વાણીના જેવી માહાશ્વ કોઈ પણ પુરુષની જીભમાં અનુભવી નથી આજથી તમે મને પ્રભાના નામથી બોલાવજો અને તમને મહેન્દ્રકૃપારના મનગમતા નામથી બોલાવીશ ”

મહેન્દ્ર જામીન ગયો પછી સમય થઈ જવાથી અને જણા પોતપોતાની રીત્યામાં નિદ્રાસ્થ અનુભવવા સુતા

જરમનના પુમયાએ તદ્દન મક્ત મેળવી શકે છે

પ્રકરણ ૬ થું

ચાલાતુ પરિણામ કિંવા મદિરાપાનનો અનુભવ.

યાદૃશ મક્ષયચાત્ર બુદ્ધિર્ભવતિ તાદૃશી ।

દીપસ્તિમિર મક્ષયતિ કજ્જલચ પ્રસૂયતે ॥

“જેવો આહાર તેવો ઓડકાર” મનુષ્ય માત્ર જેનું અન્ન ખાય છે તેવી તેની બુદ્ધિ થાય છે દીપક અધારાતુ ભક્ષણ કરે છે (અવકાર દૂર કરે છે) તો તે કાળજીને જ જન્મ આપે છે માટે દરેક મનુષ્યે અપેય અને અભક્ષ્ય પદાર્થોથી દૂર રહેવાની ખાસ આવશ્યકતા છે

“જેવું કરો તેવું ભરો, એ વિશ્વનો સિદ્ધાંત છે,
વોવો તમે તેવું લાલો, એ કે'ણ જગવિખ્યાત છે,
વ્યસની તણા વ્યવહારમાં, ના સત્યતાતુ કામ છે,
મદિરા તણી મદોડાણમાં, આખર યુરો અનુભવ છે ”

ગુલાબ વાવી મોગરાની આશા કયાથી રખાય ? જેવી કરણી તેવાંજ ફળ ભોગવવા પડે છે વ્યસનનાં વ્યસનમાંજ ઘેગર્મ પોતાની શુદ્ધ જ્ઞાન ઉઠાવી દે છે ઇચ્છના યુરો અનુભવમાં વદિરા ખાનાખરાખી કરે છે “જો પીવે શરામ ઉસકા ખાના ખરાખ,” એ કથન સવાસે સત્ય છે અનેક રાજ્યો આ મદિરાની મહોડાણે પાયમાલ થયાં છે, અનેક ઇશ્કઘેલા કામધી કીડાઓ આ ઝેરી અમૃતનું પાન કરી મનુષ્ય જીવનથી સદાને માટે બ્રષ્ટ થઈ આલોક તથા પરલોકથી પતિત થયા છે માટે મદિરા એજ મનુષ્યનો કદામા કદો મનુ છે

અજાતકાળ થયો હતો ચંદ્રપ્રભાના સુસજ્જિત મકાનમાં મહેન્દ્ર એકલો બેઠો હતો પાસેની ખારીમાંથી આવતો સૂર્યકિરણનો પ્રકાશ મહેન્દ્રના મુખ પર

રમાલોનો લામ પણ મક્ત મેળવી શકે છે

પડતો હતો સરોવરના શીતળ સલિલમાં તરંગો ઉછાળતો વાયુ પુકાતો હતો અશોકના ઝાડ પર બેઠેલો પૈયથો પિયુ પિયુ બોલતો હતો વિચારગ્રસ્ત-ચિત્તે મહેન્દ્ર તે પૈયથાનું સંગીત સાંભળતો હતો એટલામાં ચંદ્રપ્રભાએ ત્યાં પ્રવેશ કર્યો ચંદ્રપ્રભાનું સૌંદર્ય આજે અબજ તરેહનું આકર્ષક ભાસતું હતું પુષ્પોથી તેણે પોતાના ફેશનકલાપની વેણી ગુથી હતી તેના પગની પાની કેમ જાણે મેદીથી રંગી હોય એમ જણાતું હતું તેની ચાલ હરિણના જેવી ચચળ લાગતી હતી તેણે ઝીણામાં ઝીણું ગુલાબી ઝાઢણું ઝાઢેલું હતું તે એના સુંદર ધાટીલા શરીરને બંધબેસતું હતું તેની ઝીણવટમાં અદર પડેલો કમખો દેખાતો હતો કમખાની નીચે શરીરનો થોડો લાગ ઉન્નમ્ન દેખાતો હતો કમખાની પેદખાનામાં સપડાયલા બને ઉચ્છ્રમ્ન સ્તન પ્રત્યેક ક્ષણે ઉછાળા મારી બંધનમુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા પ્રભાએ આજે પુષ્પની માળા પહેરેલી નહોતી, પણ સુંદર અલકારો ધારણ કરેલા હતા ગળામાં સાચાં મોતીની માળા શોભતી હતી ચંદ્રપ્રભા હસતી હસતી મહેન્દ્રની પાસે આવી બેઠી અને બોલી — “મહેન્દ્રકુમાર ! તમે એકલા અહીં બેઠાં બેઠાં શો વિચાર કરો છો ?”

મહેન્દ્ર—ચંદ્રપ્રભા ! હું આ તમારા પૈયથાનું ગીત સાંભળું છું શું આ તમારું પાળેલું પક્ષી છે ? હું જ્યારથી અહીં આવ્યો છું ત્યારથી તે દરેજ અશોકના ઝાડ પર બેસી પિયુ પિયુના પોકાર કરે છે તે પણ સંગીતનું બહુ શાખીન લાગે છે, હો !

ચંદ્રપ્રભા—હા, જે દિવસથી તમે અહીં આવેલા છો તે દિવસથી એ પક્ષી દરેજ તમને સંગીત સંભળાવવા આવે છે આજ પક્ષી આ પક્ષી આ સ્થાન છોડી જશે નહિ જુઓ જુઓ મહેન્દ્રકુમાર ! એ પક્ષી તમોને નોંધ કેવું મીઠું હસે છે ?

મહેન્દ્ર—નહિ નહિ ચંદ્રપ્રભા ! એ પક્ષી તો તમારું સંગીત સાંભળવા આવે છે એ મૂર્ખ પક્ષી તમારા સંગીત સાથે હરિશ્ચંદ્ર કરવા ઇચ્છે છે

ખરીદેલી ટોપી પણ મુક્ત મેળવી શકે છે

ધ્યાલાલુ પરિણામ કિવા મદિરાપાનનો અજમ ૩૯

તમે જ્યારે ગાયન છોડો છો ત્યારે તે શ્રમણ ચુપ રહે છે અને એકચિત્તે તમારૂં ગીત શ્રવણ કરે છે

ચન્દ્રપ્રભા--(હસીને) એમ કે ?

મહેન્દ્ર--એમા શક શો ? તમે જ્યારે ગીત ગાઓ છો ત્યારે પક્ષી તો શું પણ ડોલતા ઝાડ તથા ડુંકાતા પવન પણ અથ યઈ જાય છે હું પણ મારે તમામ હું ખૂબી જઈ તમારૂં સગીત તન્મય ચિત્ત શ્રવણ કરે છું

ચન્દ્રપ્રભા--તમારી આજ્ઞા હોય તો આ દાસી માવા તમારે છે

મહેન્દ્ર--કૃપા થઈ તમારૂં ગાન મારા હું ખને વિસરાવવાનો અકસીર ઇલાજ છે મારા તરફની સહાનુભૂતિ માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું

ચન્દ્રપ્રભાએ નરતન વીણા હાથમા વીધી અને નિમ્નલિખિત સગીત શરૂ કર્યું -

“અરે સહુ પ્રેમના પથી, પઢાવુ પાઠ તે પઢજો,
વિકટ છે પ્રેમની શ્યામ, ચતુર સહુ ચિત્તમા ધરજો,
મયા ફરહાદ ને શીરી, અરે રે! પ્રેમ મરતીમા,
મયા લયલા અને મજનુ, અરે! એ પ્રેમદ્રાષ્ટમા
જખમ છે પ્રેમનો યુરો, પ્રણયની વેદના ભારી,
કર છે કાર પ્રેમીને, ગણે ના વીર નરનારી,
પ્રણયની આગ છે યુરી, ન કારી કામથી કરશે,
ખરા પ્રેમી હશે જગમા, નહિ મૃત્યુ થકી કરશે
પ્રણયની જ્યોત જગી ને, દિવાની થઈ સદા ફરતી,
નથી આરામ કે કંઈ ચેન, વિરહના તાપમા મળતી”

ધીમે ધીમે સગીતની અસર મહેન્દ્રન મન ઉપર પોતાનો અપૂર્વ પ્રભાવ અજમાવવા લાગી સુગંધિત હવામા મીઠાશબ્દોવા સુરતરંગો ઉછળવા

એજન્સીની શરતો એજન્સી બેનારને આનંદરૂપ છે

લાગ્યા સગીત કેવળ મધુર હતુ એટલુ જ નહિ પણ ચંદ્રપ્રભાએ સગીત-કળામા ઘણી નિપુણતા પ્રાપ્ત કરી હોય એમ જણાતુ હતુ મહેન્દ્ર જો સગીતકળાનો પરીક્ષક હોત તો જાણી શકત કે પ્રભાએ બાલ્યાવસ્થામા પ્રીતિ ભાવથી સગીતવિદ્યાનુ જ્ઞાન સપાદન કરેલુ હોતુ જોઇએ ચંદ્રપ્રભાના અત્યા રના સગીતમા કુદરતી ભાવ નહોતો, પરતુ જાણે એક વસ્તુ પર મોહિત થઇ હોય અને તે મેળવવા પ્રેમી હૃદય પોતાના તરફ લલચાવતુ હોય એ ભાવનાનુ સગીત તે લલકારતી હતી શબ્દે શબ્દે મહેન્દ્રના રસિક હૃદયને તે વીધી નાખતી હતી મહેન્દ્ર મનમા વિચાર કરતો વિભોર બની જઇ ગાયન સાલ જાનો હતો અશોકના ઝાડ પર એડેલો પપૈયો જ્ઞાન્ત થઇ ચંદ્રપ્રભાનુ સગીત સાંભળતો હતો તે જોઇ મહેન્દ્ર બોલ્યો - “ જુઓ ચંદ્રપ્રભા ! મેં કહ્યુ હતુ તે ખર છે કે ખોટુ ? જુઓ, આ ઝાડ પર એડેલો પપૈયો પણ મુગ્ધ થઇ જઇ તમારુ સગીત સાંભળે છે ખરેખર તમારુ અનુપમ રૂપ તથા મધુર સુર આ જ ગલનાં પશુપખીનાં પણ ભૂલતા નથી ”

મહેન્દ્ર સગીતસુધાનુ પાન કરી વિહ્વળ બની આમ બોલ્યા લાગ્યો એ સમયનો નાલ લઈ ચંદ્રપ્રભાએ મહેન્દ્રનો હાથ પોતાના હાથમા લીધો અને ચીંધી ભાવથી તે બોલી - “ મહેન્દ્ર કુમાર ! તમે અને મહાઓ છો કે નહિ ? ”

મહેન્દ્રે ઉડા નિશ્વાસ નાખ્યો અને તેણે ચંદ્રપ્રભાના હાથનાથી પોતાનો હાથ છોડાવી લીધો થેડી વાર નહીં ત બોલ્યો, “ ચંદ્રપ્રભા ! હું અન્યને મહાઉ છું પરમાત્માએ મને એકજ દિલ આપેલુ છે, અને તે દિલ મેં બીજાને આપેલુ છે હું તમારા સગીતની પ્રશંસા કરું છું, તમારા સૌંદર્યના ગુણગાન કરું છું, તમારા કૃપાભાવની ઝદર ઝડું છું રનેહ જોઈ હું પ્રેમ કરું છું, પણ ચંદ્રપ્રભા ! એ પ્રિયતમનો પ્રેમ નથી ”

ચંદ્રપ્રભાએ એક ઉડો નિશ્વાસ નાખ્યો તેની આજ્ઞાનો તાર તૂટી ગયો મહાગદ કંઠે તે કહેવા લાગી, “ હા, હવેજ મારો જમ લાગ્યો મહેન્દ્રકુમાર ! હવે હું સમજી કે મારા પ્રેમનો અલ્લો તમે તિરસ્કારતી જ આપો છો ”

હજી ક્ષણની હરીદ્રાઈની કલો ધણે ઠેકાણે થઇ છે

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! એમ શા માટે કહો છો ? આ દુનિયામાં તમને જોષ જેના દિલમાં રહેલો સચાર ન થાય એવો નામજીત વીર કોણ છે ?

ચન્દ્રપ્રભા—તમે હમણાજ કંઈ કે તમે અન્યને મ્હાઓ છો ?

મહેન્દ્ર—શુ કંઈ ચન્દ્રપ્રભા ! આ અસારમાં મારા મનનું મિલન એક બીજી બાળા સાથે થયું છે હું તમારા સૌદર્યનો ઉપાસક છું મધુર સંગીત પર મોહિત છું, પણ ચન્દ્રપ્રભા એ પ્રેમમાં દેહના મિલનને સ્થાન નથી મ્હારી પ્રાણશ્વરી તો એક બીજીજ બાળા છે

ચન્દ્રપ્રભા—હા, હું જાણુ છું કે તમે ગત દિવસ કોઈને યાદ કરતા હો એમ જણાય છે હું ધાર છું કે જો તમે તપાસ દિલ આપુ છે તેને જ યાદ કરતા હશો ?

મહેન્દ્ર—ખરૂ છે હું મારી પ્રિયતમાનાજ વિચાર કર્યા કરૂ છું મારી બાળરનેહી મુક્તાને હું દરેક પળે યાદ કરૂ છું જો કે હું તેને ભૂલી જવા વશો પ્રયત્ન કરૂ છું પણ કોઈ રંગે તેને ભૂલી શકતો નથી ચન્દ્રપ્રભા ! એ પ્રેમની પ્રતિભાને ભૂલી જવાય એવી આ દુનિયામાં કોઈ દવા હશે ?

ચન્દ્રપ્રભા—હા, હું તમને એક દવા આપુ છું

એટલું કહી પ્રભાએ એક પેટી ઉખાડી, અદરથી કચનનો ગ્લાસ તથા એક શીશો કાઢ્યો તે શીશામાંનો પ્રવાહી પદાર્થ ગ્લાસમાં કાઢી મહેન્દ્રને આપતા બોલી, “ત્યો મહેન્દ્રકુમાર ! પ્રેમની પુતળીને ભૂલી જવા માટે માત્ર દુનિયામાં આ એકજ દવા છે આ દવા પીતાથી તમારી તમામ ચિંતા દૂર થશે ”

મહેન્દ્ર ગ્લાસ હાથમાં લઈ બોલ્યો —“ ચન્દ્રપ્રભા ! આમાં શુ છે ? આ દવા કોણે બનાવી છે ? ”

ચન્દ્રપ્રભા આર્યાવર્તનાં શત્રુઓએ બનાવી છે

હઠ્ઠર બ્રહ્મર્ષી પોતાની એજન્સીની કલુલાવર્તી ઇનામ આપે છે

મહેન્દ્ર—ચંદ્રપ્રભા ! એમ કેમ બોલો છો ? આ દવા બનાવનારે માનવ-
દેહને શાન્તિ આપવા બનાવેલી છે તેણે દિવ્યભિનુ બહુ કયું છે એમ
સમજી તેનો ઉપકાર માનવાને બદલે તમે તેને શનુ કેમ કહો છો ?

ચંદ્રપ્રભા—મહેન્દ્ર કુમાર ! જો કે આ દવા શાન્તિ આપનાર છે, છતાં
થોડી વારને માટે પછી તો આ દવા, પીનારને ધર્મથી ચનાયમાન કરી પાપના
ખાડામાં ફેંકી દે છે મહેન્દ્ર કુમાર ! આમાં એ દવા કે કે જે પીધાથી હું મારા
ધર્મથી અડિત થઈ અત્યારે આ જગલમાં નિવાસ કરી રહેલી છું આ દવાએ
મને ભય કર ઠોકર ખવડાવેલી છે એક ઠોકર ખાવાથી હું નહિ ધરાના બીજી
ખાવા તૈયાર થઈ છું, પણ હવે પછી ત્રીજી ઠોકર નહિ ખાઉં માત્ર તમારો
મેળાપ હૃદયથી થાય તોજ આ દવા પીધાનું સાર્થક છે

મહેન્દ્ર—ચંદ્રપ્રભા ! ત્યારે પછી તું મને મદિરા શા માટે આપે છે ?
ધર્મનું ખૂન કરનાર એ મદિરા મને શા માટે પીવડાવે છે ?

ચંદ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! તમને શાન્તિ આપવા, આરામ આપવા
પીવડાવું છું

મહેન્દ્ર—તુજ હમણા કહેતી હતી કે મદિરા અનીતિને રસ્તે દોરનાર
છે એનો ઉપયોગ હું શા માટે કરું ?

ચંદ્રપ્રભા—નહિ, નહિ, મહેન્દ્ર કુમાર ! તમારે માટે તો એ શાન્તિ
આપનાર છે ચંદ્રપ્રભા વિચારમાં પડી કે, “જો આ મદિરા મહેન્દ્ર પીએ તોજ
મારી આજ્ઞા સફળ થાય મેં જીજ્ઞાસુ કરી કે તેને ખરી વાત જણાવી દીધી
માટે હવે વાત ફેરવવા દે ” આમ સ્વગત વિચારી તેણે કહ્યું, “મહેન્દ્ર કુમાર !
આ મદિરા નથી, પણ સ્વર્ગના શિખર પર હોલાવનાર અમૃત છે તમે તેને
પીઓ ! મારા સમ છે આ દવા પીવાથી જરૂર તમારા આનંદનો પાર
નહિ રહે ”

ચંદ્રપ્રભાએ પોતાના હાથમાં ખાલો લઈ મહેન્દ્રને મદિરા પાઈ થઈ
ચુક્યું પવિત્ર મહેન્દ્રના મુખમાં મદિરાનો પ્રવેશ થઈ ચુક્યો

ઉમતા સુયતી માફક ઠંડકર ધ્વજાની ધવા ઉદય પામતો જાય છે

પીધા પછી થોડી વારે મહેન્દ્ર બોલી ઉઠ્યો — “વાહ-વાહ ! કેવું સરસ અમૃત છે ! હું ખીનું હું ખ હરનાર કેવું મધુર ઓષધ છે !”

ચન્દ્રપ્રભાએ બે ચાર પ્રાણા ખીજી પશુ પાયા તે મનમાં આનંદ પામવા લાગી કે, “જરૂર આજે હું મારી ધાગેલી આજ્ઞા સફળ કરી શકીશ ” મદિરાના નશ્વાથી થોડીક વાગ્યા મહેન્દ્ર બેભાન બની મથેા આગે અધકાર આવવા લાગ્યો તે ઠાકર ખતો પાસે પડેલા પલંગ પર પડ્યો અને મોટા અવાજથી બોલવા લાગ્યો “વાહ-વાહ ! કેવું મધુર અમૃત છે ! આવ આવ, ચન્દ્રપ્રભા ! મારી પાસે આવ હું જ્ઞાનો તારો પ્રિયતમ અને તું સદાની મારી પ્રિયતમા જો જો, પ્રભા ! આ અમૃતને પીવા પેલો આકાશમાં ઉઠેલો સૂર્ય પશુ તલપી રહ્યો છે તે પોતે માગતા તો શર્માય છે, પશુ પોતાના કિરણ વડે તે આ અમૃતને ખેંચે છે તું આ અમૃતના શીશાને બંધ કરી દે, નહિ તે એ અદેખા સૂર્ય પોતાના કિરણથી બધું અમૃત બે પી લેશે ચન્દ્રપ્રભા ! દુનિયામાં શાન્તિ આપનારી આ એક જ ચીજ છે હો ! ખરેખર, આ અમૃત પામે સ્વર્ગ નાં સુખો પશુ નિર્માલ્ય છે ”

ચન્દ્રપ્રભાના મનમાં અત્યારે પ્રેમના ઝરણુ વહેતા હતા ત તબ તે હસતી હસતી મહેન્દ્રની પામે આવી બેઠી અને બોલી, “મહેન્દ્ર કુમાર ! હવે મહેને છોડી જશો નહિ ને ?”

મહેન્દ્ર—કોને છોડી જાઉં ? શું ચન્દ્રપ્રભા તને છોડીને ? ના—ના, હવે હું તને છોડી ક્યાય જઈશ નહિ

ચન્દ્રપ્રભા—એમ ? ત્યારે આપો વચન

વાંચક ! અત્યારે ચન્દ્રપ્રભાના હૃદયમાં પ્રેમના પુખ્તવારો ઉડતા હતા તેના માથાનું ઓઢણુ સરકવા લાગ્યું, કમખાની કસો પશુ દીઘી પડવા લાગી તરતજ ચન્દ્રપ્રભાએ મહેન્દ્રનો હાથ પોતાના હાથમાં લીધો અને તે હાથ પોતાની છાતી સાથે દબાવતા બોલી, “મહેન્દ્ર કુમાર ! હૃદયને શાન્તિ આપનાર આ એક જ ચીજ છે હો !”

અન્નમાંને પશુ કળાવ ની ધારતી નથી

મહેન્દ્રનો હાથ ચંદ્રપ્રભાની ઢાંતી ઉપર પડતાની સાથે મુક્તાની પવિત્ર છબી તેની તજ્જરની સામે તરી આવી અને કેમ જાણે મહેન્દ્રને તે ધિક્કારતી હોય તેમ જણાયું. મહેન્દ્ર તરતજ ચંદ્રપ્રભાની ઢાંતી પરથી પોતાનો હાથ કાઢી શીધો અને તે કંઈક બોલવા જતો હતો એટલામાં એક ગેબી ગર્જનાનો અવાજ થયો કે “અરે ! એા પાષાણહૃદયના મહેન્દ્ર ! આ તુ શું કરે છે ?” અરે ! જે પવિત્ર મુક્તા તારા માટે અનેક ડાપ્ટો સહન કરી રહી છે, તને મળવા માટે જે પોતાનું વિરહી છાતન ધારણ કરી રહી છે તે વીરનાળાને ભૂંટી જઈ તું અત્યારે આ પિશાચિની ચંદ્રપ્રભાને આલિંગન દેવા તૈયાર થયો છે ? ચેત ! ચેત ! મહેન્દ્ર ! હજી પણ વખત છે ”

ગેબી ગર્જનાનો અવાજ બંધ થયો અને મહેન્દ્ર પામેની બારી પાસે ઉભો રહ્યો. જાણે કેમ અત્યારે કેવળ એ લોખંડના ખીલાથી તેની છાતીને દિવાલ સાથે જડી દીધી હોય તેમ તે ઉભો હતો. તેનું મન ગભરાવા લાગ્યું. આખો લાલ થઈ શરીરના રૂવેડા ખડ થયા અને ગુસ્સામાં આવી જઈ કહેવા લાગ્યો — “ચંદ્રપ્રભા ! પ્રેમજ્વાળા વેશમાં છુપાયતી પિશાચિન ! રમણી વેશધારી રાક્ષસ ! તું આ લાણેજ મહારી તજ્જર આગળથી દૂર થા તે તારો નીચ અર્થ સાધવા મને અમૃત કહી ઝેર પાડ્યું છે. ચંદ્રપ્રભા ! તું ચોક્કસ સમજજે કે મારો પ્રેમ આ બધે મુક્તા સિવાય કોઈ ભોગવી શકશે નહિ. અરે ! મારી પ્રિય દેવી પ્રાણવલ્લભે મુકતે ! હું આ મદિરા પી તને અદપકાળ માટે વિસરી ગયો એ માટે મહને ક્ષમા આપજે. આજ પછી ધમ ધી ચત્રાચમાન કરનાર આ નાપાક મદિરાને હું અપર્શ સુદ્ધા નહિ કરું ” આમ બળડોનો ગુસ્સાના આવેગમાં મહેન્દ્ર ચંદ્રપ્રભાનું ધર છોડી ચાલ્યો ગયો.

મીલો ! ઓશીસો ! તથા બીજા મોટા કારખાના ધરાવનારાઓએ પોતાના સ્ટાફને માટે ૨-૧૧-૨-૨૧ તથા ૩-૩ ના સંકળની ટોપીઓ અપાવવા ચુકવું નહિ કારણ કે દર જની, રવી, અને બુધવારે ધનામનો ચાન્સ છે

પ્રકરણ ૫ મુ

શુક્તાનો દૃઢ નિશ્ચય

તાવદ્વ્યાદિ મેતન્ય યાવદ્વ્યમનાગતમ્ ।

આગત તુ મય વીક્ષ્ય પ્રહર્તવ્યમભતિવત્ ॥

જ્યા સુધી આપણને ભય આવ્યો નથી ત્યા સુધીજ ભયથી ડરીને ચાલવું અને જ્યારે તેમ કરતા પછી ભય માથે આવે તો પછી અભય થઈને તે ભયને નાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો

શૂરવીર કે વીર ક્ષત્રીઓ, દુ ખ જોઈને ડરતા નથી,
નિઃ ધર્મ માટે પ્રાણની, પરવા કદિ કરતા નથી,
શૂરવીર ધ્રુમે સમરાગણે, નિજ દેશની સેવા કરી,
મૃત્યુ જીવનને એક સમજે, લેશ ના ચિંતા ધરી

સુખ અને દુ ખ બંને માની લીધેલી મનની કલ્પના છે રાજપાટને તિલાંજલિ આપી એક વચન માટે હરિશ્ચંદ્ર નીચે લેર વેચાયો, તેમાજ તેણે સુખ માન્યું દુ ખથી મનુષ્યમા હોશિયારી, ચાલાકી તથા પ્રાસંગિક સમયસૂચકતા આવે છે, તેનું હૃદયબળ એટલું દૃઢ થાય છે કે મહાન દુ ખા પછી તેના મનને વિચળિત કરી શકતા નથી મનુષ્ય માત્ર જ્યા સુધી દુ ખમા ઘેરાયો નથી ત્યા સુધી તે કુદરતની અગાધ લીલા ઝોળાખી શકતો નથી. ધ્રુવજીની સાતાએ જો કદું શબ્દના પ્રહારથી પુતનું હૃદય ન ચીયું હત તો ધ્રુવજી જગતમાં અમર થાત કે ? ભર્તૃહરીને પિંગલા તરફનો વિશુદ્ધ પ્રેમ સદા જો મળ્યો હત, તો તેજ ભર્તૃહરી સ સારમા વૈરાગ્ય ધારણ કરી અમર થાત કે ? કદાપિ નહિ, માટે દુ ખ પડ્યા સિવાય કોઈ પ્રાણીનો અનુદય થતો નથી

ક્રમર પ્રવર્તના જાવ બેહદ સરતા છે

રાજસિંહ જ્યારે મહેન્દ્રને પકડી લઇ ગયો ત્યારે મુક્તા તો દિવાનીજ બની ગઇ હતી તેને કંઇ પણ બાન રહ્યું નહોતું તે આખમાથી આસુઓનો પ્રવાહ વર્ષાવતા આક્રંદ કરતી હતી કે, ચાલ્યા ગયા ? શું મહેન્દ્ર મને મુક્તી આપ્યા ગયા ? હા—હા, એ તો ગયા પણ હું અહીં કેમ ઉભી છું ? ચાલ, હું પણ તેમની પાછળ જાઉં અરે ! પણ હું જઉં ક્યા ? કોણ જાણે કે એ નીચ રાજસિંહ એમને ક્યા લઇ જશે ? પિતાશ્રી અ તે આટલા દૂર બન્યા ? આ માટે તેમણે મહેન્દ્રને રળ આપી હશે ? પિતાશ્રીને પૂછી જોઉં કે મહેન્દ્રે તેમનો શો ગુન્હો કર્યો છે ?”

આટલું બોલી મુક્તા ધરમા જવા લાગી આ વખતે દોનતસિંહ પણ પોતાના વિશ્રામગૃહમા બેઠો બેઠો વિચાર કરતો હતો કે, “મુક્તાને રાજસિંહ સાથે લગ્ન કરવા શી રીતે સમજાવવી ?”

એટલામા તો એક માણસે આવી જણાવ્યું, “ગુલાબરાય આપને મળવા માગે છે”

દોલતસિંહે જવાબ આપ્યો કે, “ખુશીથી એને બોલાવી લાવ”

ગુલાબરાય આવી નમન કરી ઉભો રહ્યો દોલતસિંહે તેને બેસના માટે આસન આપ્યું અને પૂછ્યું —“ગુલાબરાય ! રાજસિંહને મારા ઉપર ખોટું તો નથી લાગ્યુંને ?”

ગુલાબરાય—ખોટું તો નથી લાગ્યું, પણ આમ ક્યા સુધી ચાલશે ? હવે જો વધારે દિવસ અશે તો પછી રાજસિંહનો વિચાર કદાચ ફરી જશે જેમ અને તેમ મુક્તાનાં તેમની સાથે જલ્દી લગ્ન કરી આપો તેમાં તમારું ફિત છે પછી તો જેવી તમારી મરજી

દોલતસિંહ—હું પણ અત્યારે એજ વિચારમા છું મુક્તાને મેં વધુ વખત આ વાત જણાવી છે, પણ એ દુરાગ્રહી નાદાન છોકરી માનતી નથી, પરંતુ હવે હું એના દુરાગ્રહ તરફ ધ્યાન આપીશ નહિ તે ના પાડશે તો પણ

શ્રીમત તેનો લાભ લઈ શકે છે

હું મારા આપેલા વચન પ્રમાણે લસ કરી આપીશ તમે રાજસિંહને જણાવજો કે હું થોડા દિવસમાં લસતું મુદ્દત^૧ જોઈ કહેવડાવીશ

ગુલામરાય—હલે આ બધી બીના હું રાજસિંહને જણાવીશ

આટલું બોલી ગુલામરાય નમન કરી ચાલતો થયો

ગુલામરાયના ગયા પછી દોલતસિંહે તરતજ મુક્તાને પોતાની પાસે બોલાવી મુક્તા નમન કરી ચુપકાદીથી ઉભી રહી

દોલતસિંહ—બહેન ! હવે તું નાની નથી મેં તને વારંવાર જણાવ્યું છે કે તારાં લસ રાજસિંહ સાથે નક્કી કરવામાં આવ્યાં છે તારા અહોભાગ્ય છે કે એવું સારું ધર તને પ્રાપ્ત થયું છે

મુક્તા નીચું જોઈ ઉભીજ રહી

દોલતસિંહ—કેમ કંઈ બોલતી નથી ? કહે જોઈએ કે તને શું હું ખ્યાલ છે ? તારા સુખના માટે, તારા કલ્યાણના માટે, મેં રાજસિંહ જેવા મોટા કુમાર સાથે તારાં લસ નક્કી કર્યાં છે, છતાં તું કેમ ઉદાસ રહે છે ?

મુક્તા—પિતાશ્રી ! હું આપને નત્રતાપૂર્વક પ્રાર્થના કરું છું કે લસની વાત મારી પાસે કૃપા કરી કદાપિ કરશો નહિ

દોલતસિંહ—કેમ ? તું રાજરાણી થાય એ તને પસંદ નથી કે ?

મુક્તા—પિતાશ્રી ! મારે રાજરાણી નથી થવું

દોલતસિંહ—ત્યારે શું તું મીરાબાઈ થવા માગે છે ?

મુક્તા—હું મારી જી દગી આપને ત્યાં કૌભાઈ^૨ તત્તનું પાલન કરવામાજ વીતાડીશ

દોલતસિંહ—મુક્તા ! આ તું શું બોલે છે તેની અને કંઈ ખબર પડતી નથી !

મરીબને પણ પરવડી શકે છે.

મુક્તા—પિતાશ્રી ! આપ મને સુખી કરવા ઇચ્છતા હો તો મને મારી ઇચ્છાનુસાર વર્તવા દો. શા માટે મારા સુખની આડે તમે આવો છો ? લગ્નની વાત કરી શા માટે મને દુઃખી કરો છો ?

દોલતસિંહ—મુક્તા ! તું તો ગાડી ચઢે છે તારી અક્કલ બહેર મારી ગઈ છે તારા સુખની વાતને તું દુઃખમય સમજે છે કહે જોઈએ રાજસિંહને ત્યાં તને થી વાતની ખામી જણાય છે ?

મુક્તા—પિતાશ્રી ! ખરૂં પૂછો તો રાજસિંહ પાપિષ્ઠ છે, તેનું નામ પણ તમારે ઉચ્ચારવું ઉચિત નથી.

દોલતસિંહ—એ તારો ભ્રમ છે હજી તું નાદાન હોવાથી તારૂં બલુ જોઈ શકતી નથી રાજસિંહે તારા માટે વર્ણા માગા પાછાં વાળ્યાં છે તે તારી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર થયા છે એ તારે તારૂં મહદ્ સૌભાગ્ય સમજવું જોઈએ તું રાજરાણી બની અપૂર્વ પૈત્રવ ભોગવનારી થઈશ અરે, એટલું જ નહિ, પરંતુ રાજસિંહના પ્રતાપથી હું પણ મારૂં ગૃમ્ભાવેલું રાજ્ય પાછું મેળવી શકીશ જે તું મને સુખી કરવા ઇચ્છતી હોય તો રાજસિંહ સાથે લગ્ન કરવાની હા કહે.

મુક્તા—પિતાશ્રી ! મને સુખ કે વેલવની લાલચ નથી પ્રભુએ દયાળુ થઈ આપણને જે આપ્યું છે તે ધણું છે મને તમારા આશ્રયમાં શાનો અભાવ છે ? આપણને રાજ્યની કે દ્રવ્યની જરૂર નથી ઈશ્વરે આપણને દુઃખી રાખ્યાં નથી, જે જોઈએ તે આપ્યું છે આપ જે રાજ્ય, અગર અધિક ધન મેળવી મને સુખી કરવા ઇચ્છતા હો તો હું એ સુખ નથી ઇચ્છતી પિતાશ્રી ! મને રાજરાણી બનાવી જે સુખ ભોગવવાનું જણાવો છો તેથી અધિક સુખ હું તમારી સેવા કરીને મેળવીશ.

દોલતસિંહ—મુક્તા ! હું તારો પિતાશ્રી છું તારે મને ઉપદેશ આપવાની જરૂર નથી.

એકજ ભાવ હોવાથી બિનકુલ કડાકુટ નથી

મુક્તા—શુ કરે પિતાજી ? તમે જ્યારે લગ્નની વાત કરો છો ત્યારે મારે લાચારીથી સાફ નકારમા ઉત્તર આપવો પડે છે હું લગ્નની વાત સાલળી કંપી ઉઠું છું

દોલતસિંહ—મુક્તા ! આવા અનુચિત વચન ઉચ્ચારી તું બાણી જોઇને તારૂં અહિત કરે છે લક્ષ્મી ચાલ્યો કરવા આવેલી હોવા છતાં તું તેને ઠોકર મારે છે ? મારી આજ્ઞાને અનુમતી તારે રાજસિંહની સાથે લગ્ન કરવાજ પડશે

મુક્તા—પિતાશ્રી, અત્યાર સુધીમા હું આપની સામે કદાપિ બોલી નથી, પરંતુ આ પ્રસંગે હું સાફ કહું છું કે, રાજસિંહને હું કાળાતરે—આ જીવ જતાં પણ પરણીશ નહિ

દોલતસિંહ—મુક્તા ! તું વિના કાગળ દુરાગ્રહ કરી મારા મગજને કોષની આગમા ઉશ્કેરે છે એક પુત્રી તરીકે તારે મારી આજ્ઞા પાળવીજ જોઇએ મારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ તારાથી કામ થઇ શકે તેમ નથી

મુક્તા—અરૂં છે પિતાશ્રી ! મારા ઉપર તમારી સત્તા છે પરંતુ મારા મન પર તમારી સત્તા નથી આ શરીરને જોઇએ તો તમે સળગાવી મૂકા, પણ મારા વિચારને તો તમે ખિલકુલ ફેરવી શકશો નહિ

દોલતસિંહ—મુક્તા ! તારે તારો વિચાર ફેરવો પડશે અને મારૂં કહેવું જરૂર માનવું પડશે, છતાં જો તું નહિ માને તો નિઃશંકારે પણ હું તારા લગ્ન થોડા દિવસમા રાજસિંહ સાથે કરી નાખીશ

મુક્તા—સર્વ કદાપિ શીતળતા આપે, નેવના પાણી મોભે ચઢે તો પણ તમારી એ ઇચ્છા પૂર્ણ નહિ જ થાય

દોલતસિંહ—હું જોઇ લઇશ કે તારો દુરાગ્રહ કયા સુધી ટકી શકે છે ? એ ચાર દિવસમા તારે જે વિચાર કરવો હોય તે કરી લેજે

ઠોકર બધસર્ની દુકાને ઇમાવાની બીલકુલ ધાસ્તી નથી

આટલું બોલી દોડતસિદ્ધ બહાર ચાલ્યો ગયો. મુક્તા જડની માફક ત્યાજી ઈભી રહી તેને અત્યારે મહેન્દ્રનો અગ્રાધ સ્નેહ યાદ આવ્યો. તે મનમાં વિચાર કરવા લાગી — “મહેન્દ્રકુમાર પણ મારા માટે દુઃખી થયા છે. પ્રથમ મેં જ તેમને લગ્નના સંબંધથી જોડાવાનું જણાવ્યું હતું. મારા મનથી જ હું તેમને વરી છું, છતાં તેમણે મહારા વિરોધનું દુઃખ આ માટે વેડવું જોઈએ ? ના—ના, જ્યાં મહેન્દ્ર ત્યાં હું પણ હવે તેમને શોધું કયા ? કયા રસ્તે જવાથી તેમનો મેળાપ થશે ? હવે મારે અહીં રહી શું કરવું ? પિતાશ્રી તો પોતાની મરજી પ્રમાણે કયે જાય છે તેઓ રાત્રીના લોકો મારી જાડગી ધૂળમાં મેળવવા તૈયાર થયા છે. મારે હવે સત્વર આ સ્થાનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.”

મીસો ! આશીસો ! તથા બીજા મોટા કારખાના ધરાવનારાઓએ પોતાના સ્ટાફને મારે ૩ ૧૧-૨-૨૦ તથા ૩ ૩ ના સેલની ટોપીઓ અપાવવા ચુકવું નહિ કારણ કે દર જાની, સ્વી, અને સુધવારે છતાંમનો ચાન્સ છે.

પ્રકરણ ૬ કું

મરત પ્રેમિકની દૃઢ્યવ્યથા.

ધૂમજ્યોતિ સલિલમરુતા સન્નિપાત ક મેઘઃ
સન્દેશાર્થાઃ ક પદુકરણૈઃ પ્રાણિભિ પ્રાપ્તનીયાઃ
ઈત્યૌ ત્સુક્યાદપરિગળયન્ગુહ્યકસ્ત યયાચે
કામાર્તા હિ પ્રકૃતિકૃપણાશ્ચેતનાચેતનેષુ

મેઘદૂત

ધમ જ્યોતિ જળ પવનનુ માળખુ મેઘ ક્યા ? ને
કયાં સદેશા ચતુર ધૃતિના લોકથી લખ જવાતા ?
ઉત્સુકતાથી કમ ન લહી તે યાચતો યક્ષ એને,
કામાતુરો જીવ અજીવના ભેદ પ્રીછે નહીં જે
નહાનાલાલ.

મહેન્દ્ર પ્રેમમરતીમા દિવાનો બન્યો મુકામ સિવાય સ સાગની સર્વ
વસ્તુઓ તેને શૂન્ય જણાવા લાગી તે પ્રેમસાગરના અતલ પ્રવાહમાં
તાણાવા લાગ્યો

પ્રેમ મરતી પ્રેમીઓની, પ્રેમી જન સૌ જાણતા,
મરત થઈ આશ્ચર્ય સદા, માથુકેને સભારતા,
એ પ્રેમના બધન મહી, જે માનવી બધાય છે,
વિસરી જઈને જાન સધળું, પ્રેમમય બની જાય છે

જે પ્રહર રાત્રિ વીતિ ગઈ હતી અમાવસ્યાની અધકારમયી રાત્રિ હતી
પવનનું પ્રયત્ન તોફાન મચ્છું હતું થોડી વારમાં આકાશમાં કડકડાટ અને
મડમડાટના બીંબણ પવન થવા લાગ્યા તેની સાથે વર્ષાદ પણ મુસળધાર
વર્ષવા લાગ્યો ભય કર રાત આ વખતે વિશેષ ભય કર લાસવા લાગી. પવ
નનો સડસડાટ અને મેઘની ગર્જના સિવાય બીજો કોઈ પણ અવાજ સભ-

હકાર બધસની સૌ રૂમમાંથી ટોપી ખરીદવી એ એક જાતની મોજ છે

જાતો નહોતો આ વખતે એક મુસાફર અરબ્યની ઘીચ ઝાડીમાં પસાર થતો જણાયો. જ્યારે વિજળીનો ચમકારો પૃથ્વી પર પથરાતો હતો ત્યારે તે મુસાફર આમળ વધતો જણાતો હતો તે ધણો દુ ખી હોય તેમ તેના ઉતરી ગયેલા ચહેરા પરથી જણાતું હતું પ્રભાતકાળ થવા આવતા ધીમે ધીમે અધકાર દૂર થવા લાગ્યો વૃષ્ટિનું જોર પણ નરમ પડી ગયું વિજળી પણ મેઘરાગની સાથે વિદાય થઈ હોય તેમ જણાતું હતું સૂર્યદેવ પોતાના સોનેરી બાળકિરણ પૃથ્વી પર પ્રસારવાની તૈયારીમાં હતા અધારી રાતે ચાલી જનાર તે મુસાફર ધણો દૂર નીકળી ગયો હતો. તેને થાક પણ ધણો લાગ્યો હોય તેમ જણાતું હતું. અતે તે વિશ્રાંતિ લેવા એક પહાડ પાસે જઈ બેઠો અને ચોતરફ નજર કરી અતરના ઉડાણુમાથી તે ઉચા હાથ કરી બોલ્યો - “ કહો કહો, જગલમાં નિર્દય ઘમને ઉભા રહેનારાં ઝાડો ! કહો જોઈએ કે તમે મારી પ્રિયાને જોઈ શકો છો ? આકાશને મળવાની તૈયારી કરી રહેલા પ્રયત્ન પહાડો ! બોલો કે આ વખતે મારી પ્રાણેશ્વરી મુક્તા કયા છે ? મને કોણ જવાબ આપે ? ગરીબની પ્રાર્થનાને કોણ સાંભળે ? અરે ! આકાશમાં રહી સર્વ દેવને નિહાળનાર સૂર્યદેવ ! તમે પણ શું આ ગરીબ મુસાફરની દયા નહિ લાવો ? કહો કહો, સમસ્ત સૃષ્ટિને પ્રકાશિત કરનાર તેજ પુરુષ સૂર્યદેવ ! તમે કહો કે કયે રસ્તે જવાથી મારી પ્રિયતમા મને મળી શકશે ?

“ અરે ! કોઈ તો મને ખબર આપો સૂર્યદેવ ! તમે પણ નિર્દય થશો ? કહો કહો, દુનિયા ઉપર વસતા દેવ જાનવો ! કહો કે હવે માફ શું થશે ? ગગનમંડળમાંથી તેજ પુરુષનો વિશ્વમાં વિસ્તાર કરનાર અભિમાની સૂર્ય ! મારા ઉપર દયા કરીને તમો દુનિયા ઉપર ફેંકેલું તમારું તમામ તેજ પાછું ખેંચી મારી આખોમા બરો કે જેથી હું મારી પ્રિયાને કાણુ કાળમાર્ગ શોધી શકું અરે ! કોઈ તો આ ગરીબની દયા ખાઓ અરે ! મારી ગરીબાઈ ઉપર કોઈ તો દયા લાવો દુ ખીના દુ ખા હરનારી માતા વસુધરા ! તમો તો જરો તમારા આ બાળક ઉપર દયા લાવો શું તમોએ મારી પ્રિયતમાને

હૃદય પ્રવર્ણની ટોપીઓ સીબોન તથા બર્મ સુધી જાય છે

તમારી સેવામાં રાખી છે ? જો તેમ હોય તો થોડી વારને માટે છૂટી કરી અને મેળવી આપો માતા ! તેના સિવાય હું કોઈને જોઈ શકતો નથી હું રસ્તો બૂલ્યો છું જો કે દોહતસિંહે અને પોતાને ત્યાં આવવાનો નિષેધ કર્યો છે, છતાં પણ મારા પ્રાણની પ્રતિમાને મળવા હું જરૂર ત્યાં જઈશ ક્યે રસ્તેથી હું તે સ્થાન પર જઈ શકીશ ? અરે ! કોઈ તો મહેને રસ્તો બતાવે.

અરે ! મેં તો જઈ શોધ્યા, ગિરી ગુફા અને પહાડો,
પ્રિયાની બેઠેનો રસ્તો, અરેરે ! કોઈ દેખાડો,
અરે ! લયલાની સૃષ્ટિમાં, અરે મળતું દિવાનો છે,
ભર્યા છે પ્રેમમાં કાઠા, થઈ ધામલ જવાનો છે

પ્રભુ ! તારા ન્યાયી રાજ્યમાં પણ મારા માટે ઇન્સાફ નથી ? દયાળુ ફિરતાર ! મેં તારો એવો શો અપરાધ કર્યો છે કે મને જ મહે જગલ રખડાવે છે ? હવે હું દોહતસિંહને ઘેર જઈ મહારી મુકતા બન્યા હશે ત્યાંથી શોધી તેને મારી સાથે લઈ આવીશ આવું છું — આવું છું, પ્રિયા મુકતા ! તારા પિતાની નામરજી હોવા છતાં તારા પ્રેમમાં દિવાનો બની હું આવું છું ”

એટલું બોલતો તે મુસાફર ત્યાંથી દોડવા લાગ્યો એટલામાં સામેથી ઘોડેસ્વાર આવતા દેખાયા મહેન્દ્ર તો પોતાની પ્રિય મુકતાને મળવા માટે દોડ્યો જતો હતો તેણે ઘોડેસ્વારને પણ જોયા નહિ તેના પર ઘોડેસ્વારની નજર પડતા તેઓમાનો એક બોલી ઉઠ્યો — “ આ તો એજ ગુમાની મહેન્દ્ર છે સિપાહીઓ ! પકડી લ્યો તેને ”

સિપાહીઓએ તરતજ મહેન્દ્રને પાછળથી પકડી લીધા મહેન્દ્રે ઉચ્ચ જોશ અને બોલી ઉઠ્યો — “ કાણ ? નિર્દય રાજસિંહ કે ? ”

તે રાજસિંહજ હતો હમણાં તે ચંદ્રપ્રભાને મળવા જતો હતો ચંદ્રપ્રભા એક રાજ્યની રાણી હતી તેના રાગી સાથે રાજસિંહની સારી મિત્રાચ્ચારી હતી પોતાના ખાનગી કામમાં પણ ચંદ્રપ્રભાનો સ્વાગી રાજસિંહની સલાહ લેતો હતો

રાજસિંહને ચંદ્રપ્રભા સાથે વાતચિત કરવાની પણ છુટ હતી ચંદ્રપ્રભાનું ત્રિભુવનમોહન રૂપ જોઇ રાજસિંહ તેના પર મોહિત થયો હતો અને કોઇ પણ રસ્તે તેણે તેને ઉપાડી જવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો ચંદ્રપ્રભા તથા રાજસિંહ બન્ને સંગીતના બહુ શોખીન હતા એક દિવસે ચંદ્રપ્રભાનો સ્વામી શિકાર પર ગયો હતો તે સમયનો લાભ લઇ રાજસિંહે ચંદ્રપ્રભા પાસે જઇ તેને મદિરા પાચો અને અનેક જાતની લાલચો આપી પછી તે ચંદ્રપ્રભાનું ત્યાથી હરણ કરી લાગ્યો પિતાનો ભય હોવાથી રાજસિંહ ચંદ્રપ્રભાને પોતાની રાજધાનીમાં લઇ જઇ શકે તેમ નહિ હોવાથી પોતે જ્યાં સુધી તખ્ત-નશીન ન થાય ત્યાં સુધી ચંદ્રપ્રભાને કોઇ ખાનગી નિવાસસ્થાનમાં રાખવાનો પ્રયત્નથીજ તેણે વિચાર કર્યો હતો તેણે જગલમાં એક ગુપ્ત સુદર સ્થળ શોધી કાઢી ત્યાં મનોહર મકાન બાંધ્યું હતું તથા તેમાંજ ચંદ્રપ્રભાને રાખી હતી ચંદ્રપ્રભા નાસી ગઇ એમ તેના રાજીને ખબર પડી, પણ ખુશી વાત કરે તો પોતાની ઇજ્જત જય તેમ હોવાથી તેણે પોતાના રાજ્યમાં એવી વાત ફેલાવી કે, ચંદ્રપ્રભા પોતાની સાથે શિકારે આવી હતી, પણ જગલમાં વિકાળ સિંહ તેને ઉપાડી ગયો ધણી તપાસ કરવા છતાં તેનો પતો લાગ્યો નહિ ખરી હકીકત બીજી કોઇ જાણતું નહોતું

રાજસિંહ મહેન્દ્રને પકડી ચંદ્રપ્રભાના ઘર તરફ ચાલ્યો થયો ત્યાં પણ તેણે ગુપ્ત કારાગૃહ બંધાવેલું હતું મહેન્દ્રને એ કારાગૃહમાં કેદ કરવાનો તેણે હુકમ કર્યો તેના ઉપર સખ્ત પહેરાનો બંદોબસ્ત કરવામાં આવ્યો રાજસિંહ પોતાનો ધણી ખરો વખત ચંદ્રપ્રભાને ત્યાં ગુજરતો હતો, પણ હજી સુધી ચંદ્રપ્રભાએ તેને પોતાનું મન સમર્પણ કર્યું નહોતું તેનો મદિરાનો નશો ઉતરી ગયો હતો તે હવે કેવળ મહેન્દ્ર તરફ દિવાની હતી રાજસિંહ અગત્યનું કામ હોવાથી ચંદ્રપ્રભાને મળ્યા સિવાય પોતાની રાજધાની તરફ રવાના થયો આ વખતે ચંદ્રપ્રભા પોતાના મકાનમાંથી બનતો બનાવ જોતી હતી મહેન્દ્રને રાજસિંહે કારાગૃહમાં પુર્યો એ તે જોઇ શકી હતી ચંદ્રપ્રભા તો મનમાંજ

હજાર બધસની ટોપીએ પ જળ્યમા પણ પુરતા પ્રમાણમાં પ્રવેશ કર્યો છે

મહેન્દ્રના નામના જાપ જપતી હતી તેને કયાય પણ એન પડતુ નહોતુ તે એકાગ્રદષ્ટિથી મહેન્દ્ર તરફ જોઈ રહી હતી એક સિપાહી ખાનાનુ લઈ કારાગૃહ તરફ જતો હતો આ વખતે મહેન્દ્ર કારાગૃહમાં જમીન પર સુતો હતો ખાવાનુ લાવનાર સિપાહી દરવાજો ખોલી અદર દાખલ થયો અને બોલ્યો — “અમે ! લડકે ! ખડા હો જા ! ખાનેકુ નહિ મગતા હય ? ગધેકા તરફ કયુ સો રહા હય ?” આ શબ્દ સાંભળી મહેન્દ્ર એકદમ જાગી ઉઠ્યો સિપાહીએ ખાવાનુ નીચે મૂકયુ અને બોલ્યો — “એ ખાનેકા હય તુઝકો બેઠે બેઠે સુઈ ખાનેઝા મીનતા હય, મુઝકો એઝ દિન બી કોઝ મુઈન નહિ ખીલાતા હય” એટલુ બોલી તે સિપાહી કારાગૃહની બહાર ચાલ્યો ગયો

મહેન્દ્રને ભૂખ ઘણી લાગી હતી તરતજ તેણે ખાવાનુ હાથમાં લીધુ અને જુએ છે તો અદર ટાઢો રોટલો થોડી ઊંસ અને થોડુ મીઠુ હતુ મહેન્દ્ર રોટલા તરફ ઘણી વાર જોઈ રહ્યો પછી તે તેને ચુપન કરી બોલ્યો — “સકળ સૃષ્ટિને પોષનાર પવિત્ર અન્નદેવતા ! હુ તમારો તિરસ્કાર નહી કરુ ભૂખથી રીખાતો મારો આત્મા મુકો રોટલો જોઈને પણ હર્ષિલો થઈ ગયો છે ટુકડા રોટલા માટે આ દેહ તપી રહ્યો છે અરે ! એ ભૂખથી અધીરા થઈ ગયેલા જીવ ! ઉઠ અને જો કે તારા ભાગ્યમાં શુ લખાયલુ છે ! ખા, અરે એ કમનસીબ જીવ ! ખા, તારા માટે પરમાત્માને ત્યા મુકો રોટલોજ લખાયો હશે વાહ પ્રભુ ! વાહ, તારી લીલા અકળ છે દુનિયામાં તુ અદલ ધનસાઈ કહેવાય છે તો હવે હુ તારી પાસે ધન-સાધ માગુ છુ કયા પાપ કર્યાંથી આ દુખ મારે સહન કરવુ પડે છે ? કયા કાળા કૃત્યોનો આ બદલો મળે છે ? કારાગૃહમાં પડી રહેલો આ દેહ હવે તને પોકારી પોકારીને કહે છે કે, જો તુ ન્યાયી હોય તો આ જેઠાખાનામાંથી મને છૂટો કરી મારી મુક્તા પાસે લઈ જઈ મને સુખી કર અગર તો આ દુખી દેહ તારા ચરણમાં લઈ લે ના ના, તુ ન્યાયી કયા છે ? પાપીઓને સજા કરવાની તારામાં શક્તિજ કયા છે ? તને અનાથનો નાથ કોણ કહેશે ? તને સૃષ્ટિનો રચનાર કોણ કહેશે ?

હઝર બધસની સીલકન ટોપીની માગણી દીનપ્રતીદીન વધતી જાય છે

આખી દુનિયા તારા આધાર પર ચાલે છે સહુ તને ગરીબનો ખેલી કહે છે, છતાં આટલો બધો પક્ષપાત તારા રાજ્યમાં ચાલે છે ? હવે હું પણ દુખ ભોગવવા તૈયાર થઈશ આખી દુનિયા મારાથી શત્રુ મની છે એટલે પછી તારો પણ શો વાંક ? મહેને મળેલા કડવા અનુભવો ઉપરથી હું ધાર છું કે આ જમાનો ગરીબોનો નથી, ધર્મનો નથી, સત્યનો નથી હવે એવો જમાનો આવ્યો છે કે પ્રપચીના પોપ્પાર પર છે મહેન્દ્ર ! હતભાગી જીવ ! હવે તું આ કારાગૃહમાંથી છુટવાની આશાજ છોડી દે અત્રેથી ઉદ્ધાર થાય એ સર્વથા અશક્ય છે એો અભાગી આખો ! તમે પણ હવે આ જીવની દુખી હાલત જોવા તૈયાર થઈ રહો અરે ! સુખના સજુમણાટનો અવાજ સામળવા અધીરા થઈ ગયેલા કાન ! તમે હવે દુખની વાતોને આમત્રણ આપો અરે ! દુખ જોઈ ત્રાસ પામેલા હાડપિંજર ! હવે તું કષ્ટ ભોગવવાની હીમત ધારણ કર આ ભવે તો તારા માટે સુખની આશા નર્માણ થઈ નથી દુખી જીવ ! હીમત ધારણ કર શરીરની નસે નસ ચેતનશૂન્ય બની જાઓ આ ઝેરી જમાનો સત્યનો નથી

મરે છે પુન્ય કરનારા, જમાનો એ હવે આવ્યો,
રીખાયે સત્ય કહેનારા, જમાનો એ હવે આવ્યો,
મઝા માણે વ્યભિચારી, જમાનો એ હવે આવ્યો,
પીડાયે શીલવ્રત નારી, જમાનો એ હવે આવ્યો,
કરે છે કતલ ગાયોને, જમાનો એ હવે આવ્યો,
કમાણી છે કસાઈને, જમાનો એ હવે આવ્યો,
પિતાઓ પુત્રી વેચે છે, જમાનો એ હવે આવ્યો,
ડુંગરી ગર્ભ પાડે છે, જમાનો એ હવે આવ્યો

પૂર્ણ દુખથી ઘેરાતી આખો ! હવે મીચાઈ જાઓ દુખી દેહ ! તું નિદ્રાદેવીને આધીન થા ”

આનંદ હોતો મહેન્દ્ર કારાગૃહમાં નિદ્રાવશ થયો

ઠંકર બ્રહ્મસર્ની ટોપીઓ આખા હિંદુસ્થાનમાં પ્રસરી રહી છે

પ્રકરણ ૭ મુ

ચંદ્રપ્રભા અને મહેન્દ્રની મુલાકાત

कवयः किं न पश्यति किं न कुर्वति योषितः ।

मद्यपाः किं न जल्पति किं न खादति वायसाः ॥

કવિ શું જોઈ શકતા નથી ? સ્ત્રીઓ શું કરી શકતી નથી ? દારૂ પીનારા
શું બકતા નથી અને કાગડા શું ખાતા નથી અર્થાત્ બધું ખાય છે

ચાણક્ય

સ્ત્રી ધારતી તો પલ મહી, પલટો અજળ કરનાર છે,
ચારિત્ર્ય ચપળાના થકી, ના કોઈ પણ વસ્ત્રનાર છે
વિક્રમ ગમે વનવાસમા, નિજ પત્ની પાપાચારથી
વનવાસ નીકળ્યા રામજી, એ ટેકેથીના શ્રાપથી
સન્માર્ગમાંથી સચરે, ગુણિયલ ગણાયે નાર છે,
કુલટા અને જે કારમી તો, પૃથ્વી ઉપર ભાર છે

સ્ત્રી જાતિ વિશ્વમા દેવી ગણાય છે મહાન્ તપસ્વીઓ, જ્ઞાનીઓ,
પડિતો તથા સઘળા મહાન્ પુરુષો સ્ત્રીના ઉદ્દરથીજ જન્મ્યા છે
સ્ત્રી ધારે તો સ્વધર્મશીલા દેવી થઈ શકે છે અને ધારે તો કુલટા બની અના-
ચારી પણ થાય છે ચન્દ્રપ્રભા વાસનાને વશ થઈ પોતાની શુદ્ધસાન વિસારી
મહેન્દ્રના નામની જપમાળ જપવા લાગી મહેન્દ્ર માટે તેનું મન રાત્રિ દિવસ
અધીર બની ગયું હતું શયનમા, સ્વપ્નમા તથા જાગ્રત અવસ્થામાં તે તેના
પ્રિયતમ મહેન્દ્રનું જ ધ્યાન ધરતી હતી

રાત્રિ ઘણી વીતી હતી આ સમયે ચન્દ્રપ્રભા પોતાના મકાનમા
આમથી તેમ આટા મારતી હતી ચન્દ્રપ્રભાના ધરમાં કોઈ પુરૂષ નહોતો માત્ર
એક દાસી પાસેના ખડમા શયન કરતી હતી જે વખતે રાજસિંહ ચન્દ્રપ્રભાને

હઠ્ઠર બધસની બાલની ટોપી સપ્રાઈમાં મુદર છે

ઉપાડી લાવ્યો તે વખતથીજ રાજસિંહે એ દાસીને ચન્દ્રપ્રભાની સેવામાં રાખી હતી ચન્દ્રપ્રભા કવચિત્ બારી પાસે આવતી તો કવચિત્ પોતાના પલંગ પર જઈ સુતી હતી તેને નિદ્રા આવતી નહોતી તેનું અતર પ્રિયચિત્વનથી અધીર તથા ચિત્ત ચચળ બની ગયું હતું

જ્યારથી તેણે મહેન્દ્રને જોયો હતો ત્યારથીજ તેનું મન વ્યાકુળ થઈ ગયું હતું તેનું ચિત્ત ચક્રોળે ચડ્યું હતું પ્રણયપિપાસાથી વ્યાકુળ બનેલી ચન્દ્ર પ્રભા પલંગ પર સુતા સુતા બોલી —“ બહાલા મહેન્દ્ર ! તમે આ ઘર શા માટે છોડી ગયા ? તમને અહીં શી વાતની ખામી હતી ? પ્રિય મહેન્દ્ર ! હું તમારી સેવિકા થઈ સ્નેહસુધાનું પાન કરવા ઇચ્છું છું પરમાત્માએ આપેલી હોવા છતાં તમારા સિવાય બીજા કોઈને પણ હું જોઈ શકતી નથી કાન છતાં કોઈના પણ બોલ હું સાલળી શકતી નથી તમે મને ઠોડી શા માટે ચાર્યા ગયા ? મારી આશા નિરાશાના રૂપમાં શા માટે ફેરવતા ગયા ? શું ફરી તમે આ મકાનમાં પાછા નહિ આવો ? હા, પણ હવે તમે અહીં ક્યાંથી આવો ? તમને તો રાજસિંહે કેદ કરેલા છે તમે આ સમયે કારાગારનું દુખ ભોગવતા હશો, પણ મહેન્દ્રકુમાર ! મારા મનના મલિક ! હું તમોને વધારે વાર દુખ ભોગવવા નહિ દઉં તમારા જોલના બધનો હું તોડી નાખીશ તમારા પર દુખનું પેરાયેલું કાળું વાદળ હવે હું વિખેરી નાખીશ તમે ત્યાં કબૂત પામો છો અને હું અહીં બળુ છું તમે દુખી થાઓ છો તથા હું અહીં રીખાઉ છું તમે ભૂખ તરસ સહન કરો છો તા હું પ્રેમના જખમની વેદના વેડું છું જુઓ-જુઓ, મહેન્દ્રકુમાર ! માન શરીરના અત્યેક રોમમાંથી પ્રેમના ઝરણું ઝરે છે તમારે એ પ્રેમના ઝરણુમાં અવશ્ય સ્નાન કરવું પડશે ”

ક્ષણ કાળ ચુપ રહ્યા પછી વળી પાછી તે સ્વચ્છત કહેવા લાગી —“ આવું છું—આવું છું, મહેન્દ્રકુમાર ! લય કર કારાગૃહમાંથી તમારો ઉદ્ધાર કરવા હું વિના વિલંબે આવું છું ”

કેશરી બધસર્ના સોલ એન્ડ ઈક્કર બધસર્ છે

રાત્રિ અધકારમયી હોવા છતાં ચન્દ્રપ્રભા તરતજ પોતાના મકાનની નીચે ઉતરી અને જોવાના તરફ જવા લાગી ખરેખર, શ્રેમ તારી લીલા અપાર છે તારી મતિને કોઈ જાણી શક્યું નથી જ્ઞાતા, વિજ્ઞાત, મહેશ જેવા દેવોને પણ ત્હારા પ્રભાવને વશ થવું પડ્યું હતું એટલે પછી ખીચારી ચન્દ્રપ્રભાનું શું ગળું ?

કોઈનો ભય રાખ્યા સિવાય વાત્સનાને વશ થયેલી ચન્દ્રપ્રભા જોઈતી પાસે જઈ પહોંચી સઘળા પહેરેગારો નિદ્રાદિવેને આધીન હતા કારાગૃહના દરવાજાની ચાવી પણ પાસે પકેલી હતી તરતજ ચન્દ્રપ્રભાને ચાવી હાથમા લીધી પછી તે દરવાજા પાસે જઈ દરવાજો ખોલતા ખોલી — “ મહેન્દ્રકુમાર ! તમારા સુખ તથા તમારા જાગ્યની આડે બધું થયેલું તાણું હું ખોલી નાખું છું હવે મારા જાગ્યની ચાવી ખોલવી એ તમારા હાથમા છે ”

ચન્દ્રપ્રભાએ તરતજ કારાગૃહનો દરવાજો ખુલ્લો કર્યો અને તે અંદર દાખલ થઈ મહેન્દ્રની પાસે જઈ રનેહબીની નજરથી તેને જોવા લાગી

અધકાર હતો છતાં તે મહેન્દ્રને નીરખી નીરખીને જોવા લાગી જેમ જેમ તે જોતી અંધ તેમ તેમ તેના અંધમા અનંતનું જોર વધતું ગયું તેણે વિચાર્યું, “ અત્યારે અહીં કોઈ નથી આ એકાન્તમા હું મ્હારા પ્રિય-તમને બેટી પડું ? ” વળી ક્ષણ કાળમા પાછો તેને એવો વિચાર થયો કે, “ આ તો કારાગૃહ છે બહાર સિપાઈઓ મુતેલા છે જે તેઓ જાગી ઉઠશે તો હું સંકટમા સપડાઈશ મહેન્દ્રકુમારને જગાડી હું તેમને મ્હારી સાથે લઈ જઈશ ” સ્વગત આમ વિચારી ધીમેથી તે ખોલી — “ મહેન્દ્રકુમાર ! ઉઠો જમીન પર સુતા તમારું શરીર ધસાઈ જશે તમારું વીરતેજ ઉડી જશે તમારી તેજસ્વી આખો તેજહીન થઈ જશે ચાલો-ચાલો, મહેન્દ્રકુમાર ! આ કારાગૃહનો ત્યાગ કરી મારી સાથે ચાલો મ્હારી સાથે આવવાથી તમારા શરીરને તેમજ આત્માને સંપૂર્ણ શાન્તિ મળશે એ સ્થળે જઈ આપણે બંને

હકાર બધસાની ટોપીઓ ગુજરાત તથા કાઠીયાવડમા પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે

જણા એક બીજાના પ્રેમમાં વિભોર બની સ્વર્ગિય સુખ અનુભવીશુ ત્યાં આપણા પ્રેમની કાંઈ ધર્ખા કરશે નહિ ’

આ વચનો મહેન્દ્રના કાન પર પડતાજ તે જાગી ઉઠ્યો અને બોલ્યો કે -“ આ દુનિયામાં મુક્તા સિવાય બીજી કાંઈ પણ સુદરી મને પ્રિય છેજ નહિ તમે મારા હૃદયને સમજ્યા સિવાય તમારા અંતરના ઉભરા બહાર કાઢો છો તમે કાણુ છો ? અરે ! મારી મુક્તા અહીં આવી હશે ? ના-ના, મારા જીગરને શાન્તિ આપનારી એ હૃદયવલ્લભા અહીં ક્યાંથી આવે ? તે બીચારીને હું કયા છું તેની પણ ખબર નહિ હોય એટલે પછી અહીં શી રીતે આવે ? પણ ! પ્રભુ ! કંઈ કળી શકાતુ નથી ” આમ બોલી મહેન્દ્ર ઝગત કાંઈ વિચાર કરવા લાગ્યો. એટલામાં ચન્દ્રપ્રભા ફરીથી બોલી -“ ઉઠો, પ્રિય મહેન્દ્ર કુમાર ! ઉઠો જુઓ, મારા સામુ જુઓ અધકારને લીધે તમે મને જોઈ શકતા નથી મારા વચન સાંભળી તમે ચમકશો નહિ ”

મહેન્દ્ર ફરી ચમક્યો અને ચોતરફ જોવા લાગ્યો તેણે પોતાનાથી થોડે છેડે એક આકૃતિ ઉભી ગઢેલી જોઈ તરતજ તે બોલી ઉઠ્યો -“ હા-હા, હવે હું સમજ્યો મને પ્રિય કહી બોલાવનાર જરૂર ભૂત પિશાચ હશે તે મારા દેહનો ભક્ષ કરવા આવેલ હશે તેથી મને પ્રિય કહી બોલાવે છે આવો, આવો અરે ભૂત પિશાચો ! મારી પાસે આવો જો મારૂં શરીર તમને પ્રિય લાગતુ હોય તો ખુશીથી તેનું ભક્ષણ કરી તમારા લોહી તરસ્યા જીગરને શાન્તિ આપો દૂર શા માટે ઉભા છો ? મને હવે મારા દેહ ઉપર લેશ માત્ર મોહ નથી દુનિયાનો અજન્મ રગ જોઈ હું સમજી શક્યો છું કે મનુષ્યજાતિમાં મને કાંઈ આશ્રય આપે તેમ નથી હવે તો ભૂત પિશાચોના ભક્ષ થઈ આ દુ ખી જીવનગીતો અંત આવે એજ મારે માટે સારુ છે ”

આ શબ્દો સાંભળી ચન્દ્રપ્રભાએ કહ્યું, “ હું ભૂત પિશાચ નથી ”

પ્રભા તરતજ મહેન્દ્ર પાસે આવી અને બોલી -“ જુઓ મહેન્દ્ર-કુમાર ! હું તમારૂં ભક્ષણ કરના નથી આવી, પણ રક્ષણ કરવા આવી છું

કકર બ્રહ્મસંની બેગલોર ટોપી ટકાઉમાં મજબુત છે.

ચાલો, મારી સાથે આ દુ ખમય સ્થાન છોડી સુખમય સ્થાન પર ચાલો. મહેન્દ્ર એકી નજરથી તેના તરફ જોઈ રહ્યા તેને બરાબર ઓળખ્યા પછી બોલ્યો - “કોણ ચન્દ્રપ્રભા ? અસરના રૂપમાં છુપાયેલી ડાકણ ? શું તું અહીં આ દુ ખીને વિશેષ દુ ખી કરવા આવી છે ? અરે ! આવા ભય કર રાતના સમયે તું સ્ત્રીજાત હોવા છતાં પાપાણુમય હૃદય કરી, મનુષ્ય માત્રનાં કર તજી આ કારાગૃહમાં શા માટે આવી છે ? કયા સ્વાર્થના લોભે આવી છે ? કથી આકી રહેલી આશા પૂરી કરવા આવી છે ?”

આશા શબ્દ ચન્દ્રપ્રભાના કાન પર પડતાજ તે બોલી - “હા, આશા ! મહેન્દ્રકુમાર ! એ આશા કે જે જીવનમાં પ્રથમથીજ હતી મારી આશા સફળ કરવા બીવણુ અવકારમાં અથડાતી કુટાતી હુ અહીં ઘેર રાત્રિની ઠોક્કરો ખાતી આવી છુ અરે ! મારી આશારૂપ ટુટેલી વીણુના તાર પાછા સાધવા હુ દિવાની બની અહીં આવી છુ મહેન્દ્રકુમાર ! વિચાર કરો દયાની સૂતિ ! વિચાર કરો મારા જીવનના આધાર ! મારા હૃદયમાં ફિરતા દેવતા ! જરા વિચાર કરો કે તમારા માટે હુ કેટલાં દુ ખો સહન કરી રહી છુ ? તમેને દુ ખી જોઈ હુ મારા હૃદયમાં આગની માફક સળગી રહી છુ તમેને જમીન પર સુતેલા જોઈ મારા હૃદયમાં કાતીલ છરીનાં જખમ થઈ રહ્યા છે તમારૂં વિવણુ ! ચિતાતુર બની મથેલુ મુખ જોઈ હુ મનમાં બળી રહી છુ બતાવુ ? મારી આશાના ફિરજો તમેને શી રીતે બતાવુ ? આપો-આપો, જે તમારી પાસે અસ્ત્ર હોય તો મને આપો કે જેથી હુ મારા દેહની નસેનસમાં તમારાજ રનેહનુ ઉબ્બુ શોષ્યુત પૂર વેગથી વહેતુ બતાવુ મારા પર વિશ્વાસ રાખો હુ અત કરણપૂર્વક તમને પ્હાઉં છુ હુ આ જીવનપર્વત તમારા ચરણની દાસી થઈ રહીશ હવે વિશેષ વિલબ કરશો નહિ જુઓ મહેન્દ્રકુમાર ! પ્રભાત થવા આવ્યું છે બહાર સુતેલા પહેરેગીરો જાગી ઉઠશે તો અહીંથી છુટવાનુ કાચ અશકય થઈ જશે” એટલુ બોલી ચન્દ્રપ્રભાએ મહેન્દ્રના હાથ ઝાલ્યો અને તે તેને કારાગૃહની બહાર લઈ ગઈ દુ ખી મહેન્દ્ર વિચારમાં ગોથા ખાતો કારાગૃહ તજી પ્રભાની સાથે ચાલતો થયો.

ચન્દ્રપ્રભા મહેન્દ્રને લઈ પોતાના મકાન પર આવી તે મનમાં સમજતી હતી કે, પહેરેગીરોને મહેન્દ્રના નાશી જવાની ખબર પડશે એટલે ચોતરફ તેને જોધવા દોડધામ કરી મકાને તેણે વિચાર્યું, “મારે પણ હવે ધ્રુષ્ટી સાવચેતી રાખવી જોઈએ મહેન્દ્રને મારા ખાનગી મહેલમાંજ છુપાવી રાખવા જોઈએ” આમ વિચારી તેણે મહેન્દ્રને પોતાના ખાનગી ઓરડામાં સુવાનું જણાવ્યું મહેન્દ્ર તરતજ સુઈ રહ્યો. પ્રભાએ બહારથી દરવાજા બંધ કર્યા અને તે પોતાના પલંગ પર જઈ સૂતી.

થોડી વારમાં તો પ્રભાન થયું પહેરેગીરો જાગી ઉઠ્યા કારણક્રમ દરવાજા ખુલ્યા જોઈ ચમક્યા. અદર જઈ જુએ છે તો કેદી પણ જણાયો નહિ હવે શું કરવું એ નિપયની તેઓ એકમીજની સાથે મસલત કરવા લાગ્યા.

પહેરેગીરોમાંના એકે કહ્યું — ‘અબ બહે મીયા! અમ કયા કરે ગે? અપન રાજસિંહકું કયા જનામ દેઈગે? એક લડકે જૈસા કેદી અપનકું બના કર લાગ ગયા! અબ કયા મુઠ્ઠા દીખાયે ગે?’

બીજા એક પહેરેગીરે કહ્યું — ‘અબ કયા બકતે હો? કેદી આપસે છુટ કર લાગ નહિ જા સકતા હય કોઈ દુસરા સખસને તાલા ખોલ કર ઇસકું ભગાયા હય મગર વોહ ભાગ કર કીધર જાયગા? અપન જલ્દીમે ઇસકું પકડે ગે અપન સખ તૈયાર હો જાઓ, સખ સખકા ઘોડા તૈયાર કરો, ઓર છુટે છુટે સખ હરેક બાન્નૂરવાના હો જાઓ જહા મીલે વહાસે ઇસકું પકડ લો ઓર ઘોડેકી સાથ બાધ કર ઇસકું કેદમે પુર દો જો અપન ફિર ઇસકું પકડ નહિ લાયે ગે તો અપનકું નોકરીસે હાથ ધોના પડેગા”

ત્રીજા એક પહેરેગીરે કહ્યું — ‘અજી મીયા! નોકરી છુટ જાયગી તો કયા પરવાહ હય? દિનરાત નોકરી કરતે હય મગર દાનાપાની નિભાના જીતના તનખાબી નહિ પાતે હય જો રાજ દુસરેકી એટી ઓર ઓરતકું ભગા લાવે,

---

થોડે નદે બહોળો વેપાર એ ઠક્કર બધસાની ઉમદા વલણ છે

વેા રાજાની નોકરી કરના હરામ હય, દેખો, અપને રાજસિંહજી કિતના બુદ્ધિમંતુ ગુજારતા હય ! અબી તક રાજગાદી મીલનેકા તો કુચ્છ પતાહી નહિ, મગર રોજકે રોજ એસી કારવાઇ કરતા હય કે જસકા જબાનસે બ્યાન ભી ન હો શકે ખુદા જાને અબ એ ચ દરવ્રણાકુ કયા કરેગા ?

પેલા બીજા પહેરેગીરે કહ્યું — “છાડો મિયા ! એરી ખાતકો ! કોઈ સુન લેગા તો કાયદેકી કલમ તુમપે લાગુ પડે ગી ચન્દ્રવ્રણા તેક ચૌરત નહી હય, કયુ કે અપના શૌહરકો છોડ કર કોઈ ગરબ આદમી સાથ લાગ જના વો પાકજાદ ચૌરતકી ધમિાનદારી નહિ હય

પ્રથમ પહેરેગીરે કહ્યું — ‘ અબી છાડો મિયા એ ખાતકુ, રાજસિંહ ખાપુ આ જાયે ગે તો કયા મુહ બતાયે ગે ! સબ છુટે છુટે કેદીકો દુઢનેકે લિયે રવાના હો જાઓ, ચાર જહા મીલે વહાસે પકડ કર ઇસકો જેલમે પુર દો ”

પ્રકરણ ૮ મુ

માયાનીની મોહજાળ

વધનાનિ સ્વલુ સતિ વહુનિ પ્રેમ રજ્જુકૃત વધનમન્યત્ ।

દાઠમેદનિપુણોઽપિ ષડધિનિષ્ક્રિયો ભવતિપક્વકોશે ॥

અધનનો તો આ સ સારમાં પાર નથી, પરંતુ પ્રીતિનું અધન અધા અધનો કરતાં ન્યાયજ છે કાળને છેદવામાં ભ્રમર સદ કુશળતા ધરાવે છે, છતાં પણ તેજ ભ્રમર કમળમાં આરપાર શા માટે અધાનો હશે ?

પ્રીતિ તણા અધન થકી, ના કોઈ પણ છુટી શકે,
વિદ્વાન હો કે વિશુધ્ધજન પણ, એ વિષય પર શુ લખે ?
દીપક ઉપર મોહિત થઈને, જીવ પરવાના તજે,
પ્રણયી જનો તો પ્રેમ વિણ, જગમાં બીજી કઈ ના લજે

રુને હ વિનાનું જીવન એ જીવન નથી જે આ સકળ સ સારમાંથી રનેહના અમીમય ઝરણુ વહેતા અધ થાય તો તરતજ સ સારનો પ્રલયજ થાય મધુર પ્રેમ ઝરણુથી રસખસ જણાતો સ સાર પ્રેમ નહોય તો નિરસ અને અગમ્ય થઈ પડે રનેહની વ્યાખ્યાજ નથી તેની પરિસીમાં નથી જ્યાં હદ હોય ત્યાં રનેહનું નામ શા માટે હોવું જોઈએ ? જળ ઉપર માછલી, સરોવર પર હસ, દીપક પર પત ગીયા અને સ ગીત પર હરણુ શા માટે જનનની પણ કુરબાની કરે છે ?

જે વખતે પહેરેગીરો મહેન્દ્રને પકડવા ચોતરફ રવાના થયા તે વખતે ચન્દ્રપ્રભા પોતાના મકાનમાં બારી પાસે ઉભી હતી અને વિચાર કરતી હતી કે - “હવે પહેરેગીરોમાંનો કોઈ જણાતો નથી સર્વ મહેન્દ્રને પકડવા નીકળી ચુક્યા છે, પણ એ બિચારા પહેરેગીરોને શી અબર કે મહેન્દ્ર તો મારા મકા

હંકર ખપસની દુકાને દર શની, રવી, અને બુધવરે કિ મતી ઇનામો મળે છે

નમા છે મારી આશા પૂર્ણ કરવા હજુ તેમને કારાગૃહમાંથી છોડાવી લાવી છું મારે પણ હવેથી ધણી સાવચેતીમાં રહેવું જોઈએ મહેન્દ્ર મારા ધર્મમાં છે એમ જો ત્રીજી કોઈ જાણે તો મારા જીવ ઉપર પણ જોખમ આવવાનો સંભવ છે મહેન્દ્રકુમારનો જ્યાંવ હવે મારે મારા પ્રાણના જોખમે કરવો છે પ્રિયતમ' તમારા માટે હું સવળું દુઃખ સહન કરીશ, પણ તમારો પ્રેમ પ્રાણાંતે પણ હું મેળવીશ તમારું મન રીઝાવીને, ગમે તે પ્રયત્ન તમારું અડગ દિલ મારા તરફ લલચાવીશ, છતાં પણ જો તમે તમારા વિચાર પગ દ્રઢ રહેશો તો હું મારા સંગીતથી અગર તો કોઈ પણ મોહિની જાળથી તમોને ફસાવી માફ ધાધુ' સિદ્ધ કરીશ આ બધા પ્રયત્નમાં હું જો નિષ્ફળ નિવડીશ તો અતો નિર્દોષ મુક્તા પર ખોટા આળ ચઢાવી તમારા મનમાંથી એ અસાગિનીનું સ્મરણ દૂર કરાવીશ જો કે નિર્દોષ મુક્તા પર ખોટું તરોમત મૂકાશે, હું વિશ્વાસઘાતી બનીશ, પરમાત્માની ગુન્હેગાર થઈશ એ સંધળા બચ કર પાપની શિક્ષા અવશ્ય મારેજ જોગવવી પડશે પરંતુ મહેન્દ્ર ! એ બધું તમારા માટે સહન કરવા હું તૈયાર છું ”

ચન્દ્રપ્રભા આવા અનેક વિચારના તરંગોમાંથી પસાર થતી હતી, એટલામાં દાસી તેની પાસે આવી એટલે ચન્દ્રપ્રભા સમજી કે, ‘મહેન્દ્ર પણ હવે નિદ્રામાંથી જાગૃત થયા હશે’ આમ વિચાર કરી તેણે શાન્તા દાસીને જણાવ્યું - “ શાન્તા ! આજે તું નીચેજ રસોઈ કરજે, કારણ કે રાજસિંહ પધારવાના છે માટે ઉપરના ઓરડાઓ સાફ કરવા પડશે ”

તરતજ શાન્તા નીચે જઈ પાણી ગરમ કરી આંખી ગાંઠ પ્રભાએ જો ઓરડામાં મહેન્દ્ર હતો એ ઓરડો ખોલ્યો મહેન્દ્ર પણ ઉઠ્યો હતો આ મહેલ તેને કેદખાના જેવો લાગતો હતો, કારણ કે અત્યારે તે પરવશ હતો તે વિચાર કરતો હતો કે, “ ચન્દ્રપ્રભા કાણુ હશે ? તેનું લાવણ્ય તથા રહેણી કરણી ઉત્તમ જણાય છે મારા માટે તેણે આટલું બધું જોખમ શા માટે

---

૬૬૨ અધ્યક્ષને ત્યાંથી ટોપી ખરીદી ધનામ શુ મેળવશો ?

ખેડ્યુ હશે ? રાજસિંહનો હું ચત્રુ હોવા છતાં ચન્દ્રપ્રભા મને મદદ કરે છે તેનું કારણ શું હશે ? ”

મહેન્દ્ર આવા વિચાર કરતો હતો એટલામા ચન્દ્રપ્રભાએ દાર ખોલ્યું અને નજીક આવી કહ્યું — “મહેન્દ્રકુમાર ! દરવાજે ખોલતા વિલંબ થયો છે એ માટે ક્ષમા આપજો હવે મારે બધી તરફથી સલામ રાખવાની છે ”

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! આમ શા માટે કહો છો ? હું પણ જાણ્યું છું કે માતા માટે તમે તમારી જીદગી જોખમમા નાખી છે પ્રભુ ! તમારે કસ્યાણુ કરો

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! મારે જાણુ અત્યારે પ્રભુ કરે તેમ નથી, પણ તે તમારા હાથમા છે મારા રોગનું નિવારણ કરનાર ધનવતરી કેવળ તમેજ છો

મહેન્દ્ર—સુદરિ ! હું તો ગરીબ નિરાધાર યુવક છું હું તમારે દુખ શી રીતે હરી શકું ? હું નથી ધારતો કે તમે અહીં કોઈ વાતે દુખી હો !

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! અત્યાં સુધી હું દુખી ન હતી દુખ તથા ભય શું છે તે સ્વપ્ને પણ હું સમજતી ન હતી, પરંતુ જ્યારથી તમને જોયા છે ત્યારથી મને એક અસાધ્ય અને અકલ્પનીય રોગ લાગ્યું પડ્યો છે તમારા સિવાય બીજા કોઈ મદારા રોગને દૂર કરી મદારા દુખી આત્માને સુખી કરી શકે તેમ નથી

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! હું તમારા વચનોનું તારતમ્ય સમજી શકતો નથી મારી પાસે કોઈ એવી ચીજ અગર દવા નથી કે હું તમારો વૈદ બની તમારો રોગ હરી શકું

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્ર કુમાર ! તમારી પાસે મારા રોગનું ઔષધ છે એ હું સારી રીતે જાણ્યું છું

મહેન્દ્ર—એ ઔષધ કયું છે ? તેનું નામ શું છે ?

એકજ લાવ હોવાથી બિલકુલ કડાકુટ નથી

ચન્દ્રપ્રભા—પ્રેમ એ પ્રેમનીજ હવે હું પુઝરણુ બની છું હું તમારા પ્રેમની જોગણુ બની છું તમારૂં ત્રિભુવનને ભૂલાવે એવું મનોમુગ્ધકર સૌંદર્ય જોઈ હું ભાનસાન ગૂમાવી બેઠી છું

મહેન્દ્ર—સુદરિ ! આ તમે શું બોલો છો ? મને જોઈ તમારા દિલમાં જખમ થતો હોય તો હું સત્વર અહીંથી ચાલ્યો જાઉં શા માટે મને જોઈ તમે દિવાના બનો છો ? મને જોઈ તમે દરદી બની મારી પાસે જે દવા માગો છો તે દવા આપી શકાય તેમ નહિ હોવાથી હું અહીંથી ચાલ્યો જાઉં તમે જે વાત મર્મમાં કહો છો તે વાત હું જાણુ છું હવે હું બરાબર સમજી શક્યો છું, કે તમે ખરા પ્રેમથી મને ચઢાઓ છો, છતાં હું નિર્દય બની તમારા તરફ પ્રેમની નજરથી જોઈ શકતો નથી, તમારા અનેક ઉપકારનો બદલો આપી શકતો નથી, તમારા જખમી થયેલા હૃદય ઉપર શાન્તિનો પાટો બાંધી શકતો નથી તેમાં મારીજ ભૂલ છે

ચન્દ્રપ્રભા—તો તે ભૂલ તમે શું સુધારી શકતા નથી ?

મહેન્દ્ર—હા, સુધારી શકું પ્રભા ! એ મારી ભૂલને હું બરાબર સુધારી શકું, પણ તે ક્યારે ? જ્યારે આ દેહમાંથી ચેતન ઉડી જાય, દેહમાંની દરેક નસ બંધ થાય, હૃદય સદાને માટે અટકી જાય, પ્રાણ પ્રભુ-ચરણમાં પહોંચી જાય, આ હાડપિંજર પવિત્ર અગ્નિ સાથે બળી બરમીબૂત થાય અને આ ભવમાં કરેલી પ્રતિજ્ઞા નિલાવી એમ પરમાત્મા પણ ખાતરી આપે ત્યાર પછી તેની રજા લઈ આ ભૂમિપર પુનઃ અવતાર ધારણ કરે ત્યારેજ મારી ભૂલ હું સુધારી શકું તને પણ હું આજે જણાવુ છું કે તારા મનની આશા આ ભવમાં તો પાર પડે તેમ નથીજ હૃદયમાં સળગતો પ્રેમનો અગ્નિ હૃદયમાંજ બાળી દે ! જખમી થયેલા હૃદય પર મજબૂત મનનો પાટો બાંધી દે અને આ દેહ તજી પછી જે વખતે આ જીવ પરમાત્માના દર-બારમાં રજી થાય, તે વખતે તારા હૃદય પર બાંધેલો પાટો ખુલ્લો કરજો જોઈ

હજીર અધર્મના ભાવ બેહદ સસ્તા છે

પરમાત્મા પણ એ પ્રેમજવાળા જોઇ તારા પર પ્રસન્ન થઇ કરી તને આ દુનિયા પર અવતાર આપે, અને પ્રથમથીજ તારો અને મારો મેળાપ કરાવે. બાંધી દે, પ્રેમા ! બાંધી દે પ્રેમની પીઠાથી રીબાતા તારા જીગર પર વેરાગ્ય-લાવનો પાટો બાંધી દે ! તું ખોટું લગાડીશ નહિ મેં તને પ્રથમથીજ કહ્યું છે કે પરમાત્માએ મને એકજ હૃદય આપ્યું છે એ હૃદયનું દાન હું પ્રાણેશ્વરી શેશવસહચરી મુક્તાને આપી ચુક્યો છું મુક્તા સિવાય આ ભવમા તો કાઇની પણ સાથે હું પ્રેમ કરીશ નહિ

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! મુક્તા કદાચ તમને ભૂલી જઇ બીજાના પ્રેમમાં હોય તો ?

મહેન્દ્ર—શું બોલી ? ચન્દ્રપ્રભા આ તું શું બોલી ? મહારી પ્રાણેશ્વરી મુક્તા બીજાના પ્રેમમાં ? મહારી હૃદયવલ્લભા અન્યના મોહમાં ? ના—ના, એમ બનેજ નહિ અરે ! જે મુક્તા માન માટે પોતાના પિતાનું ઘર છોડી જગલમાં મારી સાથે રખડવા તૈયાર થઇ હતી, મારું હું બીજા જે પોતાની પ્રેમાળ આખોમાંથી અશ્રુપ્રવાહ વહાવતી હતી, જે દ્રઢ મનવાળી પોતાની ખુશીથીજ મને વરમાળા પહેરાવવાને તત્પર થઇ હતી તે શું બીજાના પ્રેમમાં ? આ તદ્દન ખોટી માત છે

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! તમે ભૂલો છો પ્રેમ એવી વસ્તુ છે કે જેમાં મહાન્ તપસ્વીઓ પણ ગોથા ખાય છે ઠીક છે, પણ હવે આપ સ્નાન કરો દેવો

મહેન્દ્ર અદર સ્નાન કરવા ગયો ચન્દ્રપ્રભા નીચે બોજનનો થાળ લેવા ગઇ શાન્તાએ રસોઇ તૈયાર કરી રાખી હતી તે ભોજનસામગ્રી બનાવવામાં પ્રવીણ હતી આજે તેણે વિવિધ પ્રકારની સ્વાદિષ્ટ ખાદ્ય સામગ્રી બનાવી હતી. ભોજનસામગ્રીનો થાળ લઇ ઉપર આવી દિવાનખાનામાં તે આંટા મારવા લાગી ચન્દ્રપ્રભા મનમાં બોલી કે—“ મહેન્દ્રકુમાર ! તમારા

જરમનના ખુમચાએ તદ્દન મક્ત મેળવી શકે છે

ઉપદેશના વચનોની મ્હારા મન ઉપર કંઈ અસર થઈ નહિ. ઇશ્વરના દિવાની બનેલી આ ચન્દ્રપ્રભા હવે પોતાના મનને કાળૂમાં રાખી શકે તેમ નથી મારા હૃગરમાં એટલા જોશથી પ્રેમનો પોષ વહે છે કે તેને અટકાવવા વળ્લમય દિવાલો પશ્ચુ નકામી છે મહેન્દ્રકુમાર ! તમે આવા નીરસ અને વિરાગી હસો એમ હું નહોતી ધારતી ગુલાબ ખીદ્યુ છે પણ તમે તેની સુવાસ લઈ શકતા નથી મહેન્દ્રકુમાર ! હવે તમારે આમ કરવું ઉચિત નથી મારા પ્રેમનો પ્રયત્ન વેગથી વહેતો પ્રવાહ હવે કોઈ પણ રીતે અટકે તેમ નથી માત્ર હવે હું તમારા પ્રેમનીજ ઉપાસક છું અરે પ્રેમ ! મનુષ્ય માત્રને ચક્રોળે ચઢાવનાર પ્રેમ ! ત્હારી સત્તા અને પ્રભુતાનો પાર નથી અરેરે ! પ્રેમ માટે મેં શુ શુ કર્યું ? હું એક ઉચ્ચકુળોત્પન્ન રાજકુવરી હતી પછી એક વિજ્ઞાણ ભવની મહારાણી થઈ પરંતુ વાસનાને વશ થઈ નીચ રાજસિંહના પ્રેમમાં ક્ષત્રાઈ પતિને તજી આ જ ગલમાં આવી વસી એક ઠોકરથી મારી આખ ન ખુલી હવે મહેન્દ્રને જોઈ તેમની પાછળ દિવાની મની તેમનાં કામચુગારાં નયનખાણોથી હું વીંધાણી છું અહા પ્રેમ ! તારી લીલા અબજ્ય છે !”

થોડા સમય સુધી ચૂપ રહ્યા પછી વળી પાછી તે સ્વગત કહેવા લાગી — “મહેન્દ્રકુમાર ! મારી આશાને હવે નિરાશાના રૂપમાં ફેરવી ન નાખશો. હવે તમારા સિવાય મારા હૃદયમાં રાજસિંહ તો શુ પણ દેવાધિ દેવને સુદ્ધાં સ્થાન નહિ મળી શકે ” એટલું બોલી પ્રભા મહેન્દ્રના ઓરડા તરફ વળી મહેન્દ્ર પશ્ચુ આ સમયે સ્નાન કરી બેઠો હતો તેને જોતાજ ચન્દ્રપ્રભા મોહવશ બની ગઈ સ્નાન કર્યા પછી મહેન્દ્રની અગકાન્તિ સૂર્યના પ્રખર કિરણ સાફક ચમકેવા લાગી ચન્દ્રપ્રભા વધારે દિવાની બની મહેન્દ્રને દિવાનખાનામાં લાવી ભોજનના થાળ પાસે બેસાડ્યો ધણી દિવસનો ભુખ્યો મહેન્દ્ર ભોજનના થાળ પાસે બેઠો અનેક જાતનાં મિષ્ટાન્ન જોઈ તેને કારાગૃહનો સુકો રોટલો યાદ આવ્યો તેની આંખમાં આસુ ભરાઈ આવ્યા છતાં અદ્વકાળમાંજ

હકર અધર્ષની હરીદાઈની નકલો ધણે ઠોકણે થઈ છે

તેણે આત્મસવરણ કથું પ્રજા તો તેના સાધુ જ જોઈ રહી હતી તે બોલી -
 “મહેન્દ્રકુમાર ! તમે શા માટે રદ્દન કરો છો ? ક્યાં હું ખથી તમારાં નેત્રોમાં
 અશ્રુજળ ભરાઈ આવ્યું છે ? તમે નિર્ભય રહો તમારા શરીરનો એક વાળ
 પણ કોઈ વાંકો કરી શકશે નહિ જ્યાં સુધી હું જીવતી છું ત્યાં સુધી વિશ્વ-
 સ સારની કાંઈ પણ વ્યકિત તમને હું ખી કરી શકશે નહિ ”

મહેન્દ્ર—ચ દ્રપલા ! તમે જમ્યા ?

ચ દ્રપલા—જી ના પ્રથમ તમે જમો, પછી હું પણ જમી લઉંશ
 આટલું કહી ચન્દ્રપલાએ પાછું જોયું, કારણ કે તેની મનોભાવના
 અત્યારે જુદા પ્રકારની હતી

મહેન્દ્ર—ચન્દ્રપલા ! હું દરેક પ્રસંગે તમારે મુખ ઉદાસ જોઈ છું
 તમારા મુખપર ગમગીની છવાઈ રહેલી નજરે પડે છે તમે હૂંપી રીતે આખ
 માંથી આસ પાડો છો તેનું શું કારણ છે ? આમ કરી તમે હું ખીને વધારે
 હું ખી કરો છો મને બોજન કરાવવાની તમારું મરજી હોય તો પ્રથમ તમે
 જમી લ્યો

ચ દ્રપલા—ના-ના, મહેન્દ્રકુમાર ! એવી હઠ કરશો નહિ મને આજે
 જમવાની બિલકુલ ઇચ્છા નથી તમે સુખેથી બોજન કરો

મહેન્દ્ર—સુ દરિ ! હું એકવચની છું મેં પ્રથમ તમને જણાવ્યું છે કે
 તમે જમશો તોજ હું જમીશ

ચ દ્રપલા—વાર, તમે જમી લ્યો તમારા થાળમાં વધેલું બોજન હું
 પછી જમી લઉંશ હું તમારી પાસેજ બેઠી છું

મહેન્દ્ર—ચ દ્રપલા ! આજે આપણુ બન્ને સાથેજ બોજન કરીએ

ચન્દ્રપલા મનમાં એમજ ઇચ્છતી હતી કે જો મહેન્દ્રની સાથે બેરસી
 બોજન કરવાનો લાભ મળે તો ખીજી આશા પણ પાર પડે મહેન્દ્રતુ કહેલું તેણે

એજન્સીની શરતો એજન્સી લેનારને ચાન્સરૂપ છે

કબૂલ કર્યું અને એ સાથે ભોજન લીધું જમ્યા પછી ચંદ્રપ્રભાએ પાન ખનાવી મહેન્દ્રને આપ્યું પાન ખાઈ મહેન્દ્ર નજીક પડેલા એક વિરામાસનપર બેઠો ચંદ્રપ્રભાના આશાના તાર વધારે મજબૂત થયા “હવે આશા સફળ થશે મહેન્દ્રનો પ્રેમ હવે હું જરૂર મેળવીશ” આવા વિચારમાં ચંદ્રપ્રભા મલકાવા લાગી મહેન્દ્રનું હૃદય પણ તેના તરફ ખેંચાતું હોય તેમ જણાયું, કાચુ કે નીચ રાજસિંહના અત્તનો તેના શરીરમાં પ્રવેશ થઈ ચુક્યો હતો, જેથી તેના વિચાર પણ બદલાયા અને પાસે બેઠા હતા ચંદ્રપ્રભા બારી પાસે બેઠી હતી આજે રાજસિંહ આવનાર હોવાથી જે પોતે બારી પાસે બેઠી હશે તો તેને જોઈ શકશે એમ ધારી તે ત્યાં બેઠી હતી વચ્ચે વચ્ચે મહેન્દ્ર અને ચંદ્રપ્રભાના ચતુર્થક્ષુનું મોહનાભસધાન થતું હતું

ચંદ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! મારા અહોભાગ છે કે આજે તમારી સાથે બેસી ભોજન કરવાનો અલભ્ય પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો છે હવે તમે શાન્તિથી અહીં આરામ કરશો તો તમારી સવળી ચિંતા દૂર થશે

મહેન્દ્ર—એ તો ઠીક પણ તમારા આ બધા ઉપકારનો બદલો હું શી રીતે વાળીશ ? તમે મારા માટે કેટલું દુઃખ સહન કરો છો ! તમને દુઃખાતાં જોઈ મને પણ અત્યંત દુઃખ થાય છે સુદરિ ! ચિંતા ન કરશો ! હું તમારા પ્રેમને પિછાની શક્યો છું જે પ્રથમથીજ મને ખબર હતી, કે વિશ્વમાં તમારા જેવી પ્રિયતમાનું મિલન થનાર છે તો હું અન્યને નહિ ચંદ્રાવાની મુક્તા પાસે પ્રતિજ્ઞા ન કરત હવે મુક્તાની આશા વધ્યા છે કેટલું જાણું કે, હવે એ નિર્દોષ બાળા ક્યા હશે ?

ચંદ્રપ્રભા હવે જરાયર સમજી ગઈ કે, ‘મારા માટે મહેન્દ્રના હૃદયમાં પ્રણયનો સચાર થયો હોય એમ લાગે છે’ થોડા વખત પછી મહેન્દ્ર પોતાને ચંદ્રાશે એમ તેને ચોક્કસ જણાવા લાગ્યું હવે ગમે તે પ્રયત્ને મહેન્દ્ર મુક્તાને જુલો જાય તોજ પોતાની આશા સફળ થાય એમ તેણે વિચાર્યું તેને અત્યારે

ઉગતા સૂર્યની માફક ઠંડકર ધ્વજસંનો ધ ધો ઉદય પામતો જાય છે

બીજો તક આપ્યો કે, “મહેન્દ્ર સગીતનો સ્વરત ઊપાસક છે, મારે એકાદ ગાન છોડુ એમ કરવાથી મારા તરફ નેમનુ દીલ વધારે લલચાશે” આવો વિચાર કરી તેણે કહ્યું

“મહેન્દ્રકુમાર ! તમને સગીત વધારે પ્રિય છે, ખરૂં કે ?”

મહેન્દ્ર—હા, પણ તે ફક્ત તમારા કોકિલ સરખા મીઠા સુરથી ગવાય તોજ

ચંદ્રપ્રભાએ તરતજ સારગી હાથમા લીધી

મહેન્દ્ર—પ્રભા એ શું છે ?

ચંદ્રપ્રભા—એ સારગી છે મને સગીતમા મદદકર્તા છે આ મીરીને મધુરી મારી હૃદયવીણ છે સારગીના સુરની સાથે મારો સુર મળી એક થાય છે ત્યારે હું મસ્તાન બની જઈ કોઈ કોઈ સમયે લાનસાન ભુલી જાઉં છું

મહેન્દ્ર—ખરૂં છે ચંદ્રપ્રભા ! હું પણ તેવે પ્રસંગે દિવાનો બની જાઉં છું તમે જ્યારે ગાયન ગાઓ છો ત્યારે હું પણ મારૂં તમામ દુખ ભુલી જઈ તમારા ગાનમા નુબ્ધ બની જાઉં છું ખરેખર, તમારા સુરમા અજબ મીઠાશ છે !

ચંદ્રપ્રભા—કુમાર ! તમે આ સારગી સાથે જરા તાલ સુર મેળવશો ?

મહેન્દ્ર—ના, મને એ વિષયનું જ્ઞાન નથી મને કેવળ સાંભળવાનો શ્રાવ્ય છે

ચંદ્રપ્રભા—ત્યારે કહો જોએ કે તમોને કયા ચીજ સહજાનું ?

મહેન્દ્ર—તમારી મરજીમા આવે તે તમે જો ચીજ ગાશો તે મને પ્રિય લાગશે

ચંદ્રપ્રભા મનમા બોલી કે, “પ્રિય લાગશે ? મહેન્દ્રકુમાર ! તમોને શું પ્રિય લાગશે ? સારગી, હું, ગાયન કે મધુરો અવાજ ? જો

દક્કર ધધસીં પોતાની એજન્સીની કબૂલાતથી ઇનામ આપે છે

તમેને પ્રિય લાગશે તોજ હું મારી આશા પૂર્ણ કરી શકીશ જેમ સારગીના તાણની સાથે મારા સુરનો તાલ એક થાય છે તેમ મારી આશાના તારની સાથે તમારો પ્રેમ મળી એક થશે ત્યારે મારા શરીરમાં અગ્નિની ચીજીગાસી માફક સળગી ગ્રહેલો પ્રેમનો અગ્નિ જ્વાલ થશે” આટલું સ્વગત બોલી ચન્દ્રપ્રભાએ નિમ્નલિખિત ગાયન શરૂ કર્યું —

મનોહર હે પ્રિયે મોહન ! હૃદય ને દિલ દીરાનું છે,
નિહાળી મેં જામી મોહન ! અધીરું દિલ આ માર છે,
પ્રભુચમા હું દિવાની થઈ, નથી શુદ્ધ જ્ઞાન કંઈ મમ રહી,
હુએ છે નાવ ભરદરિયે, ઉગરવાનું કયા ખાર છે,
તને જોઈ સત્તા હસતી, છતાં દિલ કા નથી દેતો ?
તૂટે છે તાર અતરના, જીગર માર ચીરાયુ છે,
થયો છે પ્રેમથી ભેટો, વિરહની આગ ધારી દે,
મધુ રસ પાન પા પ્રિતે, ન પિતા કો ધરાયુ છે
અરણ્યે ઓ પ્રિયે ખારા, ખીલ્યું છે પુષ્પ દિલરંગી,
ભ્રમર થઈ કા ના રન ચુસે ? જીવન માર અકાર ?
સોંપ્યા રનેહે કનક કમરા, વહે છે અશ્રુની ધારા,
લુછ્યા ના આસુ તે મારા, હૃદય પાપાણુ તાર છે

પ્રેમમાં મરત બનેલી ચન્દ્રપ્રભાએ સંગીતને આજે બરાબર હાવભાવથી જમાવ્યું એ ગીતનો સુર જાણે કે વાયુમાં જળી જઈ નૃત્ય કરતો હતો ચન્દ્રપ્રભા સંગીત ગાવામાં વિભોર બની ગઈ હતી રાજસિંહ આ સમયે આવનાર હતો એ વાત હવે તે જુલોઈ ગઈ હતી પટ્ટા પર પટ્ટા મારતી ચન્દ્રપ્રભા મહેન્દ્રના હૃદયને આરપાર વીધના લાગી ચન્દ્રપ્રભા ગાતી ગાતી ઉભી થઈ અને દિવાનખાનામાં ફરવા લાગી ધડીમાં નિશ્વાસ નાખતી, ધડીમાં આનંદમાં મલકાતી ચન્દ્રપ્રભા સારગીની સાથે પોતાનો સુર વધારે મીઠો બનાવતી ગઈ

અચ્ચાને પણ કંગાવાની ધારતી નથી

જેમ મોરલીના સુરથી સર્પ ડાલે તેમ ચન્દ્રપ્રભાના ગાન પર મહેન્દ્ર ડાલવા લાગ્યો તેને સર્વ સસાર આ સમયે સુખમય જણાયો. પોતાની પવિત્ર આખોતુ કરણ્ય પ્રભાની તરફ ફેંક્યું તે સમયે જાણે હમણાં જ બન્ને એક બીજાના કડમાં વળગી પડશે એવો ભાસ થવા લાગ્યો. આ વખતે ચન્દ્રપ્રભા એવા મીઠા સુરથી સંગીત લલકારતી હતી કે જે સાંભળી મધવર પણ પોતાનું શુભાન મુકી દે ખરેખર, ચન્દ્રપ્રભાએ આત્મારે મહેન્દ્રને દિવાનો જ બનાવ્યો હતો.

સમસ્ત જગત આનંદ લેતું શાન્તિમાં પડ્યું હતું ત્યારે મહેન્દ્ર તથા ચન્દ્રપ્રભાનું હૃદય ચક્રોળે ચડ્યું હતું. મહેન્દ્રે વિચાર્યું - “હવે ચન્દ્રપ્રભા પોતાનું ગાન બંધ કરે તો ઘણું સારું, નહિ તો હું મારા મનને કાળૂમા રાખી શકીશ નહિ હું કદાચ મારી પ્રતિજ્ઞા તોડી બેસીશ થોડું રહેલું જાન પણ શુભાવી બેસીશ.” મહેન્દ્રને સંગીત ઘણું જ પ્રિય લાગતું હતું, પણ તેને જણાયું કે, ‘આ સંગીત મને દુઃખકર્તા છે’ માટે તરતજ તે આસન પરથી ઉભો થયો, અર્ધાંજ બની ગયેલું મન હવે કાઠરીતે કાળૂમા રહેશે નહિ એમ તેને જણાયું શું મહેન્દ્ર તુ તારી પ્રતિજ્ઞા તોડી નાખીશ ? શું મુક્તાના પ્રેમને બૂલી જઈ ચન્દ્રપ્રભાના પ્રેમમાં અંધ બનીશ ? ના-ના, મહેન્દ્ર ! તુ તારી પ્રતિજ્ઞા તોડીશ નહિ મૃત્યુનું સુખમાં જવું પડે તો પણ તુ તારા ટેક પર અચળ રહેજે. આ ત સમય સુધી પણ તુ મુક્તાને આપેલું વચન પાળજે સંગીતમાં ધણો સમય પસાર થયો હતો, છતાં ચન્દ્રપ્રભા લેશ માત્ર શાત જણાતી ન હતી.

ચન્દ્રપ્રભાને આ સમયે પ્રેમનો નશો પૂર જોશમાં ચઢેલો હતો. તે વધારે ને વધારે મીઠાશથી સંગીત લલકારતી હતી તેના પ્રેમનો ધોધ જાણે હમણાં જ મહેન્દ્રના હૃદય સાથે અથડાશે એમ જણાતું હતું. મહેન્દ્ર પણ વિચાર કરતો હતો કે ‘હવે વધારે સમય સુધી આ સંગીત સાંભળવું ઉચિત નથી, હમણાં મારી પ્રતિજ્ઞા ધૂળમાં મળી જશે અરે હૃદય ! તુ સ્થિર થઈ

ખરદિલી ટોપી પણ મક્કત મેળવી શકે છે

જા ! ચક્રોળે ચઢેલા મન ! તું શાન્ત થા મહેન્દ્ર કોઈ પણ રીતે તારે તારી પ્રતિજ્ઞા પાળવી જ જોઈએ '

મહેન્દ્ર તરતજ ચંદ્રપ્રભા પાસે આવ્યો, છતાં ચંદ્રપ્રભાનું ગાન તો ચાલુજ હતું મહેન્દ્ર કહેવા લાગ્યો - "ચંદ્રપ્રભા ! સાવધાન થા મને હવે વિશેષ દુખી ન કર, જો કે તારા આજના સંગીતથી હું મારૂં સઘળું દુખ જુલી ગયો છું, છતાં મારા માટે તો આ સંગીત આ સમયે દુઃખદાયક છે હવે હું વિશેષ સમય સુધી તે સાંભળી શકું તેમ નથી હું મારા ઉછળી રહેલા હૃદયને વધારે વખત કાનૂમાં રાખી શકું તેમ નથી જો કે મેં પ્રથમ થીજ પ્રભુ સાક્ષીએ પરમાત્માના સોગન ખાઈ મારો પ્રેમ મુક્તા સિવાય કોઈને પણ ન આપવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે, છતાં તું મારી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરાવવામાં નિમિત્તરૂપ થઈશ આજે મારા હૃદયમાં ઈશ્કની જ્યૈંત સળગી ઉઠી છે ચંદ્રપ્રભા ! હું તને ચઢાડી છું, પરંતુ અફસોસ કે આપણા બન્નેનો દુષ્ટ પ્રેમ જોઈ પરમાત્મા દુલાશે વળી તું તારા શીયળથી ખડિત થાય અને હું મારા વચનથી ભ્રષ્ટ થાઉં એ ઉચિત નથી ચંદ્રપ્રભા ! હવે તું સંગીત બંધ કર તારા પ્રેમથી ભરેલા આ સંગીતના દુઃખમય શબ્દો હવે હું સહન કરી શકતો નથી તારી દયાબનક સ્થિતિ માટે મને ધણુ લાગી આવે છે, પરંતુ તેથી હું મારો ધર્મ ચુકું તેમ નથી ચંદ્રપ્રભા ! પ્રજુને ખાતર હવે તું તારૂં સંગીત બંધ કર અરે ! મારા પર દયાની રાહે પણ તું તારૂં સંગીત અધુરું રાખ નહિ તો તારા પ્રેમમાં દિવાનો અનેલો હું, તારૂં અનુપમ તેજ જોઈ, તારી મારા પ્રત્યેની પ્રીતિભાવના જોઈ, મારા ધર્મથી ચલિત થઈ જઈશ આમ છતાં જો તું સંગીત આગળ ચલાવીશ તો હું આ સમયે અહીંથી નારી છુટીશ અમર તો પ્રેમમાં અંધ બની તને બેટી મારી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરીશ આપણે અને રૈરવ નરકના અધિકારી થઈએ એવી તો ત્હારી ઇચ્છા નહિજ હોય ચંદ્રપ્રભા ! બંધ કર મારા પર દયા કરી તું તારૂં ગાન બંધ કર ! જુલી જા, જુલી જા, ચંદ્રપ્રભા ! મારા તરફના પ્રેમને તું જુલી જા "

રમાલોનો લાભ પણ મદત મેળવી શકે છે

આટલુ બોલતાં મહેન્દ્રનું મરતક ફરવા લાગ્યું તેને કાતીલ ખબરનો
ધા બાજુ કેમ ફાટી કરતું હોય તેમ જણાયું તે આખો બધ કરી દિવાલ સાથ
અથડાતો પાસે પડેલા પલગ પર મુઠ્ઠા ખાધ ઢળી પડ્યો.

ચન્દ્રપ્રભાએ તરતજ સંગીત બધ કર્યું તે અત્યારે આનંદમાં ડોલવા
લાગી. મહેન્દ્ર પોતાને વઢાય છે એમ સમજી પોતાને અહોભાગ્ય માનવા
લાગી તરતજ બેભાન પડેલા મહેન્દ્રનું મરતક પ્રભાએ પોતાના ખોળામાં
બીધું ને પોતાના પાલવથી તેને વાલુ ઢાળવા લાગી.

વાંચક ! રાજસિંહ આ તરફ આવવાનો હતો માટે મહેન્દ્ર તથા
ચન્દ્રપ્રભાને અહીં મુકી આપણે તે તરફ વળીએ અને જાંઘએ કે તે ફેવાં
કાળા કર્મ કરી રહ્યો છે.

પ્રકરણ ૯ મુ

મુક્તાની લીધે પ્રતિજ્ઞા

છિન્નોડપિ ચદનતરુર્ન જહાતિ મધમ્ ।

વૃદ્ધોડપિ વારણપતિર્ન જહાતિ લીલામ્ ॥

યત્રાર્પિતો મધુરતામ્ ન જહાતિ ચેક્ષુઃ ।

ક્ષીણોડપિ ન ત્યજાતિ શીલગુણાન્કુલીનઃ ॥

કાપેલુ ચ દન વૃક્ષ ગંધનો ત્યાગ કરતુ નથી, વૃદ્ધ છતાં પણ ગળપતિ વિલાસને છોડતો નથી, ચીચોડામાં પીસાવા છતાં શેરડી મધુરતાનો ત્યાગ કરતી નથી અને દરિદ્ર છતાં પણ કુલીન મનુષ્ય સુશીલતા આદિ ગુણનો ત્યાગ કરતો નથી.

ચાણાક્ય

સંસારમાં અડચ ટેકધારી શુદ્ધ ક્ષત્રિય રાજપુત્રો, અને વીર ક્ષત્રિયા છુડિઓ પોતે લીધેલી પ્રતિજ્ઞા, અથવા આપેલા કોલ પ્રાણુ જતા સુધી પણ પાળે છે પિતા પાસે ન પરણવાની પ્રતિજ્ઞા લેનાર લિખ્મપિતામહ છ દગી સુધી બાળબ્રહ્મચારી રહ્યા હતા, દશરથ રાજાએ કંકેયીને વચન આપેલું હોવાથી તેના પાલન માટે રામચંદ્રજીને વનવાસ જવું પડ્યું હતું બાયાનક આપત્તિ આવશે એમ જાણવા છતાં ફક્ત એક વચનને માટેજ પૃથ્વીરાજે સયોગિતાનું હરણ કર્યું હતું, તાત્પર્ય કે મહાન્ પુરુષો જેવું બોલે છે તેવું વર્તન રાખે છે

ખળે વચન તે શ્રાહ, બીજા સૌ ઢોંગી હુતારા,
પાળે વચન તે વીર, બીજા વ્યઢળ બહુ સારા,
પાળે વચન તે નર, બીજા સૌ રાક્ષસ જાણે,
પાળે વચન તે મર્દ, બીજા દુષ્ટજ માનો,
વચન પાળતો જે ઘણી, માનો તે શિરતાજ,
વચન જતા મૃત્યુ જાણુ, વચન પ્રાણને કાળ

ટાપી ખરીદનાર ફોનોગ્રાફ તદ્દન મૂલ્ય મેળવી શકે છે

સંધ્યાકાળનો સમય હતો. કટવોલ કરતાં પશ્ચીમે પોતાના સ્થાન પર જના તૈયારી કરી રહ્યા હતા. આ વખતે મણિપુરમાં સર્વ મનુષ્યો દર્શન કરવા માટે દોડધામ કરી રહ્યાં હતાં. શહેરમાં મોટા મોટા દેવાલયો અધિભા હતા. કટ્યાબુરાય, વેરાઈમાતા તથા રામદે પીરનાં મંદિરોથી આ શહેરની શોભા અપૂર્વ જણાતી હતી. વેરાઈ માતાનો પરચો પ્રત્યક્ષ ગણાતો હતો. તેની માનતા દરેક માતિ પૂર્ણભાવથી કરતી હતી. માતાની દૈવી શક્તિ એટલી પ્રભાવશાળી હતી કે ચોર તથા લુટારા લોકો પણ તેની પાસેથી જતા ન હતા. માતાના સ્થાન પર જવાનો દરવાજો કોઈથી ખાધી શકાતો ન હતો. માણના સ્થાન પાસે રૂપાવતી નામે નદી સ્વચ્છ નિર્મળ જળથી સંદોદિત વહ્યા કરતી હતી. તેમાં ઉછળી રહેલાં મોળ મ્લટિક મણિ તુલ્ય પ્રકાશ આપતા હતાં. આ નદીના પ્રવાહ પાસે બે મનુષ્યો અરસ-પરસ કોઈ વાતમાં મશગુલ થયેલાં જોવામાં આવતા હતા. વાચક ! એ બંને બીજા કોઈ નહિ પણ ગુલામરાય તથા રાજસિંહ હતા. રાજસિંહના મુખ પર શોકની છાયા છવાઈ ગઈ હતી. ધીમેથી રાજસિંહ બોલ્યો. — “ગુલામરાય ! શું દોલતસિંહની પુત્રી હજી પણ પોતાના દુરાગ્રહનો ત્યાગ કરતી નથી ? શું તે પોતાના પિતાની આજ્ઞા પણ નહિ પાળે ? ખરેખર તે કેવી મૂર્ખા છે ? મારા જેવા રાજકુમારને છોડી તે જીખારી મહેન્દ્રને રહ્યા છે એ નવાઈ જોવા છે ! ”

ગુલામરાય—રાજકુમાર ! આપ હવે એ સંબંધી ચિંતા કરશો નહિ. આદ્યાવસ્થાથી જ સાથે રહેલાં મહેન્દ્ર તથા મુક્તાનો એકબીજા ઉપર પ્રેમ થાય એમાં કાંઈ નવાઈ જોવા નથી. પણ હવે તો મુક્તા ઉપર તેના પિતાએ એવો અખત હુકમ કર્યો છે કે જો તે આપની સાથે લગ્ન ન કરવા છદ પકડી રાખશે તોપણ બળાકારથી તેનું લગ્ન આપની સાથે કરવામાં આવશે. તે સમયને પણ આઠ દિવસ થઈ ચુક્યા હોવાથી આ વાતનો આપણે છેલ્લો નિર્ણય કરી લેવાનો છે. તે સિવાય આપને મારે જણાવવું જોઈએ કે આપણા રસ્તામાં ઝેરી કાંટારૂપ થઈ પડેલા મહેન્દ્રનો આપણે નાશ કરવો જોઈએ.

મહીયાળ પણ તદ્દન મક્ત મેળવી શકે છે

આ નહીના પ્રનાદ પાસે બે મનુષ્યો અન્સપર્સ ડોઈ વાનમા મંગશુલ
બેવામા આવતા હતા

૫૪-૭૮

રાજસિંહ—પણ તે હવે આ તરફ આવી શકે તેમ નથી, કારણ કે તેને તો આપણે ખાનગી કારાગૃહમાં કેદ કરેલો છે

ગુલાબરાય—કુમાર ! આપ હજી તેને બરાબર ઓળખતા નથી એક વખત તો તે આપણા ભય કર કેદખાનામાંથી નાસી છુટ્યો છે એટલે એ ખાનગી કારાગૃહમાંથી નાસી જવાનું કાર્ય તેને માટે મુશ્કેલ નથી ફરી જો તે નાસી જશે તો વેરનો બદલો વેરથી લેશે પ્રથમથીજ ઝેરી ઉમતા છોડને ચઢી નાખવો જોઈએ કે જોયો તે આગળ વધી શકે નહિ

રાજસિંહ—એ બંધુ ખરૂં, પણ હવે આપણે કરવું શું ?

ગુલાબરાય—ખુન

રાજસિંહ—કેનું ખુન ?

ગુલાબરાય—દુર્લાગી મહેન્દ્રનું

રાજસિંહ—ના-ના ગુલાબરાય, એમ કરવું મને ઉચિત લાગતું નથી એક તો પ્રથમથીજ પિતાશ્રી મારા પર વહેમાયા છે અને વળી પાછી ખુન થયાની વાત તેમના જાણવામાં આવે તો મારું શું થાય ? તેમને અન્યાય બિલકુલ મમતો નથી

ગુલાબરાય—કુમાર ! મહેન્દ્ર ઉપર દયા લાવી જાણી જોઇને આપ આપનું અહિત કરો છો જ્યાં સુધી મહેન્દ્ર જીવતો છે ત્યાં સુધી આપ સુક્તાને મેળવી શકશો નહિ માટે આપણે પ્રથમ દોલતસિંહને મળી લઈ પછી કારાગૃહમાં જઈ મહેન્દ્રનું કાસળ કાઢી નાખીએ એજ ઉત્તમ છે

રાજસિંહ—ગુલાબરાય ! હું જો કાંઈ કહી ચુક્યો છું તે ઉપર પૂરતો વિચાર કરી બુઝો પિતાશ્રીની નજરમાં મહેન્દ્ર નિર્દોષ કયો હોય એમ તેમની ભાવના પરથી સમજાવું હતું ઠીક થયું કે તે કારાગૃહમાંથી નાસી ગયો, નહિ તો જો ખરી બિનખતે મહારાજને જણાવત તો આપણી શી દસ્તા થાત ?

શ્રીમત તેનો લાભ લઈ શકે છે

ગુલામરાય—રાજકુમાર ! આપ જો આમ કરતા રહેશો તો પછી આપ જીવંત કંઈ કામ થઈ શકશે નહિ ખુન કયા આપને કરવાનું છે ? એ કામ હું બળવીશ

રાજસિંહ—ગુલામરાય ! માફ તો એમ પ્યાન પહોંચે છે કે કાઠ બીજનું ખુન કરી એ ખુનનો આરોપ મહેન્દ્ર પર ઢોળવો પછી મહારાજ પાસે ખુની તરીકે હાજર કરી તેને પ્રાણવધની શિક્ષા અપાવવી એમ કરવાથી આપણું કારકિર્દા કાઠના જાણવામાં આવશે નહિ

ગુલામરાય—હાલે, જો આપની એવી ઇચ્છા હશે તો એમ કરીશું, પણ આ કામમાં મારે શાન્તાની મદદ લેવી પડશે ચન્દ્રપ્રભા હાલ આપનાથી નારાજ હોય તેમ જણાય છે માટે આ વાત ચન્દ્રપ્રભા પણ જાણના ન પામે એ માટે સાવધાન રહેજો હું અને શાન્તા મળી કામનું કાસળ કાઢી નાખીશું

આવી મસલત કરી બંને દોલતસિંહના ઘર તરફ રવાના થયા

વાચક ! શાન્તા કોણ છે તથા તેનો અને ગુલામરાયનો મેળાપ કેવી રીતે થયો તે બધી વાત શાન્તાના જીવનવૃત્તાત્માં આગળ ઉપર જણાવી શકાશે હાલ તો મહેન્દ્રના નામની માળા બપોતી મુક્તા તથા તેમના પિતાશ્રી દોલતસિંહ તરફ આપણે નજર ફેરવી તેઓ શું કરે છે એ જોઈએ

મુક્તા બગીચાના દરવાજા પાસે ઉભી રહી વિચાર કરતી હતી કે, “હવે મારે શું કરવું ? મહેન્દ્રકુમાર જ્યારથી ગયા છે ત્યારથી તેમનો કંઈ પતો નથી કે તેમનું શું થયું ? કોણ જાણે કે એ નીચ ગજસિંહ એમને કયા લઈ ગયો હશે !”

મહેન્દ્રના ગયા પછી મુક્તા હું ખમ જ પોતાના દિવસ ગુજારતી હતી તેની આખોમના આસુ મુકાતાજ નહોતા દોલતસિંહે તેને આજ્ઞા કરી હતી કે, “આઠ દિવસમાં જો તું ખુશીથી રાજસિંહ સાથે લગ્ન નહિ કરે તો હું બળાતકારે લગ્ન કરાવી આપીશ” ખુન મુક્તા વિચારે કરવા લાગી, “અરે !

આફ્રિકાની માગણી વધતી જાય છે

જેણે મને પાળી પોષી મોટી કરી પૂણું સુખમાં ઉછેરી છે તેજ પિતા શુ મને દુઃખની લય કરે ઉઠી ખીણમાં ફેંકી દેશે ? પિતાશ્રી ! તમારી વૃદ્ધાવસ્થામાં તમને આ શું સંજયુ ? કયા સ્વાર્થના લીભે તમારૂં કોમળ હૃદય પાપાણુમય બની ગયું છે ? કયા સ્વાર્થને માટે આ તમારી ગરીબ ગાય જેવી કન્યાને કસાર્ધની છુરી નીચે સોપી દેવા તૈયાર થયા છો ? પિતાશ્રી, તમારે આમ કરવું ઉચિત નથી મારે માટે મહેન્દ્રકુમારને કેવા વિચાર આવતા હશે ? તે તો એમજ સમજતા હશે કે મુક્તા પેતાના પિતાના આશ્રયમાં સુખથી દિવસો ગુળરતી હશે હું અહીં જે દુઃખ સહન કરું છું તે મહેન્દ્ર શી રીતે બેસી શકે ? હવે તો આ રથાન છોડી જવું એજ ઉત્તમ છે ” પણ ફરી તેને વિચાર આવ્યો કે, “ હજી પણ એક વખત પિતાશ્રીને સમજાવું મારા આસુથી તેમનું હૃદય પીગળાવું આમ છતાં જો તેઓ પોતાના વિચારમાં દૃઢ રહેશે તો મારો પણ એકજ નિશ્ચય છે કે જ્યાં સુધી આ દેહમાં જીવનનું અસ્તિત્વ હશે ત્યાં સુધી મહેન્દ્ર સિવાય અન્યની ઇચ્છા હું નહિજ કરું ચાલ જીવ, પિતાશ્રીને પાચે પડે બંને હરત જોડી અરજ કરું કે, તમે દયાહીન ન થશો ”

આમ વિચાર કરી મુક્તા દોલતસિંહ પાસે જઈ ઉભી રહી દોલતસિંહ પણ એજ વિચારમાં હતો કે રાજસિંહનો પણ આજે છેલ્લો વાયદો છે, છતાં આ હક્કીલી છોકરી માનતી નથી માટે શુ કરવું ? તરતજ પાસે ઉભેલી મુક્તા તરફ તેણે નજર કરી મુક્તા નીચું જોઈ ઉભી હતી

દોલતસિંહે કહ્યું — “મુક્તા ! મારૂં કહેવું ધ્યાનમાં આવ્યું ? યાદ રાખજો કે આ બાળતમાં હવે વધારે દૂરાગ્રહ કરીશ તો પણ મારો નિશ્ચય ફરનાર નથી તારા સુખમાં દુઃખનું ખીજ રોપીશ નહિ મારી આજ્ઞા માન્ય કરવી એ તારી ફરજ છે ”

મુક્તા—પિતાશ્રી, તમારી આજ્ઞા મેં કદાપિ ઉઘાળી નથી લગ્ન સિવાયની તમારી કોઈ પણ આજ્ઞાનો મેં લોપ કર્યો નથી, છતાં તમે જ્યારે

હઠ્ઠર બધસંની દુકાને ઠગાવાની ખીલકુલ ધારતી નથી

લક્ષ્મીની વાત કરો છો ત્યારે મારૂં હૃદય ભરાઈ આવે છે હું બહુ દુઃખી થાઉં છું હું સમજી શકતી નથી કે તમે મારા પૂજ્ય પિતા હોવા છતાં મને એ નીચ રાજસિંહ સાથે લગ્ન કરવાની શા માટે આજ્ઞા કરો છો ?

દોલતસિંહ—તેમાં તું શું સમજે ? રાજકુમાર નીચ ! આ તું શું બોલી ? તેની સાથે લગ્ન કરી તું અપાર સુખની અધિકારિણી થઈ શકીશ

મુક્તા—પિતા ! તમે બુદ્ધો છો, જો કે હું તમારી સમક્ષ બોલવા યોગ્ય નથી, છતાં પણ જણાવું છું કે તમારા આશ્રયમાળ રહી વૃદ્ધાવસ્થામાં તમારી સેવા કરી તમારો આશીર્વાદ મેળવી હું જે સુખ પામીશ તે બીજા કોઈ પણ પ્રકારથી નહિ પામું હું તમારે શરણ છું, તમે રક્ષક છો તમે મારા તરફ ક્રોધની નજરથી ન જાણો છો તમારે પગે પડી એજ માગું છું કે આજ પછી લક્ષ્મીની વાત મારી પાસે ન કરશો, પિતાજી તમે દયાહીન ન થશો

દયાહીન થશો ના દયાળુ પિતા	બની કૂર મને તલસાવો નહિ,
દુઃખી માત વિનાની હું બાળ ખરે,	અહીં જોર તમે અજમાવો નહિ
છોડ કહોડ કદાપિ બને,	પણ માતપિતા નહિ રોષ કરે,
કરી લક્ષ્મીની વાત સતાવો નહિ,	અહીં જોર તમે અજમાવો નહિ
જનક રાજ્યે સભા ભરી,	સ્વયંવરથી સીતા રામ વરી,
એ ક્ષત્રિય ધમ લગાવો નહિ,	અહીં જોર તમે અજમાવો નહિ
ન મુખે કદિ ગાય ઉચ્ચાર કરે,	પણ નયનોથી આંસુઓ ખૂબ ભરે,
બની કુર છુરીને ચલાવો નહિ,	અહીં જોર તમે અજમાવો નહિ

દોલતસિંહ—મુક્તા ! તું તો ગાડી છે જો લગ્ન નહિ કરે તો આમ કુંવારી કયા સુધી રહીશ ?

મુક્તા—હું જીવનપર્યંત કુંવારીજ રહીશ

દોલતસિંહ—શું તું મીરાંબાઈ ચવા માંગે છે ?

ઠક્કર ખંધસાની દુકાને દર સ્ત્રી, સ્ત્રી, અને બુધવારે કિંમતી ઇનામો મળે છે

મુક્તા—જી, હા

દોલતસિંહ—ના, તેમ નહિજ અને લગ્ન તો કરવાંજ પડશે, કારણ કે મેં રાજસિંહને વચન આપેલું છે

મુક્તા—વચન ? પિતાશ્રી જ્ઞાતુ વચન ? કસાઈની છરી નીચે ગાયતુ મળી કાપવાનું વચન ? અમૃતમાં ઝેર ભેળવવાનું વચન ? પોતાનીજ પુત્રીને ભવ બગાડવાનું વચન ? ના—ના, પિતાશ્રી, એ વચન તો તમારે ફેરવવુંજ પડશે અરે ! દયાની ખાતર, તમારી આ રક બાળકીને ખાતર, તમારે વચનથી ખડિત થવુંજ પડશે

દોલતસિંહ—ઝોકરી, હું જેમ જેમ સહન કરતો જાઉં છું તેમ તેમ તું વધારે ઉદ્વેગ બનતી જાય છે માફ આપેલું વચન કદાપિ મિથ્યા થતું નથી, એ તું તું નથી જાણતી ? લગ્ન તો તારે રજાસિંહ સાથે કરવાંજ પડશે

મુક્તા—ના પિતાશ્રી, એમ તો નહિજ અને એ કમંચડાળ, નરાધમ રાજસિંહ સાથે મારા લગ્ન કરી હું મારો ભવ બગાડીશ નહિ પિતા ! આપ જો માફ સહજ બહુ ઈચ્છતા હો, અરે તમને મારા પર દયા હોય, લાગણી હોય, અરે ! મારા તરફની તમારી ફરજનું તમને ધ્યાન હોય તો તમારે તમારા વચનને તોડવુંજ પડશે હું તમારે શરણે છું શરણાગતનો તિરસ્કાર ન કરશો. મને નિરાધારને હું ખના દાવાનજમાં ન ધડકેલી દેશો

દોલતસિંહ—નાદાન છોકરી, તું હું માફ આપેલું વચન તોડી નાખ્યું ? જ્યાનમાંથી બોલેલા બોલ તું પાછા ખેંચી લઉં ? તે તો પ્રણયિત પણ નહિજ અને હું માફ વચન મારા દેહની છેલ્લી ધડી સુધી પહોં પાળીશ માટે હજી ચેતાવું છું કે તું તારો વિચાર ફેરવ રાજસિંહના દરબજાનો કંઈક ખ્યાલ કર તેને ત્યાં તને શી વાતની ખામી જણાય છે ? તું તું ત્યાં હું ખી ઘસે ?

મુક્તા—હા, પિતાશ્રી, હું ખાત્રીપૂર્વક કહું છું કે રાજસિંહને ત્યાં સુખની છાયા સુદ્ધા નથી રાજસિંહના ચરિત્રને તમે જાણતાજ નથી. મને

હજાર બધાંનું નામ ટોપીના પાયોનીયર વેપારી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

સુખી જોઈ તમે સુખી થવા ઇચ્છતા હો તો મને નરકની લય કર ઉડી ખીણમાં ફેંકી ન દેશો. તમારે ત્યાં સુકકા રોટલો ખાઈ હું જે સુખ ભોગવીશ તે સુખ રાજસિંહની રાજધાનીમાં પણ હું નહિ મેળવી શકું. અરે પિતા ! પૂજ્ય-પિતા ! પ્રભુને ખાતર માફ કહેવું માનો.

દોલતસિંહ—તેમ નહિજ બને. માફ વચન જાય તો સ્વર્ગમાંથી પૂર્વજને પણ મારા પર ફિટકારનો વરસાદ વરસાવે તથા ઇશ્વર મને નરકનો અધિકારી બનાવે.

સુકતા—ન બોલો, પિતા આમ ન બોલો. રાજસિંહ સાથેનાં મારા લગ્ન અટકાવશો તો તમે પુણ્યનું કામ કર્યું. ગણુશો પૂર્વજને ફીટકાર નહિ પણ આશીર્વાદનો વરસાદ વરસાવશે. આ કસાઈની છુરી નીચેથી ગાયને છોડાવવી એ કાંઈ સામાન્ય પુણ્ય નથી હું અત કરજુથી તમને આશીર્વાદ આપીશ પ્રભુ ! સ્વર્ગમાં પણ તમને શ્રેષ્ઠ સુખ આપશે.

દોલતસિંહ—હું તારો આશીર્વાદ નથી ઇચ્છતો, મારો તો એજ નિશ્ચય છે કે રાજસિંહ સાથે તારા લગ્ન કરી તને સુખી કરવી.

સુકતા—તે તો જીવ જતા પણ નહિ બને. નેવનાં તીર કદી મોઢે નહિ ચઢે, સૂર્ય આકાશનો ત્યાગ કરી પૃથ્વી ઉપર ધૂળ ચાટતો નહિજ થાય.

દોલતસિંહ—શુ તું મારાં આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીશ ?

સુકતા—નિરૂપાયે મારે તેમ કરવુંજ પડશે. આજ દિવસ સુધી મેં તમારી આજ્ઞા ઉઘાડી નથી તમારા બોલ અત્યાર સુધી પુણ્યની માફક હું મારા હૃદયમાં ઝીલી લેતી હતી. તે વખતના તમારા બોલ પુણ્યથી પણ વધારે પ્રિય હતા, અત્યારના તમારા બોલ અગ્નિકણ્ઠની માફક મ્હારા સમસ્ત અતરાતમાને બાળી ભરમીભૂત કરે છે. તે બોલ દયાના હતા, હવેના બોલ ક્રૂરતાના છે. તે બોલમાં અમીલમ ઝરણું ઝરતા હતા, અત્યારના બોલમાં ઝેર વર્ષે છે તે.

ઈશ્વર પ્રધસ ની ટોપીએ સીંબોન તથા બમાં સુધી જાય છે

બોલ સ્વર્ગના શિખર પર બેસાડનાર હતા અત્યારના બોલ નરકની ઉડી ખીણમાં ફેંકી દેનારા છે

દોલતસિદ્ધ—ઉદ્ધત છોકરી બોલતી બધ થા શુ તારા મુખતાલમાં દુરાગ્રહથી હું મારી પ્રતિજ્ઞા તોડી નાખુ ?

મુક્તા—પ્રતિજ્ઞા ? પિતાશ્રી, શાની પ્રતિજ્ઞા ? અરે ! પોતાની પુત્રીને નરકની ઉડી ખીણમાં ફેંકી દેવાની પ્રતિજ્ઞા ? અરે ! દૂધ દેનારી પવિત્ર માતાને કસા-પના છુરા નીચે હલાલ કરાવવાની પ્રતિજ્ઞા ? શરમાઓ ! શરમાઓ ! પિતાજી, શરમાઓ ! કયા રાજ્યના લોકો તમે આવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે ? કયા જાહે-જલાલી ભોગવવા ખાતર તમે નરકની ખાણમાં ફેંકી પડવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે ? અરે ! કંઈ લાલચની ખાતર, મારી નામરજી છતાં રાજસિદ્ધ સાથે મારા લગ્ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી છે ? જો તમારી છેવટ સુધીની જોજ પ્રતિજ્ઞા છે તો મારી પણ પ્રતિજ્ઞા આજે સાબળો કે, જ્યાં સુધી ચંદ્ર સૂર્ય પ્રકાશમાન છે, સમુદ્ર માઝામાં છે, હિમાલય અડગ છે તેમજ મારા શરીરમાં રૂધિરનું એક પણ ટીપું છે ત્યાં સુધી આ હૃદયમાં મહેન્દ્ર સિવાય બીજો કોઈ પણ પુરૂષ સ્થાન લઈ શકશે નહિ

દોલતસિદ્ધ—નાદાન છોકરી, બોલતી બધ થા ! જીભને એકદમ અટકાવી દે અરે ! મારે ત્યાં એકા દુકડા ખાઈ ઉછરેલા બીખારી મહેન્દ્રને તું ગ્હાય છે ?

મુક્તા—મહેન્દ્ર બીખારી નહિ, પણ નરકજ્વરી, એકવચની, ધર્મપ્રિય છે તે તમારા એક વચનને ખાતર સદાનુ તમારૂં પર તજી બચ કર પહાડોમાં અદૃશ્ય થયો છે પિતાશ્રી, તમે જે વખતે તેને ચાલ્યા જવાની રજા આપી તે વખતે તેનું નિર્દોષ મુખ, તેની પવિત્રતા, તેના કણ્ણપૂર્ણ શબ્દ તથા તેની નિર્દોષ આપમાંથી જે આંસુની ધાર વહેતી હતી તે મને સંવળી પળે પળે યાદ આવે છે છતાં તમને તેના પર જરા પણ દયા ન આવી ત્યારથીજ હું

ઠક્કર બધજી ટાપીના શાહ નેપારી તરીકે હિંદુસ્થાનમાં મજદૂર છે

સમજતી હતી કે, તમારા દેહમાં કંઈ પણ જાતનો સ્વાર્થનો કીડો પેદા થયો છે આજે હું બરાબર સમજી શકી છું, કે મારા લગ્ન રાજસિંહ સાથે કરવામાં તમારા મનમાં રાજ્યલોભનો ભય કર સ્વાર્થ સમાયો છે પિતાશ્રી, વિચાર કરો કે અતકાળે તમે કયી જાહોજલાલી સાથે ઉચકી જશો ? અરે ! તેના જેવા નિર્માલ્ય રાજાઓ સાથે સબધ બાધી કયી સત્તા મેળવવાની તમે ઇચ્છા કરી છે ? છોડી દો-છોડી દો, પિતાશ્રી, પાપકર્મ કરી ભય કર પાપના ભાગીદાર થવાની ઇચ્છા છોડી દો કયા છે-કયા છે ? હિંદુ ભૂમિનું ગૌરવ વધારનારા ધાર્મિક પ્રગ્લવસલ, સ્વધર્મશીલ કર્તવ્યપરાયણ રાજાઓ હાલ કયા છે ? જેનામાં ધર્મનું પાલન કરવાની શક્તિ નથી, જેનામાં ઇન્સાફ આપવાની સત્તા નથી, જેનામાં કન્યાવિક્રય બધ કરવાની હિંમત નથી, જેનામાં પવિત્ર ગૌરવતાનુ રક્ષણ કરવાની શક્તિ નથી તેને કોણ રાજા કહી શકે તેમ છે ? ઉઠો, ચેતો, જાગો, અરે ! હિંદના ક્ષત્રિય રાજાઓ ! તમારી ભય કર કુલકણ્ઠની નિદ્રામાંથી જાગો, તમારી મોહાધિ મસ્તીને છોડી દો, તમારે તેજ દરાર્ધ ગયું છે, તમારે ગૌરવ ખડિત થયું છે, તમારે આત્મબળ નાશ પામ્યું છે, તમારે શૂરાતન છુપાઈ ગયું છે અરે ! જે હિંદના સિંહાસન પર ધર્મધુરધર ન્યાયી રાજાઓ વિરાજતા હતા તેજ સિંહાસન પર હવે ધર્મના શત્રુ, ન્યાયના ખુની, લક્ષ્મીના લોભી અને હિંદના ન્યાયતત્વને કલક લગાડનાર ધણા નૃપતિઓ હાલ જેવામાં આવે છે જે હિંદુસ્તાનના અભ્ય પ્રભાવશાળી આત્મા પાસે વિદેશના તમામ રાજાઓ પોતાનાં મસ્તક નમાવતા હતા તેજ હિંદના રાજાઓ પોતાના પ્રાચીન ક્ષત્રિયધર્મને જુલો બધ પોતાના પૂર્વજોની આબરૂને અધર્મી કર્મોથી દોષિત કરી રહ્યા છે, છતાં પણ હિંદના રાજાઓની હજી આખી ખુલતી નથી પહેલાં જે શરીર પર તલવારો, ભાલા, ઢાલ, કટારો લટકતી હતી તેજ શરીર પર અત્યારે સુદર વસ્ત્રાભુષણ ધારણ કરવામાં આવે છે પહેલાં એક પણ ગોવધ ચર્તા પ્રજાઓની તલવાર મ્યાનમાંથી બહાર ખેચાતી હતી તે જગ્યાએ અત્યારે

થોડે નફે બહોળો વેપાર એ ઠક્કર ક્ષધર્સની ઉમદા વલણ છે

લાકડી ઉગામવાની પશુ શક્તિ રહી નથી પહેલાં જે હિંદુભૂમિ પોતાના શૌચ વીચારી, જ્ઞાતવિજ્ઞાનથી, કળાકૃતિથી તથા ઉદાર ધર્મજ્યોતિથી જગતમાં ઝળહળી રહી હતી તેજ પુણ્યભૂમિ આ સમયે એક અનિશ્ચિની વિધવાની માફક હૃદયવિદારક રૂઢન કરે છે .

દોલતસિંહ—નાદાન છોકરી, રાજપટપટની બાબતમાં તું શું સમજે ? આજે તારા અપમાનભરેલા વચન સાંભળી હું મારા હૃદયમાં દુઃખી થાઉં છું મારી દયાનો તે આજે આવો ઉપયોગ કર્યો ? હું નહોતો ધારતો કે તું મારી પુત્રી થઈ મારા ક્ષત્રુની ગરજ સારશે હું તારા અભિમાનનો બદલો આજે અરાબર આપીશ.

આમ કહી દોલતસિંહ અત્યંત ક્રોધના આવેશમાં મહાર ચાલ્યો ગયો એટલામાં રાજસિંહ તથા ગુલાબરાય સામેથી આવતા જણાયા ત્રણે બગીચામાં બેઠા

ગુલાબરાય—કેમ દોલતસિંહ ! આજે હિંદાસ જણાએ છો ?

દોલતસિંહ—મારી દુરાગ્રહી કન્યા કોઈ પણ રીતે માનતી નથી તેથીજ મને દુઃખ થાય છે

ગુલાબરાય—શું તમારે કહેવું પણ તે માનતી નથી ?

દોલતસિંહ—અરે ! લગ્નની વાત સાંભળવામાં આવતાની સાથેજ તે સિંહજીની માફક છંછેડાઈ મારી સામે થાય છે

ગુલાબરાય—દોલતસિંહ ! તમે જાણો છો કે રાજસિંહ તમારા માનની ખાતર કેટલી વાર અહીંથી પાછા ફર્યા છે ? વળી આજનો તમારો છેલ્લો વાયદો છે, છતાં તમે સ્પષ્ટ ઉત્તર આપતા નથી એ બાબતથી કહેવાય નહિ એક મોટા રાજપના કુમાર, તમારા જેવા ગરીબની પુત્રિની ઇચ્છા કરે અને તમે આમ બદલતા બતાવો તે ચોખ્ખું નથી તમે જાણો છો કે રાજકુમારે મોટા મોટા રાજપના માગા તમારા વચનને ખાતર પાછા ફેરવ્યા છે આજે

હઠ્ઠર બધસની શો રમમાથી ટોપી ખરીદવી એ એક જાતની મોજ છે

રાજસિંહ જો અહીંથી એમને એમ પાછા જશે તો પછી તમે કયી સ્થિતિમાં મુકાશો તે હું કહી શકતો નથી. રાજસિંહ તખ્તનશીન થયા પછી દશબાર મામની જાગીર તમને આપવાનું તેમણે વચન આપ્યું છે તે યાદ કરો. હું તો તમારા લલને માટે કહું છું પછી જેવી તમારી મરજી.

દોલતસિંહ—એ વિચાર રાજ માશ હૃદયમાં રમી રહ્યો છે, પણ કરવું શું ? મુક્તા કોઈ વાતે લગ્નની હા બજાવી નથી ત્યાં શો ઉપાય ? છતાં હવે રાજકુમારને યોગ્ય લાગે તેમ કરે. મેં મુક્તાને સમજાવવામાં કંઈ પણ બાકી રાખ્યું નથી તે ઉદ્ધત છોકરીએ તો મને આજે ધણું અપમાનભરેલા શબ્દો સંભળાવી દીધા છે. માફ મન અત્યારે સ્થિર નથી હમણાં હું શિકાર પર જઈ છું. મુક્તા રાજસિંહને સોંપી તેને સમજાવવાની હું તેમને તક આપું છું.

એટલું કહી દોલતસિંહ શિકાર પર રવાના થયો. મુક્તાને એકાંતમાં મળવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થવાથી રાજસિંહ મનમાં આનંદ માનવા લાગ્યો તેણે વિચાર્યું, “આજે ખુદલા દિલથી મુક્તા સાથે પ્રેમની વાતો થઈ શકશે.” મુલાખરાય પણ એજ વિચારમાં હતો કે, “આજે રાજસિંહને એકાંત આપવી જરૂરી છે.” જેથી તે પણ તરતજ બહાર ચાલ્યો ગયો.

રાજસિંહ પોતાના મનમાં તર્કવિતર્ક કરતો હતો કે, “શું મુક્તા માફ કરેલું નહિ માને ? શું મારા રાજવૈભવના સુખની આશા તે નહિ કરે ? શું મને તે નહિ રહાય ? શા માટે મને નહિ રહાય ? મારામાં શી પાતળી ખામી છે ? ચાલ, પ્રથમ હું તેને સમજાવું, છતાં નહિ સમજે તો કેદ કરી હું બળાતકરે તેને મારી સાથે લઈ જઈશ.”

આમ વિચાર કરી રાજસિંહે તરતજ ધરમાં પ્રવેશ કર્યો. આ વખતે મુક્તા દિવાલ પર આધું ટેકવી ઉભી હતી તેના મનમાં એવા વિચાર આવતા હતા કે, “હવે મારે શું કરવું ? નીચ રાજસિંહ અત્રે આવી પહોંચ્યો છે જરૂર આજે તે મારા ઉપર નિર્દયતાથી બુદ્ધ મુગ્ધરેશ હવે હું કયા બહાનું ? દોનો આશ્રય લઉં ? પિતા બાપી બોઈ જ્યારે પુત્રિનો શિકાર કરે ત્યારે કોની

મદદ લેવી ? હવે આ સ્થાન મારા માટે કુખ રૂપ છે અહીં રહેવું મારે માટે સલામતીભરેલું નથી ચાલ જીવ, પાછળના દરવાજેથી નાસી જાઉં ”

આમ વિચાર કરી મુક્તા બહાર જવા લાગી એટલામાં તેણે પોતાની રહામે રાજસિંહને ઉભેલો જોયો તેને જોતાંજ મુક્તા મલરાઈ ગઈ અને નીચું જોઈ રહી

રાજસિંહે કહ્યું -- “ મુક્તા મારા સામું જો હું કોણ છું ? મને જોઈ તારે રાજ થવું જોઈએ તેને બદલે નીસાસા નાખતી નીચું શ્યા માટે જોઈ રહી છે ? બહાલી, હું તને સુખી કરીશ મારે ત્યાં તું જે સુખ ભોગવીશ તે સુખ બીજે કયાય પશું તને મળી શકશે નહિ મારી સત્તાનો ખ્યાલ કર અને રનેહબીની નબરથી મારા સુખ તરફ જો તારા દેવ દુર્લભ મનમોહક સૌદર્યે મને દિવાનો બનાવી દીધો છે

સૌન્દર્ય પૂજક દિલ દિવાનું, પ્રેમદા આ થઈ ગયું,

મનમોહના મશુક વિના, આ હૃદય સનુ થઈ રહ્યું

હું ઇશકેલો છું દિવાનો, તારા મનોહર રૂપ પર,

જોતા પ્રતિમા લાગતા, આ જગરમા શા કામસર !

થાઉ ફના તો હો બલે, લાવું તને સહવાસમા,

તુજ પ્યાર મેળવવા પ્રિયા ! કર એક જમીને આસમા

માટે સુદરિ ! હું કોણ છું તે સમજીને વાત કર ”

મુક્તા--કુમાર ! તમે મોટા રાજ્યના માલિક છો એ હું સારી રીતે સમજું છું, પણ મારો ધર્મ એ વાત સમજી શકતો નથી તમારી જાહો-જાલી હું જોઈ શકું છું, પણ મારો ધર્મ એ જોઈ શકતો નથી લમાસે રસ્તો જુદો છે અને મારો રસ્તો જુદો છે, સિંહજીનો અને હાથીનો મેળાપ કયાંય સાબળ્યો છે ? મારી આશા તમે છોડી દો હું પ્રાણીતે પણ તમને સ્થાપ્ત શકું તેમ નથી મારા અને તમારા રસ્તામા વજ્રમય લોખંડની દિવાલો બધાઈ ગઈ છે, તે કદી પણ તૂટે તેમ નથી તમને હું કરગરીને કહું છું કે મારો પીછો છોડી દો, હું નિરાધાર છું, મને વિશેષ ના સતાવે !

હજાર બ્રધર્સની સીલકન ટોપીની માંગણી દીનપ્રતીદીન વધતી જાય છે

રાજસિંહ--મુક્તા ! તું શું નિરાધાર છે ? ના-ના, હવે તો તું એક વિશ્વાળ રાજ્યની ભવિષ્યની રાણી છે

મુક્તા--મારે રાજરાણી થવું જ નથી રાજસિંહ ! માનમા રહો તમારો ક્ષત્રિય ધર્મ યાદ કરો તમે તો પ્રગ્નના રક્ષક કહેવાઓ છો, પિતા કહેવાઓ છો જ્યારે પિતા જ પુત્રીપર ખરામ નજર કરે, ત્યારે દુનિયામા બાકી શું રહે ?

રાજસિંહ--મુક્તા ! હું તારી પાસે ધર્મનો ઉપદેશ સાંભળવા નથી આવ્યો તારા પિતા પોતાની મરજીથીજ મને તારો હાથ સોંપવા ઇચ્છે છે મારી ખુશીમાં આવે તેમ તારા તરફ વર્તવાનો મને સંપૂર્ણ અધિકાર છે

મુક્તા--રાજકુમાર ! તમે ભુલો છો તમારી ખુશી તમારા રાજ્યમાજ અજમાવો અહીં તમારી ખુશી નાખુશી કામ નહિ આવે હું મારા નિશ્ચય ઉપર પ્રાણુત્તર્ય ત દઢ રહીશ

રાજસિંહ--મુક્તા ! હઠીલા ન થા આવ મને બેઠ મારી આસાને શરણે થા મારા બોલને ઝીલી લે તારું હૃદય મારા હૃદય સાથે જોડી મુખી થા.

મુક્તા--રાજસિંહ ! હજી પણ ફરીથી કહું છું કે માનમા રહો. તમારા મુખમાથી નીકળતા ઝેરી બોલને અટકાવો જો કે હું નિરાધાર છું, છતાં પણ મારે શીયળ સાચવવાની મારામા શક્તિ છે મારા તરફ સઘળી માનવજાત દયાહીન બની છે તો મારો આધાર એક પરમાત્મા પર રાખીશ તમે સત્વર અહીંથી ચાલ્યા જાઓ તમને જોઈ મારા શરીરમાં આગના સોલા સળગી રહ્યા છે મને સતાવ્યા સિવાય આ સ્થાન છોડી ચાલ્યા જાઓ જાઓ, મહારો નિશ્ચય સાંભળો,

આકાશમા રવિ એક છે ને સિંહની ગતિ એક છે,
છે વચન નરનું એક, તેમજ નારની રતિ એક છે
વિશ્વાસ મારો એક છે, કિરતાર મારો એક છે,
તેવીજ રીતે નારનો સસારમાં પતિ એક છે
નારી સતી ધનમાલની પરવા જરી કરતી નથી,
જે વરી એકજ નાથને તે અન્યને વરતી નથી

ઠક્કર ધધર્જની બાલની ટોપી સફાઈમા સુ દર છે

રાજસિંહ—અરે દિવાની બાળા ! જેમ જેમ તને હું પ્રેમથી બોલાવું છું તેમ તેમ તું વધારે દુરાગ્રહી થાય છે હવે હું આજ તને સાફ જણાવું છું, કે આજે તારે મારી સાથે લગ્ન કરવાં પડશે જો સીધી રીતે નહિ માને તો જાનદારીથી અવશ્ય આજે તારે મને બેટવું જ પડશે આવ, પ્રિયા ! આવ, મને બેટી મારા જખમી થયેલા હૃદયને શાન્તિ આપ મુક્તા ! હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે આજ પછી તારા સિવાય બીજા કોઈ પણ સુદરીને હું ચ્હાઉંશ નહિ મારા પર વિશ્વાસ રાખ હું તને અતુલનીય વૈભવવિલાસમા રાખીશ

મુક્તા—રાજકુમાર ! શા માટે હઠ કરો છો ? મારી આશા તમે તો શું પણ દેવ કે દાનવ પણ હવે કરી શકે તેમ નથી કારણ મેં મારું હૃદય અમૃત્ય કિંમતે વેચી નાખ્યું છે મારા હૃદય પર મારો હવે હક્ક નથી મારું હૃદય મેં એ કિંમતમાં વેચ્યું છે કે જે કિંમત તમારી રાજ્યધાનીમા તો શું પણ સ્વર્ગમાં વસતા દેવો પાસે પણ નથી

રાજસિંહ—તારા વેચાયેલા હૃદયનો માલિક શું મારા કરતાં પણ અમીર છે ?

મુક્તા—અમીર નહિ, પણ બીખારી ફકીર છે, ફકીર છે, છતાં અમીરનો પણ અમીર છે

રાજસિંહ—તે કોણ છે ?

મુક્તા—મહેન્દ્રકુમાર જેના ઉપર તમેએ હું ખુબી કુશળી તોડી પાડ્યા છે એ મહેન્દ્રકુમારજી જ્ઞાત પ્રિયતમ છે જ્ઞાત તનમનના માલિક છે તેમના શુદ્ધ અમૃતમય પ્રેમ આગળ તમારા સ્વાર્થી પ્રેમની કિંમત હું એક કોડીની પણ આંકી શકતી નથી તમે રાજકુમાર છો, છતાં પણ એ મરતફકીર મહેન્દ્રકુમારના જ્ઞાત ઉપાડવા યોગ્ય પણ તમને હું લેખતી નથી

રાજસિંહ—શું એ બીખારી મહેન્દ્રને તું ચ્હાવે છે ?

મુક્તા—એ બીખારી નથી તેમની પાસે પ્રેમનો અમૃત્ય ખજાનો છે

ફકીર બ્રહ્મચારી ટોપીઓ આપ્યા હિંદુસ્થાનમાં પ્રસારી રહી છે

રાજસિંહ—મુક્તા ! આગમાં ઘી હોમાય છે થુ કરે ? મને તારા પર દયા આવે છે, નહિ તો હમણાં તને બતાવી આપત કે આ અપમાનનો બદલો કેવો મળે છે ?

મુક્તા—હવસના સુધામ ! તારા જેવા વિષયથી અંધ બનેલા કાણ-ચાનચ-ચ રક્ષતી રાજના દિલમાં દયા હોય જ્ઞાની ? દયા શી ચીજ છે તે તું જાણે છે ? દયા નામ ઉચ્ચારવાનો તને હક્ક શો છે ?

રાજસિંહ—હુ બીજી વાત સાંભળવા નથી ઇચ્છતો. હુ એકજ વાત ઇચ્છુ છું કે મારી સત્તાને આધીન તારે થવું જ પડશે. આ ધર તજી તારે સદાને માટે મારે ત્યાં રહેવું જ પડશે.

મુક્તા—પ્રાણોત્તે પશુ હુ તારી આ દુરાકાંક્ષા—પાપી ઇચ્છા પૂર્ણ નહિ થવા દઉં.

રાજસિંહ—ગાવંડ બાળા ! જોઈલે કે હવે તારા કેવા હાલ થાય છે ! જે મહેન્દ્રને તું મદાય છે તે મહેન્દ્રને કાલે સૂર્યાસ્ત થતાં પહેલાં તારી નબરની સામે આ દુનિયામાંથી સદાને માટે વિદાય કરી દઈશ. મેં દયાની ખાતર તેને કારાગૃહમાં જીવતો પૂરી રાખ્યો છે, પણ હવે તો તારી સામે તેનું મસ્તક ધડચી જીંદું કરી નાખી ઠોકરે ઉડાવવામાં આવશે.

મુક્તા—થુ મદાર પ્રિયતમ તારા કારાગૃહમાં છે ? પ્રભુ ! પ્રભુ ! આ હુ થુ સાંભળુ છું ? થુ મારા પ્રિયતમ જીવની જાયામાં ? થુ સિંહ જીયા-બના બદીખાનામાં ?

રાજસિંહ—હા, તે મારા કારાગૃહમાં છે અને તને પણ અત્યારે ત્યાંજ લઈ જવામાં આવશે. તારી સામે તેની ગરદન કાપી હું તને બેટ આપીશ.

એટલું કહી રાજકુમાર બહાર ગયો. બહાર ઉભેલા સુલાબરાય તથા સિપાઈઓને બોલાવી મુક્તાને બાંધી સાથે લેવાની તેણે આજ્ઞા કરી.

હક્કર સ્વધર્મની ટોપીએ પ જળબમાં પણ પુરતા પ્રમાણમાં પ્રવેશ કર્યો છે.

બહાદુર મુક્તા ઉઠા વિચારમાં પડી ગઈ હતે શુ કરવું એ તે વિચારવા લાગી “શુ મહેન્દ્ર કારાગૃહમાં જ હશે ? મારા પ્રિયતમ કેટલું બધું હું ખસડન કરતા હશે ? પ્રાણેશ્વર ! હું તમારી પાસે આવીશ તમારો દેહ પડતા મારા દેહને તેની સાથે મેળવી દૃષ્ટિ આ અવતાર આપણે માટે હું ખચ ખચ બની રહ્યો છે તો પરમાત્માના ધામમાં જવું એ બંનેને માટે યોગ્ય છે અરે ! આપણું બંને નિરાધાર થયા મારે તો તમારો આશ્રય છે પણ તમને તો પરમાત્મા સિવાય કોઈનો આશ્રય નથી ”

શુલાબરાય સિપાહીને લઈ ભરમા દાખલ થયો ને મુક્તા તરફ આગળી કરી કહેવા લાગ્યો — “સિપાહીઓ ! આ છોકરીને આપણી સાથે લઈ ચાલો.” સિપાહીઓ આગળ વધવા જતા હતા એટલે મુક્તા બોલી — “ખબરદાર ! જો એક પણ પગલું આગળ લયું છે તો ! હું ખુશીયાં તમારી સાથે આવું છું હવે સ્કળ સ્થાન મારે મન સરખા છે અહીં રહેવા કરતાં તો ત્યાં આજીવામાં જ લાલ છે, કે જેથી હું મારા પ્રિયતમના દર્શન કરી શકું ”

એટલું કહી મુક્તા ઘરમાંથી બહાર નીકળી

રાત્રિસિંહ પણ વિચાર કરવા લાગ્યો — “મુક્તા હવે સમજી ગઈ જણાય છે.” પણ એ મૂખને શી ખબર કે મુક્તા તો મહેન્દ્રના દર્શન કરવા માટે જ તેની સાથે જતી હતી સર્વ બહાર જઈ થોડા પર સ્વાર થઈ ચંદ્રપ્રભાના ઘર તરફ રવાના થયા

મીલે ! આશીસો ! તથા બીજા મોટા કારખાના ધરાવનારાઓએ પોતાના સ્ટાફને માટે ૩ ૧૧-૨-૨૧ તથા ૩ ૩ ના સેલની ટોપીઓ અપાવવા સુકવું નહિ કારણ કે ૨૨ સ્ત્રી, ૨૧, અને પુષ્કારે ધનામનો આનંદ છે

પ્રકરણ ૧૦ મું

છછેડાયેલી જેરી નાગણુ

તુણ્યન્તિ મોજને વિપ્રા મયુરા ઘન ગર્જિતે ।

સાઘવ પર સપત્તૌ સ્વલાઃ પર વિપત્તિષુ ॥

બોજન વેળાએ બ્રાહ્મણ સતુષ્ટ થાય છે, વર્ષાદિની ગળ્ના સાંભળી મોર આનંદમાં ડોલે છે, બીજાને સુખ તથા સપત્તિ મળતી જોઈ સત પુરૂષ પ્રસન્ન થાય છે પણ દુષ્ટ પુરૂષ તો બીજાને દુખી થતા જોઈ આનંદ પામે છે

“ જમ સુખી પોતે સુખી નિજ અતરે જે રહાય છે
પર જન તણુ હિત જોઇને, જે હૃદયમાં હરખાય છે,
સાધુ પુરૂષ તો તેજ છે, જે જીવહિત ધ્યાને ધરે,
કૂર પાપી તેને જાણવા નિર્દોષના જીવ જે હરે ’

ખા વળેને તોડવાથી કાઠા વાગે છે, પણ ગુલાબ પુષ્પ તોડવાથી સુગંધ આવે છે મોટા થયા તેથી શુ ? તાડતું વૃક્ષ લખાઈમા ધણુ મોટું ગણાય છે, છતાં તે શીતળ જાયા આપતું નથી સર્જન પુરૂષો ગુલાબ જેવા છે, દુષ્ટ પુરૂષો આનળ જેવા છે, દ્રાપદીના વસ્ત્ર ખેચાતાં જોઈ દુઃશાસન તથા દુર્યોધન હરખાયા, પણ બીજમ તથા વિદુર દુભાયા સ્વાયંભા અથ યનેલા મનુષ્યો સારા અને નરસાનો બેદ જુલી જઈ ફક્ત ક્ષણિક સુખ માટે એવા દગાવાળ અને ભય કર પાપ કર્મો કરે છે કે જેની હકીકત સાબળતા હૃદયમાંથી હાથની ખૂમ અનાયાસે નીકળી પડે છે

સૂચરિત થવાની તૈયારી હતી એવામા રાજસિંહની સ્વારી ચંદ્રપ્રભાના નિવાસસ્થળ નિકટ જઈ પહોંચી તેણે ચંદ્રપ્રભાનું સંગીત સાંભળ્યું હતું, જેથી તેને સહય ઉપજ્યો કે ચંદ્રપ્રભાએ કેતુ દિશ રવન કરવા સંગીત

હજાર બધસંની ટાપીઓ ગુજરાત તથા કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે.

લલકાયું હશે ? ચદ્રપ્રભાએ આ વખતે બારીમાં જોયું તો રાજસિંહ આવતો જણાયો. હજી સુધી મહેન્દ્ર શુદ્ધિમાં ન હતો માટે ચદ્રપ્રભા તેને ઉઠાડવા લાગી અને બોલી કે, “ઉઠો, મહેન્દ્રકુમાર ! ઉઠો. તમારો શત્રુ અહીં આવતો જણાય છે તમે શુદ્ધિમાં આવો અને સત્વર કોઈ સ્થળે છુપાઈ જાઓ. આ સમય લેશ માત્ર હીલ કરવાનો નથી તમારો જીવ જોખમમાં ન આવે માટે હું તમોને સોગમ આપી કેહું છું કે એક પણ શબ્દનો ઉચ્ચાર ન કરતાં જલ્દી અંદર ચાલ્યા જાઓ” મહેન્દ્ર હવે શુદ્ધિમાં આવ્યો હતો. ચદ્રપ્રભાએ તેને ધણું સમજાવ્યો, છતાં તે ત્યાંથી મિલકુલ ખસ્યો નહિ એટલામા રાજસિંહની સ્વારી ચદ્રપ્રભાના ઘર પાસે આવી પહોંચી ચદ્રપ્રભાએ બારી પાસેથી બરાબર જોયું તો તેણે રાજસિંહની સાથે એક રાજકુવરી જોઈ તેણે વિચાર્યું, “રાજસિંહ શા માટે તેને અહીં લાવ્યો હશે ? હા-હા, હું સમજી અને તે અહીં જેમ ફસાવીને લાવ્યો છે તેમ તેને પણ લાવ્યો હશે ! અને મહારાણી બનાવવાની અનેક આશાઓ આપી હુઆપથી અહીં લાવ્યો છે તેમ તેને પણ લાવેલો હોવો જોઈએ” પુન તે નિરખીને જોના લાગી તો રાજસિંહ કારાગૃહ તરફ જતો જણાયો ચદ્રપ્રભા વિચાર કરવા લાગી, “કાણુ જાણે એ નીચ કામાધે કેટલીયે રાજકુવરીઓના જીવ બગાડ્યા હશે ? તેની વિષયલ પરતા અમર્યાદિત છે હવે હું પણ તેને બરાબર બતાવી આપીશ કે નિર્દોષ સ્ત્રીઓને કલકિત કરવાથી કેટલું બધું દુઃખ સહન કરવું પડે છે !”

થોડી વારમા રાજસિંહ કારાગૃહ પાસે જઈ પહોંચ્યો તો મહેન્દ્ર ત્યાં જોવામા આવ્યો નહિ વળી પહેરા ઉપરના સિપાહીઓ પણ દેખાતા ન હતા, જેથી રાજસિંહ ગુલાબરામ પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—“ગુલાબરામ ! મહેન્દ્ર નાસી ગયો હોય તેમ જણાય છે !”

ગુલાબરામ—એ તો પ્રથમથીજ મેં આપને કહ્યું હતું કે તેને જીવતો રહેવા દેવો એ હાનિકારક છે, છતાં આપના ખ્યાનમા ન આવ્યું તેમાં હું શું કરું ?

‘સત્યતા’ એજ ઠીકર બધસની મુદ્રાલેખ છે.

રાજસિંહ—છટકાને તે ક્યા જનાર છે ? પહેરા ઉપરના સિપાહીઓએ તેની પુઠ પકડી હોય એમ જણાય છે તેઓ હમણાં પકડીને તેને હાજર કરશે ત્યાં સુધી મુક્તાને આ કારાગૃહમાં કેદ કરી રાખે!

આ આરા સભળતાજ મુક્તા સ્વેચ્છાપૂર્વક એ કારાગૃહમાં જઈ બેઠી રાજસિંહ તેની આવી અડગ હિમ્મત અને ધર્મ જોઈ પણ આશ્ચર્ય પામ્યો તેણે પોતાના મનમાં વિચાર્યું, “ ખરેખર, જો આવી વીર નારી મહારી પ્રિયતમા થાય તોજ જી દગી સફળ થાય ” આમ ધારી પુનઃ વિચાર્યું, “ એ હીલી બાળાને સમજાવવાનું કામ શાન્તાને સોંપુ જરૂર તે મુક્તાને સમજાવી મારા તરફ તેનું મન લલચાવશે ” હવે રાજસિંહ અદ્રમ્ભાના ધર તરફ સ્વાના થયો કારાગૃહમાં મુક્તા પણ ઉડા વિચારમાં પડી કે, “ શુ મહેન્દ્રકુમાર અહીંથી નાસી છુટયા ? રાજસિંહે મને જાણવી તો નહિ હોય ? શુ વહાલા મહેન્દ્રકુમાર સાથે મારૂં પુનર્મિલન નહિ થાય ? તેમના પવિત્ર મુખનાં દર્શન હું નહિ પામું ? શુ પરમાત્મા એવો નિર્દય બનશે ? મહેન્દ્ર કુમારને મળવા શત્રુની છાયામાં હું અહીં આવી છું, છતાં આ અભાગિની મુક્તા તેમના દર્શન તો નજ પામી એર ! પ્રભુ કહે તે સારા માટે તેઓ નાસી છુટયા તે ઠીકજ થયું છે, નહિ તો જરૂર રાજસિંહ તેમને મારી હાજરીમાં વિશેષ દુ ખી કરત મારૂં તો અહીં ગમે તે થાઓ, પણ પ્રભુ તેમનું રક્ષણ કરે! જો કે રાજસિંહની તાકત ન હતી કે મને બળાત્કારથી અહીં લઈ આવે, પણ હું તો મારી ખુશીથી પ્રિયતમ મહેન્દ્રકુમારના દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી અહીં આવી છું તેઓ જે દિવસથી મને છોડી ગયા છે તે દિવસથી મારા શરીરમાં દુ ખનો અગ્નિ પેદા થયો છે બોજન મને જેર સમાન લાગે છે નિદ્રા મને વેરણ જણાય છે રાત્રિના સ્વપ્નમાં પણ હું તેમનું નિર્દોષ મુખ જોઉં છું હું દિન રાત તેમના વિયોગે આંખમાંથી આસુઓ સારૂં છું મારા આ દારૂં છું દુ ખની વાત હું કેને કહું ? મારૂં દુ ખ જોઈ નિહાર હૃદયના પિતાને પણ દયા ન આવી તેમના હૃદયમાં તો

ઠંડર અધર્મની બે મહોર ટોપી ટકાઉમાં મળ્યુંત છે

રાજલોભનો કીડો પેટેલો છે પ્રિયતમ સાથે જે વખતે બગીચામાં હું ફરતી હતી તે વખતે બધાં પુષ્પો ફેટલા સુદર લાગતાં હતાં ? પણ એજ પુષ્પો પ્રિયતમનો વિશેષ થયા પછી મને અગારા માફક જણાય છે પ્રિયતમ ! તમને જોઈને જોડો ખુશ થઈ ડાલતા હતાં તે મને જોઈને શર્માવા લાગ્યા છે જે શુભાશ્વનાં પુષ્પો લાલ રંગ ધારણ કરતા હતા, તે સ્વામ રંગ ધારણ કરવા લાગ્યા છે તમારા ગયા પછી મહે કદાપિ પુષ્પને સ્પર્શ કર્યો નથી”

આટલું કહેતા મુકતાની આંખમાંથી અશ્રુબિંદુની ધારા વહેવા લાગી

આ વખતે રાજસિંહ પણ ચંદ્રપ્રભાના ધરનીચે આવી પહોંચ્યો ચંદ્રપ્રભા તેને જોઈ ગભરાઈ તેણે મહેન્દ્રને કાલાવાલા કરી જણાવ્યું કે, “આ સમયે તમે ભય કર સકટમાં છો તમારો શત્રુ ઉપર આવે છે માટે તમે જલ્દી અહીંથી છુપાઈ જાઓ”

આવી રીતે મહેન્દ્રને વિનવણી કરી ચંદ્રપ્રભા તેને અદરના ખડમાં લઈ ગઈ અને બહારથી દાર બંધ કરી દીધા

એટલામાં રાજસિંહ પણ ઉપર ચઢી આવ્યો તેણે મહેન્દ્રને છુપાતા જોયો, પણ ચિત્તને કામૂમાં રાખી આ સમયે તે શાન્ત ચિત્તે વિરામાસન ઉપર બેઠો ચંદ્રપ્રભા ચિંતાતુર બની દિવાનખાનામાં આમથી તેમ આંટા મારતી હતી

રાજસિંહ—ચંદ્રપ્રભા ! આજે તો તું કંઈ નવીનજ વિચારમાં જણાય છે ? ફરથીજ મને તારા સંગીતમાં અજબ માધુર્ય જણાયું છે તું તારા આજનું સંગીત કોને સંભળાવતી હતી ?

ચંદ્રપ્રભા—હું મારા આજનું સંગીત મારા દિલના માલિકને સંભળાવતી હતી

રાજસિંહ—ચંદ્રપ્રભા ! મને શક છે કે આ ભુવનમાં કોઈ નવીન મનુષ્યનું આવનન થયું છે

મોટા મોટા શહેરમાં એજન્સીઓ આવવામાં આવશે

ચંદ્રપ્રભા—તમને આવો પ્રેમ પૂછવાનો શો હક્ક છે ?

રાજસિંહ—ચંદ્રપ્રભા ! હવે આગમાં ઘી હોમાય છે

ચંદ્રપ્રભા—મને તેની ચિંતા નથી હવે હું તમારો લેશ માત્ર પશુ
ભય રાખવાની નથી

રાજસિંહ—ચંદ્રપ્રભા ! તારા બોલે બોલ પર મારો ક્રોધ ઉસ્કેરાય છે

ચંદ્રપ્રભા—હું તમારા જેવા પાપીઓના ક્રોધને ગણ્યકારતી નથી

રાજસિંહ—બેવકા ઓરત ! મારા રસ્તામાં આડે ન આવ આ
ધરમ મારો શત્રુ હોય તેમ મને જણાય છે માટે જો તને તારા પ્રાણની
પરવાહ હોય તો સત્વર દૂર થા

ચંદ્રપ્રભા—તો હું પશુ તમોને ચેતાવું છું કે જો તમોને તમારા
પ્રાણની પરવાહ હોય તો આ ક્ષણેજ અહીંથી નાસી જાઓ

રાજસિંહ—દુષ્ટ પાપિણી ! હું કાળો નાગ છું

ચંદ્રપ્રભા—પશુ આ નાગજી તમારા કરતાં વિશેષ ભય કર અને ઝેરી છે

રાજસિંહ—પ્રભા ! યાદ રાખજે કે હું વિક્રેલ વાધ છું

ચંદ્રપ્રભા—પરંતુ તમારા જેવા વાધ કરતા આ સિંહજી વિશેષ
ઝનુની છે

રાજસિંહ—પ્રભા ! તું દિવાની બની ગઈ છે

ચંદ્રપ્રભા—હા-હા, હું દિવાની બની ગઈ છું, પશુ તે અત્યારથી
નહિ, જ્યારથી મારા સ્વામીને ત્યારથી તે માફ કરજી ક્યું છે ત્યારથી
હવે તારા પાપી કૃત્યો જોઈ હું વધારે દિવાની બની છું રાજસિંહ ! હવે
મને તું આગળની ચંદ્રપ્રભા ન સમજાશ, પશુ હવે તો હું ઝેરી નાગજી
બની છું જો વધારે છછેડીશ તો હાથ કરીશ નીચ ! મિત્રદ્રોહી ! આજ

એજન્સીની શરતો મંજૂર થઈ પુરી પાડવામાં આવશે

દિન સુધી હું વખત વિચારીનેજ શાન્ત રહી હતી હવે મહારી સધળી શાન્તિ કોષના રૂપમાં ફેરવાઇ ગઇ છે

“મીઠી વીણુના બોલ પર, નાગણુ પ્રથમ લલચાય છે,
મોઢી વીણુના સુર પર, તે વાદીને વશ થાય છે,
સુર બધ પડતાં તે પુન નિજ રૂપ ભાવ પ્રકાશતી,
બધન મહીથી મુક્ત થાવા પ્રાણુ સુદા ત્યાગતી”

કોષના આવેશમાં આવેલી ચદ્રપ્રભાએ આ સમયે મહા ભય કરી વક્રાળ રૂપ ધારણ કર્યું હતું તેની કોષથી લાભચોળ બનેલી મુખાકૃતિ પરથી તે હમણાજ જાણે કે, રાજસિ હતું પુન કરશે એમ જણાતું હતું તેના હાથમાંનો તમચો કોષનું જાણે હમણાં લોહી પીશે એવો સ્પષ્ટ ભાસ થતો હતો તેનું આપુ ચણ્ડી સ્વરૂપ જોઇ રાજસિ હ દિગ્મૂઢ બની ગયો. પહેલાં તેણે કદાપિ ચદ્રપ્રભાને આવા ભય કર વેશમાં દીડી ન હતી તે ધ્રુજવા જાગ્યો રાજસિ હ પોતાનાથી ડરે છે એવું જાણવામાં આવતાં ચદ્રપ્રભાએ કહ્યું - “રાજસિ હ ! ગજરાઇશ નહિ આજે તારૂં પુન કંપવાની મારી લેશ માત્ર ઇચ્છા નથી તારૂં પુન હું એવી જગ્યાએ કરીશ કે જ્યાં હજારો મનુષ્યોની મેદની મળી હશે આજે તારો વાકો વાળ પછી હું કરનાર નથી તારૂં સ્વામ મુખ મારી નજર આગળથી હમણાં હમણાં દૂર કર જ, આ સમયે તો તને જીવતદાન આપુ છું”

આમ કહી ચદ્રપ્રભાએ કોષાવેશમાં તમચાના બધા બાર હવામાં કર્યા ચુલાબરાય આ અવાજ સાંભળી તરત ઉપર આવ્યો ચદ્રપ્રભાનું અનુની સ્વરૂપ જોતા તેના હાર્જાઝ ગગડી ગયા આ સ્થળે વધારે વખત રહેવું, એ ભય કર જોખમ છે એવું તેણે રાજસિ હને સત્તામાં જણાવ્યું તત્કાળ બન્ને ત્યાંથી નાસી છુટ્યા

એટલામાં બે ઘોડેસવાર આવ્યા તેઓમાંના એકે નમન કરી રાજસિ હના હાથમાં એક પત્રિકા મુકી પત્રિકા મહારાજની લખેલી હતી તથા

અમારા એજન્ટો પાસેથી અમારી ટોપીઓ કીકાયત ભાવે મળશે

તેમા રાજસિંહને સત્વર પોતાની પાસે આવવા વિષે લખ્યું હતું. પત્રિકા વાંચ્યા પછી રાજસિંહે રાજ્ય તરફ જવા નિશ્ચય કર્યો. પણ મુક્તાની વાત શાદ આવતાં તે વિચારમાં પડ્યો. થોડી વાર પછી તેણે શુભાચરાયને ઉદ્દેશીને કહ્યું - “ શુભાચરાય ! શાન્તા ક્યા છે ? તેને મારી પાસે બોલાવો. ”

શુભાચરાય—કુમાર ! તે અહીં સામેજ છે

આમ કહી વિના વિલંબે તે શાન્તાને બોલાવી બાળ્યો.

શાન્તા રાજસિંહને નમન કરી ઉભી રહી રાજસિંહે તેને ઉદ્દેશી કહ્યું - “ શાન્તા ! આજે તને એક કામ સોંપવાનું છે મને ખાતરી છે કે મારે એ કામ જરૂર તું પૂર્ણ કરીશ ”

શાન્તા—કુમારશ્રી, આપ જે કામ મને સોંપશે તે જીવના જોખમે પણ હું પૂર્ણ કરીશ

રાજસિંહ—તેનું ઇનામ તને ઘણું સારું મળશે જે સાંભળ, જે બાળા સાથે હું લગ્ન કરનાર છું તેને મેં સામેના કારાગૃહમાં પુરી છે તું ગમે તે પ્રયત્ન તેનું દિલ મારા તરફ લવચાવવાનો પ્રયત્ન કરજે તેના સહવાસમા રાત દિવસ રહી તેનું મન રીઝવજે જરૂરી કાર્ય પ્રસંગે હમણાં હું રાજ્ય તરફ જાઉં છું, ત્યાંથી પુનઃ સત્વર પાછો આવી પહોંચીશ કહે જોખમે કે આ કાર્ય ત્હારાથી થઈ શકશે ?

શાન્તા—કુમાર ! આપ બોલકર રહો. આપે ફરમાવેલું કામ બજાવવા હું મુક્તા તરફજ અહીંથી જાઉં છું

આમ કહી શાન્તા ચાલતી થઈ

રાજસિંહ જે જતા જતા શુભાચરાયને જણાવ્યું કે, “તારે હવે અહીંજ રહેવાનું છે આપણી આગળની ગોઠવણ પ્રમાણે બે ચાર દિવસમા ઠોઠ પણ માણસનું ખુન કરી તે ખુનનો આરોપ મહેન્દ્ર પર મેલી, તેને પકડી તરતજ

અમારી ટોપીઓ ખરીદતી વખતે મોર જાય તપાસીને ખાસ ખરીદ કરજે

રાજ્ય દરબારમાં આવવું યાદ રાખજે કે આ કામ તારે સાવધાનતાથી કરવાનું છે જો હું અહીં રહીશ અને ખુન થશે તો પિતાશ્રી મારા ઉપર શકા લાવશે કે મહેન્દ્ર પર આ ખોટું આજ્ઞા ચઢાવવા રાજસિંહે તરકટ રચ્યું છે. પણ જો હું ત્યાં હાજર તો પિતાશ્રીને પણ મારા પર સંદેહ નહિ આવે વળી હું ત્યાં હાજર તો આ ખુન બદલ મહેન્દ્રને મૃત્યુની સજા અપાવી શકીશ

આમ કહી રાજસિંહ ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો.

રાજસિંહના ગયા પછી ગુલાબરાય તથા શાન્તા બન્ને એકાતમાં બેઠાં શાન્તાએ ગુલાબરાયને કહ્યું — “ગુલાબરાય ! હાલ તો તમે બહુ ખટખટમાં પડ્યા છો. શું મને યાદ કરવાનો પ્રસંગ પણ તમને મળતો નથી ?”

ગુલાબરાય—શાન્તા ! આ શું બોલે છે ? તારા જેવી પ્રિયતમાને છુલ્લી જવાબ ? તુ તો મારા હૈયાનો હાર છે ? જીવન પર્યાંત હું તને છુલ્લી શકનાર નથી

શાન્તા—જાઓ-જાઓ, ખાલી ન બનાવો સ્વાધીનીજ પ્રીતિ આખી કુનિયામાં ચાલી રહી છે તમે પણ સ્વાધીની છો હોં !

આમ કહી શાન્તાએ ગુલાબરાયના માલપર ધીમેથી પ્રેમસૂચક ચંપચ મારી

ગુલાબરાય—શાન્તા ! તારી મનમોહક સૂતિએ મહેને દિવાનો કેમ બનાવ્યો છે તે તું કહીશ ?

શાન્તા—હવે ખાલી બનાવવાની વાત જવા લો મારે સુકતાબાની સારવારમાં જવાનું છે

ગુલાબરાય—શા માટે ?

શાન્તા—સુકતાબાની પ્રીતિ રાજસિંહ તરફ આકર્ષવા માટે

જામારે ત્યાં મળતી ટોપીઓના નામ.

ગુલાબરાય—તુ સહુનાં કાર્ય કરે છે, પણ મારું કાર્ય શા માટે કરતી નથી ?

શાન્તા—ફરમાવો તમારું કાર્ય કરવાને પણ આ શાન્તા ખડે પગે તૈયાર છે

ગુલાબરાય—જો સાબળ આપણે એક માણસને આ સ સારમાંથી સદાને માટે વિદાય કરવાનો છે, સમજી કે ?

શાન્તા—ના, હું બિલકુલ ન સમજી વિદાય કરવો છે એટલે શું ?

ગુલાબરાય—એટલે એ મનુષ્યને પરલોકનો અવાસી બનવા જઠ્ઠામનો અસાધર બનાવી દેવો છે

શાન્તા—હા, સમજી પરલોકનું અવાસી નહિ પરંતુ પ્રેમનું અવાસી કરવું છે એ વાત રાજસિંહજી મહારાજ બરાબર સીખવાડી ગયા છે મુક્તાનું જીવન હરો લઈ તે જીવન તેમને સોંપી દેવાનું કામ મારે બજાવવાનું છે અરે ! એમાં તે શી મોટી વાત છે !

ગુલાબરાય—ગાંડી રે ગાંડી ! હજી પણ ન સમજી આપણે કેઈ મનુષ્યનું જીવન હરવાનું નથી, પણ જીવન હરવાનું છે, એટલે તેનું ખૂન કરવાનું છે !

શાન્તા—પ્રુન ! અરરરર આપ રે ! શા માટે પ્રુન કરવું છે ? !

ગુલાબરાય—રાજકારસ્થાનની વાતમાં તુ શું સમજે ?

શાન્તા—શું નિર્દોષનું પ્રુન કરવામાં રાજ્યની સૌજા મણાય ? શું રાજ્યમાં આવાં કારસ્થાન ચાલતાં હશે ?

ગુલાબરાય—આ બાબતમાં તારે પડિતાર્થ બતાવી મને સીખામણ આપવાની જરૂર નથી. તારે તો મારી વાતમાં હા એ હા બહુવાની છે જો

આ કામ તુ ચતુરાઈની પાર પાડીશ તો તને અમૂલ્ય ઇનામ આપીશ, સમજી કે ?

શાન્તા—ઠીક ચાલેા કબુલ, પણ કહો જોઈએ કે ખુન કોનુ કેવી રીતે કરવાનુ છે ?

ગુલાબરાય—શાન્તા ! આ બહાદુર ગુલાબસિંહ આ સમસીરથીજ ખુન કરે તેમ છે, પણ ખુન કરવુ કોનુ તેની કષ્ટગમ પડતી નથી તારા ખ્યાનમાં એવો કોઈ પાપિષ્ઠ મનુષ્ય છે ?

શાન્તા—હા-હા, ઠીક ચાલે આબુ જુઓ હું રહસીયે જવારે ફલવીણવા જઈ છું ત્યારે એક વૃદ્ધ પુરૂષ હમ્મેશ્વા થોડે દૂર ઉભો રહી મને આપ્તથી ઇશ્વારા કરે છે રોજ તે મને સતાવે છે, પણ હું તેના પર દ્રષ્ટિ સુદ્ધા ફેકતી નથી તે રોજ નિસાસા નાખી ચાલ્યો જાય છે તેના દેખાવ પરથી તે કોઈ સોદાગર હોય એમ જણાય છે તમારી મરજી હોય તો કાલે બેની સાથે હું તમારી મુલાકાત કરાવી આપું

ગુલાબરાય—જો કાલે તુ મને તેની મુલાકાત કરાવી આવે તો હું તેને સદાને માટે યમદૂતને સ્વાધીન કરી દઉં પછી તે તારી સામે ઇશ્વારા કરતો બધ થશે, આપણુ ધાયુ' કામ થશે, અને આપણને રાજસિંહ પાસેથી મોટામાં મોટુ ઇનામ મળશે અને એક કાંકરે એ પક્ષી મરશે

શાન્તા—ના-ના, મારે રાજસિંહની પાસેથી ઇનામ નથી જોઈતુ, મારે તો તમારી પાસેથી ઇનામ લેવાનુ છે શુ તમે મને ઇનામ નહિ આપો ?

ગુલાબરાય—તુ તો મારા જીગરની મોહબતવતી મોહિની છે તુ આ શુ બોલે છે ? તુ જે માગે તે આપવા આ રસિકવિહારી નિરતર તૈયારજ છે

શાન્તા—હું જે માંગીશ તે તમે આપશો ? એમજ હોય તો આપો વચન

જે કીમતમાં સસ્તી હોવાથી ગરીબ તથા તવ ગર વાપરી શકે છે

શુભાખરાય—લે આ વચન, શું વીર નરનો ખોલ પાછો ફરનો હશે ?

શાન્તા—ઠાણા ! એવા નિર્દોષ વૃદ્ધનું ખુન કરાવી રાજસિંહજી શું કરવા ધારે છે ?

શુભાખરાય—એ ખુનનો આરોપ મહેન્દ્ર ઉપર નાખી તેને મૃત્યુની શિક્ષા અપાવવાની છે એમ કરવાથી રાજસિંહજીના રસ્તામાંથી એક કદેા ફુશ્મન સદાને માટે દૂર થાય તેમ છે

શાન્તા—પણ નિર્દોષ મહેન્દ્ર પર આવું તરકટ રચવાનું કારણ તું છે ?

શુભાખરાય—આ પ્રશ્નનો ઉત્તર હું યથાપ્રસંગે તને આપીશ શાન્તા ! રાત ઘણીજ ગઈ છે, માટે હવે તું મુક્તા પાસે જા હું પ્રભાતમાં તને મળીયા પાસે મળીશ

આમ કહી શાન્તા તથા શુભાખરાય એક બીજાથી છુટા પડ્યા

પ્રકરણ ૧૧ મું

ધરુકનો અજામ અને અતુચિત પ્રેમતુ પરિણામ.

ગદ્ય સુવર્ણે ફલમિશ્નુવદ નાકારિ પુષ્પ સ્થલુ ચંદનસ્ય ।

વિદ્વાન્ધની મૂપતિ વીર્ષજીવીધાતુ. પુરાકોડ પિનબુદ્ધિદોડમૂત્ ॥

વિધાતાએ સુવર્ણમાં ગદ્ય, શેરડીમાં ફળ, ચંદનમાં પુષ્પ, વિદ્વાનને ધનવાન, તથા રાજાઓને અમર ન કર્યા તેનું કારણ શું ? શું વિધાતાને કોઈ શુદ્ધિ આપનાર સલાહકાર તે સમયે નહિ મળ્યો હોય ?

અદ્ભુત લીલા ઇશની છે, માનવી ત્યાં શું કરે !
કાયલ બનાવી શ્યામ તોયે, કંઠમાં અમૃત ઝરે !
ચલ પુષ્પમાં કાટા ખીજાવ્યા, કરતુરી કાળી કરી,
ગજરાજ પર અકુશ મૂકી, અબાડી શિર ઉપર ધરી !
એવી લીલા વિધિએ રચી, ના કોઈથી જ કળાય છે,
લેખો વિધાતાના નહિ, જન કોઈથી સમજાય છે

જે કુદરત આ વિશ્વની અગમ્ય ઘટમાળ ઘડી રહી છે તેની લીલા અમાધ છે, તેની કળાનો અત નથી મહાન વિદ્વાનો ધન વિના હયરાન થાય અને કંઈક મૂખાંઓ અઢળક લક્ષ્મીના જોરે મોજમગ્ન હોય છે એ શું કુદરતની અકળ લીલા નથી ? વિભિષણને રાજ્ય મળે અને હનુમાનજીને તેજ ચડે એ શું કુદરતની અકલ્પનીય કળા નથી ? ભક્તજનો દુખી થાય અને પ્રપચીના પોતાર પડે એ ભેદ શું અગમ્ય નથી ? પાત્રવ્રતા અન વસ્ત્ર વિના કષ્ટ પામે અને કુલટાઓ હીરા મોતીથી દેહ દ્રીપાવે એમાં શું કુદરતની મજીર ભૂલ નથી ? કુલીન હસ જોવી કુમારિકા નાદાનના પાંખમાં

રાજકોટ પરામા વેકુઠરાય છબીલદાસને ત્યાં અમારી ટાપીઓ જાળવાય
તથા છુટક મળશે

સપડાય અને કુલટા ધમધીર સાથે જોડાય એમાં શુ કુદરતનો ઉં
સકેત નથી ?

લક્ષ્મી બે પ્રકારની છે સુરી તથા આસુરી સુરી લક્ષ્મીનો માલિક તેને
બ્યાબ્યા ઉપયોગ કરે છે, પોતે તેનાથી સુખી થાય છે અને ખીજને
ધનથી સુખી કરી શકે છે આસુરી લક્ષ્મીનો માલિક મધપુડાની મધમા
જોડે છે મધમાખ પોતે તેનો ઉપયોગ કરતી નથી, ખીજને કરવા હેતી નર
પશુ પારધિ અચાનક જેમ મધપુડાને લઈ જાય છે તેવી જ રીતે આસુર
ધનનો સ્વામી તેનું સુખ લઇ શકતો નથી અતીતિ આચારી, તથા કુકર
ધધા કરી તે પોતાની લક્ષ્મીનો તથા પોતાનો પશુ નાશ કરે છે

પ્રાત કાળનો સમય હતો વ્યવસાયી મનુષ્યોનો અવરજવર ચાલુ થ
હતો જાહેર રસ્તા પર પાણીનો છટકાવ થતો હતો સુર્યનારાયણ પા
પોતાના કામળ પ્રકાશિત કિરણોથી વિશ્વને દેદીપ્યમાન કરતા હતા આ સમ
શાન્તા સદાળા બેઠી થઈ અને બોલી — “ મહેન મુક્તા ! હું તમારા મા
બગીચામાંથી થોડા પુષ્પ સુટી લાવું ? ”

મુક્તાએ વિરક્ત બાવથી કહ્યું — “ ના મહેન, હું પુષ્પોનો ઉપયોગ કર
નથી ”

શાન્તા — મહેન ! આમ કેમ બોલો છો ? પુષ્પો કોને ન ગમે ? પુષ્પો
દેવને પણ પ્રિય છે

મુક્તા — હશે, પણ મારે મન તો આ સમયે તે અગાશ રૂપ છે હ
પછી હું પુષ્પનું નામ લઇ મને હું ખીને વધારે દુખ ન આપીશ

શાન્તા સમજી કે, “ મુક્તાને પુષ્પ ઉપર પ્યાર નથી, હવે મારે પ
અહીંથી સકેત પ્રમાણે શુલાભરાયને મળવા જવું છે, મટે મુક્તા પાસેથી કે

સુરતમાં મેક્સ' એમ એમ પ્રધર્ષની કુ પત્નીમાંથી અમારી
ટોપીઓ જઈયાબધ તથા છુટક મળશે.

રીતે રળ મેળવવી ? ઠીક યાદ આવ્યું મુકતાને હજી સ્નાન કરાવવું છે, માટે તેની પાસે જળ લાવવાનું નિમિત્ત દર્શાવી હું ચાલી જાઉં ”

આમ વિચાર કરી તેણે મુકતાને કહ્યું — “ બહેન ! હવે હું તમારા સ્નાન માટે જળ ભરી લાવવા જાઉં છું ”

આટલું કહી શાન્તા બગીચા તરફ રવાના થઈ

ગુલાબરાય તો ધણી સમયથી શાન્તાની રાહ જોતો હતો એટલામા શાન્તા તેની પાસે ઉપસ્થિત થઈ તેને જોઈ ગુલાબરાય બોલ્યો — “ શાન્તા ! પેલો વૃદ્ધ પુરુષ આવી પહોંચ્યો છે કે ? ”

શાન્તા—ના, તે હમણાં આવેા જોઈએ હવે હું બગીચામાં જાઉં છું તમે અહીં વાડની પાછળ છુપાઈ રહો.

એમ કહી શાન્તા બગીચામાં ગઈ અને પુષ્પ વીણવા લાગી ગુલાબરાય હાથમાં ખુલ્લી તલવાર લઈ ત્યાજ છુપાઈ રહ્યો હતો, એટલામા સામેથી એક યુદ્ધો પુરુષ આવતો જણાયો શાન્તા તેને જોઈ નીચું નિહાળી પુષ્પ વીણવા લાગી યુદ્ધો બગીચા બહાર ઉભો રહ્યો અને શાન્તા તરફ એકી નજરથી જોઈ મનમાં બબડવા લાગ્યો કે, “ આ સુ દરીને વશ કરવા હું દરરોજ અહીં આવું છું, છતાં કોઈ દિવસ તે મારા તરફ નજર સુઝા કરતી નથી પ્રભાતમાં જ્યારે બધા મનુષ્યો પ્રભુના દર્શન કરવા જાય છે ત્યારે હું તેનાં દર્શન કરવા સીધો અહીં આવું છું, છતાં તે મને ગિલ્ફુલ દાદ આપતી નથી આજે તો ઘેરથી નિકળતાં શુકન પશુ સારા થયા છે, માટે પ્રભુ આજે મારી દાદ સાલજશે ”

આ સમયે શાન્તા પશુ તે યુદ્ધો તરફ જોઈ હસવા લાગી તેને હસતી જોઈ યુદ્ધો ખુશી થવા લાગ્યો, પશુ એ જાણતો નહોતો કે પરમાત્માએ તેને માટે આજે અત્યુમાર્ગનાં દ્વાર ખુલ્લાં કર્યાં હતાં શાન્તાને હસતી જોઈ તે પશુ તેને ઈશ્વારા કરવા લાગ્યો. એટલે શાન્તાએ તેના તરફ તીરછી નજર ફેંકી,

---

દીલ્લી પારશદાસ મનુલાલ ડે બડાદરીબા, ત્યાંથી પશુ અમારી ટોપીઓ

જરૂરથી તથા છુટક કીફત બાવથી મળશે

અને ઈશ્વારતથા પોતાની પામે બોલા થો છુદ્દો તરત સમજા ગયો અને જ્ઞાન્તા પાસે આવી ઉભો રહ્યો.

જ્ઞાન્તાએ કહ્યું — “આપ કોણ છો અને અહીં દરરોજ શા માટે આવો છો ?”

છુદ્દો—તમે જાણો છો, છતાં શા માટે મને પૂછો છો ? હું પ્રતિદિન પ્રાતઃકાળે દેવદર્શન છોડી તમારાં દર્શન કરવા આવું છું તમેજ ખ્યાલ કરે કે એમ હું શા માટે કરતો હોઉં ?

જ્ઞાન્તા—હું તો કંઈ પણ જાણી શકતી નથી, કે આપ આપના પનોત પમલાં અહીં શા માટે લાવો છો ?

છુદ્દો—ત્યારે હવે હું ખુલ્લું જણાવી દઉં ? અહીં બીજું કોઈ માણસ તે નથી ને ?

જ્ઞાન્તા—ના કોઈ પણ નથી આપ નિર્ભય થઈ જાણાવો, પણ પ્રથમ કહો જોઈએ આપનું નામ શું છે ?

છુદ્દો—મારું નામ કલ્યાણરાય છે હું જાતે વણિક છું વેપારને અથે અહીંથી બે ગાઉ પર આવેલા શિહોરગઢમાં મારે દરરોજ જવું પડે છે એક વખત આવશ્યક કાર્યથી મારે વહેલું ઉઠી શિહોરગઢ તરફ જવાનું હતું દિવસ જરા ચઢેલો હતો તે સમયે હું આ સ્થાન પાસેથી પસાર થતો હતો, એ પ્રસંગે તમે આ બગીચામાં પુષ્પ વીણતા હતાં હું ઉભો રહી તમને બરાબર જોવ લાગ્યો જેમ જેમ હું તમને જોતો ગયો તેમ તેમ મારા શરીરમાં નવી જીવાન આવતી હોય એમ મને લાગ્યું મને તમારા સાથે વાત કરવાનું મન થયું, પણ વાત હું શી રીતે કરી શકું ? તમે પુષ્પ સુટી ચાલતા થયાં અને હું પણ નિરાશ થઈ તે દિવસે ચાલ્યો ગયો પણ તે દિવસથી હું મારો ધર્મ છોડ પ્રતિદિન પ્રજ્ઞાતકાળે તમારાં દર્શન કરવા અત્રે આવું છું મારા અહેત્યાજ

અકાલા કે તાજના પેઠ ઠા કરસનદાસ ડોચાલાખને ત્યાંથી પણ અધ્યાત્મિક ન્યા છુટક કીકાયત લાવે અમારી ટોપીઓ મળશે

ਪੰਜੁ ਤਲੇ ਨੇ ਅ ਨਮ ਸਾਰੀ ਪਾਸਯਾ ਗੁ ਸਾਗਰਾ ਤੇ ਅ ਗਯੇ ॥ ੧੧ ॥

੧੪-੧੮੮

તમારી સાથે આજે વાત કરવાનો અલભ્ય પ્રસંગ મને પ્રાપ્ત થયો. તમે મને બોલાવી માફ જીવન સફળ કર્યું છે

શાન્તા—બહુજ સારું થયું હવે તમે અહીં બેસો

કલ્યાણરાય—પણ મને ડર લાગે છે મને કોઈ જોઈ જાય તો ?

શાન્તા—અહીં આપણા બેના સિવાય બીજા કોઈ નથી, તમે ગભરાશો નહિ પણ કહો જોઈએ તમે મારી પાસેથી શું મેળવવાની ઇચ્છા રાખો છો ?

કલ્યાણરાય—હજી પણ તમે ન સમજ્યા ? હું તમને જોઈ દિવાનો મન્યો છું આ દિવાનાને ઠેકાણું લાવવો એ તમારી ફરજ છે મને તમારા પર યા આવે છે તમે રાજકુવરી જેવાં જણાઓ છો, છતાં તમારા અંગ પર મેંક પણ અલકાર નથી તેનું કારણ શું ? હોય, હું તમારા માટે સાર્યા મોતીનો મૂલ્યવાન હાર લાવ્યો છું તે તમે સ્વીકારો

શાન્તાએ તે હાર લઈ પોતાના કંઠમાં નાખ્યો અને છુટ્ટાને બનાવવા મોલી, “ વાહ વાહ ! હાર ધણી કિમતી છે શેઠ ! આ હાર તમે કયાથી મેળવ્યો ? ”

કલ્યાણરાય—મોતીબજારમાંથી

શાન્તા—પણ રૂપિયા કયાથી કાઢ્યા ?

કલ્યાણરાય—અરે એ શું બોલ્યા ? અમે વાણિયાલાલ બધા ધંધા કરીએ દલાલી કરીએ, વેપાર કરીએ અને હું ડી પત્રિકાની પણ ફેરિશી કરીએ

શાન્તા—હું ડી કેને કહેવાય ?

નેશનલ બેંકોર જેનું લાઇનીંગ તથા ફેલ્ટ ધણી ઉચી કબોલીડીની હોવાથી આહકા લાગે છે એમ સુધી વાપરી શકે છે

કલ્યાણુરાય—બજારમાં દેખાડતાની સાથે ભજકલદારને રૂપિયા ખતનન પતી બધ તેને હુંડી કહેવાય હમણાં એ માસ પહેલાં મેં ઉપરા ઉપરી ત્રણ હુંડીઓ વટાવી હતી

શાન્તા—આ હુંડી કયા ગામની હતી ?

કલ્યાણુરાય—અરે ! હુંડીનું વળા ગામ હોય ? મારા ઘરમાં ત્રણ હુંડીઓ હતી જે મેં બધી વટાવી

શાન્તા—તમે શું કહો છો એ હું સમજી શકતી નથી

કલ્યાણુરાય—જુઓ, હમણાંના વખતમાં નથી હુંડીનો ધ ધો ધમધોકાર ચાલે છે આ હુંડી નવીન પ્રકારની છે પેલી હુંડી આટલી તથા શરારી ગણાય છે, જ્યારે આ હુંડી દીકરીઓની વેચાય છે દશ વર્ષની હોય તો દશ હજાર, બાર હજાર—જેવો હુંડીનો વેચનાર અને જેવો હુંડીનો સ્વીકારનાર

શાન્તા—ઓ બાપ રે ! આ તો દીકરી વેચીને માલદાર થવાનો ધ ધો ! શેઠ ! તમારી યાત્રિમા કોઈ પૂછનાર નથી કે ? ન્યાતનું મહાજન આ ધ ધો ન અટકાવી શકે ?

કલ્યાણુરાય—મહાજન બહુ કરે તો દડ કરે બીજું શું કરે ? ને દડ લે છે, પણ અમે તો એમ સમજીએ છીએ કે તેને સેકડે અમુક ટકા દલાવી આપી છે અરે ! લક્ષ્મી દેખી મુનિવર ચળે તો અમ સરીખા પામરનું ગળું શું ? !

શાન્તા—તમે એવી કેટલી હુંડીઓ વટાવી ?

કલ્યાણુરાય—ત્રણ હુંડીઓ

શાન્તા—એ ત્રણ હુંડીઓનું શું મળ્યું ?

એ ગલોર એકરટ્ટા S Y પ્લેન આ ટોપીઓની આઠકો ધણી હોસે માંગણી કરે છે તથા દેશાવરમાંથી વેચારીઓ પશુ પુર જગ્યામાં માંગણી કરે છે

કલ્યાણુરાય—પહેલીના પચીસ હજાર, બીજીના અઠાર હજાર અ ત્રીજીના તો પચીસ હજારથી વધારે લેવાનો વિચાર છે, કારણ કે છેકરી સા છે હમણાં જ કોલેજથી ફારગ્વટ થતવાળું માણ આગળ છે તે બાવી હજાર આપે છે પણ મારે તો સત્તાવીસ હજાર લેવાના છે

શાન્તા—આ કંપાનો આટલો બધો ભાવ વધારવાનું કારણ ?

કલ્યાણુરાય—કારણ બીજું શું હોય ? ફતવાજી શેઠ પાંચઠ વર્ષન ઉમ્મરના છે અને અમારી કકડી તો બીચારી સોળ વર્ષની નાની બાળકી છે

શાન્તા—વાહવા ! ત્યારે તો “લાકડે માકડું” વળગાડવા જેવો ધાત્ર ધડ્યો છે પણ શેઠ હવે તમે મારી પાસેથી શી ઇચ્છા રાખો છો ?

કલ્યાણુરાય—તમારા ઇશ્કની

શાન્તા—ભૂદા થયા છતાં હજી ઇશ્ક યાદ આવે છે ?

કલ્યાણુરાય—કેમ યાદ ન આવે ? હું ભૂદો હોવા છતાં મારો આત્મ તો હજી નવજુવાન છે વળી રોજ એક તોલો હું પુષ્ટિકારક શીલાજીત ખાઉં છું

શાન્તા—શીલાજીત ખાધાથી શું થાય ?

કલ્યાણુરાય—શક્તિ વધે અને અનગના જોરથી અતર રૂપસુ દરી બોને જોઈ માતેલા સાઠની માફક ઉઢાળા મારે

શાન્તા—પણ શક્તિ વધે શું થયું ? કયા તમારી ઉમ્મર અને કયા મારી ઉમ્મર ? આપણે બન્ને સાથે ફરવા નીકળીએ તો આપ અને દોકરી જેવો સબ્બ જણાય !

કલ્યાણુરાય—એ જમાનો ગયો હવે તો બહુબરી જ્ઞાતિમાં આવ્યાજ સબ્બ જોડાય છે

બેગલોર એકસ્ટ્રા S Y હોલ આમડું, આ ટોપી તેજ તથા પસીના સામે ટક વામા પહેલે ન બરે પુરવાર થઈ છે જેથી તે લાંબા ટાઇમ સુધી બગડતી નથી

જ્ઞાન્તા--પણ્ય જુદા માણસો નાની ઉમ્મરની કન્યા સાથે તેનો ભવ બગાડવા શા માટે લગ્ન કરતા હશે ?

કલ્યાણરાય--પ્રાણીઆ વૈદ્યે મને કહ્યું છે કે જે જુદાઓ નાની ઉમ્મરની કન્યા સાથે લગ્નનું સુખ માણે તો તેમનું આયુષ્ય વધે છે, માટેજ હું નાની ઉમ્મરની મુ દરી સાથે પ્યાર કરવા નીકળી પડ્યો છું

જ્ઞાન્તા--આપ રે ! નખખોદ જગ્ને એવા પ્રાણીઆ વૈદ્યનું કે જે બીચારી બાળકીઓનો ભવ બગાડવા જુદાઓને એવી નીચ સલાહ આપે છે શું ? ત્યારે તમે શું આયુષ્ય વધારવા માટેજ અહીં આવ્યા છો ? પધારો મોઘેરા મેમાન, આજે તમારા આયુષ્યમા સદાને માટે હું વધારો કરીશ

એટલામા ગુલાબરાયે છેટેથી જુમ પાડતા કહ્યું --“ જ્ઞાન્તા ! હું પોતેજ આ વૃદ્ધના આયુષ્યમા વધારો કરી આપીશ ”

કલ્યાણરાય--અરે જ્ઞાન્તા ! એ દ્રાણ્ય બોલ્યું ?

જ્ઞાન્તા--એ તમારા આયુષ્યને વધારનાર તમારો ચમદૂત બોલ્યો એનું બોલવું સાલળા તમે ચમકશો નહિ, પ્રેમ તો શિર સાટેજ મળે છે આવો પધારો ! અને મારી યૌવનવાટિકાને લુટી તમારા આયુષ્યને વધારો

કામંધ કાંડો કલ્યાણરાય જ્ઞાન્તાને આલિંગન કરવા તૈયાર થયો, પણ અફસોસ, ક્ષણ માત્રમાજ ગુલાબરાયની સમસેરથી કલ્યાણરાયનું શિર ધડથી જુદું થઈ ગયું માણસ ધારે છે કંઈ અને કુદરત કરે છે કંઈ કલ્યાણરાય જ્ઞાન્તાની સાથે રમણ કરી ઉમ્મર વધારવાની પાપપૂર્ણ આજ્ઞાનું પોતાના મનમા પોષણ કરી આવ્યો હતો, છતાં તેની બાકી રહેલી ઉમ્મર પણ અહીં પૂરી કરી તે ધજના દરબારમાં ચાલ્યો ગયો તેને કયા ખબર હતી કે તેના અન્ને આવતા પહેલાંજ વિધાતાએ તેના મૃત્યુની બળ પાથરી

રસેશીયલ M M કબોલીટીની બે મોઘેર ખાસ ખરીદો જે તમોને
પ્રથમ પસંદગી આપશે

દીધી હતી. ચેતો ચેતો ! પરચીના પ્રેમમાં પત ગીઆ માફક પટકાતા પામર કામાધ કાઢાઓ, ચેતો અને પરદારાને મૃત્યુનું દારૂ સમજો

કલ્યાણુરાયનું ખુન થયેલું જોઈ શાન્તા દિર્ઘમૃદ બની ગઈ આજ દિવસ સુધી તેણે કાઈનું પણ ખુન થતું જોયું ન હતું તેના અતરમાં આ સમયે દયાનો આવિર્ભાવ થયો હવે તે પોતાની જાતનો મનમાને મનમાં તિરસ્કાર કરવા લાગી એ વૃદ્ધ પોતાને લીધેજ મૃત્યુ પામ્યો છે એવું જાણી તેને દુઃખ થવા લાગ્યું

ગુલાબરાયે આ કાર્ય માટે શાન્તાને ધન્યવાદ આપ્યો શાન્તાએ કહ્યું - “ મને ધન્યવાદ આપી તમારાથી છુટા થઈ જવાય તેમ નથી મને આપેલું વચન તમે ભરાબર યાદ રાખજો હ્યો, હવે હું મુક્તા પાસે જઈ છું ”

ગુલાબરાય વૃદ્ધ કલ્યાણુરાયના ઉપ્પુ શૌણિતથી ભીંજાયેલી સમશેર સાફ કરતો હતો એટલામાં મહેન્દ્રની શોધમાં ગયેલા સિપાહીઓ સામેથી આવતા જણ્યા ગુલાબરાય તેમને જોતાજ ધ્રુમ પાડવા લાગ્યો કે, “ ખુન ! ખુન ! સિપાહીઓ, મહેન્દ્રને પકડો-તે ખુન કરી નાસી જાય છે ! ”

આ ધ્રુમ સાંભળી સિપાહીઓ ગુલાબરાય પાસે આવી પહોંચ્યા અને એ સ્થળે કલ્યાણુરાયના મૃતદેહને પડી રહેલો જોઈ તેઓ સહુ ચમકી ઉઠ્યા ગુલાબરાયે તેમને જણાવ્યું - “ આ મૃત દેહને મહારાજ નરેન્દ્રનાથ પાસે લઈ જાઓ અને જણાવો કે પાપાત્મા મહેન્દ્ર એક નિદોષનું ખુન કરી નાસી ગયો છે ”

સિપાહીઓના સરદારે ગભીરતાથી પૂછ્યું - “ મહારાજ અમને પૂછે કે મહેન્દ્ર શા કારણથી આ ખુન કર્યું છે તો અમારે તેમને શો ઉત્તર આપવો ? ”

ગુલાબરાય-તમારે તેમને જણાવવું કે, મરનાર પાસે હીસ મોતીના ઢાંગીના હતા, તે લઈ લેવા માટે ખુન કરી મહેન્દ્ર નાસી ગયો છે જાઓ, તમે સત્વર આ મૃતદેહને મહારાજ પાસે લઈ જાઓ હું પણ અટપકાળમાં ત્યાં આવી પહોંચુ છું

ખરીદો અમારી પીલ્મના કેપ

આટલું કહી ગુલામરાય ચાલતો થયો. ગુલામરાયના મથા પછી સિપાહીઓ મૃતદેહને લક્ષ્યપૂર્વક નિહાળવા લાગ્યા.

૧ સિપાહી—દેખો દેખો ! એ ખુન કિસકા હુવા હય, યહ આરત હય યા મર્દ ?

૨ સિપાહી—કયુ મીયા અ ઘે હો ? આપકુ ઇતનાભી માલુમ નહિ હય કે યહ લુટ્ટા ચૌર મર્દ હય !

૩ સિપાહી—મગર ઇસકે મુખપે મુછ નહિ હન, કયા ઇસકા ચાચા મર ગયા હોગા ?

૪ સિપાહી—અરે છોડો મીયા અચરી માત ! અચચા સરીખા તો બોલી લગતા હય

૫ સિપાહી—અમે દેખ તો સહી ! યહ તો અપના ગામકા કર્નયાનીયા હય, જસને અપની બેટીકી પચ્ચીસ હજાર રૂપિયા લેકર વિક્રી કરી થી

૧ સિપાહી—કમ ગખ્તકા સાલેને કયા લડકીકા પચ્ચીસ હજાર રૂપિયે લીયે ? ઇસકુ પુછો તો સહી, વો રૂપિયે કાધગ રખે હય ? અપનેકુ બી થોડાસા મીલ જા, તો અપના ખેડા પાર હો જાવે

૨ સિપાહી—તુમ સન ઉલ્લુ કે પટ્ટે હો ! યહ સુદાં કયા જવાબ દેગે ? ધ્યાનત હો અથસે વૈસે પર અથસા હરામી પચસા ઇસકા નતીજા કેસા આયા વો અપન અભી અપની આખોસે દેખ સકતે હય જો વો પચસા ખાવે, ઇસકા બી જડમૂળસે નખખોદ નીકલ જાવે

૩ સિપાહી—મગર વો બનીયા ઇધર કાયકુ મરા ? સાલે ઇતના બી નહિ સમજ કે બીયાબાન જ ગલમે કોન ઇસકી લાસકો દફનાવેગે ?

૪ સિપાહી—અબી ઇસકુ ઉઠા કર લે જાના પડેગા, ઇસકુ કિસ તરેહસે ઉઠા સકેગે ?

૧ સિપાહી—ઇસમે કયા બિચાર કરતે હો ? તુમ ઉઠાવો ઇસકા શિર, મૈંય ઉઠાઉં ઇસકા મદન, ઓર મામુદમીયા ! તુમ ઉઠાવો ઉસકા પાંઠિ તું કર ઇસ મુર્દેકું લે ચલે.

૨ સિપાહી—ઇસી તરફસે લેનેમે અપનાં કપડા સખ ખુન હો જાયગા

૩ સિપાહી—અખી તો છધર દેખો છધર ખુનડી બાતો ચલ રહી હય ધાસકી તરફ ઇસ જમાનેમે આદમ જાત કટા રહી હય

૪ સિપાહી—જમાનેકી બાત છોડ દો અપને ચચ્ચેકે જમાનેમે ધરકુ શીલ મારનેકા કાયદા હોતા, અખી તો બહુત રાજ્યમે મુખ પર શીલ લગાતે હય જમાનેકી બાત છોડ દો સાલે યહ ધુરે જમાનેમે બદીકા ધધા જોર શૌરસે ચલ રહા હય રાજકુ તો કુછ બાતકી બાતખી બી નહિ મીલતી

૫ સિપાહી—રાજકી કસુરમે રાજ કયા કરે ? અપને નરેન્દ્રનાથ મહારાજ કીતના બોના, ઓર પરહેજગારી રાજ હય ? કયા વો જાન શકતે હય કે ઇનકે રાજ્યમે અયસા અ ધેરા ચલ રહા હય ઓર અપને દરબારમે એક બડા કમજખત આદમી હય !

૧ સિપાહી—અખ સખ બાત છોડ દો બદીકા ખાલા જખ ભરા જાયગા તખ અખીર, ઉમરાવ, સખ બડે બડે આદમીકી બી મીટી ખરાબ હો જાયગી સચ હય —

હમેશા બદલાતા હય, અયસા જમાના,
આજ ઇસકા કલ ઉસકા જમાના,
દીખાતા હય નૌરઝ કયા કયા જમાના !
બહુત યાદ આતા હય પીછલા જમાના

અખી અનેક બાવા આદમના વારાની ભાગીતુડી ચાવની વાતો કરતા સિપાહીઓ કદમાબુરાવના રાખને ઉચકી ચાલતા થયા

મકરણ ૧૨ મુ

કુંભટાનું કારસ્થાન

વર ન રાજ્ય નકુ રાજ રાજ્ય વર ન મિત્ર ન કુમિત્ર મિત્રમ્ ॥

વર ન શિષ્યો ન કુશિષ્ય શિષ્યો વર ન દારા ન કુદાર દારા ॥

રાજ્ય ન રહે અગર ન હોય તો સારૂ, પણ ખરાખ રાજ્ય સારૂ નહિ, મિત્ર ન હોય એ ઠીક પણ ખરાખ મિત્ર સારો નહિ, શિષ્ય ન હોય તો કંઈ વાધો નહિ પણ ખરાખ શિષ્યથી સાર શો ? તેવીજ રીતે સ્ત્રી વગર વાઢા રહેવું એ સારૂ, પણ કુંભટા અને અધર્મી સ્ત્રી મળી હોય તેમાં હાયદો શો ? તેથી સુખ શું ?

સ્વચ્છ દી નૃપના રાજ્યમાં, રહેવું ગણાયે ભૂલ છે,
કુંભટા મળે જે કારખી, તો જીદગાની ધૂળ છે
મધમાખ સમ જીવન સુસી લેનાર મિત્ર અનેક છે,
સકટ સમય શિર આપનારો, લાખમાહી એક છે

મનુષ્યો પોતાના સુખ માટે શરીર પટકી દરેક કામ કરે છે, પણ ખરૂં સુખ તેઓ સપાદન કરી શકતા નથી પવિત્ર પ્રેમ એજ મનુષ્યનો જીવનદાતા આરામ છે સ્વાર્થી પ્રેમની અથવા હવસની કિમ્મત શી ? તેનું માન શું ? મોહ નાશ પામતાજ હવસ કિંવા પાપવાસના નાશ પામે છે સ્વાર્થી હવસ ઉપર મરી પીટનારા બાહ્યાતર પ્રેમીઓ પ્રેમનું ખરૂં સુખ અનુભવી શકતા નથી યુવાન વયના કામાંધ મનુષ્યો વિશુદ્ધ પ્રેમની વ્યાખ્યા સમજ્યા સિવાય કેવળ વાસનાની તૃપ્તિ કરવાના તુચ્છ ઉદ્દેશથી બાહ્ય પ્રેમ દર્શાવે છે દમયંતી જ ગલે જ ગલ શ્યા માટે લટકી ? સાવિત્રી સત્યવાનનું અદ્વપાયુષ્ય જાણવા છતાં તેનેજ કેમ વરી ? પ્રહલાદને ઉચ્ચ પવનના

ખરીદો ન્યુ પાસમિન્ટ એ ગલેાર

શિખર ઉપરથી કે કવા છતા તેણે પિતાનુ વચન શ્રા માટે ન માન્યુ ? એનું નામજ વિશુદ્ધ પ્રેમ છે એ પ્રેમથીજ વિશ્વની સત્ય ધટના ચાલી રહી છે સ્વાર્થી પ્રેમ તો કામચલાઉ ભાડુતી છે ચાપરાજના શિર બદલે પોતાનુ શિર આપવા તૈયાર થનાર પહાડસિંહ સરખા કુલિન મિત્રો અધુના ક્યા છે ? સ્વાર્થી પાસે પ્રેમની કિ મતજ નથી

ચદ્રપલા મહેન્દ્રપર દિવાની થઇ તેને જોતાં તે જ્ઞાન સાન લુધી ગઇ છતાં તે ખરા પ્રેમની પુનરજીવિતી એમ આ સ્થળે આપણાથી દૂરી રીતે કહેવાય ? નિર્દોષપર જોડુ આજ ચઢાવી પોતાના સુખ માટે બીજા મનુષ્યનુ અહિત કરવુ તેમા વિશુદ્ધ પ્રેમ ક્યા રહ્યો ? ચદ્રપલા ગમે તેટલી પ્રેમાળ છતાં તેના હૃદયમા પાપી પ્રેમનીજ ઇન્દ્રિયા હતી શુ આ પ્રેમથી એ મહેન્દ્રના મનને જીતી શકશે ? કહિ નહિ ચ પો ગમે તેજો સુવાસિક હોવા છતાં ખરા બ્રમર તેની પાસે જતોજ નથી

મધ્યાન્હ કાળનો સમય હતો પ્રચંડ તાપથી જળ, સ્થળ તથા વનમાં વિહાર કરતા પ્રાણીઓ પોતપોતાના સ્થળમાં ભરાઈ બેઠાં હતાં આ વખતે ચદ્રપલા પોતાના અવાસમાં વિચાર કરતી હતી “ રાજસિંહ ગઇ કાલે જે બાળાને કેદ કરી લાવેલો છે તે બાળા કોણુ હશે ? જ્ઞાન્તા તે બાળાની સારવારમાં છે માટે તે આ વિષયનો યથાથા ખુલાસો કરી શકશે ”

આમ ધારી ચદ્રપલા જ્ઞાન્તા પાસે ગઇ ચદ્રપલાને જોઇ જ્ઞાન્તાએ માનપૂર્વક તેને નમન કર્યું ચદ્રપલાએ મુકતાને જોતાંજ માની લીધુ કે મહેન્દ્ર જેને રહાય છે તેજ આ બાળા છે મુકતા પછુ ચદ્રપલાના સુખ તરફ એકાગ્રદષ્ટિથી જોઇ રહી મુકતાનુ લાવણ્ય જોઈ ચદ્રપલા આશ્ચર્ય પામી તે પોતાના મનમા વિચાર કરવા લાગી, “ મારા કરતાં આ બાળા અત્યંત રૂપસૌંદર્યશાલિની છે, પછુ તેથી મારે શુ ? મારે તો આ સમયે તેને આશ્વાસન આપી તેની હૃદય લાવના શી છે તેજ જાણી લેવુ જોઇએ ”

આમ વિચારી ચંદ્રપ્રભા મુક્તા પ્રત્યે કહેવા લાગી.—“બહેન ! ગભરાશો નહિ. હું અર્ધાં લેમ’ ધારણ કરી પરમકૃપાળુ પ્રભુનું સ્મરણ કરવું એ મનુષ્ય માનવો ધર્મ’ છે આપણે તો વીર ક્ષત્રિયાઓ છીએ આપણે જ્ઞા માટે મહારાણુ જોઈએ ? બહેન ! હું તમને થોડી હકીકત પૂછવા આવી છું તમે મને ખરો ખુલાસો કહેશો ?”

મુક્તાએ સરળ બાવથી કહ્યું —“જો પુછશો તે ખરું જ કહીશ ”

ચંદ્રપ્રભા—તારું નામ શું છે તથા તને અહીં કેાણુ લાવ્યું છે ?

મુક્તા—મારું નામ મુક્તા છે તથા નરાધમ નિખુર રાજસિંહ મને અત્રે લઈ આવ્યો છે

ચંદ્રપ્રભા—જ્ઞા માટે ?

મુક્તા—તે સ્વ અર્ધી હું કંઈ જાણતી નથી

આટલું કહેતાં અભાગિની પ્રિયતમવિયોગિની મુક્તાનો કંઈ રુધાઈ મથ્યો.

ચંદ્રપ્રભા—ન ગભરાઓ બહેન ! તમે રાજસિંહને મ્હાઓ છો ?

મુક્તા—ના, હું અત કરણપૂર્વક તેનો તિરસ્કાર કરૂં છું

ચંદ્રપ્રભા—છતાં તમને અત્રે લાવવાનું કારણ ?

મુક્તા—બહેન ! હું અહીં બીજી આજ્ઞાએ આવી હતી તે નરાધમે મ્હને જણાવ્યું કે, ‘તું જોને મ્હાય છે, તે મારા કારાગૃહમાં છે કાલે સૂઈને અસ્ત થતા પહેલાં તેનો જિરવુંછેદ થવાનો છે’ મેં તે વાત સાંચી માની અને મનમાં સંકલ્પ કર્યો કે પ્રાણાધિક પ્રિયતમનાં એક વખત પણ દર્શન થાય તો પછી આ હું ખી જીવનનો અત આણુવો

ચંદ્રપ્રભા—તમે આ વાત જ્ઞા પરથી સાંચી માની ?

મુક્તા—તેના બોલવા ઉપર હું એકદમ વિશ્વાસ મૂકું એવી મૂર્ખાં નથી, પણ એ દુષ્ટ મ્હારા પ્રિયતમને કારાગૃહમાં પૂર્યાં છે એ વાત હું જાણતી હતી,

---

ડી બી માર્ક’ નં. ૨૦૦૦ ની હંગેરીયન કેપ દકાઉઆં સરસ તથા સસ્તી છે

જેથી તેના બોલવા પરથી અહીં આવી છુ પણ મને હજી મારા હૃદયેશ્વરના દર્શન થયા નથી.

ચદ્રપ્રભા આ વાત સાંભળી મનમાં કહેવા લાગી — “બીચારી આ આળાને શી ખબર કે તે જેના દર્શનની પ્યારી છે, જેના દર્શન કરવાની કામનાથી તે દુઃખન સાથે અત્રે આવી છે તેને તો મેં મારા અવાસમાં છુપાવી રાખ્યો છે” આમ વિચારી પ્રકટ રીતે તેણે કહ્યું — “ઠીક છે ખહેન ! તમારા પ્રિયતમનું નામ શું છે ?”

મુકતા—મહેન્દ્રકુમાર

નામ સાંભળતા ચદ્રપ્રભાના મનમાં એવો વિચાર ઉપજ્યો કે, “નહી હવે મારા પ્રેમમાં જ ગાળુ પડશે મુકતા મારા પ્રેમની હરિકાષ્ઠમાં ઉતરવા આવી છે જો હું તેને સહજ પણ ફાવવા દઉંશ તો મહારે નિરાશ થવું પડશે. માટે આજે મહેન્દ્રને વચનથી બાંધી તેમની પાસે પ્રેમલિક્ષા માગુ મને મુકતાની દયા આવે છે પણ લાચાર કે તે મારા રસ્તામાં કાટારૂપ છે”

ચદ્રપ્રભાને આમ વિચારયુક્ત જોઈ મુકતા બોલી “ખહેન ! તમે કેમ વિચારમાં પડ્યા ?”

ચદ્રપ્રભા—કંઈ નહિ, એ તો તમને હવે મારે કેવી રીતે મદદ કરવી એ વિષયનો હું વિચાર કરતી હતી ખહેન ! ધીરજ રાખજો પ્રભુ તમારે શ્રેય કરશે

આમ કહી ચદ્રપ્રભા ચાલતી થઈ

મુકતાએ વિચાર કર્યો — “મહેન્દ્રનું નામ સાંભળતા એ વીરબાળા જા માટે ચમકી ? શું તે તેમને ઝોળખતી હશે ? મને તે હો, મારે શું ?”

ચદ્રપ્રભા પુનઃ મુકતાનાજ પાટ ધડવા લાગી — “આ વીર બાળા પર મને તે તરકટ રચી તેના અને મહેન્દ્રના પ્રેમમાં ખલેન પહોચાડુ તોજ હું મહેન્દ્રનો પ્યાર મેળવી શકું અરેરે મહેન્દ્રકુમાર ! તમારે માટે હું શું શું

અમારી બધી હાજરીયનની આસ માંગણી છે

કરી રહી છું ? સુકતાને સુખી કરવાને બદલે તેનું અહિત કરવા હું તૈયાર થઈ છું પ્રભુ ! આજે હું આ શુ કરવા બેઠી છું ? મહેન્દ્રકુમાર ! તમે જાણો છો કે ચન્દ્રપ્રભા આજે તમને પ્રપચની જાળમાં જકડનારી છે ?”

આવા તકસાગરમાં કુબેલી ચન્દ્રપ્રભા મહેન્દ્ર પાસે ઉપસ્થિત થઈ તેને જોઈ મહેન્દ્ર બોલ્યો — “ચન્દ્રપ્રભા ! આજે મારું કંઈ અનિષ્ટ થવાનું હોય એવો મને લાગે થાય છે હવે તો સત્વર આ સ્થળનો ત્યાગ કરવાને હું ઇચ્છુ છું ”

ચન્દ્રપ્રભા—તમેને જવાની રજા હું કેવી રીતે આપુ ? તમારે તો અહીં જ રહેવું પડશે, અગર અત્રેથી જવું હોય તો દયા લાવી મને પણ સાથે લઈ જવી પડશે

મહેન્દ્ર—ચન્દ્રપ્રભા ! મારા જેવા લવસાગરમાં ભટકતા સુસાહર ઉપર તારે આવો અસીમ પ્રેમ શા માટે રાખવો જોઈએ ? તું અહીં સુખી હોવા છતાં શા માટે મારી સાથે હું ખં જોગવવા ત્હારે આવવું જોઈએ ?

ચન્દ્રપ્રભા—હું આ સુખ જોગવવા ઇચ્છતી નથી મારું સુખ તમારા નિત્યના સહવાસમાં સમાયું છે હવે તમારો એક ક્ષણનો વિયોગ પણ મ્હારાથી વેઠી શકાય તેમ નથી

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! તે તો નહિ બને કંઈ આશ્વાથી મારી સાથે આવી તું હું ખી થવા ઇચ્છે છે ?

ચન્દ્રપ્રભા—તે તમે નથી જાણતા કે ? તમે સંઘળું જાણો છો છતાં શા માટે પુછી મને હું ખી કરો છો ?

મહેન્દ્ર—ચન્દ્રપ્રભા ! મેં તને પ્રથમથીજ જણાવ્યું છે કે તારી અનુચિત આજ્ઞા આ લાવે તો હું પુરી કરી શકું તેમ નથી, પુનઃ એની એ વાત કરી શા માટે મારા જાળમાં હૃદયને વિશૈષ બાળે છે ?

હંગેરીયન પેશા કેપ બર્ડર ખરીદો.

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! શું તમે મને તદ્દન નિરાશ કરશો ?

મહેન્દ્ર—હાથાર, મારા હૃદય ઉપર મારો પોતાનો હક્ક નથી તો પછી તે હૃદય તમને શી રીતે આપું ?

ચન્દ્રપ્રભા મનમાં વિચાર કરવા લાગી કે “મહેન્દ્રકુમાર ! તમે મને રીખાવો છો અને હું તો તમને કરમર છું તમે એમ કહો છો કે તમારું હૃદય તમે બીજાને આપી દીધેલું છે ના—ના, તે હૃદય તમારે પાછું ખેંચી લેવું પડશે હું તે હૃદયની બીખારણું છું બીખના પદલામાં તે હૃદયની બેટ મને આપવી પડશે તમે સીધી રીતે નથી માનતા તો હવે હું હાથારીથી છળકપટનો આશ્રય સ્વીકારીશ જે મુકતાને તમે ચાહો છો તે મુકતાને આજે તમારા જીવનમાંથી દૂર કરીશ ”

આમ વિચાર કરી તે મહેન્દ્ર પ્રત્યે બોલી — “મહેન્દ્રકુમાર ! તમે મારી પાસે બેસો હું તમને એક ખાનગી વાત કહેવાની હતી, પણ તે વાત સાંભળી તમે ઉસ્કેરાઈ જઈ કાંઈ આડું અવળું કરી બેસશો એવો ભય ઉપજવાથી મેં તે વાત છુપાવી હતી પણ હાથાર કે અત્યારે તે કહ્યા સિવાય રહેવાનું નથી જો કે કાંઈનું ખરાય ચરિત્ર ખુદનું કરવું તેમાં પાપ છે, પણ તમે નિર્દોષ એ પાપની જાયામાંથી બચો એટલા માટે તે પાપ હું મારા શિરે સ્વીકારી લઉં અત્યારે એ વાત તમને નિરૂપાયે હું કહેવાની છું ”

મહેન્દ્ર—તે તો હું પણ જાણુ છું કે રાજસિંહે મારો જીવ લેના ધાર્યો હતો

ચન્દ્રપ્રભા—ના, હું જે કહેવાની છું તેની સાથે રાજસિંહનો બિલકુલ સંબંધ નથી

મહેન્દ્ર—તો પછી મને બીજાની શી ધારતી છે કે તેના પાપની જાયામાં આવી જાઉં ?

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! હું અત્યારે જે વાત કહેવાની છું તેનો તમોને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહિ હોય કારણ કે તમે હજી સ્ત્રીચરિત્રને ઝોળખતા નથી આમ હોવાથી મા ! વાત તમારા ધ્યાનમાં નહિ આવે

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! આવા સશ્યાત્મક નયન ઉચ્ચારી તું મને અધીરો ન બનાવ જે વાત કહેવી હોય તે મને ખુદ્યે ખુદી કહે

ચન્દ્રપ્રભા—પ્રણેશ ! તમે તે વાત સાંભળી કંપી ઉઠશો, માટે હૃદય કાણુમા રાખી એક ચિત્તથી સાંભળજો તમે જેને ચ્હાઓ છો, રાત દિવસ જેને યાદ કરો છો તે તમોને કેવી રીતે ચ્હાય છે એ તમો જાણો છો ?

મહેન્દ્ર—તેની શી વાત કર ? તેનો મારા તરફનો અખંડ અનુરાગ તથા તેના પ્રેમામૃતપૂર્ણ મધુર વચનો વગેરે પ્રતિજ્ઞાએ મને યાદ આવે છે મારું તમામ હું ખ હૃદવાનું તેનામા જાડું છે તે તને અહીં શી રીતે બનાવું ? હું જે સમયે તેનાથી છુટા પડ્યો તે સમયે તે મારી પવિત્ર દેવી સુકતાના નયનોમાથી ટપકતાં આંસુ મને યાદ આવે છે એની એ ચિતાગ્રસ્ત કરુણાપૂર્ણ મૂર્તિ મારા મનમાં દિરમાંથી ફાણ કાળ માટે પણ ખસી શકે તેમ નથી

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર ! તમે જુનો છો જ્યાં સુધી તમો તેની સાથે હતા ત્યાં સુધી તો તે તમને ચ્હાતી હશે, પણ તમો છુટા થયા પછી એ જાણતી પણ નહિ હોય કે તમો દુનિયા પર ક્યાં છો !

મહેન્દ્ર—હું નથી સમજી શકતો કે તમો મને શું કહેવા માગો છો ?

ચન્દ્રપ્રભા—હું તમને એ કહેવા માગુ છું કે જેની પાછળ તમોએ જીવન પટકા માણું છે તે તો કુમારનીય બીજ સાથે લગ્ન કરી ચુકી છે

મહેન્દ્ર—ચન્દ્રપ્રભા ! જે કાષ્ઠ બોલે તે જીભ સંભાળીને બોલજે અટકાવી દે જીહ્વાને તું મારી પવિત્ર દેવીને કલકિત કહે છે ? હવે પછી એક શબ્દ પણ બોલીશ નહિ શું સતી સાધ્વી એકનયની સુકતા બીજ સાથે લગ્ન કરે ? તે સ્વપ્નમા પણ કેમ મનાય ?

આ યોષી ગ્રાહકોમા માનીતી થઇ પડી છે

ચન્દ્ર—તમે તો તેની પાછળ દિવાના બની ગયા હો. તેમ બળ્યાય છે તમે પવિત્ર છો એટલે તેને પણ પવિત્ર સમજો છો, પણ હું આજે મારી નબરથી જોઈ આવી કે તમારી મુકતા ખીજના પ્રેમમાં પડી છું.

મહેન્દ્રે અતરના ઉઠાણમાંથી એક ગાઢ નિશ્વાસ મૂકી કહ્યું —“ અરે પ્રભુ ! આ હું શું સાબળું છું ? શું શીતળ પવનમાં આગતો વર્ષાદ ? શું અમૃતમાં ઝેર ? શું મારી મુકતા ખીજના પ્રેમમાં ? શું હૃદયવલ્લભા અન્યની અકશાયિની ?

ચન્દ્રપ્રભા—હજી પણ તમે માની શકતા નથી ? શું મારા બોલ ઉપર તમોને જરા પણ વિશ્વાસ નથી ? ઠીક છે, હું તમોને નજરે નજર બતાવી આપીશ કે તમારી મુકતા ખીજ પુરૂષથી પ્રેમ કરી રહી છે, પછી કાંઈ !

મહેન્દ્ર—શું હું મારી આંખોથી જોઈ શકું તેવી રીતે તું મને બતાવીશ ?

ચન્દ્રપ્રભા—હા, તમે પોતેજ જોઈ શકશો કે તે ખીજ સાથે પ્યાર કરે છે

મહેન્દ્ર ઠીક ત્યારે ચાલ મને ત્યાં લઈ જા

ચન્દ્રપ્રભા—હું તમોને ત્યાં કેવળ એક શત્રુથી લઈ જઈ શકું તેમ છું

મહેન્દ્ર—બોલ, તારી શત્રુ શી છે ?

ચન્દ્રપ્રભા—જુઓ, મારી સાથે તમે આવજો આપણે બન્ને દૂર ઉભાં રહી એ બનાવ જોયા કરીશું. શત્રુ એટલી છે કે, ત્યાં જ કાંઈ જોવામાં આવે તેથી ઉસ્કેરાઈ જઈ તમારે એક પણ શબ્દ બોલવો નહિ—શુપશુપ જોઈ મારી સાથે પાછા ફરવું

મહેન્દ્ર—ઠીક ચાલ, મહેને તારી શત્રુ કણુય છે

ચન્દ્રપ્રભા—ના, એમ નહિ તમે પ્રતિજ્ઞા ત્યો કે એ બનાવ જોઈ તમારે બેઠા માત્ર પણ ગુસ્સો કરવો નહિ

મહેન્દ્ર--મજદેવના સોગન ખાધને કહુ છું કે ત્યાં હું એક પણ શબ્દ બોલીશ નહિ ચાલ, જરૂરી મને ત્યાં લઈ જા, નહિ તો હું દિવાનો બની જઈશ

ચન્દ્રપ્રભા--આમ અધીરા થસો તે કામ નહિ આવે આજે તો હું તમારી સાથે આવી શકું તેમ નથી આવતી કાલે તમને હું ત્યાં લઈ જઈશ વળી તમારે એક બીજી શર્ત કરવી પડશે

મહેન્દ્ર--બીજી કયી શર્ત છે ? તું મને એ પ્રસંગ નજરોનજર બતાવી દે પછી તારી સઘળી શર્તો મારે કબુલ છે

ચન્દ્રપ્રભા--ના, તેમ નહિ તે વાતની પણ તમારે પ્રથમથી જ શર્ત કરવી પડશે

મહેન્દ્ર--બીજી શર્ત શી છે ?

ચન્દ્રપ્રભા--એજ કે તમે જ્યારથી મુક્તાને બીજાના પ્રેમમાં જુઓ ત્યારથી તમારે તમારું હૃદય મને સોંપવું અને જે પ્રમાણે તમે મુક્તાને ઝહાતા હતા તે પ્રમાણે તમારે મને ઝહાવું

મહેન્દ્ર--આ બીજી શર્ત પણ મને કબુલ છે હું મુક્તાને બીજાના પ્રેમમાં જોડે ત્યાર પછી હું જે પ્રમાણે તેને ઝહાતો હતો તે પ્રમાણે તને ઝહાઈશ હવે કઈ વાધો છે ?

ચન્દ્રપ્રભા--ના, હવે કાઈ વાધો નથી અત્યારે રાત ઘણી વીતી ગઈ છે, માટે તમે શાંતિથી આરામ લ્યો કાલે પ્રભાતમાં હું જરૂર તમોને ત્યાં લઈ જઈશ

આમ કહી ચન્દ્રપ્રભા ચાલતી થઈ અત્યારે મહેન્દ્રની ચિંતાને પાર ન હતો. તેને નિદ્રા ક્યાંથી આવે ? ચન્દ્રપ્રભા ! તે તારી પાંખી ધમ્મણ પૂરી કરવા માટે મહેન્દ્રના મનમાં મુક્તા માટે કેવો ખોટો વહેમ ભરાવ્યો ? ઝાઝવાના

આ ટોપી ઘણી સરતી છે જથાળ ધ વેચનારને ઘણી લાભદાયક છે

જળની માફક ખોટી આશામાં મોહાય થઈ શા માટે તે પાપ ઉપર પાપ કર્યું ?
અરે ! મનુષ્યજાતિમાં હોવા છતાં પિશાચિની પણ ન કરે એવું અધાર
કર્મ કરવા તું શા માટે તૈયાર થઈ ? સત્યનો સહાયક શ્રીહરી સમર્થ છે
તે શું તારા પાપી કર્મની તને શિક્ષા નહિ કરે ? તું જાણતી નથી કે,

આ કૃત્ય કાળો દેર છે, જગદીશ તેથી રૂંઠે,

આ કર્મ કાળુ જોઈને, કીરતાર કપી ઉઠે

મહેન્દ્ર નિદ્રાવશ થયો એટલે એ સમયનો લાલ લાલ ચંદ્રપ્રભા
કારાગૃહ પાસે ગઈ અને તેણે શાન્તાને સ કેતથી પોતાની પાસે બોલાવી

શાન્તાએ આશ્ચર્યથી કહ્યું — ‘‘મહેન ! આવા મધ્ય રાત્રિના સમયે
અચાનક આવવાનું કારણ ?’’

ચંદ્રપ્રભા—શાન્તા ! હું તને એક કામ સોંપવા આવી છું

શાન્તા—જે કામ બતાવશે તે હું બધી ખુશીથી પૂર્ણ કરીશ

ચંદ્રપ્રભા—લે, હું તને આ રાજકુમારનો પોષાક આપુ છું આ પોષાક
પહેરી કાલે તારે બગીચામાં મુક્તા સાથે ખાંડા લુપ્ત થવાનું છે, સમજ કે ?

શાન્તા—એવો વિચિત્ર પ્રેમ કરવાથી મુક્તાને તથા મને શો ફાયદો છે
તથા આમ કરાવવાથી તમને શો લાભ થાય તેમ છે ?

ચંદ્રપ્રભા—લે, તેના બદલામાં તને પ્રથમથી જ આ હાર ધનામમાં
આપુ છું અને આ બાબતમાં શો લાભ થાય તેમ છે તેની તને આગળ ઉપર
ખબર પડશે આ કામ પૂર્ણ થયા પછી તને પુનઃ અમૂલ્ય ધનામ મળશે

શાન્તા—પ્રભા મહેન ! તમારું આ કામ હું નિર્વિઘ્ને પાડુ ઉતારીશ
એ માટે તમે સર્વાંશે નિશ્ચિત રહેજો.

ચંદ્રપ્રભા—શાન્તા ! તું આ કામ ચતુરાઈથી પાર પાડજે, વળી આ
પ્રકારની બીજા કોઈ પણ માણસને ખબર ન પડે એ માટે સાવધાન રહેજો.

આમ કહી પ્રભા ચાલી ગઇ

શાન્તા પણ આજ વિષય પર તર્કવિત્ત કરતી નિદ્રાવશ થઇ પ્રાત કાળે શાન્તા બેઠી હતી અને તેણે મુક્તાને બોલ્યો, “મહેન્દ્ર ! આજે તો હું સામેના બાળાશ્રમમાં સ્નાન કરવા જનાર છું, તમે મારી સાથે આવશો ?”

મુક્તા—ધણી જ ખુશીથી આવીશ ત્યાં આવવાથી કુદરતની લીલી હરિયાળીવાળો મનોહર દેખાવ દ્રષ્ટિગોચર થશે

પછી શાન્તા તથા મુક્તા સ્નાન કરવા ચાલી સ્નાન કર્યા પછી શાન્તાએ રાજકુમારનો પોષાક પહેર્યો તે જોઈ મુક્તા બોલી—“શાન્તા ! તે આ શું પહેર્યું ?”

શાન્તા—રાજકુમારનો પોષાક

મુક્તા—આ પોષાક પહેરવાનું કારણ ?

શાન્તા—કારણ એજ કે રાજકુમાર બની આજે તમારી સાથે મારે ભ્રમ કરવા છે તમારી સાથે પ્યારમાં પડી તમને સ્નેહથી આશ્વિનન યુ બન કરવા છે તમને એ બે વડીની મોજતા રમવાનું ગમશે કે ?

મુક્તા—માડીરે ગાડી ! અહીં સાથે અહીં પ્યાર કરે ? એમા આનંદ શો ? એ તો નહાના છોકરાની રમત કહેવાય

શાન્તા—પણ તમે મને ચાહો છો કે નહિ ? કેમ કાંઈ બોલતા નથી ? શું હું તમારો પ્રિયતમ થવાને લાયક નથી ?

મુક્તા—આજે તું પ્રેમરસના ઉલટા પાઠ શા માટે પઢે છે એ હું સમજી શકતી નથી

આવી અનેક મીઠી મસ્કરીની વાતો કરતી શાન્તા તથા મુક્તા બગીચામાં આવી એક વિરામસન પર બેઠી દૂરથી આ બનાવ જોનાર ભ્રમણીમાં બૃહ પાય એવો હતો શાન્તાએ પોતાનો કામળ હસ્ત મુક્તાના કંઠમાં નાખ્યો

વજનમાં ધણી હલકી છે

અને તેના ગુલામી ગાલ પર ચુબન કર્યું. મુકતા શ્રમાઈ ગઈ અને બોલી —
“જ્ઞાન્તા ! આમ કરવાથી તને શો આનંદ મળે છે ?”

જ્ઞાન્તા—મુકતા ! મારી માફક મહેન્દ્રકુમાર પણ તારા ઉપર આવી
રીતે પ્યાર કરતા હતા, કેમ ખરૂં કે ?

મહેન્દ્ર નામ સાકાળતા મુકતાની આંખમાંથી આંસુ ટપકવા લાગ્યા
જ્ઞાન્તા એ અશ્રુજળ સ્વચ્છ કરતા બોલી —“મુકતા ! આ સંસાર દુઃખલયક
છે આકાશના રંગ માફક મનુષ્ય માત્રની દશા અવનવા રંગ ધારણ કરે છે
કોઈનો સમય એક સરખો રહ્યો નથી અને રહેનાર નથી તારામયી જગલે
જગલ કાટકી નીચ ધેર વેચાઈ, છતાં ધર્મથી અલગ થઈ નહિ બહેન !
સીતા જેવી પ્રાત સ્મરણીય દેવીને અસંખ્ય કષ્ટ સહન કરવા પડ્યાં તો
માનવી કોણ માત્ર ? તું આગળ જતા મુખી થઈશ ” આમ કહી પુનઃ જ્ઞાન્તાએ
મુકતાના ગાલ પર કોમળ હસ્તથી પ્રહાર કર્યો આ સમયે ચંદ્રપ્રભા પણ
મહેન્દ્રને લાઈ બગીચા નજીક આવી તથા તેણે ચાલતો બનાવ દર્શી બતાવી
કહ્યું —ભુજો ભુજો, મહેન્દ્રકુમાર ! સામેના બગીચામાં શો બનાવ બને છે ?”

મહેન્દ્ર એ બનાવ નિહાળતા જ કંપી ઉઠ્યો તેણે બરાબર જોયું કે મુકતા
કોઈ રાજકુમારના પ્રેમમાં તદ્દલીન બની છે તેનું આખું શરીર ક્રુન્ધવા લાગ્યું
હજારો વાંછીના ડાખ કરતા પણ આ બનાવે તેને વધારે દુઃખ દીધું તે મનમાં
બોલવા લાગ્યો —“શુ વિશ્વમાંથી સત્ય, ધર્મ અને નીતિનો સદાને માટે
લોપ થઈ ગયો ? શુ પવિત્ર ગંગાજીનું જળ પણ બ્રષ્ટ થયું ?” તે પુનઃ
અબડ્યો —

કહો કોઈ ફિરરતાઓ, જહાંમાં શુ વફા છે ના ?
હસો ના કોઈ તો બોલો, વફા શુ ક્યાંય પણ છે ના ?
જગતમાં કેટલા મજનું સમા દિલથી બની આશક,
હશે જલતા બની પાગલ ? છતાંયે એવફા મારુકે

સફાઈમાં મુદર છે

અરેરે! કેટલા સ્વપ્ના સનમની ચસ્મ ખજર પર,
 ઝુકાવે સિર છતાં આખિર, બને એ બેકદર દિલબર
 અરેરે! કેટલા બોળા બને, મિરિકન સનમ પાછળ,
 છતાંયે બેઢયા કાતીલ હૂલાવે દિલમા ખજર
 બતાવે કે ફિરસ્તાઓ! જહામા શુ વફા છે ના ?
 સહુ છે બેવફા શુ હા ? વફા શુ કયાય પહુ છેના ?”

આમ મનમાં બળડતો આમથી તેમ ચોપાસ હિન્માદગ્રસ્ત ચિત્તથી
 મહેન્દ્ર દરવા લાગ્યો પ્રભા સમજી ગઈ કે અગ્નિ સાથે વિશેષ સમય
 સુધી રમત રમવામાં સાર નથી તેણે મહેન્દ્રનો હાથ ઝાલ્યો

મહેન્દ્ર ગુસ્સાથી બોલ્યો — “પ્રભા ! મારો હાથ છોડી દે મારા માટે
 આ સમય કેટલો દુઃખદાયક છે તે તું જાણે છે ?”

ચન્દ્રપ્રભા—તમે એ મારી સાથે કરેલી શર્ત વાદ છે કે ?

મહેન્દ્ર—તારી સાથેની શર્તજ આ વખતે મને લાગ્યાર બનાવે છે
 મહારા અતરમા સળગેનો ક્રોધાગ્નિ એ શર્તને લીધેજ મનમા બુધનાય છે,
 નહિ તો આ સમયે મુક્તાના તથા તેના પ્રિય પ્રેમી રાજકુમારના જીવનનો
 અત જ આવ્યો હોત

ચન્દ્રપ્રભાએ મહેન્દ્રના ક્રોધાવેશને દૂર કરવાનો ધણો પ્રયત્ન કર્યો
 પછી મહેન્દ્ર ચન્દ્રપ્રભા સાથે ગયો ક્રોધ મનુષ્યનો કદ્દમા કટ્ટો શત્રુ છે
 ક્રોધાવેશમા ધણું મનુષ્યો ન કરવા યોગ્ય સાહસનાં કામો કરી એસે છે
 મુક્તા પ્રત્યે મહેન્દ્રને જે ક્રોધ ઉપજ્યો હતો તે અસહ્ય હતો જો
 ચન્દ્રપ્રભા સાથે ન હોત, અગર તેને સમજાવીને લઈ ગઈ ન હોત તો
 અવશ્ય મુક્તા તથા જ્ઞાતાનો નાશ થાત

ચન્દ્રપ્રભા મહેન્દ્રને લઈ પોતાને ઘેર ગઈ મહેન્દ્ર આકુળઆકુળ હૃદયે
 વિરામાસન પર બેઠો

ચન્દ્રપ્રભા—મહેન્દ્રકુમાર! આપ હવે થોડો આરામ લ્યો.

મહેન્દ્ર—એ શું બોલી? આરામ મારે માટે જગત પિતાએ નિર્માણ કર્યો જ નથી હવે તો અહીંથી સ્તનર ચાલ્યો જાઉં તો જ મને કષ્ટક આરામ મળે

ચન્દ્રપ્રભા—મને એકલી મુકી તમે ક્યાં જશો? હવે તો તમારે મને આપેલું વચન બરાબર પાળવું જ પડશે

મહેન્દ્ર—ચન્દ્રપ્રભા! એ વચન ક્યારે પાળીશ તે તું જાણે છે? હું તે વચન ત્યારે જ પાળીશ કે જ્યારે બગીચામાં પ્યાર કરતા પેલાં બંને પાપીઓને યમદૂત પહોંચાડીશ. તું હવે મને ન બોલાવીશ મને આજે કંઈ ગમતું નથી

સમય વિચારી ચન્દ્રપ્રભાએ બોલવું બંધ કર્યું એટલે બંને પ્રેમપીડિત પખીડાઓ નિદ્રાને વશ થયાં.

વજનમાં હલકી હોવાથી અમીર ઉમરાવો હોશે વાપરે છે.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

કુલટાનાં કર્મ કથા.

ન પશ્યતિ વ જન્માન્ધાઃ કામાન્ધો નૈવ પશ્યતિ ।

મદાન્મત્તા ન પશ્યન્તિ અર્થો દોષ ન પશ્યતિ ॥

જન્માંધ કર્માથી જોઈ શકે? કામાંધ પણ કોઈને જોતો જ નથી, મદોન્મત્ત કોઈનું સાલણવા ઇચ્છતો નથી તેમજ સ્વાર્થ દોષયુક્ત કાર્ય કરવામાં પણ પાછી પાની કરતો નથી

વ્યભિચારિણી નારી કદિ ના સ્નેહ પ્રેમ પિછાનતી,
કુલટા અને કામાંધ દષ્ટિ, પાપ કેવળ જાણતી
નિજ ધર્મને જુલી જઈ, સ્વચ્છદી થઈને સચરે,
ગૃહકુળ લજ્જા ત્યાગીને, પરપુરુષ સંગે પરવરે

સ્ત્રી જાતિ સ સારમા સ્વતંત્ર રહેવા સરજાયેલી નથી બાળપણમાં તેને માઆપ સલાળે છે, યુવાનીમાં તેનો સ્વામી તેનું રક્ષણ કરે છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં સત્તાનો તેની સેવા ચાહતી કરે છે, માટે સ્ત્રી કદાપિ સ્વતંત્ર નથી બાળપણના સસ્કાર બચ્યા પર અજબ અસર કરે છે શ્રીમત માતૃપિતાના સત્તાનો હદ બહારના લાડથી ઉછરે છે, પણ દરેક માઆપે સત્તાનો ઉપર પૂરનો અકુશ રાખવાની જરૂર છે, નહિ તો આ નજવી લુલ્લથી આગળ જતાં સત્તાનો ખરાબ રસ્તે ચડી જાય છે

હાલ કન્યાકેળવણીની ચોપાસ કુમ સલાળાય છે તેમજ કન્યાને કેળવવી એ પણ માઆપની પ્રથમ ફરજ છે, છતાં આ કેળવણી એવી તો ન જ હોવી જોઈએ કે જે કેળવણીથી બાળાઓ ઉદ્ધત, તથા સ્વચ્છદી બને યુવાની દિવાની છે, મગજમાં સ્વતંત્રતાનો ફૂકો રખાવનારી મોહાંધ અવસ્થા છે આ અવસ્થામાં દરેક નરનારીએ સપૂર્ણ નીતિયુક્ત જીવન ગુળરવું જોઈએ કુટુંબી સોબત, હલકા ખાનપાન, નિર્લજ્જ પહેરવેશ વગેરેથી

વજનમાં હલકી હોવાથી અમીર ઉમરાવો હોયે વાપરે છે

બચવાની દરેક કુમારિકાની પ્રથમ ફરજ છે શાન્તા જેની કુલિન કુટુંબની કુમારિકા હદ બહારની સ્વતંત્રતાથી કંઈ સ્થિતિમાં સપડાણી તે નીચેની વાત-પરથી જણાશે

શાન્તા મુક્તાને લઈ પાંછી કારાગૃહમાં આવી બોળી બીચારી મુક્તા શાન્તા તથા ચ દ્રમ્બાના કારસ્થાનને સમજી શકી નહિ તે તો એમજ સમજ કે શાન્તા તેની સાથે નિર્દોષ હાસ્યવિતોદકરી તેને રીઝવવા ઇચ્છે છે પણ તે બીચારીને ક્યા ખમર હતી કે તેની વિરુદ્ધ બચકર કુટિલ કારસ્થાન રચવામાં આવ્યું હતું આ સમયે શાન્તા પણ આવી પહોંચી અને બોલી — ‘ બેન ! કેમ ઉદાસ જણાવો છો ? ’

મુક્તા—મારા ભાગ્યમાં સદાને માટે ઉદાસીનતા જ નિર્માણ થયેલી છે
શાન્તા—ખરા પ્રેમીઓ સસારમાં દુ ખ ભોગવવા જ સરળયેલા છે, પણ દુ ખ હમ્મેશા કાયમ રહેતું નથી

આ વાત સાંભળી મુક્તાએ દીર્ઘ નિશ્વાસ મૂક્યો અને બોલી, “ શાન્તા ! ખરેખર તેમજ છે દુ વિરહાગ્નિથી મળી રહી છું અને પ્રિયના વિયોગે દુ ખ ભોગવું છું ”

શાન્તા—વીરબાળા ! તમારા દુક સમયના સહવાસથી મારા આચાર વ્યવહારમાં અજબ ફેરફાર થયો છે તમારી ધાર્મિક રહેણીકરણી, શુદ્ધ સાત્વિક જીવન અને પરહિતકારી ભાવના જોઈ તમને સહજ ધન્યવાદ આપું છું પણ બેન ! મને કહેશો કે તમે કાણ છો ? રાજસિંહ તમને અહીં શા માટે લાવ્યો છે તથા તમારા પ્રિયતમની મને કાંઈ પિછાન આપશો ?

મુક્તા—દુ ખી પાસે દુ ખની વાત જણાવતાં હૃદયમાં દુ ખનો ભાર જોઈ શક છે શાન્તા ! મારી કર્મકથની અત્યંત દુ ખદાયક અને હૃદયવિદારક છે

આમ કહી મુક્તાએ અથથી તે પ્રતિ સંધી-તમામ હકીકત શાન્તાને કહી સભાળવી વાત કરતા તેના નયનમાથી અશ્રુપ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. શાન્તાએ પોતાના પાલવથી મુક્તાનું અશ્રુજળ સ્વચ્છ કરી નાખ્યું. તેના મનનું સમાધાન કરતા તે બોલી, “મુક્તા ! આ માયાવી સસાર સ્વાર્થ તેમજ જળ પ્રપચથી ભરપૂર છે. યુવાની દિવાની છે તેને સભાળવી એ સળગતા અગ્નિ ઉપર ચાલવા જેવું કઠિન છે. તમે તમારી ધાર્મિક દૂરજ બગવતી વીર બાળાને જાણે તેવાં પ્રશ્ન સનીય વીરત્વના કાર્ય કરી દુખ પામ્યા છો, પણ મેં પાપિણીએ યુવાનીના મદને વશ થઈ ભાન સાન ભૂલી જઈ નહિ કરવાના કામો ક્યાં છે અરે રે ! મારી શી દશા થશે ? પ્રભુના દરબારમાં હું મારૂં કાળું મુખ શી રીતે બતાવી શકીશ ?”

આટલું બોલી તે મુક્ત કંઠે રદન કરવા લાગી તથા કપાળ ઉપર હાથ પછાડવા લાગી

તેની આવી સ્થિતિ નહિ જોઈ શકાવાથી મુક્તાએ કહ્યું - “શાન્તા ! મહં યુજરી ભૂલી જા જાગી ત્યાથી રહવાર ગયું. પસ્તાવો એ પણ મનુષ્ય માત્રનો સન્માર્ગે ચડાવનાર માણસ માત્રનો ગુરૂ છે.

હા ! પસ્તાવો વિપુલ ઝરણું સ્વર્ગથી ઉતર્યું છે !
પાપી તેમા કુબકી દહને પુણ્યશાળી બને છે !
ઓહો ! કેવું સ્મરણ મધુર પાપનું એ ધરે છે !
મારી પામ્યું કુદરત કને એમ માની ગયે છે !”

શાન્તા—બેન ! મારાં કુકર્મેના પાર નથી. ન કરવા જેવાં કામો કરી મેં મારા જીવનને બ્રહ્મ કયું છે અરે રે ! મારૂં હવે શું થશે ?

મુક્તા—બીજાતિ હોવા છતા તારા હસ્તથી એવા તે શાં પાપી કાર્યો થયાં છે કે જેને માટે તારે અસભ્ય કલ્પાત કરવું પડે છે ?

આ ટોપી પણ વળનમા હથકી છે

શાન્તા—શુ કહુ મેન ! તારા જેવી સ્વધર્મપરાયણ પવિત્ર વીર
બાળા પાસે એ વાત કરતાં મને કમ્પારી છુટે છે, છતાં પણ હૃદયનો ભાર
હલકો કરવા તથા મારી હૃદયબેદક કથા સાંભળી તેનું અનિષ્ટ પરિણામ
જાણી કોઈ પણ સ્ત્રી પાપિષ્ઠ કાર્યમાં સામેલ ન થાય એ હેતુથી હું તમને
મારી કર્મ કથા સંભળાવું છું તમે તે સાંભળશો ?

મુક્તા—વણી પુરીથી સાંભળીશ અને બનતા પ્રયત્ન તને હવે પછી
હું સન્મારે યશાવીશ

શાન્તા—હું મનહર નગરની રહેવાસી હોઈ ઉચ્ચ ક્ષત્રિય કુળમાં મે
જન્મ લીધો છે મારા પિતા શ્રીમાન્ તથા કુલિન ગણાતા હતા બાળપણમાં
મને સહુ શાન્તાગૌરી કહી બોલાવતા પણ હવે મને શાન્તા કહે છે માતા
પિતાનાં ઘણાં લાડ વચ્ચે હું બાળપણમાં ઉછરી જ્યારે આઠ વર્ષની મારી
ઉંમર થઈ ત્યારે શુભ શુકન જોઈ મારા પિતાએ મને નિશાળે બેસાડી
અમારા ગામમાં ઊંચરાઓની તથા કન્યાઓની નિશાળ એક હતી જે
વિદ્યાલયમાં હું વિદ્યાભ્યાસ કરતી હતી તે વિદ્યાલયમાં મારી ઝાતિનો
એક છોકરો મારી સાથે ભણતો હતો તેની ઉંમર દશ વર્ષની હતી
તેનું નામ પ્રવીણલાલ હતું અમે બન્ને બાળરનેહી હોઈ સાથે રમતાં તથા
સાથે ભણતાં હતાં સમય પોતાનું કામ કરતો ગયો બાળપણનો નિર્દોષ સ્નેહ
વયોવૃદ્ધિની સાથે મોહવિકારમાં પલટાવા લાગ્યો અભ્યાસ ઉપર અરૂચિ
થઈ તથા અમે બન્ને અભ્યાસના નિમિત્તથી ગુપ્ત પ્રેમનો અભ્યાસ કરવા
લાગ્યાં ચતુર શિક્ષાગુરૂ મારો તથા પ્રવીણલાલનો ગુપ્ત સંબંધ જાણી ગયા
અરે રે ! વિકાર દ્રષ્ટિની શર્મ ભરેલી વાતો કરતાં પણ હું લજવાઉં છું ”
આમ કહી શાન્તા રડવા લાગી

તેને રૂંદ કરતી જોઈ મુક્તાએ ગભીર કંઠે કહ્યું —“ મેન ! જે મનુષ્ય
પોતાની બૂલ સમજી સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે છે તે આગળ જતાં સુખી તથા
સદ્ગુણી થાય છે હા હા, પછી તારૂં શુ થયું ? ”

જ્ઞાન્તા—જ્યારે મારી ઉમ્મર ચૌદ વર્ષની થઈ ત્યારે મારા પિતાએ મને વિદ્યાલયમાંથી ઉઠાડી લીધી, છતાં બાળપણના રનેહી પ્રવીણલાભે પોતાના હૃદયમાંથી મને દૂર કરી નહિ તેમ છૂં પણ મારા એ પ્રણય સહ-ચરતુ વિસ્મરણ કરી શકી નહિ

મુક્તા—આ તો બધી તારીજ બૂલ છે કુવારી કન્યાએ અવર યુવક તરફ દૃષ્ટિ કરવી એ શું આયબાળાનો ધર્મ છે ?

જ્ઞાન્તા—બેન ! તે સમયે હું ધર્મ તથા અધર્મના ભેદને બિલકુલ સમજતી નહોતી નવયુવાનીના પૂર બહારમાં સારાસારનો વિચાર હું બૂલી ગઈ હતી કહો જોઈએ તેમાં હું શું કરું ?

મુક્તા—તારી બૂલ છે કુલિન કુમારિકા નવયુવાવસ્થામાં પોતાની ફરજ વિસરી જાય છે તો એ એકજ બૂલને પરિણામે તેના સમસ્ત સ્ત્રી જીવનની પાયમાલી તથા અધોગતિ થાય છે તેથી પોતાનું જીવન બચાવવા ઉપરાંત પૂર્વજોની ડોષિતિને નહિ બુલસાય એવું કલક લાગે છે કીક, પછી શું થયું ?

જ્ઞાન્તા—પછી મારાં લગ્ન થયા આપણા હિંદુ સંસારમાં લગ્નની કાંઈ કિંમતજ નથી માતા પિતા મરજીમાં આવે તે જગ્યાએ શ્રીમત તથા મોટું ઘર જોઈ કન્યા પરણાવે છે, પણ બીજી તરફ બિલકુલ દૃષ્ટિ કરતાં જ નથી મારાં લગ્ન પણ એક યુવક સાથે થઈ ચુક્યા

મુક્તા—ખરૂં છે બેન ! હિંદુ સંસારમાં રહેલગ્ન થતાં જ નથી, પણ દેહ લગ્ન થાય છે લગ્ન શું વસ્તુ છે, તે કરવાનો શો હેતુ છે તથા તે હેતુ કેવી રીતે પાર પડે છે એ વાત આજકાલનાં માબાપો બાળ્યતાં નથી સમાન ગુણ સ્વભાવના સ્ત્રી પુરૂષોએ પરસ્પરની પ્રસન્નતાથી બાંધેલા પ્રેમનું બંધન એજ લગ્ન છે એ બંધન ત્રાહિત માણસ બાંધી શકતો નથી લગ્ન એ સ્વભાવસિદ્ધ પ્રેરણાથી જન્મ પામેલી સ્ત્રી પુરૂષના પવિત્ર પ્રેમની

અમીર ઉમરાવને વાપરવા લાયક છે

ગઈ છે કામદ્વીકાનુ કે વિષય વાસનાનુ સ્વરૂપ એ કાષ્ઠ શુદ્ધ પ્રેમ નથી પ્રેમ સ્વાર્થી નથી પરસ્પરના ગુણ સ્વભાવનુ જ્ઞાન મેળવી પાત્ર વસ્તુમાં પ્રીતિ જોડવી જોઈએ અને પ્રાણાત સુધી પ્રેમરસનુ પાન કરવા સ્ત્રી પુરુષે પરસ્પર પ્રીતિનુ પાત્ર થાનાં અભ્યાસ કરવો જોઈએ જે અપ્રિય છે તેના ઉપર પ્રીતિ બધાતી નથી સ્વભાવ પોને જ તેનો સ્વીકાર કરવો નથી આ સિધ્ધાંત સમજ્યા વિના લગ્ન થાય તો પરિણામ નિરાશાજનક આવે એમા શુ આશ્ચર્ય ?

શાન્તા—મહારા લગ્ન થયા પછી પણ પ્રવીણલાલે મારો પીછો છોડ્યો નહિ તે અવનવા વસ્ત્રાલુપણુ આપી મને રીઝવવા લાગ્યો તથા મારી પાછળ તે પણ દિવાનો બની જઈ ભટકવા લાગ્યો.

મુક્તા—તારે તેને ઉત્તેજન આપવુ જોઈતુ નહોતુ તારી સહાનુભૂતિ સિવાય પ્રવીણલાલ શુ કરી શકત ?

શાન્તા—અલગત ! હું જ પાપી હતી, પણ એ સમયે મને કંઈ સૂઝતુ જ નહોતુ હું તે વખતે મોહથી અધ બની હતી

મુક્તા—તારા શ્વસુરપક્ષનાં માણસો આ વિષય સંબંધી કાંઈ ગંજીતા નહોતાં ?

શાન્તા—એન ! પાપ છાનુ કયા સુધી રહી શકે ? પ્રવીણલાલ મને અવનવા સ્થળે ફેરવતો ધણી વખત તેને હું મળતી, કવચિત્ સમયનો લાભ જોઈ હું તેને મારે ઘેર પણ બોલાવતી હતી

મુક્તા—ત્યારે શુ તારા ઘરમાં કોઈ વડિલની હાજરી નહોતી ?

શાન્તા—મારી સાસુના મૃત્યુ પછી હું સ્વતંત્ર થઈ હતી ત્યાર પછી ઘરમાં હું એકલી જ હતી મારા સસરા પણ ધણે ભાગે કામ ધંધા માટે બહાર રહેતા હતા આખો દિવસ હું પ્રેમી પ્રવીણલાલને પ્રેમપત્રો લખવામાં જ ગાળતી અને પ્રસંગોપાત તેને બોલાવી મોજમગ્નહ ઉડાવતી

મુક્તા—શાન્તા ! તારી આવી વાત સાંભળતા હું ઘણી દુઃખી થાઉં છું, તારે માટે મારા મનમાં ઘણો તિરસ્કાર ઉપજે છે

શાન્તા—એન ! આ તો હજી પાશૈરામાં પેલી પુણી છે એક દિવસે પ્રવીણલાલ મારા ધરમાંથી બહાર નીકળતો હતો એવામાં મારા સસરાજી આવી પહોંચ્યા

મુક્તા—હીક, પછી શું થયું ?

શાન્તા—થાય શું ? એન ! તમે હજી સ્ત્રીચરિત્ર સમજતાં નથી. મેં જાણ્યું કે ડોસો માફ પોગળ જાણી ગયેલો હોવાથી માતા તથા પ્રવીણ લાલના બાર વાગી જશે અને આ મારી મહોકાણુનો અધ્યાય મારા પતિ પાસે પહોંચશે, માટે મેં પાણી આવ્યા પહેલાં પાળ બાંધી તથા હું બુઢાનો ધડો લાડવો કાઢવા હું તત્પર થઈ

મુક્તા—એક પાપમા દુઃખી હતી, છતાં નિર્દોષનો જીવ લેવાતું બીજી પાપ કરવા તું તૈયાર થઈ ?

શાન્તા—હા, મેં તેમજ કયું જ્યારે મારા પતિ ઘેર આવ્યા ત્યારે મેં તેમની પાસે સ્ત્રીચરિત્રનો પાઠ બાજુવા માંડ્યો. મેં રૂદન કર્યું, માફ સિર પટકયું અને મારે તેમના પિતાશ્રી સાથે નથી રહેવું એમ ચોખ્ખે ચોખ્ખું જણાવી દીધું, કામાલ કુલટાઓ શું કરી શકે છે એ વિષયની તેમને બિદકલ બબ્બર નહોતી. તેમણે બહુ બહુ વિનવણીથી મને પુછ્યું કે ‘તને થયું શું છે ?’ ત્યારે મેં તેમને દુઃખતાં દુઃખતાં જણાવ્યું કે, ‘તમારા પિતાશ્રીએ માફ શીયળ લુટ્યું છે’

મુક્તા—શાન્તા ! ખરેખર તું રાક્ષસી છે, તું કામળાંગી અબળા નહિ પણ સુદરીના વેષમાં ઝેરી સર્પિણી છે

શાન્તા—અરે ! હજી મને ઉપમા આપવામાં તમે બૂલ ખાઓ છો. હજી સાલજો તો ખરાં મારા સ્વામીને બાબેરી હું મનમાં મલકાવા લાગી એટ-

---

જે અમારા કારખાતામાં જ તૈયાર થાય છે

લામાં મારા સસરાજી આવી પહોંચ્યા તેમને જોઇ મારા અણુધ સ્વામી તેમના ઉપર તુટી પડ્યા. કોષાવેશમાં તેઓ જે પિતાનું ખૂન કરશે તો પચાત થશે એમ વિચારી હું રદન કરતાં કરતાં તેમને મનાવી અંદર લઈ ગઇ મારા સસરાજીને મારા સ્વામીએ જે તિરસ્કાયુક્ત શબ્દો કહ્યા તથા તેમના પર જે બ્રહ્મ યુગ્મરી બહાર કાઢ્યા તેનું સ્મરણ કરતાં આજે પણ મારૂ હૃદય ફાટી જાય છે બીચાગ સસરાજીએ ત્યારથી જ મારૂ ધર છોડ્યું છે પુન તેઓ દેખાયા જ નથી

મુક્તા—નિર્દોષ પર બ્રહ્મ યુગ્મરનાર ઓ શાન્તા ! શું તારા આ પાપકર્મનો અદલો પરમાત્મા તરફથી તને નહિ મળે એમ તું ધારે છે ? વિશ્વસ સારમાં કોઇ પણ પાપકર્મ જાનું રહી શકતું નથી

પાપી જનોના હૃદયમાંથી, દુષ્ટતાનો વાસ છે,
પાપના કરનાર ઉપર, શ્રી હરીનો ત્રાસ છે,
પાપના જે વૃક્ષ તે ફળ, ઝેરના દેનાર છે,
પાપ જાનું ના રહ્યું, ના કોઈનું રહેનાર છે

શાન્તા—એન ! પાપાણુ ઉપર ગમે એટલું પાણી રેડવામાં આવે તો પણ તે પીગળે છે કે ? કોલસાને સો મણ સાબુથી ધોવામાં આવે તો પણ શું તે કાળાશ તજ દે છે કે ? લાખો મણ પુષ્પના ઢગલામાં હીંગ શું પોતાનો જાતિસ્વભાવ ભૂલી જાય છે કે ? તેવી જ રીતે હું તે સમયે દુષ્ટતા ભરેલાં પાપ કર્મો કરી પાપની જીવંતી જાગતી પ્રતિમા બની ચુકી હતી અ તે મારા પાપનો ઘડો પુટાયે.

મુક્તા—જહુજ સાડ થયું પાપનો ઘડો પુટ્યા સિવાય કોઇ પણ મનુષ્ય સન્માર્ગને સ્વીકારતું નથી ઠીક, પછી તારૂં શું થયું ?

શાન્તા—એક દિવસે આકુળ વ્યાકુળ ચહેરે પ્રવીણાલ મારે ઘેર આવ્યો તેણે બચ્ચાવ્યું, ‘શાન્તા ! મારા અને તારા પાપનો ઘડો ભારાઈ ચુક્યો

અનુભવી કારીગરોના હાથથી જ બને છે

છે તારો પતિ અધી વાત આપણો ગુપ્ત પત્રવ્યવહાર પકડાવાથી જાણી ગયો છે આજે રાતે જરૂર તે કાંઈ નવા જીની કરશે હવે આપણે કયો માર્ગ અહણુ કરીશું ?' મે તેને કાંઈ રસ્તે મારો અચાવ કરવા જણાવ્યું તેણે કહ્યું 'તેને આ દુનિયામાંથી હુમ્મેશાને માટે વિદાય કર્યાં સિવાય આપણે નિશ્ચિત જીવે રહી શકીએ તેમ નથી આજે રાતે ખાણ સામગ્રીમાં તું આ ભુકી નાખી દેજે એટલે આપણો માર્ગ સાફ બની જશે' એમ કહી તેણે મને એક જાતની ધોળી ભુકી આપી

મુક્તા—ત્યારે શું તે તારા સ્વામીનાથનું ખૂન કયું ?

જ્ઞાન્તા—ઉતાવળા બની ગયા સિવાય હું જો કાંઈ કહું તે પ્રથમ સાબળી થ્યો માણસ ધારે છે શું અને પ્રભુ કરે છે શું ? મે ભોજનમાં ઝેર ભેળવ્યું મારી અધી ગોઠવણુ કરી હું તો જ્ઞાત ચિત્તે તેમની રાહ જોતી બેઠી એટલામાં મારા સ્વામીનાથ પધાર્યા અમારો અધો પત્રવ્યવહાર તેમના હાથમાં ગયો હતો તેમણે આવતાની સાથે જ બ્રહ્મટી ચઢાવી, આખોમાંથી અમિકણા વર્ષાવી, કોંધથી કપતા કંઠે કહ્યું—'આજે ઘેર કોણ આવ્યું હતું ?' મે ઉત્તર આપ્યો નહિ તેઓ વિશેષ કોંધે બરાઈ મારા પર તુટી પડ્યા મુક્તા બેન ! એ વખતે મને જો માર પડ્યો હતો તેના ચિહ્નો આજ સૂધી મારા અંગ ઉપર કાયમ છે

મુક્તા—પણ તે ભોજનમાં વિષ ભેળવ્યું હતું તેથી શું થયું ?

જ્ઞાન્તા—મે એ ભોજન તેમની પાસે મૂક્યું સદેહ ઉપજનાથી તેમણે એ ભોજન એક બિલાડીને ખવડાવી ખાત્રી કરવા માડી હળાહળ વિષ ભરેલું અન્ન ખાતાની સાથે બિલાડી મૃત્યુ પામી એ સમયે મારા હૃદયમાં જે બયાનક કર્મખારી છુટી હતી તેનું વર્ણન હું કરી શકું તેમ નથી ભોજનમાં દંડો છે એવું જાણી મારા સ્વામીના મુખ પર જે જાયા પ્રસરી હતી તેનું આખેહુલ્ય વર્ણન શબ્દોદારા હું કરી શકું તેમ નથી

ખાસ રૂપેશીયલ ઑડરથી બનાવી આપવામાં આવે છે

મુક્તા—એટલુ બનવા છતાં તારા પતિએ તને જીવતી છોડી એ ઉપ-
રથી તે ધણો દયાળુ હોવો જોઈએ એમ લાગે છે ।

શાન્તા—અરે ! કાંઈ મનુષ્ય એવે સમયે જીવતી છોડે ? તેણે લય કર
નિર્દયતાથી મને બાંધી તેણે પોતાના સકળ બળનો ઉપયોગ કરી મને
પુષ્કળ માર માર્યો પછી કોધાવેશમાં દાર બધ કરી કાંઈ લેવા તેઓ બહાર
આદ્યા મયા

મુક્તા—પછી તે શુ કયું ?

શાન્તા—મે જાણુ કે તે દિવસે મારૂં આવી બન્યું છે નહીં રાતના
મારૂં ખૂન થશે આમ સમજી મહા મુશ્કેલીથી હું બધનમુક્ત થઈ અને
નાસ્તી જવાનો લાગ શોધવા લાગી બેન ! લયનક પ્રસંગે કેટલાંક મનુષ્યોની
મતિ મુજાઈ જાય છે તો કેટલાંક મનુષ્યો સમયસૂચક બની જાય છે મેં એ
વખતે હૃદયમાં હિંમત લાવી જીવમટોસટનું જોખમ ખેડ્યું બારીમાં દોરકું
બાંધી તેની મદદથી સડસડાટ કરતી હું નીચે ઉતરી ગઈ અને ત્રાસની મારી
નાસ્તી છુટી ઘોર લય કર રાત્રિના સમયે વજ્રસમ હૃદય રાખી મનહરપુરીથી
ચાર ગાઉ દૂર આવેલા માણેકપુર નામના ગામમાં હું જઈ પહોંચી

મુક્તા—ત્યારે તું ચુલાબરાયના સહવાસમાં કેવી રીતે આવી તથા અહીં
તને કેાણુ લાગ્યું ?

શાન્તા—બેન ! હજી મારે માથે હું ખનો કુચર તુટવાનો બાકી રહ્યો
હતો. હજી વિશેષ અધર્મમાં સપડાવવાનું મારા કિસ્મતમાં લખાયેલું હતું
તે દિવસે સૂર્યોદય થયા પછી હું મણિપુર જઈ પહોંચી ત્યાં એક સારતા
આવેલી હોઈ તેના શીતળ જળમાં મેં સ્નાન કર્યું એટલામાં એક સ્ત્રી મારી
પાસે આવી પહોંચી અને પ્રેમથી મારી સાથે વાત કરવા લાગી, ‘બેન ! તમે
કયાથી આવો છો ? તમારે ક્યાં જવું છે ?’ મેં તેને કહ્યું ‘બાઈ ! હું
આ ગામથી તદ્દન અજાણી છું અને ક્યાં જવું તેની મને કાંઈ ખબર નથી.’

દીવાલ મારો તે સાંપડીની મળે છે

મુક્તા એન ! મારૂં રૂપલાવણ્ય જોઈ તે સ્ત્રી મને એક સુદર મહાલયમાં પોતાની સાથે લઈ ગઈ એ મકાન સુશોભિત હતું એ મકાનની દિવાલો ઉપર મનમોહક નાનીઓ ટાંગેલી હતી એ છબીઓના ભાવ રતિરસોત્પાદક અને કામોત્તેજક હતા શ્રૃંગારી નીચ ભાવયુક્ત ચિત્રોથી મનુષ્યના ચિત્તને વિચળિત બનાવવાનું એ સ્થળ હોય એમ સ્પષ્ટ બાજુ થતો હતો

એ મકાનમાં કોઈ પુરૂષ જણાતો ન હતો, પણ આઠ દસ સ્વરૂપવતી કુમારિકાઓ ચચળગતિથી આમથી તેમ ફરતી હતી

મુક્તા—સાર થયું કે ત્યાં તું ઠેકાણે પડી નહિ તો તારા દુ ખનો પાર રહેત નહિ

શ્વાન્તા—એન ! આ સ્થળે તમારી સમજદેર થાય છે એ સ્થળે જવાથી મારું હિત થવાને બદલે ઉલટું ધણું અનિષ્ટ થયું એ મકાનમાં ચાલતા પ્રકારની જો મને ખમર હોત તો હું તેમાં પણ પશુ ન મૂકત

મુક્તા—ત્યાં શું થયું ?

શ્વાન્તા—એન ! એ સ્થળે નીચ અધર્મી વ્યવસાય ચાલતો હતો ધણી યુવતીઓના શીયળનું ત્યાં પૈસા ખાતર ખૂન થતું હતું કેટલાક કુકર્મી વિષયલ પટ યુવકો એ સ્થળે રગરાગ ઉડાવતા હતા રડીકા યાર સદા ખુવાર નો જીવતો દાખલો એ ઘર પૂરું પાડતું હતું ધણી શરીર વેશધારી જ્ઞાતાનોનું ત્યાં આવાગમન થતું હતું તેઓ એ વ્યવસાયને ઉત્તેજન આપતા હતા

મુક્તા—આ તું શું જોલે છે ? તું શું ત્યાં પશુ બચ કર અધર્મમાં સપડાઈ ?

શ્વાન્તા—હા તેમજ બન્યું શરદ પૂર્ણિમાનો શીતળ ચંદ્ર આસમાની આકાશમાં પ્રકાશતો હોઈ તેના પ્રકાશનો વસુધરા ઉપર વિસ્તાર થયો હતો એ સમયે ઇશ્કમાં આ ધ બનેલા પામર કીડાઓ એ મકાનમાં આવવા લાગ્યા

આઈરે આપી ખાસ બનાવી આપવામાં આવે છે

મે એક યુવતીને પુછ્યું, 'બેન ! મને કોઇ ધર્મશાળામાં મૂકી જશો ?' એટલામાં એક વૃદ્ધ સ્ત્રી મારી પાસે આવી અને બોલી, 'બેટા ! ગભરાવશ નહિ આ ધર તાર જ છે' આમ કહી તેણે મને સુદર વસ્ત્રાભૂષણ પહેરવા આપ્યા એક સ્ત્રીએ મને સુગંધી અત્તર સાબુથી સ્નાન કરાવ્યું.

મુક્તા—શાન્તા ! તારી કર્મકથા પાપી કુકર્મોથી પરિપૂર્ણ છે. આ કથા સાંભળી મને અસહ્ય યાતના થાય છે હવે તું તારી કથા ટૂંકમાં જ મને કહી સંભળાવ આ વિષયમાં મારે તને યથામતિ ઉપદેશ આપવાનો છે.

શાન્તા—બેન ! ત્યાર પછી મધરાતના સમયે એક પાપી કામાંધ ક્રીડા મારી પાસે આવ્યો તેની મુખમુદ્રા કોઇ ક્ષત્રિય રાજવંશી જેવી લાગતી હતી તેણે શિર પર ગુલાબી રંગનો જરીયાન સાફો બાંધ્યો હતો. પગમાં સુરોભિત મુરવાળ, તથા હાથની આંગળીમાં રત્નજડિત હીરાની મુદ્રિકા પહેરી હતી તેના કમરપટા સાથે મ્યાનમાં સમસેર લટકતી હતી.

મુક્તા—એવો લ પટ ક્ષત્રિય કોણુ હતો ?

શાન્તા—એજ દુષ્ટાત્મા નરાધમ ગુલાબરાય હતો એ મકાનની મુખ્ય ડોસીએ મારા રૂપ સૌંદર્યની તેની પાસે પ્રશ્ન સા કરી તેને પોતાના મકાનમાં બોલાવ્યો હતો.

મુક્તા—એ સમયે ગુલાબરાય તને ઓળખતો હતો ?

શાન્તા—ના, પણ એવે સ્થળે એમ બને છે કે કોઇ નવીન લાવણ્યુકત લલના જે પોતાને ત્યાં આવી ચડે છે તો સારા ઇનામની લાલચે કુલદા નારીઓ કામાંધ ક્રીડાએને ઇચ્છિત લલના સોપી તેમની પાસેથી મોં માગ્યું ઇનામ મેળવી શકે છે.

મુક્તા—નીચ ગુલાબરાયને તે સમયે તે શા માટે જીવતો છોડ્યો ?

શાન્તા—મુક્તા બેન ! હું શું કરું ? હું તે સમયે નિરાધાર હતી. મારાથી કંઈ અને તેમ ન હતું એ પાપી મને બનેક આશાએ

આપી પોતાની સાથે લઈ ગયો અને એ કાર્યના બદલામાં વૃદ્ધ ડોસીને તેણે ધણુ સારું ઇનામ આપ્યું મુક્તા બેન ! ત્યારથી જ હું ગુલામરાયના અધર્મી સહવાસમાં સપડાઈ છું એ નરાધમે મારી પાસે ધણું પાપી કૃત્યો કરાવ્યા છે થોડા દિવસ પહેલાં એક નિર્દોષ વૃદ્ધનું તેણે ખૂન કર્યું છે અને એ આરોપ નિર્દોષ મહેન્દ્રકુમાર ઉપર ઠેલ્યો છે બેન ! મને માફ કરજો મારા બચકર પાપી જીવનની સઘળી ખરી હકીકત મેં તમને કહી સંભળાવી છે આ સંસાર હવે મને વિષ સમ લાગે છે મારું જીવન બચકર બળ્ડતાથી ભરેલું છે અરેરે ! મેં પાપિણીએ મારા સ્વાર્થ ખાતર તમારું પણ અહિત કર્યું છે મુક્તા બેન ! તમે આ પાપિણીને ઉદાર અત કરજીથી ક્ષમા આપશો ?

આમ કહી શાન્તા મુક્તાના ચરણોમાં ઢળી પડી મુક્તાએ તેને તેમ કરતા અટકાવી અને કહ્યું—શાન્તા ! તું ગમે એવી પાપિણી હોવા છતાં તને તારા પાપો માટે પશ્ચાત્તાપ થતો હોવાથી હું તારા તરફ સહાનુભૂતિની દ્રષ્ટિથી જોઉં છું તારા હરતથી શુભ કાર્ય થવાની આશા રખાય જ કયાથી ? પણ મને અત્યારથી ખાતરી છે કે તું હવે સુધરીશ તારો પસ્તાવો એ જ તારો ગુરૂ છે કહે જોઈએ કે તે મારો શો અપરાધ કર્યો છે ?”

શાન્તા—ચંદ્રપ્રભાના કહેવાથી મેં રાજકુવરનો પોષાક પહેર્યો હતો અને તારી સાથે પ્રેમાભિનય કર્યો હતો એ કામના બ લામાં આ હાર મને ચંદ્રપ્રભાએ આપ્યો છે મને સંશય છે કે તુકસાન વેઠી આમ કરવામાં ચંદ્રપ્રભાનો કોઈ ગુપ્ત પાપી હેતુ હોવો જોઈએ શા માટે તેણે આમ કર્યું છે તે બાબત હું કંઈ જાણતી નથી

આમ કહી તે વ્યાઘ્રુળ હૃદયે કારાગૃહમાં આમથી તેમ બટકવા લાગી હૃદયમાં કટાર લઈ તે મુક્તા પ્રત્યે પુનઃ કહેવા લાગી, “મુક્તા ! હવે

જ્યાંજ્યાં તથા છુટક કીશ્વરત બાવેથી મને છે,

હું આજથી આ પ્રિય કટારને નહિ છોડું હવે હું પરમાત્માના દર આરમા મારા પાપની શિક્ષા ભોગવવા બેઠશું પણ તે પહેલા નીચ ગુલામ-રાયનું આ બે કટારની ધારથી ખૂન કરીશ”

આમ કહી તે ધ્રુજવા લાગી

મુક્તા—શાન્તા ! તારી બાળપણની જીવનકથા ધિક્કારયુક્ત છે તારા જેવી કુલિન કુટુંબની કન્યાએ આતુ અત્યંત તિસ્કારયુક્ત પાપી જીવન ગુળરેણુ હોવાથી મને અત્યંત ખેદ થાય છે તે તારા કુળને, તારા શ્વસુરપક્ષને, તારી જ્ઞાતિને, તારા ગામને, તારા દેશને તથા છેવટે આય-નારીના નામને લય કર કલક લગાડતું છે

શાન્તા—ખરેખર તેમજ છે મુક્તાબેન ! હવે હું જીવીને પણ શું કરું વિશ્વસ સારમાં હું મારૂં આ કાળું મ્હો કોઇને બતાવી શકું તેમ નથી

મુક્તા—શાન્તા ! આમ ન બોલ અનેક જન્મોના પુણ્ય પ્રભાવથીજ દુર્લભ માનવજીવન મેળવી શકાય છે સત્કર્મોના પુણ્યયોગથી જ આ અમૂલ્ય દેહ પરમાત્મા આપે છે તેનો સ્વેચ્છાથી નાશ કરવો અથવા આત્મધાત કરવો એ સજ્જન મનુષ્યનો ધર્મ નથી શાન્તા ! તારૂં જીવંત જાણવામાં આવ્યા પછી મને હિંદુ પ્રાચીન ગૌરવ યાદ આવે છે જે શીયળ સાચવના રાજકુદેવી સતી યજ્ઞ, જે શીયળ સાચવવા રાજસ્થાનની રૂપસુંદરી પદ્મિની સાથે અનેક ક્ષત્રિય વીરાંગનાઓએ બહાર પ્રતનું પાલન કર્યું, જે શીયળ સાચવવા સોનરાણી મૃત્યુને આમ તણુ આપવા તૈયાર થઈ તે શીયળની અમૂલ્ય કિંમતને તું ન સમજી શકી ? તે તારા જીવનને ઘણું કલકિત કર્યું છે તું તારા પાપોનો અત કરણપૂર્વક પશ્ચાત્તાપ કરી તારા હવે પછીના દિવસો પ્રભુસ્મરણમાં પસાર કર કર્પાત છોડી દે તે દીનદયાળુ દીનાનાથ અવશ્ય તને સહાય કરશે ગમે

જાત જાતની તુરકી ટોપીઓ ઠીકાવત બાવે મળે છે

એવો પાપી મનુષ્ય અત કરણથી પોતાના પાપોનો પશ્ચાત્તાપ કરી પ્રભુ-ભક્તિમાં લીન થાય છે તો અતે અવશ્ય સુખી થાય છે

જ્ઞાન્તા—ઓ દયાની પવિત્ર મૂર્તિ આજે તમે મારા જીવનનું સાર્થક કયું છે મોલેન થયેલું જળ શુદ્ધ ગંગાજળના મિશ્રનથી જેમ શુદ્ધ થાય છે, દીપક પ્રગટ થતા જેમ અધકાર દૂર થાય છે તેમ આજ મારા અત કરણમાં તમે પ્રુણ્યનો પ્રકાશ પ્રસાર્યો છે એન ! મને ક્ષમા આપજો હવે તો રાજસિંહના દરબારમાં જ મારે જવું જોઈએ

મુક્તા—જ્ઞાન્તા ! ત્યાં જઈ તું શું કરીશ ?

જ્ઞાન્તા—હું શું કરીશ ? જુઓ સાબળો, ગુલાબરાયના પાપિષ્ટ કાર્યમાં મેં આગળ પડતો ભાગ લીધો છે આ કામના બદલામાં ગુલાબરાય મને ઇનામ આપનાર છે, માટે એન ! હું અહીંથી ત્યાં ઇનામ લેવા જઈશ

મુક્તા—વાહવા ! ત્યારે તો હીરા મોતીના હારથી તારૂં સર્વાંગ દેહીપ્રમાન બની જશે કેમ ?

જ્ઞાન્તા—એન ! આજે હું એ ઇનામ લેવા જાઉં છું કે જે આજ દિન સૂઝી કાઠ આર્યમહિલાએ ન લીધું હોય મથારથળે ઉપસ્થિત અર્ધ પાપીઓના સમૂહના પાપપ્રપચો હું પુલ્લા કરી દઈશ તથા તેમને તેમનાં પાપોનો બરાબર બદલો મળે એવો પ્રઅધ કરીશ એન ! હું હવે રાજસિંહના દરબારમાં તમને મળીશ

આમ કહી જ્ઞાન્તા ઉત્તેજિત ભાવથી ચાલતી અર્ધ.

પ્રકરણ ૧૪ મુ

લય કર ભ્રમ કિંવા સતીત્વની કસોટી.

મિત્રદ્રોહીકૃતઘ્નઞ્ચ યઞ્ચ વિશ્વાસઘાતક ।

તે નરાનર્કમ્ યાન્તિ યાવન્નન્દ્રદિવાકરૌ ॥

મિત્રદ્રોહી, કૃતઘ્ની, અને વિશ્વાસઘાતી મનુષ્યો સૂચક ચક્ર તપે ત્યાં સુધી નર્કમાં જ પડ્યા રહે છે

પુરમાત્મા આપણા માગણિક કાર્યોને આરભ કરતાં પૂર્વે ઇચ્છાઓ, વૃત્તિઓ, નીતિનુ બીજ, અને ગાઢ અનુરાગ બુદ્ધિઓ આપણા ધારેલા કામ માટે કામની વિશ્વાસતા, કઠિનતા, અને શક્યતા આ ત્રણ બાબત ઉપર પુખ્ત વિચાર કરવાની જરૂર છે. શુભ કામ થવાં હુલેલ છે, પણ અનાયાસે હુલ પાપી કર્મો સહેલાઈથી થઈ જાય છે. સત્તાના દોરદમામમા, માયાના મદમા, ધણી વખત મનુષ્ય ન કરવાનાં કામ કરી બેસે છે કેટલાક રાજાઓ પોતાની સત્તા બેસાડવા પ્રજા પર અવનવા કાયદા લાગુ કર્યે જ જાય છે. અલખત, રાજાએ ઇશ્વરી અશ છે, તેની સત્તાને પ્રજાએ માન આપવું જ જોઈએ, પણ તે ક્યારે ? તે સત્તા અધર્મી હોવી ન જોઈએ, ન્યાયનુ ખૂન કરનારી હોવી ન જોઈએ. લોકમતના અવાજને ગુગળાવી નાખનારી હોવી ન જોઈએ. રાજા અને પ્રજાનો સબંધ ગાડીના બે ચક્ર બરાબર છે એક ચક્ર અટક્યું તો બીજા ચક્રની તાકત નથી કે ગાડી ચાલી શકે ને દેશમાં રાજા અને પ્રજામાં એકીકૃતતા નથી, બન્નેની અરસપરસ પ્રત્યે સ્નેહભાવના નથી તે દેશ કદાપિ ઉજત થઈ શકતો નથી માટે દરેક ધાર્મિક પ્રજાવત્સલ રવધર્મશીલ રાજાએ પ્રજામતના અવાજને માન આપવું જ જોઈએ.

વાપરવામાં સારી છે.

સત્તાનો એ રીતે ઉપયોગ થઇ શકે છે સત્તા એ બેધારી તલ વાર જેવી છે જે તેનો સન્માર્ગે ઉપયોગ થાય તો તેના જેવી ખીજ કાઢી શકિત નથી, પણ એ જ સત્તાનો જો દુરુપયોગ થાય તો પ્રજામાં અસ્પર્શ બેઠિલી તથા નાફરમાની ફેલાય છે એ સત્તા સામે જ્યારે ચારિત્રવાન વિદ્વાન વિશુતિ બહાર પડે છે ત્યારેજ પાપી સત્તાનો અંત આવે છે

રાજસિંહની સત્તા સ્વાથેમય, ક્ષત્રિય કુળને કલક લગાડનારી તથા પ્રજાદ્રોહી હતી એ સત્તા સામે જ મહેન્દ્ર મરણીઓ થઇને બહાર પડ્યો હતો ને રાજસિંહના પ્રપચી કારસ્થાન, મણિપુરનું અંધાર તથા ગુલાબ રાયના દગાબાજ બચકર કર્મો તરફ અંત કરણથી ધણો તિરસ્કાર છુટ્યો હતો આવા દુષ્ટ મનુષ્યોના જીવન, સસારમાથી સદાને માટે નષ્ટ કરવા તથા પ્રજામાં શાન્તિનો વિજય વાવટો ફરકાવવા તે બહાર પડ્યો હતો

બીષણકાળ રાત્રિનો અધિકાર સર્વત્ર પથરાયો હતો હિસક પ્રાણીઓ પોતાની વિકાળ ચીસોથી અરણ્યમાં ગર્જના કરી પોતાનો શિકાર શોધવા નીકળી પડ્યા હતા તેમને જોઇ ખીજ ગરીબ પ્રાણીઓ પોતાનો પ્રાણ બચાવવા જંગલની ગીચ ઝાડીમાં છુપાઇ જતા હતા મુક્તા કારાગૃહમાં બેઠી હતી તેને આજની રાત અગમ્ય તથા બચકર બાસવા લાગી હરમેશા તેની પાસે રહેનારી શાન્તા પણ આજે તેનો ત્યાગ કરી ચાલી ગઈ હતી મુક્તા વિચાર કરતા લાગી, “શુ શાન્તા જેવી તરણુ સુદસી આવા પ્રપચી કારસ્થાનમાં સપડાય ? તે આટલી બધી નીચ બની હશે ? મારા શિરઝૂત મહેન્દ્ર પર ખૂનનો આરોપ મૂકાયો તે વાત શુ સાચી હશે ? શુ આવા દુષ્ટાચક્ર પ્રસંગમાં જ અમારા બહેનના જીવનનો અંત આવશે ? પરમાત્મા કયા અંધાર પાપની સળ આજે હું કારાગૃહમાં બોગવી રહી છું ? આ કારાગૃહમાં જ હું મારા દુખી જીવનનો અંત લાવું ? જે હું તેમ કરું તો મહેન્દ્ર શુ જાણે કે

મે તેમના વાસ્તે શા શા કંપેડા સહન કર્યા છે ? એક વખત પણ જો તેમની મુલાકાત થાય તો મારા મનની સઘળી હકીકત તેમને જણાવી પછી આ દુખી જીવનનો અંત લાવુ ” .

સમસ્ત રાત્રિ તેણે આવા હૃદયભેદક કદપાતમાં વ્યતીત કરી પ્રાતઃકાળ થયો તેણે ગમે તે પ્રયત્ન કરાગૃહમાંથી પલાયન કરી જવાનો પોતાના મનમાં દૃઢ સંકલ્પ કર્યો, પણ ચંદ્રપ્રભાએ તેને પુનઃ મળવાનું વચન આપ્યું હતું, મારે જો તે મળે તો મહેન્દ્ર વિષે કંઈ પણ ખુલાસો તેની પાસેથી મેળવવાનો તેણે વિચાર કર્યો વિશ્લેષમાં તેણે સ્વગત કર્યું, — “ ચંદ્રપ્રભા મહેન્દ્રને વ્હાય છે તે દિવસે મહેન્દ્રનું નામ સાંભળતાં તે કેવી ચકિત થઈ હતી ? મારો પ્રિયતમ મહેન્દ્ર કુમાર તેના ગ્રેમમાં તો નહિ ફસાયો હોય ? ના—ના, તેમ તો ન જ અને ચંદ્રપ્રભા દેખાવમાં બધી દયાળુ જણાય છે જો આજે તેની મુલાકાત થાય તો ગમે તે પ્રયત્ન હું તેના અંતરની વાત જાણી લઉં ”

એટલામાં સામેથી ઘોડેસ્વાર આવતો જણાયો મુક્તાએ વિચાર્યું “ મારા પ્રિયતમ મહેન્દ્રકુમાર આવતા હશે ? પણ તેમને શી ખબર કે હું અહીં છું ? શાન્તાના કહેવા પ્રમાણે જો તેમના પર ખૂનનો ખોટો આરોપ ચૂકાયો હોય તો પછી તેઓ છુટા કયાથી હોય ? પ્રભુ તેમનું શ્રેય કરજે ”

ઘોડેસ્વારને નિહાળતા જ મુક્તાએ પોતાની આંખો બંધ કરી તથા સ્વાભાવિક રીતે જ તેનાથી બોલી જવાયું કે, “ આવી પહોંચ્યો, ધમનિ ખૂની ! ”

રાજસિંહ આજે ઉલ્લાસમાં હતો તેણે ધાર્યું હતું કે, “ શાન્તાએ મુક્તાને સમજાવી મારા તરફ તેનું મન લલચાવ્યું હશે ” તેણે આવતાની સાથે કારાગૃહ તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકી, પણ શાન્તા જોવામાં આવી નહિ તેણે

દેશાવરમાં પણ આ ટોપીઓનો ઉઠાવ સારો છે

મનમાં વિચારું કે “ મારે તો મુક્તાતું કામ છે જ્ઞાન્તા હોય ન હોય તેથી મને શું ? ”

રાજસિંહ—મુક્તા ! શો વિચાર કરે છે ?

મુક્તા—વિચાર ખીજે જ્ઞાનો ? હું કેવળ મહારા પ્રિયતમ મહેન્દ્રકુમાર-
નું જ સ્મરણ કરું છું

રાજસિંહ—મુક્તા ! હવે તો તું તેનાં દર્શન કરવાની આજ્ઞા છોડી દે
તેના શિરે ખૂનનો આરોપ હોવાથી તેને પ્રાણદંડની શિક્ષા કરવામાં આવશે
મેં ચોપાસ તેને પકડવા જિંપાહીઓ મોકલ્યા છે, તેઓ સત્વર અહીં તેને
પકડી લાવશે માટે માન, અને મારી સાથે લગ્ન કરી સુખી થા

મુક્તા—મહેન્દ્ર પર યોદ્ધા ખૂનનું આળ ચડાવી જા માટે તું પ્રભુનો
ગુન્હેગાર થાય છે ? એક નિર્દોષ ઉપર બુદ્ધિમંત્ર ગુન્ગરી તું જા માટે મલકાય છે ?

રાજસિંહ—આ સર્વ ગુન્હા તારા માટેજ કરું છું જો તું તારો પ્રેમ
મને અર્પણ કરે તો હું મહેન્દ્રને સર્વ વાતે સુખી કરી તેને અઢળક વિલાસ
વેલવનું દાન કરું પણ તે બધો આધાર તારા બોલ ઉપર છે

મુક્તા—આવી નીચ વાત કરી તું જા માટે મને સતાવે છે ?
મારો ટેક એક જ છે પાણી વલોવવાથી માખણની પ્રાપ્તિ નહિ થાય ? હવે
મને છોડવી છોડી દે તારી સાથે વાત કરતા પણ મને તિરસ્કાર છુટે છે

રાજસિંહ—મુક્તા ! હું તારા ઇન્કારના શબ્દો નહિ પણ પ્યારનાં
મધુર વચન સાંભળવા આવ્યો છું

મુક્તા—કામાંધ ! મારામા તે શું જોયું છે ? મારા દેહ ઉપર તને
મોહ થવાતું શું કારણ છે ?

રાજસિંહ—મુક્તા ! તારા યૌવનના ખીબેલા બાગમાં હું રસ લુટવા
આવ્યો છું

મૃગલોચની ઓ મદભરી, ના રોષ અતરમાં ધરો,
આલિંગી મ્હારા અગ્ને, આ કામની પીઠા હરો
રસવેલી રસના સાગરે, પિયુ સાથ રનાન સદા કરો,
ત્યાગી વિરકિત ભાવને, રતિનાથને આવી વરો

સુકતા—યુષ્ક કર ચઢાળ ! આવા પાપી વચનો ઉચ્ચારનાર ત્હારી
જીભને બ્હાર ખેચી કાઢ મળ મૂત્રથી ભરેલા આ હાડપિન્નર ઉપર તું શું
મોહ પામ્યો છે ? જો આ આખ પર મોહ પામ્યો હોય તો તે કાઢી આપુ
કે જેથી તારા જેવી પાપની મૂર્તિ તેને પુનઃ જોવા ન પામે જો લોહી માંસથી
ભરેલી નકના આગાર જેવી આ જ ધા ઉપર મોહ પામ્યો હોય તો તે ચીની
આપુ ? બોલ બોલ, કામધિ કુતરા, કયી ચીજ ઉપર તું મોહ પામ્યો છે ?

રાજસિંહ—કાના આધાર પર આવા ગર્વિષ્ટ જ્ઞાનો બોલે છે ?
જાણે છે કે તું પરવશ છે હું મ્મજુ તે કરવા આ સ્થળે સામર્થ્યવાન છું

સુકતા—નીચ ! જેને કામનો આધાર નથી તેનો બેલી પરમાત્મા છે.

નહિ આધાર જેને છે, પ્રભુ બેલી થશે તેનો,
કનૈયો કાન બસીલાલ, જુલે છે દુષ્ટ તું શેનો ?

રાજસિંહ—શું તને મૃત્યુનો ડર નથી ? તને જીવની પરવા નથી ?

સુકતા—ના, શુદ્ધ ક્ષત્રીયાશ્રિઓ પોતાનું શીયળ સાચવવા મોતથી ડર-
તી જ નથી.

સતી સૌભાગ્યની દેવી, પતિપદ પ્રેમથી પૂજે,
નિરતર નાથને સેવી, યુજો નિજ નાથના ગૂજે,
પતિ માટે રતિ ધરતી, પતિ માટે બળી મરતી,
ન ચિંતા લેશ પશુ ધરતી, ચરણ સ્પર્શે ધરા ધ્રુજે
વહે છે દિવ્યતા રંગમાં, કરે સચાર ખગ જગમાં,
સતી વિષ્ણુપ્રેક્ષતા જગમાં, સતીની અન્ય ના જુએ

રાજસિંહ—શા માટે હઠ કરી મૃત્યુને આમ ત્રણ આપે છે ? હું જીવ
જતા પશુ મારી આશા પૂર્ણ કરીશ ગુમાની બાળા ! યાદ રાખજે કે,

રહીને : કેદખાનામાં, મનોહર રૂપ ટળી જશે,
હુધાતૃષ્ણાથી આ તારે, શરીર ખોખુ બની જશે,
નહિ જો કેદથી માને, જીવન તારે આ સચાર્માં,
જશે ક્ષણ કાળમાંહી, જીવ છુટે જોળી તમ ચાર્માં

મુક્તા—ભલે ચાહે તેટલો જીવન ગુનાર હું પશુ હવે મરવાને તૈયાર

મૃદુ

તુ માગે શિશુ તો આપુ, ભલે માળા બનાવી લે,
તુ ધ્રુષ્ટે ચામ તો આપુ, કદન તેનું બનાવી લે,
નથી કંઈ હાડની પરવા, કરી જોડી રમાડી લે,
ધરે જો મોહ જવાનો નરક છે એક કાપી લે
કરી આપુ હૃદય કડકા, પરંતુ મન નહિ મળશે,
રૂઢિને માંસ ચુસી લે, કદાપિ જીવ નહિ મળશે

*

*

*

વાંચક ! હવે આપણે મુક્તા તથા રાજસિંહને અહીં છોડી ચંદ્રપ્રભા
તથા મહેન્દ્ર તરફ જઈએ

મહેન્દ્ર આ સમયે વિરામાસન ઉપર બેસી પોતાના મન સાથે આકાશ
પાતાળની ચિંતા કર્યા કરતો હતો મહેન્દ્રને પોતાની માયાજાળમાં ફસાવવાના
હેતુથી ચંદ્રપ્રભાએ સુશોભિત વસ્ત્રાલંકારો સજ્યા હતા મહેન્દ્ર આજે શી
નવાજીની કરનાર હતો એ વિષયની ચંદ્રપ્રભાને કલ્પના સુધ્ધા નહોતી
મહેન્દ્રના વિચાર દરેક પળે બદલાતા હતા તેને આજે કયાંય એન પડતું
નહતું તેણે અતરમાથી હોડો નિશ્વાસ નાખ્યો અને બોલ્યો, “ પ્રભુ ! મારે
ક્યાં સુધી આમ સ્વસ્થ બેસી રહી દિવસ કાઢવા ? હું એક ક્ષત્રિય કુમાર

હોવા છતાં દુ ખોથી કાયર બની જઈ કમર પર આધાર રાખી ક્યાં સુધી બેસી રહીશ ? આ જમાનો એવો છે કે મારે તેની તલવાર ”

‘તલવાર’ શબ્દ તેના મુખ પર આવતા સામેની હાત મર તેની નજર પડી તેણે તરત સમશેર મ્યાનસહિત હાથમા લીધી અને ચંદ્રપ્રભા પ્રત્યે બોલ્યો - “ચંદ્રપ્રભા ! આનુ નામ શુ ? ”

ચંદ્રપ્રભા—તલવાર એ નીચ રાજસિંહની તલવાર છે તેને તમે મૂકી દો

મહેન્દ્ર—ના, તુ ભૂલે છે આ તલવાર રાજસિંહની નહિ, પણ પરમાત્માએ મને આપેલી બેટ સમજી છું જો જો, મને જોઈ આ તલવાર શરમાય છે, મને જોઈ તે પોતાનું તેજ ઝળિયું કરી નાખે છે એ શા માટે એમ કરતી હશે ?

ચંદ્રપ્રભા—એને તમારા તરફ એવી દયા આવતી હોવી જોઈએ કે આવા સુંકુમાર યુવકે મને શા માટે હાથમા લીધી હશે ?

મહેન્દ્ર—ના-ના, તે મારી દયા નથી ખાતી પણ મને ધિક્કારે છે, મને જોઈ તે લજાય છે (તલવારને યુગ્મન કરી) પ્રિય તલવાર ! હવે શરમાઈશ નહિ તારી મદદથી હું રહાર ધાયું કામ જરૂર પાર ઉતારીશ તથા પાપીઓને તેમના પાપનો બરાબર બદલો આપીશ

ચંદ્રપ્રભા—કુમાર ! આ શુ કરો છો ? જો કેઈ તમારી આવી સ્થિતિ જોશે તો તે તમને ગાડા ગણી કાઢશે

મહેન્દ્ર—હું ગાડો છું, દિવાનો છું જ્યારથી મારા હાથમા આ તલવાર આવી છે ત્યારથી હું ઉત્તેજિત તથા ઉન્માદગ્રસ્ત બની ગયો છું વૈરની વસુદાત લેવાને અત્યંત અધીર બની ગયો છું

ચંદ્રપ્રભા—પણ આ તલવાર લઈ તમે શુ કરશો ?

ખરીદો નવું જીવનથી એ ગદોર.

મહેન્દ્ર—હુ શું કરીશ ? સંભળ, બરાબર સંભળ, આજે આ શૌચિ-
તની તરસી તલવારથી હુ દુષ્ટ જીવોને જહનમમા મોકલી દઇશ

ચન્દ્રપ્રભા—એમાં તો હુ કંઈ પણ સમજતી નથી પ્રિય મહેન્દ્ર !
આમ કરી તમે મને શા માટે જમમાં નાખો છો ?

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! નથી સમજતી તો હવે બરાબર સમજી લે કે મારી
આવી દુર્દશા કરનાર એ નીચ રાજસિંહનો આ સમશૈરથી બન લઇશ

ચન્દ્રપ્રભા—તમે તો દિવાના થયા છો આમ કરી શા માટે તમે તમારા
મગજને તપાસો છો ?

મહેન્દ્ર—પ્રભા ! હજી હુ દિવાનો થયો નથી, દિવાનો તો હુ હવે થઇશ
વૈરની આગથી જરૂર આજે હુ ઉન્નત બની જઇશ

ચન્દ્રપ્રભા—તમે આવા બોલ બોલી મારા જીવને દુખી કરો છો
પ્રભુએ આપેલો સુખનો સમય શા માટે જતો કરો છો ?

મહેન્દ્ર—મારા સુખનો સર્વ તો સદાને માટે અસ્ત થયો છે બ્યારથી
પેલા અગીઆમાં મુક્તાની સાથે મહે પરપુરુષને ખાર કરતાં જોયો છે ત્યારથી
મારૂં તનબદન સળગી ઉઠ્યું છે મારા રૂવેરૂવામાંથી કિનાનો પોકાર નીકળે છે
સુખના દિવસ નાશ પામ્યા છે મારી આશાના તાર સાથે અથડી રહેલી નૌકાને
તેણે જ ભરદરિયામાં ડુબાવી દીધી છે પણ ચન્દ્રપ્રભા ! તે દુરાચારી લપટ
રાજસિંહના, વિશ્વાસઘાતિની મુક્તાના તથા તેના નવીન આશકના આજે
કેવા હાલ થાય છે એ થોડા સમયમાં જ તું જોઇ ને જાણી શકીશ

ચન્દ્રપ્રભા—ત્યારે શું તમે તેની સાથે લડવા માગો છો ?

મહેન્દ્ર—હા, આ શત્રુશૌચિતપિપાસુ સમશૈર એ જ આજથી મારું
સહચરી છે એનાથી હુ મારી ધારેલી આશા પૂર્ણ કરીશ પાપીઓને પાપન
શિક્ષા આપી તેમને આ સમશૈરથી જ યમ દ્વાર પહોંચાડીશ વૈરને
પદેલો લોહી રેડીને લઇશ હૃદયમાં સળગી ઉઠેલી ક્રોધની જ્વાળા

એમ કરીને જ હું શાન્ત કરીશ હવે આ સસારમા માફ પ્રિય કોણુ છે ? પ્રિય શબ્દનો વિશ્વસ સારમાંથી નાશ થઈ જાયો, રનેહમાં ભય કર દાવાનળ પ્રગટો, આ સમશેર એજ મારી જીવનદોરી છે આ સમયે એ જ મારી કામધેનુ છે, એ જ મારો ગુરૂ છે, એ જ મારી રક્ષક છે અને એ જ મારી જીવનજ્યોતિ છે, એ જ માફ શ્રેય કરશે એનાથી જ વિશ્વમા હું સત્યતાની ઝાંખી કરાવીશ તથા કુલટા કામધિ પિશાચોના કુકર્મો ખુલ્લા કરી અધર્મ તથા અનીતિને વિશ્વમા છાપરે ચઢાવીશ ચદ્રપ્રભા ! તે મારા ઉપર જે ઉપકારો કર્યા છે તેનું વિસ્મરણુ હું કરી શકું તેમ નથી ઇશ્વર મ્હને તારા ઉપકારોનો બદલો કાઢક અશૈ પણુ વાળવાનો મને પ્રસન્ન આપે એવી મારી તેને પ્રાર્થના છે

ચદ્રપ્રભા—તમે આમ ન બોલો તમે મારો તિરસ્કાર કરી ચાલ્યા જશો ? તમારા સિવાય આ સસારમા માફ કોણુ શુભેચ્છક છે ? મને એકલી મૂકી તમે ચાલ્યા જાઓ છો તે તમારે માટે ઉચિત છે કે ?

મહેન્દ્ર—હું તને વારવાર કહી ચુક્યો છું કે, પ્રાણ્વિતપત્નિ હું મહારા ધર્મનો ત્યાગ કરી શકું તેમ નથી

ચદ્રપ્રભા—ત્યારે મારે તમારા તરફથી નિરાશ થઈ પ્રેમની આમર્શ બળી મરવું કે ?

મહેન્દ્ર—તું જેમ મને ચાહે છે તેમ હું તને ચાહું છું, પરંતુ બંનેના પ્રેમની કાવનામાં ફક્ત છે હું તને નિર્દોષ ભાવથી મ્હાઉ છું ત્યારે તું વાસનાને વશ થઈ દૈહિક પ્રેમ ધરે છે ત્હારી એ વાસના હું પૂર્ણ કરી શકું તેમ નથી તું યુવાનીના મદમાં અજાણ તારૂં જ્ઞાન બૂલી છે કામધિ કીડાઓ પાશવિક મોહમાં પટકાઈ જઈ વિષય વાંચના પૂર્ણ કરે છે તેમ આપણે જ્ઞા માટે કરવું જોઈએ ? મારાથી કાળાતરે પણુ એવું અનુચિત કાર્ય થઈ શકે તેમ નથી હવે મારો બધો મોહ નાશ પામ્યો છે ફક્ત વૈરની

આ ટોપી ધણી સરતી છે જથાળ ધ વેચનારને ધણી લાભદાયક છે

ધુનમાં જ હું દિવાનો બન્યો છું હવે તો શત્રુ મસ્તક ધડથી ગૂંટુ કરી
શોણિતસરિતા વહેવડાવીશ ત્યારેજ મને શાન્તિ મળશે

ચ દ્રવળા મહેન્દ્રને કંઈ કહેવાજતી હતી એટલામાં કારાગૃહમાંથી હૃદય
બેદક બવાજ સંભળાયો કે, “અરે ! આ નરાધમ મનુષ્યના પાઝામાંથી આ
અબળાને કોઈ બચાવો અને મારા શીયળનું રક્ષણ કરો”

વાંચક ! મુક્તા રાજસિ હતી પાઝા કારાગૃહમાં સપડાઈ હતી તથા
દુષ્ટ રાજસિ હ તેના પ્રેમની ચાચના કરતો હતો એ પ્રસંગનું દર્શન અમે
કરાવી ચુક્યા છીએ દુષ્ટ રાજસિ હતી માગણીનો જ્યારે મુક્તાએ
સાફ ઇન્કાર કર્યો ત્યારે એ નરાધમ તેના પર તૂટી પડ્યો મુક્તાને બળાત્કારથી
તેણે જમીન પર પટકી નિરાધાર મુક્તાએ બૂમો પાડી કોઈની મદદ માગી
આ બૂમ સાંભળી મહેન્દ્ર સમજી ગયો કે એ મુક્તાની જ કારમી બૂમો છે
પરંતુ હવે પોતાનો તેની સાથે શો સંબંધ છે ? હવે પોતે તેનું મુખ
શા માટે જોવું જોઈએ ?

પુનઃ મુક્તાએ ચીસ પાડી — “ અરે મહેન્દ્રકુમાર ! મારા પ્રાણેશ !
તમે ક્યા છો ? આ જુદમી શયતાનના અત્યાચારમાંથી મને છોડાવો અરેરે !
કોઈ ક્ષત્રિયનદન મારી બહારે ધાઓ ”

મુક્તાની આ કારમી ચીસ સાંભળી ચ દ્રવળાનો તિરસ્કાર કરી
મહેન્દ્રકુમાર સમશેર લઈ કારાગૃહ તરફ જવા લાગ્યો ચ દ્રવળાએ તેને તેમ
કરતા અટકાવ્યો અને બોલી “મહેન્દ્રકુમાર ! તમે શા માટે સાહસ
ખેડી તમારી જીદગી જોખમમાં નાખો છો ? શું તમે રાજસિ હતો પરાજય
કરી શકશો ? ”

મહેન્દ્ર—રાજસિ હ તો શું પશુ ગમે તેવો વીર પુરુષ આ સમયે
મારી સાથે હરિફાઈ કરી શકે તેમ નથી વિશ્વમાં હવે મને મૃત્યુનો પશુ કર
નથી હવે જીવીને કરવું શું ? આ બધા પ્રપચી પ્રસંગોથી મારું હૃદય

બેદાઈ ગયું છે હવે તો મારા બધા દુસ્મનોનો સહાર કરી તેમના ઉબ્બુ શોષિતથી આ ભવાનીને સ્નાન કરાવીશ ત્યારે જ મને જ્ઞાન્તિ મળશે

અદ્રખલા—મહેન્દ્રકુમાર ! તમે ભૂલો છો શું તમે રાજસિંહનો શિરચ્છેદ કરી શકશો ? તમે તેનું શિર ઉઠાવવા માગો છો ?

મહેન્દ્ર—હા, હવે મેં દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે —

ઉઠશે શિર ઠોકરોથી, શત્રુનાં મયદાનમાં,
લોહી પીશે આ ભવાની મુદ્દના તોફાનમાં,
જીવ જીવ તો પરવા નહિ પણ પ્રતિજ્ઞા તોડુ નહિ,
કુલટા અને એ યારને જીવતા કદિ છોડુ નહિ,
ફિટકાર છે મુજ્જનામ પર, જીવતા કદિ જાવા દઉં,
પાપના પુતળાતણ, સમશૈરને બળિદાન દઉં

તેજસ્વી તલવાર ! શત્રુઓનાં લોહીમાં સ્નાન કરવાને સજ્જ આ તારી મદદથી આજે હું મહારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરનાર છું

એટલામાં પુનઃ મુક્તાની કારમી ચીસ મહેન્દ્રના કાને સંભળાઈ

મહેન્દ્ર—આવુ છું—આવુ છું, તારી મદદે આવુ છું, જો કે તું તો વિશ્વાસપાતી છે, પણ હું મારો ધર્મ—ક્ષત્રિય ધર્મ—બળવવા આવુ છું

આ વખતે મહેન્દ્રના બન્ને નેત્રોમાંથી જાણે કે ક્રોધના અગ્નિકણ્ણા ઝરતા હતા ખુલ્લી તલવાર લઈ તે અદ્રખલાના મકાન બહાર જઈ ક્ષણ કાળમાં જ કારાગૃહ પાસે ધટના સ્થળે ઉપસ્થિત થઈ પ્રતિરુપર્ષી રાજસિંહને ઉદ્દેશી કહેવા લાગ્યો —“ રાજસિંહ ! સંભાળ

ઉડી જાશે કેના ચાશે, મગજમાં જો હશે ફાકો,
છુદાઈ ક્ષણ મહી જાશે, અગર જો ખુચશે કાટો ”

રાજસિંહ—કોણ ? લિખારી મહેન્દ્ર ? તું કોની સામે થયો છે તેણે તને જાન છે ?

હઠકર બધસની ટોપીઓ ગુજરાત તથા કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે.

બાણેલો બહાદુર સામે આવી શુ કરનાર છે ?
યુદ્ધમાં આ હાથનો, આજે યનાર શિકાર છે

જા, નામદે ! ચાલ્યો જા, હજી પશુ ચેતાવું છું કે જીવવાની ઇચ્છા
હોય તો એક પશુ શબ્દ બોલ્યા સિવાય શુપશુપ અહીંથી ચાલ્યો જા તારા
બકવાદની મને પરવાહ નથી

બસે છે જ્ઞાન જે બહુએ, નહિ તે તો કરડવાના,
ગગનમાં ગાજતા મેઘો, નહિ કદિએ વરસવાના,
યુમાની જે બની ગાડા, કરે મુખે બહુ બકવા,
કદિ ના હામ ભીડીને, કંઈ એ કામ કરવાના

રાજસિંહ—મહેન્દ્ર ! મને લાગે છે કે આજે તું તારા મૃત્યુને સાથે
લઈ આવ્યો છે હજી તું આ રાજસિંહની બહાદુરીથી અચાંત છે મારી
આ એક આખી આ આખું જગલ મુજે છે શત્રુઓ મને જોતા જ પોતાનું
શ્વિર મારા ચરણમાં નમાવી તાબે થાય છે

ધરા મુજવનારો હું, જગતને પલમાં પલકાવું,
પ્રપચોની કરી બાળ સદા જગમાંથી હું ફાવું

જેમ આ બહાદુરની તલવારને,
ગર્વિએ ગર્વ તે માન મુકે,
ધરણી કમકમ મુજે ચરણના રૂપશ્ચંદ્રી,
ગર્ભિણી નારના ગર્ભ છુટે
જેમ આ સિંહની કારમી આંખને,
શત્રુઓ સકળના ગાત તુટે

મહેન્દ્ર—બૂલે છે, મોહાધ પિશાચ ! તું બૂલે છે આ બરાડા પાડવાનું
મયદાન નથી, આ દોલતસિંહનું મકાન નથી, કે આ વીરકેશરી કરી જાય

અમારી ટોપીઓ ખરીદતી વખતે મોર છાપ તપાસીને ખાસ ખરીદ કરજો

બરાડા તો ગધેડા પશુ બહુ પાડે છે આજે આ મહેન્દ્ર સ્વતંત્ર બંધનમુક્ત છે હવે હું મરણીયો થયો છું આજે મારી પ્રતિજ્ઞા છે કે—

લાશ પડશે તારી આ અપદાનમાં,
મરતા કફન મળશે નહિ,
કાગને ગીધ ગ્રાસ કરશે લાશને,
પામશે તે આમને હાથે નહિ.
મેલની ગજના સાલળી કેશરી,
પટકતો શીશને પહાડ સાથે,
તેમ આ વીર પશુ વૈરની આગથી,
ધુમતો કાળ ચર્ધ પુજ માથે
જામ છે જીવરમાં આગ સળગી રહી,
પાન કરી લોહી પુજ શ્વાત થાશે
પ્રિય સમસેર આ ચર્ધ અધીરી રહી,
હૃદયને ચીરીને પાર બાશે

આમ કહી મહેન્દ્ર વિક્રાળ સિંહની માફક રાજસિંહ ઉપર તુટી પડ્યો. રાજસિંહ જમીન પર પટકાતા મહેન્દ્રને વિનવણીથી કહેવા લાગ્યો—
“મહેન્દ્ર ! મને ક્ષમા આપ, બહાદુર ક્ષત્રિય સકટમાં આવી પડેલા ક્ષત્રુ ઉપર પશુ દયા દર્શાવે છે હું શરણાગત છું, તું મને જીવતદાન આપ આજ પછી હું તારા કોષ પશુ કામની આડે આવીશ નહિ મારા અપરાધો ભૂલી જઈ, દયા લાવી મને ક્ષમા આપ ”

મહેન્દ્ર—બોલ, રાજસિંહ ! ક્યાં ગઈ તારી ક્ષત્રુ કાળ પહેલાંની વિશ્વવિજેતાના જેવી બહાદુરી ? ક્યાં ગઈ તારી રાજસત્તા ? ક્યાં ગયા તારા મહદ્યારો ? શું કોઈ તારો મહદ્યાર નથી ?

રાજસિંહ—બહાદુર મહેન્દ્ર ! મને ઊંડી દે રાજસિંહાસન ઉપર બેસવાની મારી મહત્વાકાંક્ષા છે હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે સતી સાખી

જામમહાકેય જે ટકાઉમાં ધણી ચરસ છે

મુક્તા આજથી મારી માતા સમાન છે વળી તારા ઉપકારના બદલામાં હું તને રાજ્યમાં સારો અધિકાર આપીશ.

મહેન્દ્ર—અધિકારની લાલચ ? એવી લાલચ દોલતસિંહને આપતાં ન ધરાયો કે એ લાલચ મને આપે છે ? રાજસિંહ ! આજે તારો નાશ કરવાની મેં પ્રતિજ્ઞા કરી છે, છતાં પણ મને મારો ક્ષત્રિય ધર્મ યાદ આવે છે આશ્રયે આવનારને ક્ષમા આપવી એ ક્ષત્રિયનો ધર્મ છે જો મારે તારો નાશ કરવો હોય તો અહીં મને ઠાણુ રોકનાર છે ? પણ ના ના, તારા જેવા બીરૂ નામદ આપવાને મારતા મને શરમ આવે છે ઉઠ, બેઠો આ રાજસિંહ ! હું તારો દુરમન છું પણ હું તને એક ઉદાર શત્રુ પર ક્ષમા આપું છું જો સંભળ, તારૂં મસ્તક મારા ચરણમાં નમાવી જ્યાં સુધી મારી નજર પડે ત્યાં સુધી ચાલ્યો જા.

મૃત્યુના ભયથી ભયભીત બનેલો રાજસિંહ તરત જ મહેન્દ્રના ચરણમાં મસ્તક નમાવી પાછો પગે ચાલતો થયો.

મુક્તાને જોતાં જ મહેન્દ્રને બગીચાનો બનાવ પુનઃ યાદ આવ્યો કેાધાવેશમાં મુક્તાને હાથ પકડી તે બોલ્યો —

“કુવટા ! બ્યભિચારિણિ ! મારા જેવાને જાડે કુવે ઉતારી અણવચથી દોર તોડનારી કાળી નાગણી ! તારી મદદે પેલો તારો નવીન પ્રિયતમ કેમ ન આવ્યો ? સકટ વખતે તારે મને કેમ યાદ કરવો પડ્યો ?”

મુક્તા—પ્રિય મહેન્દ્ર ! તમે આ શું બોલો છો ? ! હું શું વિશ્વાસ ધાતી છું ? ના-ના, નાથ ! મેં કેાકું પણ શું-હો કયોં નથી હું નિર્દોષ છું

મહેન્દ્ર—તારી લપટતા મેં મારી નજરે જોયલી હોવા છતાં અસત્ય બોલી તું તારો ભય કર અપરાધ છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે ?

મોટા મોટા શહેરમાં એજન્સીઓ આપવામાં આવશે.

મુક્તા—નાથ ! હું સમજી શકતી નથી કે તમે શા માટે આમ બોલો છો ? અરેરે ! તમારે માટે મેં અનેક કપોટા સહન કર્યા છે દિન રાત તમારા નામની માળા જપતી હું દિવસ ગુઝારી છું તમારા મિલનની આશાએ હું આ દેહ ટકાવી શકું છું, છતાં તમે મારા ઉપર આટલા રોષે શા માટે બરાઓ છો ?

મહેન્દ્ર—હજી પણ તું તારા પાપ છુપાવે છે ? તું તારા બીજા પ્રિયતમના કંઠમાં હાથ નાખી પ્રેમ કરી રહી હતી તથા હાસ્વાભાષ કરી રહી હતી એ મેં મારી નજરે જોયું છે મુક્તા ! તને અને તારા કુળને ધિક્કાર છે !

મુક્તા—નાથ-નાથ ! તમે આ શું બોલો છો ? શું હું બલિયારિણી છું ? પ્રિયતમ ! મહારા ઉપર આવું તદ્દન અસત્ય કલક ન મૂકો

જપુ છું આપની માળા દિવસ ને રાત હે સ્વામી,
ભવેભવમાં ગણુ છું આપને કે હું પિયુ પામી

મહેન્દ્ર—અરે પાપની જીવતી પુતળી ! હજી પણ તું બીચરિત્ર બતાવી તારા પાપ છુપાવે છે ? શું કહે કે તું સ્ત્રી જાત છે, નહિ તો તારી જ દુઃખીને અત હું હમણા જ લાવત જો પ્રથમથી મને આવી ખબર હોત તો હું તારો સગ ન કરત હું નહોતો ધારતો કે તું મારા જીવનમાં કાટારૂપ થઈ પડીશ હું તે સમયે ન સમજી શક્યો કે તું બીચરિત્ર ચલાવી મૂંઢેને ઠગે છે ! તારો બાહ્ય પ્રભુય હું પારખી ન શક્યો એ માટે મને અફસોસ થાય છે

પ્રભુય જ્યારે નારનો ધિક્કારમાં પલટાય છે,
પ્રભુથીને ભૂલી પ્રીતિ પર નર મહી જો રહાય છે,
નારી મટીને નાગિણી એ નાર બની બસ જાય છે,
પ્રમદા નહિ પિશાચિની એ વિશ્વમાં કહેવાય છે

દીવાલ માગે તે જાણતી મળે છે

મુક્તા—ન બોલો નાથ ! તમે આવા હૃદયવિદારક શબ્દ ન બોલો ! તમે મારા પર ખોટું આળ ન મૂકો દેવના સોગન ખાઈ કહું છું કે હું સર્વથા નિર્દોષ છું જો મેં તમારા સિવાય અન્ય પુરુષ તરફ પાપ દષ્ટિથી જોયું હોય તો મારા દેહમાં કીડા પડેા લાવેા સ્વામિન્ ! મને તમારા હાથમાંની તલવાર આપો હું મારું હૃદય ચીરી મારી પવિત્રતાની ખાતી કરી આપું કે મારી નસેનસમાં તમારા પવિત્ર નામના સ્મરણનું સૌશિત્ર પ્રસરી રહું છું ! એ તલવારથી હું મહારા હૃદયની કિંમત બતાવી આપીશ

આમ કહી મુક્તા મહેન્દ્રના હસ્તમાંથી સમશેર ખેંચવા મર્ષ એટલે મહેન્દ્ર તેને ધિક્કારથી કહેવા લાગ્યો -

“કુષ્ટા ! પાપીયસિ ! તારૂં સ્યામ મુખ દૂર લઇ જા”

આમ કહી મહેન્દ્રે મુક્તાની દેહલતા ઉપર એવા જોરથી લતાપ્રહાર કર્યો કે તેનું શિર કારાગૃહના કઠિન દરવાજા સાથે જોડાઈ અચળાયું, અને તેમાંથી રૂધિરની ધારા વહેવા લાગી

મુક્તા—હું નિર્દોષ છું તમે શા માટે મારા શિર ઉપર અસત્ય કલક મૂકેા છો એ હું સમજી શકતી નથી

મહેન્દ્ર—ચુપ કર ! એક ગુન્હો છુપાવવા માટે બીજો ગુન્હો ન કર

મુક્તા—હું પરમાત્માના સોગન ખાઈ કહું છું કે હું એમાંની કોઈ વાત જાણતી નથી

મહેન્દ્ર—તું હવે વિના કારણ મને છેતરવાનો પ્રયત્ન ન કર તારૂં પાપ મેં નજરે નજર જોયું છે તે શું ખોટું ?

મુક્તા—તદન ખોટું પ્રિય કુમાર ! તમારા મુખમાંથી આવા શબ્દો સાંભળી મને થણું દુઃખ થાય છે હું તમારા બ્રમ્હો બોલ ચર્ચ પડી છું કુમાર ! દયા કરો નિર્દોષ પર આળ ચઢાવી ઇશ્વરના ગુન્હેગાર ન બનો પરમાત્મા મારી સત્યતાની સાક્ષી પૂરશે

અચીર ઉમરાવને વાપરવા લાયક છે

મહેન્દ્ર—પરમાત્માનું પવિત્ર નામ તારા મુખમા હવે શોભતું નથી
પરમાત્મા અન્યાયી નથી કે તે તારા જેવી પાપિણીની રક્ષા કરે

મુક્તા—ઓ પતિતપાવની સરિતાઓ ! જળ, રથમ અને ગગન
મહળમા વિહાર કરતા પ્રજ્ઞ દેવતાઓ ! જગલમા ઉગેલા વૃક્ષો ! કોઈ તો
મારી વહારે ધાઓ અરેરે ! હું નિર્દોષ દોષિત ગણાઉં છું કેમ કોઈ કાંઈ
બોલતું નથી ? ઓ જગતના તાત ! તું શું કરે છે ? સત્યવાદીનું રક્ષણ કરવામા
તું શા માટે વિલંબ કરે છે ? હું મન વચન અને કર્મથી પવિત્ર નથી ? મારા
હૃદયમાં પ્રિયતમ મન્દ્રદુઃખના પવિત્ર નામની જપમાળ જપાતી નથી ? હું
પાપિણી છું ? ઓ પ્રભુ ! બરસભામા તમે જેવી રીતે દેવી દ્રૌપદીની લજ્જાનું
રક્ષણ કર્યું હતું, તેવી રીતે આ વખતે હે દીનદયાળુ ! તું મારી વહાર શા
માટે કરતો નથી ? તું ગરીબનો બેવી છે, છતાં મારી દાદ કેમ લેતો નથી ?
તું આમ કરીશ તો તને દયાળુ કોણ કહેશે ? નાથા, ઓ શ્રીહરી આમ છેક
નમેરો નાથા

મહેન્દ્ર—પાપીઓ પોતાના પાપને છુપાવવા ધણા દોષ કરે છે તેમ
તે પણ આજે સ્ત્રીચરિત્રની ભૂમિકા બરાબર ભજવવા માડી છે

મુક્તા—પ્રભુ ! હવે હદ થાય છે ! નિર્દોષને અન્યાય અપાય છે

મુક્તાનો હૃદયભેદક વિલાપ જોઈ વીરમતિ તરતજ ત્યાં આવી પહોંચી
અને દૂરથી બોલી, ' મુક્તા ! પરમાત્મા સત્યતાનો જ સહાયક છે, પણ
સત્યની કસોટી ક્યાં સિવાય તે મદદગાર થતો નથી જેવી રીતે અગ્નિના
યોગ સિવાય શુદ્ધ મુવર્ણની કસોટી થઈ શકતી નથી તેવી જ રીતે હું જો
સિવાય શુદ્ધાત્મા મનુષ્યની કિંમત સમજી શકાતી નથી મહેન્દ્ર ! ભ્રમણામા
ન ભૂલ એટલા બધા પ્રપચી કારસ્થાન છે મુક્તા નિર્દોષ છે, તે સતી
આધ્વી વીરબાળા મન, વચન અને કર્મથી સદા પવિત્ર રહી છે તેના જેવી
વિશુદ્ધ ચરિત્રવાળી સતી સન્નારીઓથી જ બરમાવશેષ ભારતનું પ્રાચીન

વાપરવામાં સારી છે

જૈરવ શોભે છે તેના જેવી સતીઓના પુણ્ય પ્રભાવથી આ નદનવન સમ બાણીતો ભારતવર્ષ હજી પશુ પોતાના તેજથી ઝળહળી રહ્યો છે તેની તપશ્ચર્યા એજ હિંદુ જવાહીર । તેનું પતિવ્રતાપણુ એ જ હિંદોના અમૂલ્ય વારસો ! મહેન્દ્ર હવે સાહસ ન કરીશ મુક્તા નિર્દોષ છે, તું અમણીમાં છે, પ્રભુ તમારે ઉભયનું શ્રેય કરશે

મહેન્દ્ર—શું મુક્તા નિર્દોષ છે ? હું અમણીમાં છું ? આ કેાણુ બોલ્યું ? આ બોલ પેલા દયામયી દેવીના છે તેઓ કયા મયા ? શું ચાલ્યા ગયા ? શું આ કમલાગ્ન્યને દર્શન આપ્યા વિના પાછા ગયા ? અરેરે ! તેમણે મને કેટલી વખત બચાવ્યો છે ?

આમ કહી મહેન્દ્ર મુક્તા પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો—‘મુક્તા ! તું મને ક્ષમા આપીશ ?’

મુક્તા—ન બોલો, આ મારા જીવનના આધાર ! આમ બોલી મને દોષિત ન કરો

મહેન્દ્ર—મુક્તા ! બગીચામાં તારી સાથે જે રાજકુમાર પ્રેમાભિનય કરતો હતો તે કેાણુ હતો ?

મુક્તા—એ તો શાન્તા હતી

મહેન્દ્ર—નહિ, તે રાજકુમાર હતો

મુક્તા—કુમાર ! હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે શાન્તાએ તે સમયે કુમારનો પોષાક પહેર્યો હતો અને ખાલી વિનોદમાં જ તે મારી સાથે મરજીમાં આવે એવા ચેનચાળા કરતી હતી તે સમયે તમારે સ્મરણ થઈ આવવાથી મારા નયનમાં અશ્રુજળ ભરાયું હતું શાન્તા મારા કંઠમાં હાથ નાખી એ અશ્રુજળ સ્વચ્છ કરતી હતી

મહેન્દ્ર—ત્યારે શું એ બધો ચંદ્રપ્રભાનો પ્રપચ હતો ?

મુક્તા—તેના અંતરમાં શું હશે એ હું કેવી રીતે સમજી શકું ?

અમીર ઉમરાવને વાપરવા લાયક છે

મહેન્દ્ર—મુકતા ! મારી પ્રાણેશ્વરિ ! એ બધો ચંદ્રમણનો પ્રપચ હતો એ પ્રપચમાં તું પૂરી ફસાઈ હતી અરેરે ! મેં પ્રથમથી પૂરતી તપાસ કર્યાં સિવાય ઉત્તેજિત બની જઈ તારા પર હુ ખુબ કુબર તોડી પાડ્યો તારા જેવી નિર્દોષ સતી સાધ્વીને મેં નહિ કહેવા જેવાં કઠોર હૃદય-ભેદક વચનો કહી સહજાવ્યાં મેં તને પક્ષતા પર પાડુ મારી તારા જેવી હુ ખિનીને મેં ભ્રમને વશ થઈ વિશેષ હુ ખી કરી હુ તારો મુન્હેશ્વર છું જો-જો, તારા શિરમાંથી ટપકતું રૂધિર મારા આ અવિચારી કર્મથી મને આપ આપી રહ્યું છે જ મહાના વનચર પક્ષીઓ પણ તારૂં રૂધિર જોઈ કીલ કીલ કરી મને પિચ્કાર આપતાં ઉડી જાય છે સૂર્યનારાયણે પણ પોતાનો પ્રકાશ ખેચી લઈ પૃથ્વી પર અધકાર ફેલાવ્યો છે, અરેરે ! સમસ્ત જગત જાણે કે મારા પર ઉશ્કેરાયુ હોય એવો મને લાસ થાય છે મુકતા ! ભ્રમને વશ થઈ મેં તને જો અસહ્ય હુ ખ દીધું છે તેનું વિરમરણ કરી તું મને ક્ષમા આપીશ ? મેં અજાગીએ વગર વિચાર્યો તારા અતરફમાને દુભવી મહા પાપ કર્યું છે.

આમ કહી મહેન્દ્ર મુકતાના ચરણોઆ નખી પડ્યો

આ જોઈ મુકતા હાય જોડી મહેન્દ્રને કહેવા લાગી —“મારા જીવિતેશ્વર મારા પ્રિય પ્રાણેશ્વર ! આમ કરવું તમને શોભે કે ? આમ કરી તમે મને જ ઉલટા પાપિણી બનાવો છો હુ તો તમારા ચરણકમળમા આશ્રય પામનારી દાસી છું તમારી સેવા કરી સુખી થવું એ જ આ તુજ જીવનનું કર્તવ્ય છે કાન્ત ! હવે આકદ ન કરો મારૂં તન, મન, તથા ધન આપ જ છો, એટલે હું જ તમારી પાસે ક્ષમા માગી શકું તેમ છું

હુ તો છઠ્ઠું છું પતિ તમારી સેવા,
મને અન્ય વિષયથી નહિ કંઈ લેવાદેવા—હું.

મળે જાશ બાકરાં બાઈને પેટ ભરીશુ,

મળશે તે પર સતોષ મુજર કરીશુ'

પતિના જોઈ દુઃખ તે મીઠા મેવા—હું

અરીદો ન્યુ પાલમિન્ટ એ મહોર.

કચન નહિ તો એ કારટ કનકની મુડી,
પતિ સેવા એ સતી નારની મુડી,
પતિ પ્રેમભક્તિએ અમે વેચાયા એવા—હું

એટલામાં સામેથી શુભાચરાય તથા બીજા ઘોડેસ્વાર આવતા દેખાયા
એ જોઇ મુક્તા હાથથી બોલી —“ પ્રિયતમ ! સાવધાન ચાઓ સામેથી
દુશ્મન આવતા જણાય છે ”

મહેન્દ્ર—પ્રિયા ! એમાં ડર શાનો છે ? ક્ષત્રિય વીરોએ શત્રુઓનો
ભય રાખવો જ ન જોઇએ

વીર પુરૂષો કાળથી ના કોઇ દિન ગભરાય છે,
આવવું ને જવું એ તો આ જગતનો ન્યાય છે,
નિજ ધર્મની મમતા મુકી જે જીવ બચાવવા રહાય છે
ધિક્કાર એવા જીવનને જે ધર્મદ્રોહી થાય છે

વિના વિલંબે શુભાચરાય આવી પહોંચ્યા અને તેણે સિપાઇઓને
હુકમ કર્યો —“ મહેન્દ્રને પકડો ”

મહેન્દ્ર—શુભાચરાય ! તું કોને પૂછીને મને પકડવા આન્યો છે ?

શુભાચરાય—રાજસિંહના હુકમથી મહેન્દ્ર ! તું જાણે છે કે તારે
માથે ખનનો આરોપ છે તું સત્તર મારે શરણે થા, નહિ તો તને
એકલો જાણી આ બધા સૈનિકો તારા પર તુટી પડશે

મહેન્દ્ર—એકલો એટલે શું ? મારૂં બાહુબળ તમને સહુને પહેંચી
વળવા શક્તિવાન છે

શિયાળના ડરવ્યાથી સિંહ તો ડરતો નથી,
ભસે જે શ્વાન તેની હું પરવા જરા કરતો નથી

હાયમંડ કેપ જે ટકાઉમાં બધી સરસ છે

ગુલાબરાય—અમારા પાઝામાં સપડાયલો હોવા છતાં અભિમાન ઊડતો નથી ? મહેન્દ્ર ! મુખેથી બહાદુરી બતાવવી એ બહુ સહેલી વાત છે, પરંતુ કસોટી વખતે કમર કસવી દોલતી છે

મહેન્દ્ર—ગુલાબરાય ! તારામાં કેટલી બહાદુરી છે એ હું બરાબર જાણુ છું રાજસિંહની તથા તારી બહાદુરી તો મેં તે દિવસે ચંદ્રપ્રભાના ઘરમાં બરાબર જોઈ લીધી છે તે દિવસ શું તું જુલૂમી ગયો છે ?

ગુલાબરાય—મહેન્દ્ર ! તને રાજસિંહની શક્તિનો ખ્યાલ નથી તે ધારે તો ક્ષણ કાળમાં જ ધરાને ઘ્ર્ણવી શકે તેમ છે—તારા જેવા પામરને પરલોકમાં પહોંચાડી શકે તેમ છે

મહેન્દ્ર—હીક છે, હીક છે—

દગાબાજ છે એ રાજસિંહ ને બહાવલો તું સારથી,
કાંપતા સૈનિક સહુ આ વીરની તલવારથી
જે હતા રણવીર તે તો સ્વર્ગના વાસી થયા,
સાપ સૌ ચાલ્યા ગયા, પણ લીસોટા બાકી રહ્યા

ગુલાબરાય—હજી અભિમાન છે ?

મહેન્દ્ર—આ તલવાર પર શુભાન છે

પાછળથી છુપી રીતે રાજસિંહ હે હુમલો કરી મહેન્દ્રને પકડી લીધો મુક્તા બેહોશ બની જમીન પર ઢળી પડી સૈનિકા મહેન્દ્રને પકડી આલતા થયા

પ્રકરણ ૧૫ મું

અબળાનો અતુલાય

નાસ્તિ કામ સમો વ્યાધિર્નાસ્તિમોહ સમો રિપુ ।

નાસ્તિ ક્રોધ સમો વન્દિર્નાસ્તિ જ્ઞાનાત્પરં સુખમ્ ॥

કામના સમાન અન્ય વ્યાધિ નથી અજ્ઞાન સમાન મોહ કહે છે શત્રુ નથી, ક્રોધ સમાન ક્રોધ દાવાનળ નથી અને જ્ઞાન સમાન ક્રોધ સુખ આપનાર ફળ નથી

કામ સમ વ્યાધિ નહિ, અજ્ઞાન શત્રુ માણ્યવો,

ક્રોધ સમ અગ્નિ નહિ સદૃશાની મિત્ર પ્રમાણ્યવો

મુખ માથે શિશ્યા હોતા નથી તેમ વિદ્વાન્ પુરુષો માથે કાંઈ હીરા મોતીના હાર ઉગતા નથી કોયલ અને કાગ જેવાવમા એકબે રંગનાં હોવા છતાં જ્યારે તેમના મુખમાંથી વાયા પ્રકટે છે ત્યારે આપો આપ ઉભયની પરીક્ષા થઈ જાય છે અને બન્નેનો ભેદ માલુમ પડી આવે છે

ક્રોધ મનુષ્યનો મહાન્ વિરોધી કહે છે શત્રુ છે ક્રોધી મનુષ્યથી સારાં વિવેકથીલ વિચારયુક્ત કાર્યો થઈ શકતાં નથી માટે ક્રોધાવેશમાં કોઈ પણ કાર્ય કરવું જોઈએ નહિ

સત પુરુષો ક્રોધને વશ થતા જ નથી અજ્ઞાની પામર જનો જ ક્રોધને વશ થાય છે દુર્વાસા સમાન મહાન્ પ્રવૃત્ત ઋષીનો ક્રોધથી પરજ્વળ થયો ત્યાં પામર માનવીનું શું સમજવું ? ચંદ્રપ્રભા ક્રોધાવેશમાં રાજસિંહનું ખૂન કરવા તત્પર થઈ હતી ક્રોધી મનુષ્ય પોતાનું કદાપિ હિત કરી શકતું નથી તો પછી અન્યનું હિત કયાંથી કરે ? ચંદ્રપ્રભા પણ ભયભીત હોય તો રાજદરબારમાં રાજસિંહ પ્રત્યે વૈરનો બદલો વૈરથી લેવા આદી ગઈ

અમારી ટોપીઓ ખરીદતી વખતે મોર જાપ તપાસીને ખાસ ખરીદ કરજો

મહેન્દ્રના વિદાય થયા પછી ચદ્રમલા પોતાના મકાનમાં એકાન્તમાં એસી અત્યંત કષ્ટપાત કરવા લાગી તેને દુનિયાનું સુખ, દુનિયાનો વૈભવ અને ભોગ વિલાસના સકળ સાધનો વિષે સમાન જણાવા લાગ્યા પોતાના હસ્તથી થયેલાં સધળા પાપકાર્યોનો હવે તે જ્યારે વિચાર કરવા લાગી ત્યારે તેને ઘણો પસ્તાવો થવા લાગ્યો તેણે વિચાર્યું — “અરે રે ! મેં પાપિણીએ આ બધું તરકટ શા માટે રચ્યું ? આ સંસારમાં મનુષ્ય દેહ મહાન દુર્લભ ગણાય છે અનેક જન્મનાં સુકૃત્યથી જ દુર્લભ માનવદેહની પ્રાપ્તિ થાય છે, છતાં માનવદેહ ધારણ કરી મેં શું સુકૃત્ય કીધું ? અરેરે ! યુવાનીના આવેશને વશ થઈ, સારાસારનું ભાન ભૂલી રાજસિદ્ધ સાથે નાસી આવી, મારા શ્વસુરપક્ષને તથા મારા બીજાવનને મેં કલક લગાડ્યું પતિવ્રતા બીએ પરપુરુષનો વિચાર પણ ન કરવો જોઈએ મેં પાપિણીએ નહિ કરવાના કામો કરી આ દુર્લભ મનુષ્યદેહને એળે ગુમાવ્યો છે મહેન્દ્રપર મારી પ્રેમ દ્રષ્ટિ !”

સ્વમત આટલું કહી તે બળડતી બધ થઈ પુનઃ દિવાનીની માફક દગ્ધહૃદયે બોલવા લાગી, મહેન્દ્રનો પ્રેમ મેળવવા માટે મેં “કટલા જળ પ્રપ-
ચોનો આશ્રય સ્વીકાર્યો છે ? નિર્દોષ મુક્તાપર ખોટું આળ ચડાવ્યું, મંદિરા પી અધમમાં અધમ પાપ મેં કર્યું હું પાપિણી હોઈ વિરુદ્ધ ચરિત્રના મહેન્દ્રકુમારને પણ પાપિષ્ઠ કરવા વિચાર કર્યો આ બધું કરી મેં સાર શો કાઢ્યો ? શું મારો પ્રેમ મહેન્દ્ર તરફ શુદ્ધ હતો ? ના, શુદ્ધ કેમ કહેવાય ? એ કેવળ વાસનાનો મોહ હતો મહેન્દ્રના રૂપરંગમાં હું અબળ, તેમાંજ મોહી, તેને ચાહ્યો ! આ પ્રેમ શુદ્ધ નહીં પણ આ લોક તથા પર-લોકને બળ કરનારો જ પ્રેમ ગણાય સીતા, તારા, દમયંતી અનસુયા, તારા-મતી વગેરે દેવીઓ વિશ્વમાં પોતાના સતીત્વના પ્રભાવથી અમર નામના મૂકી ગઈ છે હું દુષ્ટા તે પવિત્ર દેવીઓનાં નામ ઉચ્ચાર્યા લાયક પણ રહી નથી પ્રભુ ! માફ હવે શું થશે ? આ રૂપમાં આગ લાગો મેં મારા

સૌંદર્યમા અનમ્ય જઈ જે મહા પાપો કર્યા છે તેની ક્ષમા કાળાતરે પણ મને મળી શકે તેમ નથી એ બધા પાપની શિક્ષા પ્રભુ મને શી કરશે ? હવે પરતાવો કુર્યે સાર શૌ ? પાણી પીધા પછી ઘર પૂછ્યે સાર્યક શુ ? બધુ થવાનું થઈ ચુક્યું, હવે તો કરેલા ગુન્હાઓની પ્રભુ પાસે શિક્ષા લેવા જવું એ જ ઉત્તમ છે, છતાં પણ તે પહેલાં નિર્દોષ વીર કુમારિકા મુક્તાની મારી માગી તેની પાસે સત્ય વાત જાહેર કરવી એજ ઉત્તમ છે એમ કરવાથી મારા પાપોનો ભાર કાનક અસે દલકો થશે ”

આમ નિચાર કરી ચંદ્રપ્રભા મુક્તા પાસે આવી મુક્તા લોહી લુહાણુ સ્થિતિમા કારાગૃહમાં પડેલી હતી તેને પોતાના ગરીરનું પણ ભાન ન હતું તેની એવી સ્થિતિ જોઈ ચંદ્રપ્રભાએ પહેરેલા વસ્ત્રનો પાલવ ફાડી મુક્તાના ધા ઉપર પાટો બાંધ્યો બેલાન મુક્તા બપડવા લાગી, “બહાલા મહેન્દ્રકુમાર ! તમે કયા રો ? મારા જીવિતેશ્વર ! મારી પાસે આવો—હું નિર્દોષ છું”

આ શબ્દો ચંદ્રપ્રભાના કાન પર અથડાતા તેની આખોમાથી આસુ સરવા લાગ્યા, તે સ્વગત કહેવા લાગી મારી ભૂલના ભોગનું આ કેવું ગંભીર પરિણામ આવ્યું છે ?”

આ વિગરે પ્રભાનું મગજ ફગી ગયું ધીરજ ધરી તે મુક્તા પાસે બેઠી શીતળ જળતા સ્થિતિથી મુક્તા શુદ્ધિમા આવી તે ઉઠી અને ચંદ્ર પ્રભાને વળગી પડી બોલી — ‘ચંદ્રપ્રભા ! હું નિર્દોષ છું તે શું તું જાણતી નથી ? જો જાણતી હો તો મારા પ્રિયતમનો ભ્રમણા શા માટે તું દૂર કરાવતી નથી ?”

ચંદ્રપ્રભાએ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર સુદ્ધ હૃદયના આવેશથી આપ્યો તે મુક્તાને કંઈ વળગી પડી અને બોલી — “મુક્તા બેન ! એ વિષયમાં હું જ સર્વાંશ દોષિત છું જાહેન ! તમે મને ક્ષમા આપો ”

આમ કહી ચદ્રપ્રભા મુક્તાના ચરણ પાસે પડી ગઈ મુક્તા તો આ બનાવ જોતાં જ આશ્ચર્યમાં પડી કે પ્રભા આ શું કરે છે ? તે પોતાનું રૂદન ભૂલી ગઈ પણ ઉલટી પ્રભાને દિલાસો દેવા લાગી તેને ઉત્તેજી મુક્તા બોલી — “ચદ્રપ્રભા ! આમ કરવું તને ઉચિત છે ? ઉમ્મરે તું મારાંથી મોટી હોવા છતાં મારી પાસે ક્ષમા માગી મને પાપમા શા માટે નાખે છે ? એન ! તને આમ ન ઘટે ”

ચદ્રપ્રભા—ગુન્હેગાર નિરોધ પાસે ક્ષમા માગે તેમા દોષ જેવું કાંઈ હોય એમ મને લાગતું નથી

મુક્તા—તને કાણુ ગુન્હેગાર કહે છે ?

ચદ્રપ્રભા—એન ! મારાં પાપોથી અબળણ્યાં હોવાથી જ તમે આમ કહો છો ? હું તમારી પાસે સેકડો વખત ક્ષમા માગ્યું તો પણ બોધી છું

મુક્તા—શા માટે તું આમ કહે છે ?

ચદ્રપ્રભા—મે તમારૂં ઘણું અનિષ્ટ કર્યું છે તમારા પ્રિયતમ મહેન્દ્ર-કુમારને બહેરી શાન્તાને એક રાજકુમારનો પોષાક પહેરાવી તેની સાથે તમને પ્રેમમા વાત કરતા બતાવી મે રજતુ ગળ ક્યું છે એન ! કહો જોઈએ કે તમારી આવી બોલીવોદાણુ હાલત કરનાર હું જ છું કે બીજું કોઈ છે ? તમે તો શું પણ સાક્ષાત ઇશ્વર સુદ્ધા મને મારા મહા પાપની ક્ષમા આપે તેમ નથી

મુક્તા—ચદ્રપ્રભા ! પરમકૃપાળુ પરમાત્મા તને તારા અપરાધોની ક્ષમા આપે એમજ હું ઇચ્છુ છું

ચદ્રપ્રભા—પ્રભુ મને ક્ષમા આપે એ અશકય છે પ્રભુએ મહારા જોવી પાપિષ્ઠાને કૂરમાં કૂર શિક્ષા કરવી જોઈએ

મુક્તા—એન ! અધીરી ન થા ! શાન્તિથી બેસ શા માટે વિના કારણ તારૂં હૃદય ઉશ્કેરે છે ?

આ ટોપી ધણી સરતી છે જથાળ વેચનારને ઘણી લાભદાયક છે

ચદ્રપ્રભા—હવે આ તનમનને જીવનના અત સુધી જ્ઞાન્તિ કે આરામ મળનાર નથી જેણે બીજાને જ્ઞાન્તિ આપી નથી તે જ્ઞાન્તિ ભોગવવા સરખું નથી હું જ્ઞાન્તિ ક્યાંથી પામું ?

મુક્તા—ત્યારે હવે તું શું કરીશ ?

ચદ્રપ્રભા—મને આ કફેડી સ્થિતિમાં મુકનાર નરાધમનો હવે હું જીવ લપ્પશું

વિકાળ છું હું કાળી નામણુ માફ વૈર લેવાને,
રાક્ષસી બની છું હું બદલો આજ દેવાને

મુક્તા—બીજાની હોવા છતાં તારામાં આટલું શૈયી ક્યાંથી આવ્યું ?

ચદ્રપ્રભા—વીર ક્ષત્રિયાણીઓ જ્યારે ખરા સ્વરૂપમાં પ્રગટ થાય છે ત્યારે જ તેમનું સ્વાભાવિક શૈયી દીપી નીકળે છે

મુક્તા—તને આ સ્થિતિમાં કોણ લાવ્યું છે ?

ચદ્રપ્રભા—નરાધમ રાજસિંહ

મુક્તા—બહેન ! તારી માફક મારા પર પણ તેણે અનહદ જીવંત ગુળચોં છે મારા બોળા પિતાશીને લાભેરી તેમની પાસેથી લગ્નનું નક્કી કરી તે દુષ્ટ મને અહીં લાવ્યો મને મારા બહાલા મહેન્દ્રથી વિખુટી પડાવી મારા આ હાલ કરનાર તે દુષ્ટ રાજસિંહ છે

ચદ્રપ્રભા—મુક્તા ! તેના પાપનો ઘડો ભરાઈ ચુક્યો છે હું મ્હારે હાથે જ તેનું હૃદય ચીરી હવે મારા દેહને અત આણીશ

આટલું કહી તેણે કમરમાંથી કટાર કાઢી મુક્તાને પૂછ્યું “આનું નામ શું છે ?”

મુક્તા—એ કટાર છે

ચદ્રપ્રભા—એનો કોણ ઉપયોગ કરી શકે ?

ઠક્કર બ્રહ્મસંની ટોપીઓ ગુજરાત તથા કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે

મુકતા—વીર પ્રતાપી ક્ષત્રિય બન્યો સમય પ્રમાણે જ એનો ઉપયોગ કરી શકે, તેજ તેને શોભાવી શકે

ચ દ્રમલા—મુકતા બહેન ! બોલતા બૂલ્યા હવે તો વીર ક્ષત્રિય પુત્રોને બહો વીર ક્ષત્રિયાણીઓએ જ આનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ અથવા હિંદની પતિવ્રતા નારીએ આ કટારીને પોતાની નાની બહેન સમગ્ર રાત દિવસ તેને શીયળ તથા ધર્મ રક્ષણ માટે પાસે રાખવી જોઈએ

મુકતા—ઝીઓએ આ કટારી રાખવાનું કંઈ પ્રયોજન ?

ચ દ્રમલા—પોતાના પ્રાણ કરતાં પણ વધારે મૂલ્યવાન શીયળનું રક્ષણ કરવા

મુકતા—ખરૂં છે બહેન ! કુષ્ટ પાપી મનુષ્યો પોતાની પાપવાંછના તૃપ્ત કરવા આવે તો આ કટારથી તાત્કાલિક તેની વાંચના પુરી કરવી ખરૂં કે ?

ચ દ્રમલા—એમાં સ શય શો ? મુકતા બહેન ! મને જવાની રજા આપો આ કટાર હવે અધીરી થઈ રહી છે

મુકતા—પ્રભા બહેન ! તમે અધીરાં ન બની જાઓ આ હાક છોડી દો, નહિ તો કોષાવેશમાં તમે વખતે આપઘાત કરશો

ચ દ્રમલા—હું આપઘાત કરું ? શા માટે ? મેં જાનો યુદ્ધો કર્યો છે, હું મારા હૃદયમાં શા માટે એને સ્થાન આપું ? આ કટારને હું તેના જ હૃદયમાં સ્થાન આપીશ મારા સ્વામીથી છુટી પડી મને ભિખારણુ બનાવી પોતાના દાવ પેચમાં રમાડી જે મને અહીં લાવ્યો તેના હૃદયમાં જ આ કટારને સ્થાન આપીશ

મુકતા—બેન ! તે રાજકુમાર છે તારાથી તેનો પરાજય નહિ થાય

ચ દ્રમલા—તે રાજકુમાર છે તેથી મને શું ? જેને સ સારમાં જીવનના દલાવા લેવા બાકી હોય તેને જ મૃત્યુનો ડર હોય છે બીજા મરણીયાને શું ? માફ ચાહે તે થાઓ, પણ એક વખત તો આ કટારથી રાજસિંહના પ્રાણ હરીશ તે પણ વળી બરદરબારમાં.

આમ કહી ચંદ્રપ્રભા પૂર્વ દિશા નિહાળી વળી બળકડા લાગી, “રાજ-
સિંહ ! તૈયાર થજો જે ચંદ્રપ્રભાની તુ ચાહતા કરે છે, જેને તારા વિલાસની
પુતળી સમજે છે, જેને મળવા તારૂં દિવ અધીર થઈ રહ્યું છે, જેને ભેટવા
તારૂં આતુર મન ઉછાળા મારી રહ્યું છે તેજ ચંદ્રપ્રભા આજે તારા ઉછાળતા
હૃદયમાં આ ચમકતી કટારને સ્થાન આપવા આવે છે રાજસિંહ ! આજે
તુ તારા સૈનિકો, તારા સબધીઓ, તારા પાલકો લોકરના ભડવીર સિંધા
હીઓ વગેરે સહુને તૈયાર કરી રાખજો આજે તારા મનુષ્યજીવનની છેલ્લી
પળોનો હિસાબ કરીને જ હું તારી પાસે આવું છું

ચઢી હું ખૂનને ચરખે જીવનમાં આગ સળગે છે,
હવે દિલની નસેનસમાં, કિનાની આગ સળગે છે
નહિ છોડું તને જાલિમ ! જીવનની આશ છોડી દે,
કટારી કારમાં સાથે હવે તુજ પ્યાર જોડી દે

વાંચક ! આ વચનો ઉચ્ચારતી વખતે ચંદ્રપ્રભાને પોતાના શરીરનું ભાન
ન હતું તેનો ચોટલો તેની પીઠ ઉપર કાળા નાગની માફક ઝૂલી રહ્યો હતો
પહેરેલા વસ્ત્ર ધૂળમાં રંગોળાઈ ગયા હતા, છતાં આવી બેભાન અવસ્થામાં
તે મુકતાને કહેના લાગી — “મુકતા બેન ! મને ક્ષમા આપો હું પાપિષ્ઠી
મરવા જ સરજાયેલી છું મહેન્દ્રકુમારની હું જોટલી પ્રજા સા કરું તેટલી
થોડી છે ઇશ્વરે તમને તમારે લાયક જ પ્રિયતમ આપ્યા છે પ્રભુ ! તમારૂં
ઉભયનું કલ્યાણ કરો એવો મારા ખરા અંતઃકરણનો આશીર્વાદ છે બેન !
હું જાઉં છું જતી વખતે પણ કહેતી જાઉં છું કે, ટૂંક સમયમાં તમે બન્ને
વિશાળ રાજ્યનાં માલિક થશો મને ક્ષમા આપજો”

આમ કહેતી પાછું જોતી આગળ વધતી દિવાની થયેલી ચંદ્રપ્રભા
અદસ્ત થઈ મુકતા તેને કંઈ પૂછવા જતી હતી, પણ તેનો ચિહ્નમણી
ચહેરો જોઈ કંઈ બોલી શકી નહિ તેના ગયા પછી મુકતાએ પણ મણિપુરનો
રસ્તો લીધો

પ્રકરણ ૧૬ મુ

ન્યાયના નામે નીતિનું ખૂન

કુપ્રામવાસ કુલહીનસેવા કુભોજન ક્રોધમુખી ચ માર્યા ।

પુત્રશ્વમુર્ખો વિષવા ચ કન્યા વિનાશિતા ષડ્ પ્રદહતિ કાયમ્ ॥

કુપ્રામર્મા નિવાસ, કુલહીનની સેવા, કુભોજન, કળ્યાણી કુલટા સ્ત્રી,
મુખ પુત્ર અને વિષવા પુત્રી આ છ અમિ વગર આળનારા મનુષ્યના કટ્ટામાં
કટ્ટા શત્રુ છે

નિજ માત્ર મુખ ઉજ્જવળ કરી સ્વધર્મ માર્ગે ચલે,
સન્માર્ગમાં જીવન ગુળરી પાપથી મનમાં હરે,
શત્રુ વખાણે સહ સદા સુપુત્ર તેને જાણવો,
લાખ તારા છે પ્રકારો, ચદ્ર એક પ્રમાણવો

એક પુત્ર તારે છે, ખીજો કુઆડે છે એક જ સૂય આખા વિશ્વને

પ્રકાશમાન કરે છે એક જ સિ હ આખી વનભૂમિને ગળાવે છે
રામ કૃષ્ણ, પરશુરામ, અર્જુન, કર્ણ, શકરાચાર્ય, ભવજીતિ, વારિમકી,
વ્યાસ, પાણિની, વિક્રમ, ભોજ, ભરથરી, શિવાજી તથા અકબર એક જ
થયા તારા, સીતા, મદોદરી, ગર્ગી, દ્રૌપદી, કુતા ગાંધારી, અનસુયા
તથા દમયંતી એક જ થઈ એ દરેક દેવી વ્યક્તિ પોતાના પુણ્યમય જીવન
પ્રભાવથી વિશ્વસ સારમાં સદાને માટે અમર નામના મૂકી ગઈ છે આધુનિક
યુગના સચ્ચરિત્રવાન સત સાધુ ગાંધીજી આર્યાવર્તની ત્રીજા કોટીની વસતિને
અહિંસાનો પાઠ બહાવી સ્વરાજ્ય એ દરેક દેશીને જન્મસિદ્ધ હક્ક છે
એવું શીખવી રહ્યા છે આ બધા જીવો અમર છે તારપર્થ એ છે કે એક જ
સુપુત્રથી આખો દેશ ઉજ્જવળ થાય છે

ભરતખંડના ઇતિહાસમાં શુદ્ધ ક્ષત્રિય રાજવંશીઓ મહાન પરાક્રમી
કામો કરી પોતાના કુળની મહત્તા વધારી ગયા છે પ્રજાને સુખે સુખી

તથા પ્રળને દુ ખે દુ ખી થયુ એ જ હરેક રાજનો ધર્મ છે પ્રળને પુત્ર સમ પાળવી એમા ક્ષત્રિય રાજનુ ગૌરવ છે ગૌ તથા પ્રાજ્ઞાશુની રક્ષા કરનાર રાજ જ ખરો રાજ બેખાય છે બાકી બધા ઇન્દ્રવરણના ફળ માફક ખાલી દેખાવડા જ નામધારી રાજ કહી શકાય આપણી વાર્તાના નાયક રાજસિ હના પિતા મહારાજ નરેન્દ્રનાથ શુદ્ધ સાદિક જીવન ગુળરનારા પરાયકારી નૃપતિ હતા, જ્યારે બીજી બાજુ તેમનોજ પુત્ર રાજસિ હ અનાચારી, મિથ્યાભિમાની, તથા દાવપેચની રમત રમનારો હતો અનાચારીથી સૂકૃત્ય થઇ શકતુ જ નથી અનાચારી પોતે પાપકર્મ કરે છે અને ખીળને તેમા હોમે છે અનાચારી રાવજી, કીચક, દુર્યોધન વગેરે મહારથી-ઓનુ પણ અકાળે મૃત્યુ થયુ તો પછી સામાન્ય રાજસિ હ શા દિસાયખાં ?

નરેન્દ્રનાથનો રાજદરબાર આજે જનસમૂહની મેદનીથી ચીકાર બરાઇ ગયો હતો પછવાડેથી આવનાર મનુષ્યને જગ્યા મળવી દુર્લભ થઇ પડી હતી આજે ન્યાયાધીશ ખૂનના ગુન્હાની તપાસ ચલાવનાર હતા રાજસિ હ તથા ગુલાબરાયે મહેન્દ્રપર ખૂનનો આરોપ મૂકયો હતો દરબારમાં ચોપાસ ગમગીની છવાઇ રહી હતી મહેન્દ્રને બદીવાન તરીકે બોખડતી બેઠીઓ પહેરાવી હાજર કરવામા આવ્યો હતો તેની જ્ઞાન્ત બબ્બ મુખમુદ્રા પર નિર્દોષતાની રપજી છયા જોવામા આવતી હતી બરાબર નિયમિત સમયે ન્યાયાધીશ આવી પહોચ્યા અને તરતજ મહેન્દ્રનુ નામ પોકારવામા આવ્યુ સિપાહીઓએ મહેન્દ્રને પિજરામા ઉભો કર્યો ન્યાયાધીશ તપાસનુ કામ ચાલુ કરતાં પૂછ્યું —“તારૂ નામ શુ ?”

મહેન્દ્ર—મહેન્દ્ર !

ન્યાયાધીશ—શો ધ ધો કરે છે તથા કયાં રહે છે ?

મહેન્દ્ર—હું જ ગલ્લમા રહુ છુ અને રખડવાનો ધ ધો કરૂ છુ

ન્યાયાધીશ—તુ કયા રાજ્યની રૈયત છે ?

મહેન્દ્ર—પિશાચના રાજ્યની હું રૈયત છુ.

દેશાવરમા પણ આ ટોપીઓનો ઉઠાવ સારો છે

ન્યાયાધીશ—સભ્યતાથી બોલ આ રાજદરબાર છે તું બનશે છે કે આજે તારા માથે ખૂનનો આરોપ છે તારા ઉપરના આરોપના બચાવમાં તું શું કહેવા માગે છે ?

મહેન્દ્ર—મને આ દરબારમાં ન્યાય મળવાનો લેશ માત્ર સંભવ નથી, માટે હું અત્રે કોઈ પણ પ્રકારનો બચાવ કરવા માગતો નથી

ન્યાયાધીશ—તું આમ બોલી આ ન્યાયમંદિરનું તથા આખા રાજ્યનું અપમાન કરે છે આ રાજ્યમાં કોને ન્યાય મળ્યો નથી તે તું કહી શકીશ ?

મહેન્દ્ર—આ રાજ્યમાં કોને ન્યાય મળ્યો છે ? પવિત્ર બીઓની લાજ આ રાજ્યમાં ધોળે દિવસે લુટાય છે, એવા પાપીઓને આપે શી સજા કરો છો ?

ન્યાયાધીશ—દરેક ગુન્હેગારને આ રાજ્યના કાયદાની કલમના આધારે સજા કરવામાં આવે છે

મહેન્દ્ર—તો પછી તમે ન્યાયાધીશ શાના ? આ રાજ્યના અન્યાયયુક્ત કાયદાની કલમોથી તમે ગમે તેને દોષિત ઠરાવી સજા કરતા હો તો પછી તમારી પાસે ન્યાય મળવાનું રહ્યું જ ક્યાં ? તમે તમારી સ્વતંત્ર વિચારશક્તિનો હિપયોગ કરી ન્યાય આપી શકતા નથી જેમ શિક્ષક પાઠ શીખવી રાખે, તેમ તમે આ રાજ્યના કાયદાનો પાઠ ભણી ન્યાય આપવાનો દબ કરો છો જેમ મદારી નોળીયાને નચાવે તેમ તમે કાયદાનું પુછકું હાથમાં પકડી નાચો છો પછી તમે ન્યાયાધીશ શાના ?

કલમને કાયદાની આ તમારી વાત છે ખોટી,
બુદ્ધિ પાયા ઉપર આ છે ઇમારત ન્યાયની ખોટી
બુખાનીને પુરાવે ત્રાજવું જે ભારી થાય છે,
ભલે ખોટો છતાં પણ ન્યાય સાચો એ ગણાય છે

મોટા મોટા શહેરમાં એન્જ-સીઓ આપવામાં આવશે.

ન્યાયાધીશ—અસ કરો, વધુ એક અક્ષર બોલશે તો તમારો ગુન્હો વિશેષ ભય કર મણસે

મહેન્દ્ર—જો એમજ હોય તો ખડ કહેનારાના મ્હો સીવી લ્યો જેથી તમને સવાલો પૂછવાની પણ જરૂર નહિ રહે

ન્યાયાધીશ—હજી પણ તમને ચેતાવું છું કે, આ દુરાગ્રહનો ત્યાગ કરી તમારા જ્યાવની વાત પર આવો તમને સત્ય ન્યાય મળશે એ માટે નિરસ દેહ રહો

મહેન્દ્ર—મને શું સત્ય ન્યાય મળશે ? અરે ! તમારા રાજ્યમાં ન્યાયનું નામનિશાન પણ રહ્યું નથી જે ગૌમાતાને આખી હિંદુ કોમ ભક્તિપૂર્વક પૂજે છે, જે ગૌમાતા આખા હિંદ દેશનું પોષણ કરે છે, માતા વિનાના રીઆતા બાળકોને પવિત્ર દૂધ પાછ, મોટા કરે છે બીખારીથી અમીર સુધીના માણસો ઉપર જે નિરંતર ઉપકાર કરે છે તે પવિત્ર કામધેનુને પણ તમે ઇન્સાફ આપી નચાવી શકતા નથી આપણા ધર્મમાં જણાવ્યું છે કે જે મનુષ્ય હોવાનો દાવો કરે તે પછી ચાહે તો રાગ હોય કે રક હોય, તે સર્વેએ પવિત્ર ગૌમાતાના એક લોહીના ટીપાને જદલે પોતાના દેહની આહુતિ જરૂર પડે તો આપવી આમ છતાં તમારો ન્યાય હિંદીઓના એ પરમધર્મને ઠોકરે ઉકાલે છે

ન્યાયાધીશ—આ એક ધાર્મિક તત્વ છે વિચારશીલ રાજ્યો બનતા પ્રયત્ને ગૌવધ અટકાવવામાં પાછી પાની કરતાજ નથી, પણ કોઈ પણ રાજ્યમાં કાયમ ગૌવધ બંધ થયો છે ? તેનો કોઈ પુનવો છે ?

મહેન્દ્ર—ધણેજ મજબૂત પુરાવો છે બહાદુર નરકેસરી અકબર બાદ-શાહે પોતાની તમામ પ્રજાને હુકમ કર્યો હતો કે મારા રાજ્યની સરહદમાં જે ગૌમાતાની ગરદન ઉપર છુરી ચલાવશે તેની ગરદન તે જ વખતે શરીરથી જૂદી કરી નાખવામાં આવશે એનું નામ રામ, એનું નામ ન્યાયમૂર્તિ જ્યાં

સુધી એ બાદશાહનું જીવન હયાત હતું ત્યાં સુધી એક પણ ગૌવધ હિંદુશ્રી પર થવા પામ્યો ન હતો તેઓ મુસલમાન હોવા છતાં દરેક હિંદી પ્રજા તેમનો પોતાના પિતા સમાન સમજતી હતી કોઈ પણ ગુન્હેગાર મુખમાં તુલ્ય લઈ મારી મારે છે તો દરેક મનુષ્ય તેને ઉદાર દિલથી મારી આપી છોડી મૂકે છે, તો ગૌમાતા કે જે સદાય મુખમાં તુલ્ય લઈ ચરે છે, છતાં તેને ઈન્સાફ કેમ નથી મળતો ? કહો જોડે, ન્યાયમૂર્તિ ! આપ એ ગૌમાતાની ફરિયાદનો શો જવાબ આપો છો ? એ નિહાંપ માતાના ગળાપર કાતીલ છુરી ચલાવનારને તમે શી સજા ફરમાવો છો ?

ન્યાયાધીશ—તેને સજા આપવી તે કંઈ અમારા હાથમાં નથી એક વખતે જે કાયદાઓ ઘડી કાઢવામાં આવ્યા છે તેમાં વારંવાર ફેરફાર થઈ શકે તેમ નથી

મહેન્દ્ર—તો પછી શા માટે ન્યાયના આસન પર બેસી તેને લગ્નવો છો ? ધર્મના ખૂની બની, હાથમાં અન્યાયની કલમ લઈ શા માટે નિર્દોષનું લોહી પી રહ્યા છો ? તમે ન્યાયના તખ્તા પર અદલ ઇન્સાફ તોળવા બેસો છો, છતાં તમારા સ્વતંત્ર મનથી જ્યારે ન્યાય આપી શકતા નથી ત્યારે શા માટે આવા પાપી રાજ્યને મદદ આપી તેને ટકાવી રહ્યા છો ?

ન્યાયાધીશ—મહેન્દ્ર ! તારા ઉપર ખૂનનો અપરાધ હોવા છતાં રાજ્યની નિંદા કરી તું બીજો રાજદ્રોહનો અક્ષર્ય અપરાધ કરે છે બોલ, શા માટે તે એક નિર્દોષનું ખૂન કયું ?

મહેન્દ્ર—કોણ કહે છે કે મેં ખૂન કયું ?

ગુલાબરાય—નમીય ! હજી પણ જૂઠું બોલે છે ? ખૂન કરી અપરાધ માટે દયાની ચાચના કરવાને બદલે ઉભરો રાજ્યની નિંદા કરી રાજદ્રોહનો ખીજો ગુન્હો કરે છે ?

દીવાલ માગો તે કાઢજીની મળે છે

મહેન્દ્ર—મારે શા માટે ખૂન કરવું જોઈએ ? વળી મેં ખૂન કર્યું છે તેની કંઈ સાબિતી છે ?

ગુલાબદાસ—દ્રવ્યના લોભથી તે ખૂન કર્યું છે મરનાર માણસ પાસે હીરા મોતીના દાગીના હતા, તે લુટી લેના માટે તે તેનું ખૂન કર્યું છે અરે ! મેં મારી નજરે તને ખૂન કરી નાથી જતા જોયો છે છતાં હજી સાબિતી પૂછે છે ?

મહેન્દ્ર—આ મધુ ખોટું તરકત છે હજાહજ પ્રપચ છે તુજ લક્ષ્મીના લોભે હું ખૂન કરું ના—ના, ન્યાયમૂર્તિ ! જો તમે તમારા શુદ્ધ હૃદયથી પક્ષપાત વિના મને ન્યાય આપી શકો તેમ હો, ન્યાયના આસન પર બેસી, અદલ ઇન્સાફ આપવાનો તમે દાવો કરતા હો તો આજે મને ખરો ન્યાય મળવો જોઈએ હું મારા ઇષ્ટ દેવના સોગંદ ખામને કહું છું કે, મેં ખૂન નથી કર્યું ખૂનનો મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નથી ધનને લોભે હું નિર્દોષનું ખૂન કરું એ વાત હું ન્યાયમૂર્તિ ! તમે માની શકો છો ?

આ વખતે રાજસિંહ રસ્તે જ બોલી ઉઠ્યો — ‘ શા માટે નહિ ? ધનને લોભે ભાઈ ભાઈનું ખૂન કરે છે, મિત્ર મિત્રનું ખૂન કરે છે, પુત્ર પિતાનું ખૂન કરે છે તો તું તો ભૂખે મરતો બીખારી, ધનને લોભે કેમ ખૂન ન કરે ? આજે તને એ ખૂનના બદલામાં પ્રણવધની બચકર શિક્ષા કરવામાં આવશે આપવામાં આવશે

મહેન્દ્ર—રાજસિંહ ! તું શું મહો લાઇ આ શબ્દો ઉચ્ચારે છે ? એક વખતે તારા કાલાવાલાથી દ્રવીભૂત થઇ મેં તને જીવનમાં દીધું છે એ વાત તેમજ પ્રસંગ તું શા માટે ભૂલી ગય છે ?

પાળો ઉઠેરો સાપને પશુ ઝેર દૂર થશે નહિ,
બાળો સુખડને અગ્નિમાં નિજ ગધ તે ત્યજશે નહિ,
લાળો પ્રવત્નો થાય પશુ જાતિસ્વભાવ જતો નથી,
પાપી અને હયવાન નર ઉપકારને મણતો નથી

અનુભવી કારીગરોના હાથથી બને છે

રાજસિંહ—યુષ્કર હયવાન ! તારે આજે મૃત્યુની શિક્ષા ભોગવતા પહેલાં આ સર્વ ન્યાય દરખાસીઓનાં દેખતા મારા ચરણમાં મસ્તક નમાવવું પડશે

મહેન્દ્ર—ભૂલી ગયો, રાજસિંહ ! તું ભૂલી ગયો આ વીર મહેન્દ્ર પ્રાણુતે પણ તારા જેવા નરાધમ બહાવલાના પગમાં પોતાનું શિર નહિ ઝુકાવે

હુએ મરે જો કેશરી, પણ ધાત્ત તે ચરશે નહિ,
રણવીર જયો વીર ક્ષત્રી, શત્રુને નમશે નહિ,
સત્ય જેનો ધર્મ છે તે, પાપીયા ડરશે નહિ,
સેકડો શત્રુ તણો તે, લેશ ભય ધરશે નહિ

ન્યાયધીશ—આ અપમાન ભરેલા વચન તું કોને સંભળાવે છે તેનું નામે કાંઈ લાન છે ?

મહેન્દ્ર—હા, હું સારી રીતે જાણું છું કે એ મહારાજા નરેન્દ્રનાથનો કુમાર છે, ઝરીયન પોષાકમાં ચમકતો નરવેશધારી પ્રિયાચ રાજસિંહ છે. ન્યાયધીશ ! હું તેને સારી રીતે ઓળખું છું

ન્યાયધીશ—બસ કર, અહીં હવે ન્યાય અપાય છે

મહેન્દ્ર—અહીં ન્યાય નથી અપાતો, પણ રાજસિંહે શીખવાડેલો પાઠ ભણાવ છે

ન્યાયધીશ—તું પાગલ છે ‘વિનાશકાળે વિપરીત શુદ્ધિ’ એ સૂત્રાનુસાર તારો વિનાશ જ તને આવું ખોલાવે છે જ્યારે મનુષ્યનો કાળ નજીક આવે છે ત્યારે તેને ખરો રસ્તો સૂઝતો નથી

મહેન્દ્ર—ખરૂં છે જ્યારે ઘો મરવાની થાય છે ત્યારે તે વાધરીવાડે જાય છે આ રાજ્યના પાપનો ઘડો પણ હવે ભરાઈ ચૂક્યો છે, નહિ તો ગરીબ પર જીલ્લમ થાય નહિ નિર્દોષને અન્યાય અપાય નહિ

જે અમારા કારખાનામાં જ તૈયાર થાય છે.

ન્યાયાધીશ—રાજ્યમાં ગરીબ હોય या અગીર-સર્વને સરખો ન્યાય આપાય છે

મહેન્દ્ર—ન્યાયાધીશ ! તમે જુલો છો આ રાજ્યમાં તો સત્ય બોલ નારના હોઈ સીવી લેવાય છે

ન્યાયાધીશ—શુ તમને મૃત્યુનો પશુ ડર નથી ?

મહેન્દ્ર—સત્ય બોલનારા હૃદયેમાં મરણીયા જ હોય છે, તેને મૃત્યુનો ડર કદિ હોતો જ નથી

ન્યાયાધીશ—હવે મને એમ લાગે છે કે, તમોને મેં ખ્યાવ કરવાને બોલવાની છુટ આપી તે મોટી ભૂલ કરી છે

મહેન્દ્ર—હજી વખત વહી ગયો નથી જો તમારી ભૂલ અર્થ હોય તો તે સુધારી દ્યો કોઈ નિર્દોષ કે ગુનેગાર આવે તેને વિષયલ પટ કુકર્મી કુમાર રાજસિંહના કહેવા પ્રમાણે સજા આપી દેતા જાઓ

ન્યાયાધીશ—તમારા બોલે બોલ પર મારો ક્રોધ ઉશ્કેરાય છે તમે ભય કર સજાને પાત્ર છો ગુલાબરાય તથા રાજસિંહના પુરાવા ઉપરથી ખૂન તમે જ કર્યું છે તેમ સાબિત થાય છે આજે તમોને એવી ભય કર સજા કરીશ કે જે સાંભળી સહુ કે પી ઉઠે અને લાવિષ્યમાં આ રાજ્યની સરહદની અંદર કોઈ પશુ ખૂન કરવાની હિંમત ન કરે તમે કરેલા ભય કર ગુન્હા બદલ હું તમને તમારા જીવતા નખ કિતારી, ભય કર આગમાં તમને બાળી મુકવાની સજા કરું છું

ન્યાયાધીશ કરેલી આ સજા સાંભળતાં પ્રેક્ષક વર્ગ કે પી ઉઠ્યો સિપાહીઓ મહેન્દ્રને પિજરામાંથી ખસેડવા આવ્યા, એટલામાં તો દરબારમાં શોરબાર મચી રહ્યો તથા એક યૌગિની હાથમાં ખુલ્લી કટાર લઈ મહેન્દ્ર નજીક આવી તેને અતરના આવેગથી બેટી પડી ન્યાયમંદિરમાંના સઘળા પ્રેક્ષકોનું તથા અધિકારીઓનું ધ્યાન આ બનાવ તરફ ખેંચાયું મહેન્દ્ર સમજી

ગયે કે, તેને દુ ખના દરેક પ્રસન્નમાથી સુકત કરનાર પેલી યોગિની આ સમયે પણ તેને મદદ કરવા ઉપસ્થિત થઈ હતી. દેવીને જોતાં મહેન્દ્રના નોત્રોમાંથી અશ્રુજળની ધારા વહેવા લાગી એ જોઈ યોગિનીનું હૃદય ધણ દ્રવીભૂત થયું. વાતસલ્ય રનેહ યાદ આવ્યો. આ વખતે તેની સવ્ય મુખા-કૃતિ હરેક અનુબંધને હાય સમાન લાસતી હતી કોઈની પણ બીક કે પરવાહ રાખ્યા સિવાય ઉચ્ચ કંઠે યોગિની મહેન્દ્રને પૂછવા લાગી—“બેટા ! તને ગુન્હેબાર તરીકે અહીં કોણ લઈ આવ્યું છે તથા આ બધું તોફાન શું છે ?”

મહેન્દ્રે અત્યંત નમ્રતાથી કહ્યું, “માજી ! મારે માથે દુષ્ટ ગુલા બરાય તથા પિશાચ રાજસિંહે ખૂનનો ખોટો આરોપ મૂક્યો છે. આ ખૂનના ખોટા ગુન્હા માટે કહેવાતા ન્યાયાધીશે મને જીવતા બાળી મુકવાની કુર રાક્ષસી શિક્ષા કરી છે.”

યોગિની—કાણે તને આ સજા કરી ?

મહેન્દ્ર—અત્રે બેઠેલા ન્યાયાધીશે

ન્યાયાધીશનું નામ સાંભળતા યોગિની કોષ કંક શ કંઠે ન્યાયાધીશને પૂછવા લાગી, “ન્યાયાધીશ ! આ નિર્દોષને તમે શા માટે મૃત્યુની શિક્ષા કરી છે ?

ન્યાયાધીશ—કાયદા મુજબ તે ગુન્હેબાર છે. ગુન્હેબારને ન્યાયને અનુસરી શિક્ષા કરવી એ રાજ્યનો ધમ છે

યોગિની—આ રાજ્યમાં ન્યાય છે જ ક્યાં ? આ રાજ્યમાં કોને ન્યાય મળે છે ? મને ધણાં વર્ષો થયાં ન્યાય મળ્યો નથી તો પછી બીજાને મળવાની આશા હું ક્યાંથી રાખું ? ન્યાયાધીશ ! તમે મને ઝોળખો છો કે ?

ન્યાયાધીશ—ના.

એટલામાં મહારાજા નરેન્દ્રનાથ પધાર્યાં સવળા દરબારીઓએ તથા શ્રેષ્ઠકાએ ઉભા થઈ તેમનો સત્કાર કર્યો સહુની વિચિત્ર વચણ જોઈ

જથાબંધ તથા છુટક કીફાયત ભાવેથી મળે છે,

નરેન્દ્રનાથે ન્યાયાધીશને પૂછ્યું —“ ન્યાયાધીશ ! આજે આ બધું શું થાય છે ? ”

ન્યાયાધીશ—મહારાજ ! આ ગુન્હેગારને દેહાત દહની શિક્ષા ખૂનતા આરોપ માટે કરવામાં આવી છે સિપાહીઓ ગુન્હેગારને કારાગૃહમાં લઈ જતા હતા, એવામાં આ યોગિનીએ આવી આ વિચિત્ર વલણ અખત્યાર કરી છે તે કહે છે કે આ રાજ્યમાં કોઈને પણ ન્યાય મળતો નથી તથા તેને પોતાને પણ ન્યાય મળ્યો નથી

નરેન્દ્રનાથ—યોગિની ! વૈરાગ્ય વૃત્તિ ધારણ કરેલી હોવા છતાં રાજ દરબારમાં આવી ઉદ્ધતાઈ કરવી એ તમારો ધર્મ છે ? વિના કાગળ આ માટે તમે રાજ્યના ન્યાયપણાની ઉપર કલક મૂકો છો ? આ માટે તમારે કહેવું જોઈએ કે આ રાજ્યમાં કોઈને ન્યાય મળતો નથી ?

યોગિની—હું ખાત્રી તથા હિમ્મતપૂર્વક કહું છું કે આ રાજ્યમાં અ ધેર આવે છે

નરેન્દ્રનાથ—તમે જે કંઈ કહો છો તેની સ્પષ્ટ વચનથી ખાત્રી કરી આપો

યોગિની—બધું ! હું નિર્દોષ છું છતાં મારા પર ભયંકર કારસ્થાન રચાયાં છે તે આપ જાણો છો ?

‘ બધું ’ શબ્દ સાબળતા નરેન્દ્રનાથને પોતાની એન વીરમતિ યાદ આવી તે યોગિનીને લક્ષ્યપૂર્વક નિહાળવા લાગ્યા વિના વિલંબે તેમની ખાત્રી ચક્ર કે એ યોગિની ખીજી કોઈ નહિ પણ તેમની ભગિની વીરમતિ હતી, છતાં હૃદયનો ભાવ છુપાવી સિપાહીઓને તેમણે હુકમ કર્યો કે, ‘ આ દિવાની યોગિનીને દમણા જ અત્રેથી લઈ જઈ કારાગૃહમાં પુરો તેના બોલવાનો કંઈ આશ્ચર્ય સમજતો નથી, તે ઉન્માદગ્રસ્ત મની ગઈ હોય એમ લાગે છે ! ’

રેશમી બાલની ઉપ્પી કબોલીટીની જલ તરંગ કેપ ટકાઉમાં મગજુત છે

યોગિની—અધુ ! શુ મને તમે નિવાની કિંવા ઉન્માદગ્રસ્ત ધારે છો ? હને હું દિવાની છું, પણ તમારી તો ભગિની છું દરમારીઓ તથા પ્રેક્ષક અધુઓ ! તમે સહુ મારૂ વૃત્તાંત સાંભળો. માઝ નામ વીરમતિ છે તથા હું આ તમારા નરેન્દ્રનાથ મહારાજની બેન થાઉં છું.

‘બેન’ શબ્દ સાંભળતાં આખો દરબાર યોગિનીના મુખ તરફ જ બેઠો રહ્યો.

યોગિની વિશેષમા કહેવા લાગી—‘મહારાજ સિવાય મને હમણા કોઈ ઓળખતુ નથી, પણ હું મારૂ વૃત્તાન્ત કહી સમજાવીશ ત્યારે જ તમેને ખાત્રી થશે કે મારૂ કહેલું અક્ષરે અક્ષર સત્ય છે. મારા અધુએ મારાં લગ્ન મારી સોળ વર્ષની ઉંમરે વીરાણીના ઠાકાર વીરાજીત સાથે કર્યા હતાં. અમારી જગીર નાની હતી, છતાં અમારો માનમરતબો મોટા રાજ્ય પર સારો હતો. મારાં લગ્ન થયાને છ માસ પણ વીત્યા નહિ હોય એ લામા મારા સુખી દિવસોનો અત આગ્યો તથા દુ ખની રાત્રિનો ઉદય થયો. મારા સ્વામીને અસાધ્ય રોગ લાગુ પડ્યો. મહાન્ વૈદ્યરાજે તથા નામાકિત હકી-મોની દવા ચાલુ કરી, પણ રોગનાં લક્ષણોમા અલકુલ પરિવર્તન થયું નહિ. દિન પ્રતિદિન તેમના રોગે જબીર સ્વરૂપ ધારણ કરવા માંડ્યું. હાલવા ચાલવાની શક્તિ મદ પડી ગઈ, અને ખાન પાન લેવાનું છોડી દીધું. ખાલી કસુ બાના ગચડા તથા દવાના શીશા સિવાય કોઈ વસ્તુને સ્પર્શ કરતા નહોતા. સખ્ત મદવાડને લીધે ડાયરો પણ આખો દિવસ તેમની પાસે ભરાયા કરતો અને તેને લીધે આ અભાગિણીથી તેમની પાસે જઈ કોઈ પણ પ્રકારની વાત કરી શકાતી નહોતી.

વળી અમારા ગરાસીઆઓમા તો ઓજલતુ સખ્ત બેર હોવાથી બહાર કોઈને સુખ દેખાડી શકાતુ નહિ. હું છુપી રીતે કોઈ મને ન બુઝ્યે તેમ તેમના મુખ પર દષ્ટિ ફેંકી હૃદયમા બળી મરતી હતી. એક દિવસે સુયોગ બેઠો હું મારા સ્વામીનાથ પાસે ગઈ એ સમયે કોઈ મનુષ્ય ત્યાં ન હતું અને બેઠો

અહાર આપી ખાસ બનાવી અપવામા આને છે

તેમનું હૃદય ભરાઈ આવ્યું મારી સાથે તેઓ કંઈ વાત કરવા જતા હતા, પણ આસોન્હવાસના સખત દબાણને લીધે તેઓ પોતાના મુખમાંથી એક પણ શબ્દ ઉત્તરારી શક્યા નહિ છતાં હસ્તસંકેતથી આકાશ તરફ આગળી કરી મને જણાવ્યું કે 'તારો માલિક પરમાત્મા છે તે જ તારૂં રક્ષણ કરશે,' એ દુ ખદાયક પ્રસંગે મારૂં હૈયું ધીરજ ખોઈ બેઠું હૃદય ભરાઈ આવવાથી હું કંટપાત કરવા લાગી એટલે પુનઃ તેમણે મને સંકેતથી ધીરજ ધારણ કરવા સૂચ્યું તેમના સંકેતનો આશય એવો હતો કે, 'મારી આખર વખતની આ સ્થિતિમાં તું રૂદન કરે એ બાજબી છે? આમ ન કર' પછી પાછા તેઓ સંકેતથી મને સૂચવવા લાગ્યા 'તને ગર્ભ' છે પરમાત્મા કરશે તો રાજ્યગાદીને તે જ માલિક થશે' આ પ્રસંગ હૃદયભેદક હતો મેં તેમની સમક્ષ જો હૃદયભેદક રૂદન કર્યું હતું તેવું રૂદન પરમાત્મા કોઈને પણ ન કરાવે થોડા કાળ પછી મારા પતિ આ માયાવી મૃત્યુ લોકની જીવન લીલા પૂર્ણ કરી પરલોકવાસી થયા

“થોડા મારૂં પછી હું મારા ખંડુને ત્યાં આવી પણ મારી લાભીને હું કંટકરૂપ જણાવા લાગી, કારણ કે તે વ્યભિચારિણી હતી સેનાધિપતિ અને તેની વચ્ચે પ્રેમનું પંજરણું પ્રકટ્યું હતું એક દિવસે મેં દાસી પાસેથી રાણીના હસ્તથી લખાયેલી ચીઠ્ઠી પકડી તેમાં સેનાધિપતિને રાણીએ ગુપ્ત ગીતે નિમંત્રણ કર્યું હતું મસુના દાસીએ મારી પાસે ધણી કાલાવાલા કરી પેલી ચીઠ્ઠીની માગણી કરી, પણ મેં તેને ઉઠાડી જવાબ આપી બનાવી કે, ‘હું આ વાત કોઈને નહિ કહું, તું ખુશીથી સેનાધિપતિને બોલાવ’ સેનાધિપતિ રાણીવાસમાં આવ્યો પ્રસંગ નિચારી પ્રથમથી હું પાસેના ખડકા છુનાઈ ગઈ હતી રાણીએ સેનાધિપતિને ચીઠ્ઠી સળ ધીની પૂછપરછ કરી, પણ સેનાધિપતિએ ચીઠ્ઠી મળ્યા નથી એમ કહ્યું રાણી તેનો ઉત્તર સાંભળી ચેતી ગઈ કે મેં જ તેની ચોરી પકડવા ચીઠ્ઠી છુપાવી હતી છતાં તેણે હિમ્મતથી સેનાધિપતિને જણાવ્યું, ‘તમે નિડર રહો પ્રાત કાળ પહેલાં’

વીરમતિનો રરવો હું કરી નાખીશ તથા આપણા ગુમ પ્રેમનો માર્ગ નિષ્કટક બનાવી દઈશ ’

“હું એ વખતે ગર્ભવતી હતી મારા બાઈ નરેન્દ્રનાથ જ્યારે શ્યમ લુવનમા પધાર્યા, ત્યારે એ દુષ્ટ રાણીએ મારા બાઈને ભરમાવી મારા ગર્ભની વાત કરી હું નિર્દોષ હતી, છતાં મારા ઉપર અસત્ય પાપનું કલક મૂકી તેમણે મારો ઘણો તિરસ્કાર કર્યો તે જ સમયે તેઓ મારો નાશ કરત, પણ સ્ત્રીહત્યાના પાપથી ડરી તેઓ તેમ કરી શક્યા નહિ ફક્ત મારી બાબીના બહેરવાથી જ મારા બાઈએ સત્ય વાત જાણ્યા સિવાય મને દોષિત ગણી પછી રાતના હું ભર ઉધમા હતી ત્યારે તેમણે મારાઓને બોલાવી મને નદીમા ફેંકી દેવાની દુષ્ટ આજ્ઞા કરી મારાઓએ મને બાંધી નદીના જળપ્રવાહમાં ફેંકી દીધી ‘રામ રાખે તેને કેણુ ચાખે?’ એ નિયમ પ્રમાણે ઇશ્વરની અગાધ માયાના પ્રભાવથી થોડા સમયમાં હું કિનારે આવી ત્યાં એક મચ્છીમારે પોતાના અત કરણમાં દયા ઉપજવાથી માફ રક્ષણ કર્યું ટૂંક સમયમાં મેં એક બાળકને જન્મ આપ્યો કદમૂળ ખાઈ એ બાળકને હું ઉછેરવા લાગી અરેરે! મારા સ્તનમાંથી દૂધ પણ સુકાઈ ગયું હતું કયાથી દૂધ આવે? હું એ રિપરીત પ્રસંગે એકાગ્ર ચિત્તથી ઇશ્વરનું સ્મરણ કરતી હતી, પરંતુ એ કશુંસાચરે મારા ઉપર કે મારા બાળક ઉપર ખિન્નકુલ કશું કરી નહિ માફ અચ્ચુ છાતીફાટ રડવા લાગ્યું એ સમયની મારી સ્થિતિ ગમે એવા કઠોર હૃદયના શત્રુના મનમાં પણ દયા ઉપજાવે એવી હતી મહારી બુદ્ધિશક્તિ સકંટોની પરપરાથી વિભ્રમિત બની મંદ હતી કાણ કાળ માટે પણ હું સ્થિર કિંવા શાન્ત રહી શકતી નહોતી નિરાધાર હાલતમાં મારા બાળપુત્રને હૃદય સરસો ચાપી વન જ ગલમાં હું બટકવા લાગી એટલામાં એક સુદર ઝુપડી મારા જોવામાં આવી મારા પુત્રને લઈ હું ત્યાં ગઈ અને ત્યાં જ તેને સુવાડી પત્થર જેવું હૃદય કરી ચાલતી થઈ તે પત્થર ઝુપડીના મહત્તના અંતરમાં માયા ઉપજવાથી

આ ટોપી પણ વજનમાં હલકી છે

તેમણે મદારા શિશુપુત્રને પોતાના આશ્રમમાં રાખ્યો. હું તેમનાથી અળગી હોઈ અવારનવાર મારા પુત્રના મુખનું અપ્રત્યક્ષ લાવતી દર્શન કરતી હતી.

“ વખત ટૂંકાઈતી રહી જોઈએ સી રહેતો નથી તે પોતાનું કામ કરતો થયો જોતજોતાં મારો લાડકવાયો પુત્ર દશ બાર વર્ષની ઉંમરનો થયો. પેલા મહાતે પોતાના અતકાળ કેસને તેને દોલતસિંહના આશ્રયમાં રાખ્યો હતો. તે દોલતસિંહને ત્યાં જ ઉછર્યો હતો. ત્યાં તેની અને રાજકુમારી મુક્તા ત્રણે પ્રેમગાઠ જોડાઈ નિર્દોષ પ્રેમથી તેઓ બન્ને અરરપરસના સહવાસમાં રહી દિવસ ગુજારતા હતા. પણ વિધાતાના લેખ ટાળવા કોઈ સમય નથી મારા પુત્ર ઉપર ત્યાં પણ પાછો ફર્યો હતો. હું ગરબી પડ્યો.”

આમ કહેતા જ યોગિની દરબારમાં મુઝાઈ ખાઈ ઢળી પડી સંઘળા દરયા ઠીંચો, ન્યાયાધીશ તથા પ્રેક્ષક વર્ગ યોગિનીની આ અત્યંત કંઈક રસિક જીવનકથા સાંભળી તેના પ્રત્યક્ષ દયાલાવની નજરથી જોવા લાગ્યા. મુઝાઈ વળતા પુત્ર યોગિનીએ બોલતું શરૂ કર્યું. “ મદારાજ દોલતસિંહ પોતાની પુત્રી મુક્તાને સખધ બીજે સ્થળે કરવા ઇચ્છતા હતા, જેથી મારા પુત્રનું અપમાન કરી નિષ્કુરતાથી તેમણે તેને કાઢી મુક્યો. અનાથ બાળક રખડતો રજળતો જ ગયેલો આવ્યો. ત્યાં કુદરને બીજી દુઃખદાયક તક સાધી એક રાજકુમાર તેને ખેંચી પહેરાવી પાતાના રાજ્યમાં લઈ ગયો. ત્યાં મદારાજને ભભેરી તેને ભય કર કારાગૃહમાં નાખ્યો. એ રાજ્યના ભય કર કાવત્રા તથા ભય કર સ્થળથી હું માહિતગાર હોવાથી ત્યાંથી મેં તેને બચનમુક્ત કર્યો. પુનઃ તેના પર તેજ રાજકુમારે ખૂનનું ખોટું નહોમત મુકી તેને દરબારમાં હાજર કર્યો છે. વહાલા બધું નરેન્દ્રનાથ તથા દરબારીઓ ! હું જે આ હકીકત જણાવું છું તે સર્વથા સત્ય છે. હવે કહો જોઈએ આ રાજ્યમાં ધોળો દિવસે અધેર આવે છે કે નહિ તથા ઇન્સાફને નામે ન્યાયને ઠોકરે ઉડાવાય છે કે નહિ ? આ રાજ્યમાં પ્રપચીઓના પોનાર પડે છે અને સદાચારીઓ અપચારી મળી દુઃખ દાવાનળનો ભોગ થઈ પડી કારાગૃહમાં સડે છે.”

આમ રેપેશીયલ ઓડરથી બતાવી આપનામાં આવે છે

ન્યાયાધીશ—યોગિની, તમારા કહેવા પ્રમાણે જો એ વાત સત્ય હોય તો એવા રાજકુમારને સખ્ત શિક્ષા કરવાની જરૂર છે. પણ વાર, તમારા પુત્ર પર એવા ખોટા આજ્ઞ ચઠાવવાનું તે રાજકુમારને ક'ઈ કારણ ?

યોગિની—કારણ એ જ છે કે એ રાજકુમાર દોષતસિહની પુત્રી સુકતાને પરણ્યા ધ્વંસ છે જો મારો પુત્ર છુટો રહે, તો વચ્ચે કાંટાફ તેને ખુચે માટે આ બધા પ્રપચી કારસ્થાન તેણે રચ્યા છે.

ન્યાયાધીશ—આવા કરેલી કામ કરનાર રાજકુમાર કયા રાજ્યનો છે તે તમે જણાવી શકશો ?

યોગિની—તમારી દષ્ટિ સમક્ષ સધળો બેદ પ્રુદ્ધો થયો છે, છતાં તમે મને આવો પ્રશ્ન કરો છો ?

ન્યાયાધીશ—તમારૂં વૃત્તાંત મામિકું છતાં તેમાંથી કંઈક નવીન અજનાળું પડશે એમ હું ધાર છું.

યોગિની—ન્યાયાધીશ ! આ દુ ખદાયક વૃત્તાંત જણાવનાર વીરમતિ હું પોતે જ છું આ સામે કહેવાતા યુદ્ધેશ્વર તરીકે ઉભેલો છે તેજ મારો પુત્ર મહેન્દ્ર છે સામે તખ્ત પર બેઠેલા નરેન્દ્રનાથ મારા જ્યેષ્ઠ ભાત છે અને પેલા નીચું જોઈ એસી રહેનારા રાજસિંહ તથા ગુલાબરાય મારા પુત્રની આવી દુર્દશા કરનાર માનવવંશધારી રાક્ષસો છે કહો જોઈએ, હવે મને સો ન્યાય આપો છો ?

આટલું બોલી યોગિની એકી ટસે ન્યાયાધીશના ગભીર મુખ તરફ જોઈ રહી.

યોગિનીનું આ વૃત્તાંત સાંભળી મહેન્દ્ર કેદીની દશામાં જ લાર દરબારમાં યોગિનીના પગમાં પડ્યો અને હર્ષવેશમાં બોલી ઉઠ્યો—“કાણુ માતા વીરમતિ ! વીરમતિએ તેને હર્ષથી હૃદયસરસો ચાપ્યો. બન્નેનાં નેત્રોમાંથી આંસુની

શારાઓ વહેવા લાગી આપી સભા આ વાન સાબળી દિગ્મૂઢ બની ગઈ
સૌ ક્રોધ રાજસિંહ તથા ગુલામરાય તરફ ધિક્કારતી દ્રષ્ટિથી જોવા લાગ્યા
યોગિની તથા તેના પુત્ર મહેન્દ્રકુમાર માટે સહુના અતરમા સહાનુભૂતિ
કિયજી

પુન યોગિની મહેન્દ્રને કહેવા લાગી - “બેટા મહેન્દ્ર ! જો તું શુદ્ધ
ક્ષત્રિયકુળદીપક હોય, શુદ્ધ ક્ષત્રિયાણીના સ્તનનું તે અમીમય પાન કયું
હોય, વીર ક્ષત્રિયાણીના ઉદરમા તું ઉછર્યો હોય તો આ જ સમયે તું તારા
માહુબજથી તારી આ લોખંડની બેડીના ટુકડે ટુકડા કરી નાખ ”

યોગિનીના મુખમાથી આવા વીરત્વ ઉત્તેજક વચન સાબળી વીર
કુમાર મહેન્દ્રે વજ્રમય બેડીના એક ઝપાટાયા ટુકડા કરી નાખ્યા એ દેખાવ
જોઈ ધણી ખરા દરબારીઓ અને પ્રેક્ષકોના મુખમાથી સ્વાભાવિક રીતે જ
એવા ઉદ્ગાર નીકળ્યા કે, “ધન્ય છે ! શુદ્ધ ક્ષત્રિયાણીના વીર કુમાર !
તને ધન્ય છે” આ બનાવ નિહાળી ન્યાયાધીશની ખુદી પણ બહાર મારી
ગઈ મહારાજા નરેન્દ્રનાથ સત્ય ઘટમાળ સમજી જવા છતાં પોતાનો સંધળો
બેદ ખુલ્લો થઈ ગયેલો હોવાથી બર દરબારમા ક્રોધથી બોલી ઉઠ્યા -
“ ન્યાયાધીશ ! આ યોગિનીનું બોલતું તદ્દન ખોટું છે ગુલામરાય તથા
રાજસિંહ બંને ખરા છે ખરો જૂની મહેન્દ્ર જ છે માટે તેને લઈ જઈ
ફરમાવેલી શિક્ષા સત્વર અમલમા મૂકે અને આ દિવાની યોગિનીને
કેદ કરો ”

આમ કહી નરેન્દ્રનાથ એ સ્થળનો ત્યાગ કરી ચાલ્યા ગયા

પ્રકરણ ૧૭ મુ.

પ્રેમભવાળા કે લોહીની ધારા.

અતિ રૂપેણ વૈ સીતા અતિ ગર્વેણ રાવણઃ ।

અતિદાનાદ્વાલિર્વધ્વો હ્યતિસર્વત્ર વર્જયેત્ ॥

અત્ય ત સુદરતાને લીધે સીતાતુ હરણુ થયુ, અતિ ગર્વને લીધે રાવણતુ મરણુ થયુ, ધણુ દાન દેવાથી બળી રાખને બધાતુ પડ્યુ, માટે અતિનેા સર્વત્ર ત્યાગ કરવેા.

“ બલિચારના કરનાર ઉપર, શ્રી હરીનેા ત્રાસ છે,
અકાળ મૃત્યુ આવતુ ને, ક્ષણ મહી બસ નાશ છે,
રાવણુ અને કીચક મર્ધા, પરનારી કેરા પ્યારથી,
કુબી મયા એવા ધણુ જગમા મણુએ મહારથી

દુરેક વિષયની હદ હોવી જોઇએ દુનિયામાં અતિ શબ્દે ધણુ
અનિષ્ટ ઉત્પન્ન કર્યા છે બહુ બોલવામા સાર નથી, તેમ
અતિ ચુપકીદીમાં પણ માલ નથી અતિ વર્ણવથી લીલો કાળ પડે
છે વૃજ્ઞાનનેા અતિ રૂપથી તેનેા ખાવિદ સૈર અધ્યાન સહિમના પ્રપચનેા
ભોગ થઇ પડી માર્યો મરેા અતિ હુ પદથી રાવણુનેા તથા
હીરણ્યકશ્યપુનેા નાશ થયેા અતિ કૌષે દુર્વાસનેા પરાજય
થયેા, અતિ તામસી સ્વભાવથી વિશ્વામિત્ર જેવા મહાન્ ઋષિની હાર
થઈ અતિ વિલાસથી મહામદશાહની પાપમાલી થઈ, અતિ કૂરતાથી
ઔરંગઝેબની રાજકારકીદી કલકિત થઇ માટે અતિ નામથી સર્વત્ર
દૂર જ રહેવુ

રાજસિદ્ધ શુભાભરાય જેવા નીચ સરદારના સહવાસથી અનાચારી
બન્યો હતો સારા નરસાની પરીક્ષા કર્યા વગર મનજમાં હુ પદના કાકાથી

વજનમાં હલકી હોવાથી અમીર ઉમરાવો હોસે વાપરે છે

દરેક આત્મતામાં તે માથુ મારી સદાચાર તથા ક્ષત્રિય ધર્મને ભૂલ્યો હતો વડિ-
લોના કુળાચારથી વિરુદ્ધ વર્તી નિષયલ પટ બની તેણે ચંદ્રપ્રભાને પ્રલોભનમાં
નાખી તેનું જીવન ભ્રષ્ટ્ર કયું હતું મહેન્દ્ર જેવા શુદ્ધ સાત્ત્વિક વૃત્તિના
ક્ષત્રિય પુત્ર પરં અનહદ જીલમ ગુજરી મુક્તા જેવી નિર્દોષ રાજકુવરીને
સતાવવામાં તેણે બિલકુલ પાછી પાની કરી નહોતી આવા અનેક પાપી
કર્મો કરનાર ઉપર પરમાત્મા કયાંથી પ્રસન્ન હે ? તેનું કયાંથી શ્રેય થાય ?
જ્યાં સુધી પાપનો ઘડો અધુરો હોય છે ત્યાં સુધી જ આવા પાપી જીવોનો
દેખીતો વિજય થાય છે, પણ જ્યારે પાપનો ઘડો પુરે છે ત્યારે આપોઆપ
પાપાત્માનો વિનાશ થાય છે

કરશ્ચીની કૃપા દરેક મનુષ્યને ભોગવવા પડે છે આજે રાજસિંહનાં
પાપકર્મ ભરાઈ ચુક્યા હતાં તેની વિજયધ્વજન આજે વિનાશના રૂપમાં
પહોંચી જવાની હતી તેની જીવનદેરીના તાર આજે તુટનાર હતા તેની
મનુષ્યજીવનની મુસદ્દરીનો આજે અંતિમ દિવસ હતો લલાટલીપીનું
અંત કાણુ કરી શકે !

ન જાણે કોઈ કે એ પ્રેમને, શો રંગ જામે છે ।

અજબ છે પ્રેમજ્વળા પ્રલ પછ ના પાર પામે છે

મહિપુર ગામમાં આજે સર્વત્ર શાન્તિનું સામ્રાજ્ય છવાયું હતું
ચોપાસ ગરુડીની સ્તિવાય કાંઈ દ્રષ્ટિગોચર થતું નહોતું મનુષ્ય
માત્રનું હૃદય શોકાવર જણાતું હતું મહિપુર ગામના સરીયામ રસ્તા પર, કે
ગલીમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં એ જ વાત સંભળાતી હતી કે, “હવે મહારાજા
જીવતા બાળી મુકવાની શિક્ષા બંધ કરે તો બધું સાફ ગાંઠ કાઢેનો ગુન્હેગાર
નિર્દોષ જણાય છે પ્રભુ તેને જ્યાંવે તો સાર એ બધો શુભાચાર્ય તથા
રાજસિંહનો પ્રપચ હોય એમ જ લાગે છે ચોગિનીના વેશમાં કાલે
પોતાનું જીવનવૃત્તાંત જણાવનાર બાઈ વીરમતિ તો નહિ હોય ? પણ જો

ઠક્કર બધસાની દુકાને દર જાની, રવી, અને બુધવારે કિંમતી છનામો મળે છે

તે વીરમતિ હોય તો મહારાજ તેના તરફ દયાલાવ કેમ બતાવતા નથી વીરમતિ આપણા મહારાજ નરેન્દ્રનાથના બેન થાય છે વળી સૌ કોઈ જાણે છે કે નરેન્દ્રનાથના રાજ્ય જેવું કોઈ ધાર્મિક રાજ્ય આ પ્રદેશમાં નથી ”

અળ વર્ગમાં આ પ્રમાણે અનેક તર્કવિતર્કની વાતો ચાલી રહી હતી એ સમયે કારાગૃહમાંથી મહેન્દ્રને લઈ સૈનિકોનું લશ્કર આવતું જણાયું પ્રથમ હારમાં પાંચળ લશ્કર ખાડી પોષાકમાં સજ્જ થઈ બહુક સાથે ચાલતું હતું બીજી હારમાં કાળા પોષાકમાં સજ્જ થયેલા સિપાહીઓ ચાલતા હતા મધ્ય ભાગમાં એક બળદ ગાડી ચાલતી હતી એ ગાડીમાં મહેન્દ્રને મુસ્કેટ્રીટ બાંધી બેસાડવામાં આવ્યો હતો તેની આસપાસ ખુલ્લી તલવાર લઈ આઠ દશ ઘોડેસ્વારો ચાલતા હતા એ સ્વારી જાણે કે કોઈ દુશ્મનનો પરાજય કરવા નીકળી હોય એવો ભાસ થતો હતો ગાડીના શિરોભાગ ઉપર એક પાટીઆ ઉપર મોટા અક્ષરથી લખેલું હતું કે “ આ ખૂનીને આજે સરિતાના તટ ઉપર જીવતો બાળી મુકવામાં આવશે ” એ ત્રાસ દાયક વાક્ય વાંચી મનુષ્યો ત્રાસ ત્રાસ પોકારતા હતા કેટલાક કોમળ હૃદયનાં મનુષ્યોના નેત્રોમાં અશ્રુજળની ધારાઓ વહેતી હતી મનુષ્ય માત્રને પોતાનો પ્રાણ પ્રિય હોય છે પ્રાણ બચાવવા મનુષ્ય સર્વસ્વનો ત્યાગ કરે છે, છતાં સત્ય ધર્મ માટે પ્રાણ અર્પણ કરનાર વિરલાઓ વિશ્વમાં છે જ નહિ એમ તો કોઈનાથી કહી શકાશે નહિ

મહેન્દ્રને લઈ સૈનિકો સરિતાતટ ઉપર જઈ પહોંચ્યા ત્યાં એક પ્રયત્ન ચિતા સળગાવેલી હોઈ તેની જવાળાઓ આસમાન સુધી પહોંચી જવાની રૂપધારી કરતી હતી મહેન્દ્રને ગાડીમાંથી નીચે ઉતારવામાં આવ્યો મુખ્ય ન્યાયમંત્રી, રાજનો કારભારી તથા સૈન્યના મોટા અમલદારો મહેન્દ્ર સમક્ષ આસન પર બેઠા

મુખ્ય ન્યાયાધીશે મહેન્દ્રને કહ્યું — “ મહેન્દ્ર ! ન્યાયને અનુસરી આજે તને દેહાંત દહની શિક્ષા અપાય છે તારે જીવનના અત સમયે કંઈ કહેવું છે ? ”

‘સત્યતા’ એજ હજાર પ્રધસનો મુદાલેખ છે

મહેન્દ્ર—ન્યાયાધીશ ! મનુષ્ય માત્રને પોતાના પૂર્વજન્મનાં કર્મોનું ફળ ભોગવવું પડે છે જાણી જોઇને આ જીવનમાં મેં કોઇ અસત્કર્મ કર્યું નથી, છતાં હું મને કરવામાં આવેલી અસત્ય ન્યાય વિરુદ્ધ શિક્ષાને આધીન થાઉં છું

એટલામાં રાજસિંહ મહેન્દ્રને ઉદ્દેશી કહેવા લાગ્યો—“ મહેન્દ્ર ! ખૂન કરનારની શી દશા થાય છે તે હવે સમજાયું ? ”

મહેન્દ્ર—કોણ ખૂની ? શું હું ખૂની ? તદ્દન ખોટી વાત હું ખૂનની બાબતમાં કંઈ જાણતો નથી

ગુલામરાય—તારા મૃત્યુની ક્ષણ ઉપસ્થિત થવા છતાં હજી પશુ ગુન્હો કબૂલ કરતો નથી ?

મહેન્દ્ર—ન્યાયાધીશ ! મારી દષ્ટિ આગળથી કૃપા કરી તમે આ બંને પાપીઓને દૂર કરો હું મરતી વખતે પશુ આ દુષ્ટોનું મુખ જોવા ઇચ્છતો નથી

આ સમયે મહારાજા નરેન્દ્રનાથ ધટના સ્થળે આવી પહોંચ્યા તેમની મુખ મુદ્રા આજે ચિંતાતુર તેમજ ગભીર હતી મુખપર પૂર્ણ ગમગીનીની છાયા દેખાતી હતી. તેમને જોતાં જ રાજસિંહે તથા અન્યાય અધિકારીઓએ નમન કર્યું બધાની દાજરી વચ્ચે મહારાજાએ મહેન્દ્રને પૂછ્યું —“ મહેન્દ્ર ! હજી પશુ જો તું તે કરેલો ખૂનનો અપરાધ કબૂલ કરીશ તો તને જીવનદાન આપવામાં આવશે ”

મહેન્દ્ર—મહારાજા ! તુરંત જીવ બચાવવા માટે હું અસત્ય બોલું ? પ્રાણ બચાવવા અધર્મનો માર્ગ પ્રહણ કરું ? મારાથી એમ કદાપિ બનનાર નથી હું નિર્દોષ છું, છતાં તમારી દષ્ટિમાં ગુન્હોગાર છું તો મને સત્વર શિક્ષા કરો ગુન્હોગાર કોણ છે એ જગતનો નાથ શ્રી કિરિતાર સારી રીતે જાણે છે

હમ્મર અધર્મનું નામ ટોપીના પાથોનીયર વેપારી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

નરેન્દ્રનાથ—તને તારો જીવ વઢાલો નથી ?

મહેન્દ્ર—સ્વધર્મ કરતા જીવ વઢાલો મજબૂત ક્ષત્રિય પુત્રને લાખો વાર ધિક્કાર છે

નરેન્દ્રનાથ—આ તારો દૂરાગ્રહ છે

મહેન્દ્ર—આ દૂરાગ્રહ નહિ પણ ખરો સત્યાગ્રહ છે અસત્ય બોલી જીવનદાન માંગવું તે કરતાં મરણને શરણ થવું અને વિશેષ ઉત્તમ જણાય છે

મહારાજ નરેન્દ્રનાથ સમજતા હતા કે તેમની બેન વીરમતિ તથા તેમનો લાણેજ મહેન્દ્ર બન્ને નિર્દોષ હતા આ બધા પ્રયત્નથી કાવાદારા ગુલાબરાય તથા રાજસિંહના જ હતા

એ સમયે રાજસિંહ મહારાજ સમક્ષ આવી ઉભો રહ્યો અને નમ્રતાથી કહેવા લાગ્યો—“આપ, ખૂનીની શિક્ષા અમલમાં મુકવાનો વખત થઈ ગયો છે આજ હોય તો શિક્ષા અમલમાં મુક ”

મહારાજએ ક્રોધાવેશમાં રાજસિંહને કહ્યું—“ રાજસિંહ ! આ ખૂની નિર્દોષ જણાય છે, તારો એ બાપતમા શો મત છે ? ”

ગુલાબરાય—મહારાજ ! કુમાર સત્ય કહે છે ખૂનીને જલ્દી શિક્ષા કરી ન્યાયદેવતાનું માન જાળવવું જોઈએ

નરેન્દ્રનાથ—કુમાર ! આજે મારું મસ્તક ફરે છે અને એન પડવું નથી આજના મામલાએ મારા મન ઉપર ગંભીર અસર કરી છે મારું હૃદય સાક્ષા પુરે છે કે મહેન્દ્ર તદ્દન નિર્દોષ છે

‘નિર્દોષ’ શબ્દ સાંભળતાં રાજસિંહ તથા ગુલાબરાયનાં મુખ ઉપર ઉદાસીની છાયા છવાઈ ગઈ રાજસિંહ વિશેષ ક્રોધ કહેવા જતો હતો એટલામાં આકુળઆકુળ બની ગયેલી ચંદ્રમલા રાજસિંહ પાસે આવી. તેણે બાવ જોઈ રાજસિંહ તથા ગુલાબરાયનાં મોં વિવશ બની ગયાં.

વજનમાં હલકી હોવાથી અમીર ઉમરાવો હોલે વાપરે છે

ચદ્રપ્રભા કોઠનો ભય રાખ્યા સિવાય અસીમ સાહસિકતાથી રાજસિંહને પૂછવા લાગી—“રાજસિંહ ! બધી તૈયારી કરી રાખી છે ને ?”

રાજસિંહ—શાની તૈયારી ? ચદ્રપ્રભા ! આ તુ શું બોલે છે ? તુ એક ક્ષણ પેણુ અત્રે નહિ રોકાતાં ચાલી જ, નહિ તો મહારાજ તારા ઉપર શેષે ભરાશે

ચદ્રપ્રભા—હવે આ સસારમાં મને કાઠનો પણ ભય રહ્યો નથી આજે આ ક્ષણે જ તારી સાથેનો મારો સંઘર્ષો દિસાય ચુકવવા હું આવી છું

રાજસિંહ—(વિસ્મિત બની) એટલે ?

ચદ્રપ્રભા—તે મારા જીવનને કલકિત કર્યું છે ત વાદ છે કે ?

રાજસિંહ—ચદ્રપ્રભા ! આ સમયે એ વાત છોડી દે બે, સામે મહેન્દ્ર માટે ભય કર ચિતા સળગાવવામાં આવી છે તારે આ સમયે મૌન ધારણ કરવું જોઈએ તેને બદલે વિના કારણ શા માટે પૂછપરછ કરે છે ? જા, હમણાં અહીંથી દૂર ચા

રાજસિંહના આ વચન સાંભળવામાં આવતા ચદ્રપ્રભાનો કોષ તેમજ ઉન્માદ અત્યંત વૃદ્ધિ ગત થઈ ગયાં તેણે છછેકાયતી સાપેણીની માફક પુકાડા મરના કહ્યું—“બહાવલા ! તુ એક ક્ષણિકુળોત્પન્ન રાજકુમાર હોવા છતાં આજે મારા જેવી એક અમળાથી કેમ ડરી જાય છે ? (નજીર ! તારા જીવનપ્રત્યેની બાજીનો બે હવે કોઈ પણ રીતે ગુપ્ત રહી શકનાર નથી સલાત કિરતા પણ આજે તને સહારજાર વનાર નથી નરાધમ ! મિચાર કરી જો કે તે કેટલા નિરોપ સત્યાગ્રહી, સ્વધર્મસ્તીન સચ્ચરિત્રના મનુષ્યોને વિના અપામે દુઃખી કર્યા છે ? આ મહેન્દ્રકુમાર જેના દેવચરિત્રના કુમાર ઉપર તે ખૂનનો બનાવટી આરોપ મૂક્યો છે ? એ સ્વધર્મનિષ્ઠ કુમારના પ્રજુદ્ધ માટે આ ભય કર ચિતા સળગાવવામાં આવી છે કે ? રાજસિંહ ! વાદ રાખજો કે, મહેન્દ્રકુમારનો જીવ લેનાના પહેલા જ તારા

આ ટોપી પણ વજનમાં હવડી છે

આ અધમ પાપી માનવજીવનનો અત આવનાર છે હવે એક બાબુએ તુ ક્ષયતાનનો સરદાર છે તો ખીજ બાબુએ ઉ-માદિની બની મચેલી આ ચ દ્રમભાની શૌણિતપિપાસુ ભય કરે કટાર છે ”

એ સ્થળે એકત્રિત થયેલા સઘળા મનુષ્યોતુ લક્ષ્ય ચ દ્રમભા અને પિશાચ રાજસિંહ તરફ આકર્ષાયું હતું અણીને વખતે પોતાની બાજીને ઉલટી જતી જોઈ પુષ્કળ ક્રોધે ભરાય રાજસિંહે ચ દ્રમભાને ઉદ્દેશી, નેત્રા-માંથી જાણે કે અગ્નિકણ્ણ વર્ષાવતા કહ્યું — “બલિચારિણી, પતિના આશ્રયનો ત્યાગ કરી પરપુરુષ સાથે પલાયન કરી જનાર કુલટા ! ક્યી દિગ્મતથી તુ આજે મને ભય બનાવવા આવી છે ? મારે માથે ખોટા કલકો મૂકતા પહેલાં તુ તારા જ પાપી જીવનનો પૂરતો વિચાર કરી જો હતી પણ હું તને સાવધાન કરું છું કે જો તુ તારું કલ્યાણ ધ્વંસી દોષ તો આ ક્ષણે જ અત્રેથી ચાલી જા, નહિ તો મહારા ક્રોધની આગમાં તારું ક્ષણભયુર જીવન બળીને આકસાર થઈ જશે—તારી આ હસ્તીનો દુનિયામાંથી ચિરકાળને માટે અત આવી જશે ”

ચ દ્રમભા નિર્મયતાથી બોલી ઉઠી — ‘ દુષ્ટાત્મા ! આજે તારૂં બેજી ખસી ગયું હોય એમજ મને લાગે છે પિશાચ ! તેજ પ્રલોભન દર્શાવી, છળપ્રપચની બાજી મિથ્યા મને અધર્મને રસ્તે ચઢાવી હતી હતી પણ હું એ બનાવને ભૂલી ગઈ નથી—વૈર લેવાની મારા અતરની મહત્વા-કાક્ષા જ્ઞાન્ત થઈ નથી મને આ પ્રપચી પૃથ્વીમાં કોઈ પણ પ્રકારનો ન્યાય જોઈતો નથી આજે હું તને સાથે લઈને જ આ પ્રપચી દુનિયાનો ત્યાગ કરી ધનસાધૂ મેળવવા શ્રી કિરતારના દરબારમાં જનાર છું મારા જખ્મી થયેલા જીવનના ધા તારૂં લોહી રેકાયા સિવાય રૂઝાનાર નથી—તુ જીવતો હોય તો પરલોકમાં પણ મને આરામ મળનાર નથી ”

આમ કહી ક્ષણકાળની અદર જ ચ દ્રમભા રાજસિંહના અગ ઉપર તૂટી પડી રાજસિંહ તેના હુમલાને રોકવા જટલી સાવધાનતામાં નહોતો.

ચ દ્રવ્યભાગે હાથમાંની કટારથી રાજસિંહના હૃદયને ચીરી નાખ્યું. પાપી એક કારખી ચીસ પાડી ધરાશાયી થઇ મૃત્યુની લાયકર બેઠાથી તરફડવા લાગ્યો.

એકજોરે બનેલા આ ખની બનાવથી સઘળાં માણસો દિગ્મુદ બની મથાં મહારાજા નરેન્દ્રનાથ પુત્રને મૃત્યુના મુખમાં પડેલો જોઈ હૃદયવિદારક કલ્પાત કરવા લાગ્યા. કેટલાક અનુચરો રાજસિંહના મૃતપ્રાય દેહ પાસે એકત્રિત થઇ જઈ તેની સારવારમાં રોકાયા તથા ખીજા કેટલાક અનુચરોએ ચ દ્રવ્યભાગને પકડી તેના હાથમાં બેડી પહેરાવી દીધી.

હાથમાં બેડી પડવા છતાં ચ દ્રવ્યભાગના લાવમાં સહજ પશુ પરિવર્તન થયું નહિ. તેણે રાજસિંહ તરફ જોઇને કોષકર્કશ કંઠે કહ્યું — “કુલાચાર રાજસિંહ ! આ અતકાળ વખતે પશુ જે વૃ તારા પાપનો સ્વીકાર કરીશ તો દયાળુ ઈશ્વર તરફથી તને થોડી ક્ષમા મળશે હવે કયા લોકને માટે વૃ તારા પાપ છુપાવી રાખે છે ?”

અસહ્ય મૃત્યુવેદના અનુભવતાં અનુભવતાં રાજસિંહે પાણીની માગણી કરી અનુચરોમાંના એકે તત્કાળ પાણી લઈ આવી તેના મુખમાં બે ચાર ઘુટલા જેટલું રેડ્યું. પછી સજેતથી રાજસિંહે મહારાજા, મહેન્દ્રકુમાર ન્યાયાધીશ વગેરેને પોતાની પાસે ઉપસ્થિત થવા સૂચવ્યું. તેઓ સહુ નજીક આંખો એટલે મહા કષ્ટે ઘુટક ઘુટક સ્વરે રાજસિંહે કહ્યું, “પિતાજી ! મારા પાપોની સજા મને મળી ચુકી છે. મહેન્દ્રકુમાર તદન નિર્દોષ હોઈ, મારી સચ્ચનાથી જ ગુલાબરાયે પેલા વૃદ્ધ વ્યાપારીનું ખૂન કર્યું હતું અને કોઈ પશુ રીતે મહેન્દ્રનો જીવ લઇ દોલતસિંહની પુત્રી મુક્તા સાથે મારું લગ્ન થાય એમ ઈચ્છતા હોવાથી એ કારસ્થાન રચ્યું હતું. વળી મારું ખૂન કરવાના ગુન્હા માટે આપ ચ દ્રવ્યભાગ ઉપર બિંદુલ ભુલ્લ ગુજાર્યો નહિ. તેના જીવનની પાપમાત્રી કરનાર હું જ હતો તેણે પોતાનું વૈર લીધું છે. અફસોસ ! મારા જેવા પાપીને નરકમાં પશુ સ્થાન મળનાર નથી.”

‘સત્યતા’ એજ ઠંકર બ્રહ્મસંનો મુદ્રાલેખ છે.

આહુ ભોલ્યા પછી રાજસિંહ પ્રભુના દરબારમાં આસ્થો મચો. એક
આયરે યથાર્થ લખ્યું છે કે,

બહાર ક્યા ક્યા ગૂંચળ કરતે હવેં ચૈરી બિન્દમાની પર,
હવાકા કિલ્લા બનવાતે હવેં, બહલે હિસ પાની પર.
મગર અ જામ દેખા તો મુહવિસ લા-હિયાલી ચે,
સિક્કે દર બળ્ય મચા દુનિયાસે, દોનો હાથ ખાલી ચે.

પછી નરેન્દ્રનાથની આજ્ઞાથી ચદ્રપ્રભાને બધનમુક્ત કરવામાં આવી
શત્રુ પામેલા રાજસિંહના શમદેહના અગ્નિસસ્કારની વ્યવસ્થા કરવામાં
આવી પછી ચદ્રપ્રભાએ નરેન્દ્રનાથ તરફ જોઈ નમ્રતાથી કહ્યું—“હું આ
જીવનથી હવે કંટાળી ગઈ છું પ્રથમ મારો વિચાર આત્મધાતથી જીવનનો
અત લાવવાનો હતો, પરંતુ આત્મધાત એ મહા પાપ હોવાથી વિચારપૂર્વક
મેં આ પાપપૂર્ણ સંસારનો ત્યાગ કરી વનવાસમાં સદુજીવન ભરીત કર-
વાનો નિશ્ચય કર્યો છે સંસારનો ત્યાગ કરતાં પહેલાં મારા સ્ત્રીજીવ-
નની અધોગતિ કેવાં કારણોથી ક્યા સંયોગોમાં થઈ હતી તેનું વર્ણન
હું જાહેર દરબારમાં કરવા ઇચ્છું છું એ હકીકત જાણી થણી સ્ત્રીઓ
ઉપદેશ મેળવી શકે એવી સલાહના હોવાથી જાહેર દરબારમાં ચક્ર પાછળ
સ્ત્રીઓ એસી શકે એવી ગોઠવણ કરવાની પણ ખાસ જરૂર છે ”

મહારાજ નરેન્દ્રનાથે કહ્યું—“ભલે તારી ઇચ્છા પ્રમાણે આવતી
કાલે જ જાહેર દરબાર ભરવામાં આવશે તથા અધુરી રહેલી તપાસનું કામ
એ દરબારમાં પૂર્ણ કરવામાં આવશે ”

પછી મહારાજાએ મહેન્દ્ર તેમજ રાણી ઉપર ક્રુપા પહેરેા રાખવાનો
જાહેાનસ્ત કર્યો અને ગુલાબરાય તથા જ્ઞાતાને હેઠ કરવાની આજ્ઞા આપી
તેમણે એ સ્થળનો ત્યાગ કર્યો

પ્રકરણ ૧૮ મુ

વિશુદ્ધ ન્યાય

તથા

કરણી તેવી પાર ઉતરણી

દયાત્સાધુર્યાદિ નિજપદે દુર્જનાય પ્રવેશ

તન્નાશાય પ્રભવતિ તતો વાઙ્મનઃ સ્વય સઃ ।

તસ્માદેયો વિપુલમતિર્ભિર્નાવકાશોઽધમાના

જારોઽપિ સ્યાદ્રૂપતિરિતિ શ્રૂયતે વાક્યતોઽગ્ર ॥

સદાચારી પુરુષ કદાપિ દુરાચારી પુરુષને પોતાના નિવાસસ્થાનમાં રહેવાની અનુમતિ આપે છે તો એ દુરાચારી થોડા દિવસમાં જ સદાચારીને નાશ કરવા સમર્થ થાય છે, એટલા માટે સદાચારી પુરુષે અધમ પુરુષને સ્થાન આપવું નહિ જાર પુરુષ કવચિત્ કરમણી થઇ બેસે છે એ લોકાકિત કાંઈ બોલી નથી

કવિ જ્ઞામળે પણ યથાર્થ લખ્યું છે કે —

પરહર પ્રીત પરનાશી, પરહર નાર કુળ લોભી,

પરહર અટકણુ અધ્ધ, પરહર મિત્ર જન લોભી,

પરહર પૂત કપૂત, પરહરો પુરુષ કુસગ્રી,

પરહર વાસ કુવાસ, પરહરો દાસ કુદગ્રી,

પરહર જે કારજ પુણ્ય વિણુ, પરહર ચાહી ચિતથી,

જ્ઞામળ કહે પરહર પાપમતિ, પરહર પરનિદા નિત્યથી

આહરે આપી ખાસ બનાવી આપવામાં આવે છે.

બીજે દિવસે નહીં કરેલા સમયે પાછો દરબાર ભરાયો. એ દરબારમાં ચક્રની પાછળ પુષ્કળ સ્ત્રીઓ ચંદ્રપ્રભાની જીવનકથા સાંભળવા માટે આવીને બેઠી હતી. રાણી સાથે છુપી રીતે વ્યુભિચાર કરનાર સેનાધિપતિ, દુષ્ટ ગુલામરાય તથા શાન્તાને ગુન્હેગાર તરીકે દરબારમાં હાજર કરવામાં આવ્યાં હતા. ન્યાયાસન ઉપર આજે મહારાણા નરેન્દ્રનાથ પોતે બેસનાર હોવાથી હરેકે ગુન્હેગારને શી સજા થાય છે એ જાણવા સહુ જિજ્ઞાસુ બની ગયાં હતાં. અર્ધ ઘટિકા વીતી ગયા પછી મહારાણા નરેન્દ્રનાથ દરબારમાં ઉપસ્થિત થયા. એટલે સહુએ આસન ઉપરથી ઉઠી તેમને નમન કર્યું. પછી સહુએ પોતપોતાનું આસન લીધું.

મહારાણાની સૂચનાનુસાર ચંદ્રપ્રભા દરબારના મધ્ય ભાગમાં આવી ઉભી રહી તથા આગ્રા મળતાં જ તેણે પોતાની જીવનકથા કહેવા માંડી -

“હું વિલાસપુરના મહારાજા ચંદ્રસિંહજીની કન્યા થાઉં છું. મારી માતા અને ત્રણ વર્ષની ઉંમરની મૂકી પરલોકવાસિની થઈ હતી. મારા પિતાને એક દરે પાંચ રાણીઓ હતી. મારી માતા તરફ તેમનો વિશેષ અનુરાગ નહિ હોવાથી એ બીચારીના મૃત્યુથી તેમને કાંઈ વિશેષ દુઃખ થયું નહિ. તેઓ રાત દિવસ વ્યસન અને વિલાસમાં મસ્ત રહેતા હોય. રાજાનો કારભાર અધિકારીઓ ચલાવતા હતા. રાણીવાસમાં રહેતી ચ પાનામની એક દાસીને અને ઉછેરવાનું કામ સોંપવામાં આવ્યું હતું. મારી સાવડી માતાએને પણ સારો વસ્તાર હોવાથી તેઓ મહારા તરફ વિશેષ પ્રેમભાવ દર્શાવતી નહોતી.

“આદ્યાવસ્થામાં મને રાણીવાસની ખટપટોનું સહજ પણ જ્ઞાન નહોતું. હું ચ પાના સહવાસમાં નિહોંધે જીવન વીતાડી રમત મમતમાં મારા દિવસો પસાર કરતી હતી. એવી સ્થિતિમાં બીજા સાત આઠ વર્ષ પસાર થઈ ગયાં તથા હું તેર વર્ષની થઈ શૈશવાવસ્થાના મારા સૌદર્ભમાં આ તેર વર્ષની ઉંમરે એકાએક અજબ પ્રકારનું પરિવર્તન થયું. જે કાંઈ મારા તરફ જોતું તે પોતાની નજર પાછી ખેંચી લેવા ઇચ્છતું નહિ. આપનાની

જે અમારા કારખાનામાં જ તૈયાર થાય છે.

અદર હુ મારી તેજસ્વી અગકાન્તિ જોઇ મુગ્ધ બની જતી હતી પિતાનો મારા તરફ વિશેષ પ્રેમ હોવા છતાં હું એક રાજકન્યા હોવાથી અને જોઇતી હરેક વસ્તુ અનુયાયે મળતી હતી

“અપા વિધવા હોવા છતાં સ્ત્રીજનોચિત રસિકતાનો તેનામાં અભાવ નહોતો હું જ્યારે તેર વર્ષની થઇ ત્યારે તેની ઉમ્મર આળીસેક વર્ષની હતી, છતાં તે એક વિધવાને ન જાણે એવો ઠાઠમાઠ કરતી હતી રાણીવાસમાં પરપુરુષને આવવાની મના હોવા છતાં મને ફરવા લઇ જવાના નિમિત્તથી તે ઇચ્છિત સ્થળોએ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાથી આવજા કરી શકતી હતી જ્યાં સુધી હું અભોધ હતી ત્યાં સુધી તો અપાનું વર્તન જાણી શકી નહોતી, પરંતુ ધીમે ધીમે તેના જીવનના ગુપ્ત હિસ્સાને હું જાણી શકી પાછળથી મારા જાણવામાં એમ આવ્યું કે, અપાને જ્યારે તેની પદર સોળ વર્ષની ઉમ્મરે રાણીવાસમાં મારી માતાની સેવિકા તરીકે રાખવામાં આવી ત્યારે તેની સાથે મારા વ્યસની પિતાનો ગુપ્ત સંબંધ ચાલુ થયો હતો એ સંબંધ ચાર પાંચ વર્ષ સુધી ચાલ્યા પછી તેમણે અપાનો ત્યાગ કરેલો હોવા છતાં તેઓ તેને રાણીવાસમાંથી રજા આપી શક્યા નહોતા

“મહારાજશ્રી, આ સંધળી ગુપ્ત હકીકત જાણે હું એટલા જ હેતુથી જણાવું છું કે, વિષથી બાપ પોતાની પુત્રીને એક અધર્મી સ્ત્રીના સહવાસમાં ઉછેરી તેના જીવનની અને ચારિત્ર્યની પ્રારબ્ધી જ કેવી રીતે પાપમાલી કરે છે એ સહુ કોઇ સમજી શકે આ પ્રસંગે હું એવા પિતાની પુત્રી તરીકે ઝોળખાતાં પણ શર્માઉં છું, છતાં મેં દુનિયા સાથેના મારા સંધળા માયાવી સંબંધોનો ત્યાગ કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરેલો હોવાથી જે ખરી હકીકત છે તે હું નિવેદન કરું છું

“અપા વિતાસ વૈભવમાં ઉછેરેલી હૃદયપુષ્ટ શરીરવાળી ખૂબસૂરત સ્ત્રી હોવાથી કામી પુરુષોનું લક્ષ્ય સ્વભાવિક રીતે જ તેના તરફ આકર્ષાતું

હકાર અધર્મની દુકાને દર સ્ત્રી, સ્ત્રી, અને યુધવારે કિંમતી ઇનામો મળે છે.

વિશુદ્ધ ન્યાય તથા કરણી તેવી પાર ઉતરણી ૨૦૧

હવે વિલાસપુરના નગરશૈલ કરતુરવ્યદ સાથે તેને આડો સબધ હતો એ વાત પણ પાછળથી હું જાણી શકી હતી તે કેટલીક વખતે સમ્યાકાળ પછી ઉત્તમ વસ્ત્રાલ કારો પહેરી, સુગંધિત તેલથી કેશકલ્પાને બાંધી મને સાથે લઈ નગરશૈલના બગીચામાં જતી હતી તથા મને બગીચામાં ફરવાનું જણાવી તે અમુક સમય સુધી બગીચાની અંદર આવેલા પ્રાસાદમાં ચાલી જતી તે બયારે પ્રાસાદમાંથી પાછી મારી પાસે આવતી ત્યારે તેના ચોટલો નરમ થઈ મથેલો જણાતો હતો, તેના શાલ ઉપર દત્તચિહ્ન જોવામાં આવતાં હતાં, પરીનાથી તેનું સર્વાંગ જાણે કે, લીંગમ મધુ' હોય એના સ્પષ્ટ જાસ થતો હતો તથા તેણે ધેરથી નીકળતાં પૂર્વે પહેરેલી નવીન સાડી ચુશાઈ મધ હોય એવી દેખાતી હતી

“એક દિવસે સમ્યાકાળે તે મને બગીચામાં મૂકી નગરશૈલના પ્રાસાદમાં મઠ હતી હું એક પુષ્પવૃક્ષ નીચે આરસ પત્થરના આસન ઉપર બેસી સમ્યા સમયનો મનમોહક કુદરતી દેખાવ જોવામાં લીન બની ગઈ હતી એવામાં સોળ સત્તર વર્ષની ઉમ્મરનો અત્યંત સ્વરૂપવાન દેખાતો એક બાળક પાછળથી આવી મારી નજીક ઉભો રહ્યો તેણે ‘રાજકુમારિ! કેમ છો?’ કહી મને બોલાવી વિચારોની લીનતા દૂર થઈ મેં એ બાળક તરફ જોયું તત્કાળ હું તેને જોળખી ગઈ એ બાળક નગરશૈલનો એકનો એક પુત્ર હોઈ તેનું નામ મદનમોહન હતું નહાનપણમાં ધણી વખતે મને બન્ને સાથે રમ્યાં હતાં, કેમ કે, ચ પાની સાથે નહાનપણથી જ મારું નગરશૈલને ત્યાં આવવું જરૂર થતું હતું

“મદનમોહનના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં હું કાંઈ બોલી નહિ તે બેજરમ બની મારી પાસે બેઠો તથા તે દિવસથી હું તેના પ્રેમમાં પડી આવી રીતે મારા પાપી જીવનના પ્રથમ પગથીઆ ઉપર તે દિવસે મેં પગ મૂક્યો

‘જો બાલ્યાવસ્થાથી મને ધર્મનીતિનું શિક્ષણ મળ્યું હોત, ચ પા એવી અધર્મી વિષયી સીને બદલે દાહ સદાચારી સ્વધર્મપરાયણ સી પાસે

જાત જાતની પુરકી ટોપીઓ કાઢાયત બાવે મળે છે

ને રાખવામાં આવી હોત તો મહારાજીબનની પામમાલી થાત નહિ, પરંતુ વધાતાના વિધાનને કાણુ ફેરવી શકે ? લલાટની લીપીને કાણુ ઉઠેલી શકે ?

“ પ્રથમ કહી ચુકી છું કે, હું ઘણી રૂપાળી હતી સર્વત્ર મારા પૈંદર્યની પુષ્કળ પ્રશ્ન સા થતી હતી મારી એ સુ દરતાની માહિતી મળતાં જ્યાં રજવાડી કુટુંબોમાંથી મારે માટે માગા આવવા માંડ્યાં એ બે હું જ્યારે ૧૬૨ વર્ષની હતી ત્યારે ધરમપુર નામક રાજ્યના હરિસિંહ નામના મહારાજના કુમાર લક્ષ્મણસિંહ સાથે મારો સંપર્ક નક્કી કરવામાં આવ્યો તથા થતા થતા પ્રસન્ન મારું લગ્ન કરી નાખી અને સાસરે મોકલી દઈ વિશેષ નેશ્વિત થયા.

મને અનીતિને માર્ગે ચઢાવનાર ચંપા હોવા છતાં એ પ્રસન્ન મારો એના તરફ ધણો જ પ્રેમ હતો. ચંપાનો ત્યાગ કરી હું સાસરે જવાને નારાજ હોવાથી પિતાએ તેને જરજવાહિરથી સત્પુષ્ટ કરી મારી સાથે મોકલી હતી વળી ચંપા જેવી વિવિધ પુરુષોને પોતાની માયાજળમાં ફસાવવાની ઇચ્છા ધરાવનાર સ્ત્રી વિલાસપુરના નગરસૌહેને ચુસી લઈ બીજે કોઈ નવીન શિકાર સંપાદવવા માટે મારી સાથે મારે સાસરે આવી હતી, પરંતુ તેની એ શુષ્ક પાત્રના એ વખતે હું ગળ્યતી નહોતી.

“ મહારાજ સુર પક્ષમાં ચંપા થોડા કાળ સુધી તો શાન્ત રહી પછી જલિમ સિંહ નામના સેનાધિપતિ સાથે મળી જઈ તેણે મહારાજા હરિસિંહનું કાસળ કાઢી નાખવાની છુપી જાળ બિલાવવા માંડી જલિમસિંહને સ્વભાવ ધણો કુટ હોઈ ઉપરથી તે નીમકદલાલ દેખાતો હોવા છતાં પોતાના અંતરથી કટ્ટો સ્વરાજદ્રોહી હતો એક વખતે મહારાજ શિકારે ગયા હતા કુટ જલિમસિંહે અગાઉથી મારાએ મોકલી તેમના પ્રાણનો વિનાશ કરવાનો પ્રયત્ન ચોજી રાખ્યો હતો. અતે તેની એ પ્રયત્નજળ પાર ઉતરી તથા મહારાજ હરિસિંહનું અરણ્યમાં જ અકાળે મૃત્યુ નિપજ્યુ એ

જથાખંધ તથા છુટક કીકાયત આવેલાં મળે છે,

વિરુદ્ધ ન્યાય તથા કરણી તેવી પાર ઉતરણી ૨

વખતે જલિમસિ હે પોતાના પાપકર્મને એવી સફાઈથી છુપાવી રાખ્યું કે
કોઈને તેના ઉપર લેશ માત્ર પશ્ચ સંદેહ આવ્યો નહિ.

“ મહારાજાનું ખૂન કરવામાં આવ્યું એ પ્રસંગે મારા પતિની ઉત્તેજના પદર વર્ષની હોષ રાજ્યના કાવાદાવા અને છળપ્રયોગથી તે પશ્ચા અગ્રાત હતા તેમની તથા ખીજ લાગતો અને સરદારોની સમતિ રાજકાર્યભાર ચલાવવાનું કામ જલિમસિ હે પોતાના હાથમાં લીધું.

“ લોકોનો અત હોતો નથી એ સર્વ માન્ય સિદ્ધાંત અનુસાર જલિમસિ હે મારા પતિનો પશ્ચ વિનાશ કરી હમ્મેશ્વરને માટે નિર્વિધે રાજસિંહન ઉપર સત્તા ભેસાડવાનો ઇરાદો રાખતો હતો એ કાર્યમાં ચ પાને મદદ કરે તો જલિમસિ હે તેણે તેની સાથે લગ્ન કરવાની આજ્ઞા દર્શાવી હતી ચ પા અને જલિમસિ હે મારા પતિનું કાસળ કાઢવાનો સુચે શોધવા લાગ્યા, પરંતુ દેવશૈભે એક વક્ષાદાર નોકર એ ભેદ જાણી ગયા ત ચ પા અને જલિમસિ હેનું પાપ પ્રકાશમાં આવી ગયું જાહેર દરબારે જલિમસિ હેને ગુન્હેગાર તરીકે હાજર કરવામાં આવ્યો પછી તેના ઉપર ચારે પુરુષો જુદા જુદા ગુનો રવામાં આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાનો પ્રથમનો ગુનો પશ્ચ કબૂલ કર્યો તેનો તથા ચ પાનો આરોપ સળ પકાશમાં આવ્યો ન્યાયને અતે જલિમસિ હેને પ્રાણદણની તથા ચ પાને એક અળ સમજી દયા દર્શાવી દેશનિકાલની સજા કરવામાં આવી રાજ્યનો કારોબાર પછાથી મારા પતિજ ચલાવવા લાગ્યા.

“ ચ પા મારી સાથે આવેલી હોવાથી તથા તેનું દુઃખરિત ખુલ્લું થયેલું હોવાથી સ્વાભાવિક રીતે મારા પતિના મનમાં મારે માટે વિરાગ ઉપજવાનો સંભવ હતો, પરંતુ તેમનું હૃદય ઉદાર તથા સ્વભાવ સહોવાથી તેમના અંતરમાં મારા ચારિત્ર્ય માટે બિહુલ સંદેહ ઉપજ્યો ના અરે રે! જો એ વખતથીજ મે મારી ચિત્તવૃત્તિઓને સચમમાં રાખી હે

હજીર બધાંનું નામ ટોપીના પાથોનીયર વેપારી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

તો આજે એક મહારાણી તરીકે હું વિપુલ ઔશ્વ્યની અધિકારિણી હોતુ, પરંતુ સ્વભાવતઃ ઔષધ હોતુ નથી

“મહારાજ નરેન્દ્રનાથ ! આપના કુમાર રાજસિંહનો મારા પતિ સાથે માલ સંબંધ હતો મારા પતિ ધણા સરળ સ્વભાવના ભોળા પુરુષ હોવાથી તેઓ રાજસિંહના છળકપટો તેમજ ધુર્ત અવહારથી તદ્દન અજાણ્યા હતા તે તેમની સાથે યા તો તેમની ગેરહાજરીમાં સંકેત સિવાય રાણીવાસમાં અર્થાત્ મારા નિવાસસ્થાનમાં આવી શકતો હતો તે મને ‘ભાભીસાહેબ’ના વિનાશાત્મક સંબોધનથી સંબોધી કેટલીક વખતે મારી કૃષ્ણ મરકરી કરતો હતો ધણી વખત રાત્રે ભોજનાદિથી નિજત થયા પછી મારા પતિ, તે અને હું સાથે બેસી ચોપાટ રમતા હતા મારા પતિ જેમ કે જાણી ન શકે એટલી સાવધાનતાથી કોઈ કોઈ પ્રશ્ન જે રાજસિંહ મારા તરફ તેના ચચળ કામવિદ્વજ નયનોના કટાક્ષો ફેંકતો હતો હું તેની આંતરિક વૃત્તિ કળી ગયેલી હોવા છતાં મેં તેને મારા દેહનું દાન દીધું નહોતું, પરંતુ જેમ જેમ દિવસો વીતતા ગયા તેમ તેમ અનેક પ્રકારના પ્રલોભનો દર્શાવી તેણે મને વશ કરી પછી એ દુષ્ટની સલાહથી સારાસાર કે ધર્માંધર્મનો વિચાર કર્યા સિવાય ધુપી રીતે મારા પતિના આશ્રયનો ત્યાગ કરી તેની સાથે હું પલાયન કરી ગઈ હતું દેખતી આંખોએ જીવતા દોજખમાં પડી તેણે મને લોકાલયથી દૂર એકાંતમાં એક મકાનની અંદર લઈ જઈને રાખી તથા દ્રાક્ષાસવનું નામ દઈ તેણે મને મદ્યપાનનું વ્યસન લગાડ્યું મારી પાસે ગુલાબરાગની સલાહથી રાજસિંહે શાન્તાને રાખી તથા તેણે પણ મને યજ્ઞાવવાના અનેકવિધ પ્રયત્નો કરેલા હોઈ અતે હું રાજસિંહના વિલાસનું પાત્ર થઈ પડી.

“આવી રિયતિમાં કેટલાક વર્ષ વીતી ગયાં ત્યાર પછી રાજસિંહે મહેન્દ્રકુમારને પકડી લાવીને મકાનમાં મારો નિવાસ હતો એ મકાન પાસેના

લાઇની મ પટો ધણી ચમકદાર છે.

વિશુદ્ધ તથા કરણી તેવી પાર ઉતરણી. ૨૦૫

ગુપ્ત કારાગૃહમાં કેદ કર્યા મહેન્દ્રકુમારનું દેવદુલ્હન સૌહર્દ્ય જોઇ મારા મનમાં વાસનાનો પ્રયત્ન જ્વાળામુખી પુનઃ પૂર જોશથી સળગી ઉઠ્યો. યુક્તિ પ્રયુક્તિ તથા જળ પ્રપચથી મેં તેમને મોહાધીન કરવાના અનેક ઉપાય અજમાવ્યા, પરંતુ તેઓ પોતાના ધર્મ ઉપર અચળ રહ્યા. મુકતાહેવી ઉપર તેમનો દૈવી પ્રેમ હોવાથી તેમણે મારા કાલાવાલા અને માચના તરફ સહજ પશુ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ. હું જ્યારે તેમનો પ્રેમ મેળવવામાં હરેક પ્રકારે નિરાશ થઇ ત્યારે મુકતાહેવી ઉપર પુરૂષ વેશમાં જ્ઞાન્તાને પ્રેમ કરતી બતાવી તેમના અંતરમાં મેં હૃદયવિદારક સંદેહનું બીજ રોપ્યું, પરંતુ તેથી મારી પ્રેમજ્વાળા જ્ઞાન્ત ન જ થઇ. અતે મહેન્દ્રકુમાર તથા મુકતાનો એક બીજા પ્રત્યેનો સ્વર્ગિય વિશુદ્ધ સ્નેહ જોઇ સૌહર્દ્યની પ્રબળતાનો મારો ગર્વ ગળી ગયો. મારા પાપજીવનનું સ્મરણ થઇ આવતાં પાછો મારો અંતરાત્મા મને કબજા લાગ્યો. મારા ધૃણિત જીવન ઉપર મને ધણે તિરસ્કાર ઉપજ્યો. તથા રાજસિંહે મને કુળત્યાગિની કરેલી હોવાથી તેના ઉપર વેર લેવા માટે હું અધીર બની ગઇ. મહારાજશ્રી, મહેન્દ્રકુમાર જેવા નિરપરાધી સમ્યક્સ્વધર્મપરાયણ વીર ક્ષત્રિય કુમાર ઉપર રાજસિંહે જે જીદમ્મ ગુજાર્યો છે, દેવીસ્વરૂપ મુકતાજીને ઉપર તેણે જે સકટોની વૃષ્ટિ વર્ષાવી છે તે સર્વમાં અક્ષમ્મ છે. એવા કુર્લાગાર પુત્રના મૃત્યુ માટે આપે લેશ પણ અશ્રુસ્રાવ કરવો જોઇતો નથી. આમ છતાં તેનું ખૂન કરવા બદલ ન્યાયદૃષ્ટિથી જો મને ગુન્હેગાર ગણવામાં આવતી હોય તો આપ જે સજા કરો તે સહન કરવા હું તૈયાર છું. મારા તરફ મિલકુલ દયા નહિ દર્શાવવાની તથા આપને થોડા ભાગે તે કઠોરમાં કઠોર સજા ફર્માવવાની હું આપને વિનંતિ કરું છું.”

આટલું બોલી અદ્રમલા યુવ રહી સહુ કોઇ મહારાજશ્રી સાથે ન્યાય કરે છે એ જાણવા માટે ધણી અધીર બની ગયા. અતે મહારાજજીએ

જાનુશીની કારીગરોના હાથથીજ બને છે.

શાન્તિનો ભગ કરી ગભીર ઉચ્ચ કંઠે કહું ‘‘ચંદ્રપ્રભા ! કોઈ પણ પ્રકારના સંકોચ સિવાય તે તારી જે સત્ય કથા કહી છે તેથી છેવટે તારા અતૂરમાં જીવનને સન્માર્ગે વળવાની જે પ્રેરણા ઉત્પન્ન થઈ છે એ માટે તને ધન્યવાદ ઘટે છે રાજસિંહનું ખૂન કરવા માટે હું તને અપરાધિની નહિ ઠરાવતાં નિર્દોષ ઠરાવું છું તેમજ હું એ હતભાગી પાપાત્માનો પિતા થતો હોવા છતાં ન્યાયને અંગે મારે એમ કહેવું પડે છે કે, ‘જે તે હમણા કદાચ જીવતો હોત તો પણ મારે તેને પ્રાણવધની શિક્ષા કરવી પડત હાવરે તને નિમિત્ત બનાવી માર કઠોર કર્તવ્ય સંપન્ન કર્યું છે એ એક રીતે સાર જ થયું છે વળી જે તું સમ્યક્રિમા તારૂં અવશિષ્ટ આયુષ્ય પસાર કરવાને મંજૂરતી હોય તો ગળ્ય તરફથી તારા ભરણપોષણનો સંચોળો બંદો બંધ કરી આપવાને હું તયાર છું વળી છુપી તપાસને અતે હું એમ જાણી શક્યો છું કે શાન્તાના હૃદયમાં પણ પોતાના જીવ કાળના સંકળ પાપ માટે વણે પશ્ચાત્તપ ઉપજ્યો છે તેને પણ એક અમળા જાણી તથા તે સુધરી શકે એ હેતુ લક્ષ્યમાં રાખી તેના સંવળા અપરાધિની હું હાથ આપું છું હવે જીવાનરાય જ રાજસિંહનો દુષ્ટ અલાહકાર હોતો તથા રાજસિંહે તેની મદદની જ હરેક ગુન્હો કર્યો હતો એ ધ્યાનમાં લઈ હું તેને શિરચ્છેદની સજા કરું છું આવતી કાલે રહવારે જ તેને કરવામાં આવેથી આ ગિલા અમલમાં મૂકશે’’

આટલું બોલ્યા પછી મહારાજ નન્દનાથ ચુપ રહ્યા સહુ તેમણે આપેલા ન્યાયની મુક્તકંઠ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા થોડા સમય પછી તેમણે પુનઃ શાન્તિનો ભગ કરી યોગિની અથાત વીરમતિને ઉદ્દેશીને પૂછ્યું. - ‘‘મહેન્દ્ર ! તમે રાણી તથા મેનાધિપતિ ઉપર જે આરોપ મૂક્યો છે તેની સામિતી તરીકે કોઈ પ્રમાણ નથી કરી શકશો ?’’

તરત જ રાણીએ મેનાધિપતિને લખેલો પેલો પ્રેમપત્ર વીરમતિએ મહારાજના હાથમાં મૂક્યો મહારાજ ખરી વાત જાણી શક્યા બીજી તરફથી

વજનમાં હલકી હોવાથી અમીર ઉમરાવો હેઠલે વાપરે છે

સેનાધિપતિ ભયની ભાવનાથી ક પવા લાગ્યો. મહારાજાએ ક્રોધને વશ થઈ તેના દરેક જોઈ પિછારથી કહ્યું — “નીમકહરામ કૂતરા ! તને પણ તારા ભય કર પાપ બદલ શિરચ્છેદની સજા કરવામાં આવે છે”

બરાબર આ વખતે દરબારમાં એવી અફવા ઉડી કે, રાણીએ ઝેર ખાઈ આત્મહત્યા કર્યો છે તપાસ કરતા મહારાજાને એ વાત ખરી માલુમ પડી તેમણે એ માટે અફસોસ નહિ દર્શાવતા છુટકારાનો એક શ્વાસ મૂક્યો.

પછી મહારાજાએ વારમતિ, મહેન્દ્રકુમાર અને મુક્તાને સન્માન તથા પ્રેમથી ઉચિત આસને બેસાડ્યાં મહારાજા મુક્તા તરફ જોઈ અત્યંત રોદધી કહ્યું — “ભારતની નિષ્કલ ક ભવ્યતમા પ્રતિમા ! તારા જીવનને ધન્ય છે. તે તારા ક્ષત્રિય કુળને તથા માતૃપિતાના નામને તેજસ્વી તેમજ કિર્તિમાન બનાવ્યું છે ઉપરાઉપરી અનેક સકોટા આવી પડવા છતાં, પિતા તરફથી જીવન ગુજરવા છતાં તે દ્રવ્યોના એક વાર નારી તરીકે તારા અમૂલ્ય સતીય ધનનું રક્ષણ કરેલું હોવાથી તને જેટલો ધન્યવાદ આપવામાં આવે તેટલો થોડો જ છે તારા જેવી ભાગિનીઓ જ આ ભરમાયશોષ ભારતનું ઉજ્જવળ ગૌરવ છે હરેક આર્યનાગ માટે તારૂં વિશુદ્ધ ચારિત્ર્ય અનુકરણીય તેમજ આદર્શરૂપ છે સુભદ્રે ! ધર્મવત્રુપાથી હવે તારૂં જીવન સુખી થશે હું આજે જ તારા પિતાને તારૂં લગ્ન શુભ મુહૂર્તે બહાદુર કુમાર મહેન્દ્ર સાથે કરી આપવા લખી જણાવું છું મહેન્દ્રના લગ્નની ક્રિયા હું સ્વહસ્તે જ કરીશ તથા લગ્ન થયા પછી તમે આદર્શ દંપતિને હું મારૂં રાજસિંહાસન સમપણ કરી વાનપ્રસ્થાશ્રમ સ્વીકારીશ આ થોડા દિવસોમાં જે જે બનાવો બની ગયા છે તેની મદદ મન ઉપર ધણી ઉડી અસર થઈ છે એક રાજા તરીકે હું મહારી કારકીર્દીને જોઈએ એવી સફળ તથા ઉજ્જવળ બનાવી શક્યો નથી તેથી મહેન ધણો ખેદ થાય છે રાજ્યના ન્યાયાધીશ મહેન્દ્રની જે તપાસ ચલાવી હતી તે ઉપરથી તેમની અયોગ્યતા પૂરવાર થયેલી હોવાથી તેમને

આ ટોપી ધણી સસ્તી છે જથાબધ વેચનારને ધણી લાભદાયક છે.

પદભેદ કરવામા આવે છે તથા જે જોખમદારીભરેલો અધિકાર મત્રી વિશુદ્ધ-
સિંહને સ્વાધીન કરવામા આવે છે ન્યાયાધીશ કુળવાન સારા સ્વભાવવાળો
સર્વ ધર્મમા તત્પર રહેનારો તથા પ્રવીણ હોયો જોષ્ઠએ એમ હવે હું સમજી
ચુક્યો છું ‘ જોઈતું થાય તે સારા માટે’ એવી જો લોકાક્રિત છે તે કાંઈ ખોટી
નથી જે ખોટા બનાવો બન્યા છે તથા તેના જે પરિણામ આવ્યા છે
જે સર્વનો વિચાર કરતાં ભવિષ્યમાં આ રાજ્યની ઉન્નતિ થવાની હોય
એમજ મહેને લાગે છે હવે ચ દ્રમલાનો સૌ વિચાર છે તે જાણવામા આવ્યા
પછી દરબાર બરખાસ્ત કરી શકાય ”

ચ દ્રમલાએ ઉભી થઈ મહારાજને નમન કરી કહ્યું -“ આપની મારા
તરફની કૃપા માટે અતઃકરણપૂર્વક હું આપનો ઉપકાર માનુ છું, પરંતુ
હવે લોકાક્ષયમાં નહિ રહેતા વનમાં અમર કોઈ તીર્થક્ષેત્રમાં રહી બાકીનું
આયુષ્ય ધર્મનું ચિત્તવન તથા ઇશ્વરનું સ્મરણ કરવામાં મુગ્ધરવાનો મહારો
નિશ્ચય થયેલો છે, તેથી આપની ઉદારતાનો લાભ હું લઈ શકતી નથી ”

આમ કહી ચ દ્રમલા આસન ઉપર બેઠી એટલે શાન્તાએ કહ્યું -“ જો
ચ દ્રમલા મહેનને કાંઈ હરકત ન હોય તો એક સેવિકા તરીકે તેમના સહ-
વાસમા રહી હું પણ મારાં જૂતકાળના પાપોને સત્સમાગમથી તથા ધર્મોપદેશથી
ધોઈ નાખવા માગુ છું જો મહારી આટલી ઇચ્છા તેઓ પૂર્ણ કરશે તો
હું તેમની જીવનપર્યંત ઋણી રહીશ ”

ચ દ્રમલાએ સમતિ દર્શાવી પછી મહારાજની આજ્ઞા થતાં ગુલાબરામ
તથા સેનાધિપતિને સખ્ત બદોબસ્ત સહિત કારાગૃહમાં લઈ જવામા આવ્યા
તથા દરબાર વિસર્જન થયો

હકાર બધસાની ટોપીઓ મુજરાત તથા કાઠીયાવાડમાં પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે.

પ્રકરણ ૧૯ મુ

સખીઓના શૃંગારવિનોદ

સાંલિસાહજિક પ્રેમ દૂરાદપિ વિરાજતે ।

ચકોરીનયનદ્વન્દ્વમાનન્દયતિ ચન્દ્રમા ॥

હે સખિ ! જે સ્વાભાવિક પ્રેમ છે તે દૂરથી પણ જણાઈ આવે છે, ચંદ્ર જે કે દૂર રહ્યો છે તો પણ ચક્રાર પક્ષીની સ્ત્રીનાં જે નેત્રને આનંદ પમાડે છે

I am all yours—I kneel, I burn,
Feel every naked rushing nerve
And tendril of my being yearn,
For you, for you I starve.

H Trench

હું તારો છું—મારું જે કાંઈ છે તે સંપૂર્ણ તારું છે હું હુટણીએ પડું છું, બળી જાઉં છું, મારા દેહની બધારની દરેક વેગવતી શિત, મારી જીવનશક્તિ તને આલિંગન કરવા ઉત્સુક છે હું તારે માટે જ સુકાઈ જાઉં છું

અરે દિલ થઈ રહે તોય સજનજાર પ્યાર આવે છે,
સુઝધી હાર મજરાની ભલકતી મ્હેક આવે છે,
સુરાહી એક કર બીજો પિયાલો પૂર મદિરાથી,
અમલમાં પ્રેમની પોથી કંઈ નખરાં બતાવે છે !

વ્યસનતઃકવૃત્તું મનોહર આગમન થયું હતું. કોણ જાણે કે કયા દેશમાંથી કયા પુલકમય, અમૃતમય દિવ્ય લામથી, કયા મોહમંત્રથી દીક્ષિત થઈને, કયા સુખસ્વપ્નમાંથી જાગૃત થઈને અનમલપા, પુનઃ એ જીવન

દિવાલ માગે તે સાધજીની મહેલે છે

મોહનરૂપથી સુવન ભૂલાવીને જૂતળવાસીઓ સમક્ષ ઉપસ્થિત થયા હતા. પ્રકૃતિના વક્ત્રુમા, વાયુદેવતાના સુશીતળ રૂપશ્ચર્મા, વનરૂપિણી મોહનવેશ્ચર્મા, પુષ્પોના મધુર હારચર્મા, રાત્રિના સુરભિ નિશ્વાસમા, પોતાનો આવિર્ભાવ પૃથ્વી ઉપર પ્રદર્શિત કરીને પુનઃ વસન્તે દર્શન દીધું હતું.

લગભગ પંદરેક દિવસથી રાજા નરેન્દ્રનાથે કરેલી વ્યવસ્થા પ્રમાણે મુક્તા તેના પિતાના આશ્રયમા આવીને રહી હતી. રાજસિંહ તથા ગુલામ-રાયનાં ભયકર પાપકાર્યો તથા તેનું પરિણામ જાણવામાં આવ્યા પછી દોલતસિંહના મનમાં ધણો અનુતાપ થયો હતો જે પુત્રીને પહેલાં તે ઠપકો આપતો હતો તે જ પુત્રી ઉપર હવે સમય તથા પ્રસંગના પ્રભાવથી તેનો પ્રેમ ધણો વધી ગયો હતો. મહેન્દ્ર મહારાજા નરેન્દ્રનાથનો ભાણેજ થતો હોય મુક્તા સાથે તેનું લગ્ન થયા પછી નરેન્દ્રનાથ તેને રાજસિંહાસન અર્પણ કરનાર છે એવું જાણવામાં આવ્યા પછી દોલતસિંહના હૃદયનો પાર રહ્યો નહોતો. લગ્નને ફક્ત દશ દિવસ બાકી રહેલા હોવાથી સર્વ પ્રકારની તૈયારીઓની ધામધુમ ચાલી રહી હતી.

હજી સંધ્યાકાળ થવાને થોડો વિલંબ હતો. મુક્તા તેની બે ચાર સખીઓ સાથે બગીચાની અંદર વિમર્ષ ચિત્તે ફરતી હતી. તેના અંતરમાં તે પ્રિયતમ મહેન્દ્રનું સ્મરણ કર્યા કરતી હતી. સંધર્ગા દુષો દૂર થઇ ગયેલાં હોવાથી તથા સુખના દિવસો નજીક આવેલા હોવાથી તે અત્યંત કરુણી ઇશ્વરનો ઉપકાર માનતી હતી. તેની દેહલતાએ પણ ભાવી સ્વર્ગીય સુખની આશાથી અભિનવ સૌંદર્ય ધારણ કર્યું હતું. પ્રિયતમના વિયોગના વખતમાં જે પુષ્પો તેને અપ્રિય લાગ્યા હતાં તેજ પુષ્પો હવે તેને અતિશય પ્રિય લાગતા હતા. આજે તેણે રમઝેરગી પુષ્પાભરણેથી પોતાના અંગને શોભાવ્યું હતું. ચોવનના મધુરા આગમન તથા વિકાસથી તેની દેહલતા અપરૂપ સૌંદર્યથી ખીલી નીકળી હતી. કવિએ ખરજ લખ્યું છે કે,

ખરીદો ન્હુ જયુખીલી બેગબોર.

-- વસન્તે હર્ષ પામી કેકિલા ઉઘાનમાં માતી,
ચક્રારી પૂજ્યું ઇન્દુના હૃદયને જોઈ મલકાતી,
નદી વર્ષાઋતુમાં જળ થકી અત્યંત છલકાતી,
કમલિની સૂર્યદશનથી પ્રપ્રલિલત તે પળે ચાતી,
થતાં નવ યૌવના નારી, મદનના ભાવ ધારે છે,
મદનનાં ચિહ્ન પ્રકટી અગની શોભા વધારે છે,
ચરણ કાયા કુમારીની, નવાં ચિહ્નો બતાવે છે,
હતાં લજ્જાવતી લલના, મદન ભાવો છુપાવે છે,
નહિ આરામ દિવસે કે ન રાતે એન આવે છે,
વિરહની વેદના ભુડી પ્રહર આઠે સતાવે છે,
અપળ જે ચાલ ને આખો થતી તે મદતાવાળી,
હતાં પશુ બેસતી યુવતી મદનના રોગને પાળી

ધીમે ધીમે સખીઓ મુકતાની સાથે વાર્તા વિનોદ કરવા લાગી જાણે
કે રસસાગરના તરંગો ઉછળવા લાગ્યા હવે મુકતાનું મહેલ મલકાવા
લાગ્યું તેણે કહ્યું —

“યૌવન બામ પરામ મધુરો, અલિ સુજન મનરજન કરતો,
મોહમહી તે મુગ્ધ બનીને, સખીરી જ્ઞાને પાછળ ફરતો ?”

રસિકા નામની એક વિનોદી સખીએ હાવ ભાવ સહિત કહ્યું —

“અલી મભારાયે, તું અકળાયે, વિરહી થઇ શીદને રીખાયે ?
રતિપતિની આ સ્વારી અવી, કામદેવનું જોર જણાયે”

મુકતાએ પૂર્વવત્ ભાવથી ઉમેર્યું —

“કામદેવ કામજી કરનારો, પરવશ રક હૃદય કરનારો,
વિવિધ રગ અંગે ભરનારો, સખીરી એ કેવો કુતારો !”

લલિતા નામની એક વાચાળ સખી બોલી ઉઠી -

“રમણુ રસિલો, હોલ છબિલો, જીવન ધેલો બહાલો છે;—
રતિપતિ વિણુ અવતાર સૃષ્ટિમાં બહેની સદુનો ઠાલો છે.”

સુકતાએ લલિતા બની જઈ કહ્યું—

“ના-ના બહેની ! છુલે સૈની ! ઝેરતલો એ ખાલો છે,
ધુતારો છે કપટી છે પણ લોકો કહે છે બહાલો છે !”

રસિકાએ વિનોદમા જ સુકતાના ગાલ ઉપર ધીમેથી એક ચુટી ખણી

કહ્યું —

“ધુતારો નહિ હાર રૂપાળો હેમાનો રહીમાળો છે,
સમજે છે સદુ મનમાં જાણી, છતાં જાનો ચાળો છે ? !”

સુકતાએ જાણે કટાળો ઉપજાવે હોય એવો ભાવ દર્શાવતાં
કહ્યું — “જાઓ જાઓ તમે મને વિના કારણ જા માટે કટાળો આપો છો ?”

લલિતાએ કહ્યું :— “મનમાં તો બહાલો મળવા માટે અધીરાં બની
ગયા છો છતાં કટાળો ઉપજવાનું કેમ બોલો છો ? ગજારાસો નહિ,
બહેન ! હવે થોડા દિવસમાં જ તમારા તન મન તથા જીવનના માલિક
મહેન્દ્રકુમાર સાથે તમારું મિલન થઈ જશે.”

સુકતાએ કહ્યું — “તમને પ્રિયતમ, પિયુ અને પ્રેમ સિવાય બીજું
કાંઈ સહુ જ નથી કે શું ? એ આવી રીતે મને સતાવશો તો હું અહીંથી
ચાલી જઈશ.”

રસિકા બોલી ઉઠી — “અમારી વાત તો ધ્રુવર જાણે છે, પરંતુ તમને
જ પ્રિયતમ પાછળ સમસ્ત વિશ્વમાં અધકાર છવાઈ ગયેલો નજરે પડેલો
હતો અને તેથી જ તમે પિયુને મળવા માટે સત્રુની સાથે ચાલ્યા ગયા હતા !
તમે પણ કાંઈ ઓછા સાહસિક નથી હો !”

કાયમ કંઈ જે ટકાઉમાં ધણી સરસ છે

હાલિતાએ કહ્યું - “અરે ! એમના સાહસનાં બેટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં થોડાં છે મહેન્દ્રકુમારના વિચારે તેઓ પ્રેમચોગિની બની ચર્વા હતાં નૈવધનાથ આદે જેવી રીતે બીજા અરણ્યમાં ફેલી દમયતી દિવાની બની ‘ઓ નળ ! ઓ નળ !’ ના પોકાર કરતી હતી તેવી જ રીતે મુક્તા બહેન પણ ‘મહેન્દ્રકુમાર’ના નામને પોકારતા વન જગલમાં આથક્યાં હતાં. અત્યુભવી સતીઓથી મુક્તા બહેન પતિભક્તિમાં કોઈ પણ રીતે ઉતરે એવાં નથી ”

મુક્તાએ કહ્યું - “બહેન ! પતિને પ્રભુસ્વરૂપ માની મન વચન અને કર્મથી તેમની ભક્તિ પૂજા કરવી એ પ્રત્યેક સજારીનો ધર્મ છે બે કે, મહેન્દ્રકુમાર સાથે લૌકિકદૃષ્ટિથી મારુ ભગ્ન થયેલું નહોતું, તો પણ મન, વચનથી હું તેમને જ વરી મુકી હતી તથા તેમના સુખદુઃખમાં ભાગ લેતો એજ મારો ઉદ્દેશ હતો. યથાર્થ પ્રેમ બદલાની ઇચ્છા રાખતો જ નથી; એ આત્મજનમપણ કરીનેજ ફેરવાઈ આવે છે ”

હાલિતાએ કહ્યું - “બહેન ! જુઓ આકાશમાં ચંદ્રનો ઉદય થવા બાજી છે ચાલો આપણે સહુ આજે એકે અરખો ગાઇએ ”

રસિકાએ કહ્યું - “અરે છે મુક્તા બહેન ગાય ને આપણે બીજીએ ”

સખીઓની ઇચ્છાનુસાર મુક્તાએ અરખો ગાવા માલ્યો -

“હે...ચંદ્ર ધીમા રે પ્રકાશો ચગનમંડલે રે,

હે...અમીરસ સીંચી રનેહ નજરથી ભયાર

બહાલી કુમુદને વિકસાવવા રે

શીતળ વિમળ કિરણના કરરપશ્ચી રે

દૂર જતા પણ દિવ્ય સ્વરૂપનાં દર્શી રે

ખીલાવો કુમુદ જરી રે, રસિકીમાં રસભરી રે

બહાલ વધારવા રે . હે.

(સાખી)

જળમાં વસતિ કુમુદિની, ચંદ્રમા વસે આકાશ,
 જે જોના કહ્યે વસે, તે રહે છે તેની પાસ
 રખે ચંદ્ર કુખાઓ સજળ વાદળે રે,
 પ્રેમી કુમુદને કુખાવી વિરહાશ્રુ જળે રે,
 પડી પશ્ચિની રનેહ સરોવરે રે,
 પ્રેમમત્રથી આરાધે ચંદ્ર અતરે રે

(સાખી)

મુગ્ધા પ્રીતિવશ કુમુદિની, તમ દશનમાં આશ,
 રખે ત્યજ કરતા પ્રભુ, દૂર દ્વિપાતર વાસ
 જોજો પ્રલયકાળનાં તોફાનમાં
 કરતો ઊડા ધરણીતળમાં વાસ રે
 કરવી પ્રકૃત્ત્વ ત્યજ કુમુદને
 શીતળ અમૃત ખિંદુઓ વરસાવીને,
 ક્રોમળ કળિપર આણી અતર જ્વાલ રે,
 કરજે પ્રકૃત્ત્વ પ્રિય કુમુદને

ગરબો ગવાઇ રહ્યા પછી વખત ધણો વીતિ ગયેલો હોવાથી
 મુક્તા અને તેની સખીઓ પોતપોતાના નિવાસસ્થાન તરફ ચાલી ગઇ

* સ્વસ્તીચંદ્ર નામક

.. પ્રકરણ ૨૦ મુ

મહેન્દ્રને રાજ્યપ્રાપ્તિ તથા નરેન્દ્રનાથનો સંસારત્યાગ.

લક્ષ્મીસ્તે હૃદિ ભારતી ચ વદને મૌલૌ સદા

કેશવ શ્વણી તે મુજદણ્ડયોર્ગુણાનિધે મેહે કુબેરિસ્થિતિઃ ।

ચિત્ત નાથ તવાસ્તુ ધર્મસદૈ વાનપ્રસન્નઃ કરે

સર્વાસ્તે વિપદ પ્રયાન્તુ વિપિને ત્વ દીર્ઘજીવી મય ॥

હે ગુણોના ભડા રૂપ રાજા! લક્ષ્મી નિરંતર તમારા હૃદયમાં વસે,
સરસ્વતી તમારા મુખમાં વસે, વિષ્ણુ તમારા મસ્તક ઉપર વસે, ચંદ્રી
તમારા ગાદીદોમાં વસે, કુબેર તમારા ગૃહમાં વસે, તમારું ચિત્ત ધર્મમાં
વસે, દાનનો પ્રસંગ તમારા હસ્તમાં વસે, તમારી સઘળી વિપત્તિઓ વનમાં
જતી રહે! તથા તમે ચિરજીવી રહે!

**શુભ દિવસે અને શુભ મુહૂર્તે મહેન્દ્રકુમાર સાથે મુક્તાનાં લગ્ન ધણી
ધામધમથી થઇ ગયાં સત્રળા અનાથોને તથા ભૂતેવોને અન્ન વસ્ત્ર
તેમજ લક્ષ્મીના દાનથી સતુષ્ટ કરવામાં આવ્યા લગ્ન ક્રિયા કરાવનાર
કુળપુરોહિતને અમૂલ્ય પારિતોષિક મળ્યા તથા સર્વત્ર આનંદના તરંગો ઉછળી
રહ્યા સાકર સાથે દૂધ ભળે તેવી જ રીતે મહેન્દ્ર અને મુક્તાનું મિલન
શ્રવાણી આ બાલવૃદ્ધને અપાર આનંદ થયો**

આજે મહારાજ નરેન્દ્રનાથ મહેન્દ્રકુમારના રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા કરી
સાંસારિક ઉપાધિઓમાંથી મુક્ત થઇ સંસારત્યાગી થવાના હતા રહવારના
સર્વ વાંચાથી રાજમહાલયની અંદર રાજ્યાભિષેકની ક્રિયાની તૈયારી અણ
થઇ ગઇ હતી આસપાસના ન્હાના મોટાં રાજ્યોના રાજ્યેન્દ્રો, સરદારો,
ભાયાતો વગેરેને પણ નિમત્રણ કરવામાં આવેલાં હોઇ તેઓમાંના ધણા ખરા
હાજર થઇ ગયા હતા

ખરીદિ ન્યુ પાલમિન્ટ બેંગલોર

રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિથી કરાવવાના ઉદ્દેશથી હિંદુઓના પુણ્યધામ વારાણસીથી શાસ્ત્રજ્ઞાનસપ્તમ, વેદર્થ વિદ્વાનોને ખાસ તેજાવવામા આવ્યા હતા એ વિદ્વાનોમાં સ્વામી સમિચદાનદ વિદ્યાધુવ અર્ચણી હોષ ઉમ્મરે તેઓ વૃદ્ધ તેમજ જ્ઞાનના સમુદ્રરૂપ હતા તેમની સાથે તેમની કેટલીક શિષ્યમંડળી પણ આવેલી હતી સમિચદાનદ સ્વામીએ જીવનના આરભકાળથી જ પ્રજ્ઞચર્ચાનું પાલન કરેલું હોવાથી તેમની શારીરિક અને માનસિક ઉત્તતિ થયેલી હતી તેમની વૈચારિક હોવા છતાં તેમનું તેજસ્વી મુખમંડળ અપૂર્વ કાન્તિને આભાસ કરાવતું હતું તેમનાં બન્ને શુદ્ધિવ્યજ્ઞક વિજ્ઞાણ નેત્રો તેમની સર્વજ્ઞતાનો સહેલાઈથી પરિચય કરાવતાં હતા

યથા સમયે નરેન્દ્રનાથ તથા મેલતસિંહ સાથે મહેન્દ્રકુમારે મંડપમા પ્રવેશ કર્યો. સહુએ તેમને યથોચિત માન આપ્યું રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા ચાલુ થઈ પુર મહિલાઓ પર્દા પાડી બેસી મંજળ શુભાશીષ્ય ખીતો ખાવા લાગી. શરણાધરોનો શોર તથા નહાતોનો શ્વનિ આસપાસના આનંદ પરિપૂર્ણ વાતાવરણમા યુજન કરવા લાગ્યો

શાસ્ત્રોક્ત પદ્ધતિથી રાજ્યાભિષેકની ક્રિયા સપ્તમ અર્થ ગયા પછી સમિચદાનદ સ્વામી મહેન્દ્રકુમારને નિમ્નલિખિત રાજધર્મને ઉપદેશ આપવા લાગ્યા તેમની અસામાન્ય વિદ્વતા ત્રાતાજનેને મુગ્ધ કરી નાખવા લાગી તેઓ મંભીર કે ઠેકેલા લાગ્યા —

“ખોરાક લીધા સિવાય દેહધારીનો દેહ જેવી રીતે ટકી શકતો નથી તેવીજ રીતે સ્વર્ગ લોકના વ્યવહારની સ્થિતિ નીતિ વિના બની શકતી નથી રાજ્યએ સદા સર્વદા નીતિશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ, નીતિજ્ઞાનથી જ રાજ્યદિ સર્વ ચતુરે જીતી શકે છે તથા લોકને રાજન કરી શકે છે

“નિરતર પ્રજાનું પાલન કરવું તથા દુષ્ટને દડ દેવો એ રાજાનો પરમ ધર્મ છે એ પરમ ધર્મને આચારમા ચૂકવા માટે નીતિની અનિવાર્ય

દેશાવરમાં પણ આ ટોપીઓનો ઉઠાવ સારો છે

મહેન્દ્રને રાજ્યપ્રાપ્તિ તથા નરેન્દ્રનાથનો સસાર ત્યાગ ૨૧૭

અમત્ય છે જેવી રીતે કુટુંબના વડિલનું મુખ્ય કાર્ય કુટુંબનું ભરણપોષણ કરવાનું છે તેવી રીતે રાજનું મુખ્ય કાર્ય પોતાની પ્રજાનું પાલન કરવાનું છે કુટુંબ સિવાય જેમ વડિલ નથી તેમ પ્રજા વિના રાજ્ય નથી તેવી જ રીતે વડિલ સિવાય કુટુંબ નથી અને ગજા સિવાય પ્રજા નથી

“જે આ લોકમાં પ્રજાને સારી રીતે નિયમમાં રાખનાર રાજ્ય ન હોય તો પ્રજાની સ્થિતિ સમુદ્રમાંની સુકાની વગરની નૌકા જેવી થાય છે અર્થાત્ પ્રજાનો નાશ થાય છે રક્ષણ કરનાર રાજ્ય નથી હોતો તો પ્રજા પોતાના કર્તા-વ્યક્તિ વિમુખ રહે છે તથા પ્રજા વિનાનો રાજ્ય પણ સૌભાગ્ય નથી. રાજ્યએ બદમાશોથી, ચોર લૂટારાઓના ત્રાસથી, કારભારીની ઝેરભયવસ્થાથી, જીતના જીતમથી પ્રજાનું એક પિતાની માફક રક્ષણ કરવું જોઈએ

“વળી સલાહ સંપન્નવવા માટે રાજ્યએ પોતાની પ્રજાએ યુદ્ધી કાઢેલા મુખીઓ તથા પોતાના પ્રધાનો સાથે મસલત કરી બહુ મતે દેશકાળને અનુસરી આવશ્યકીય કાયદાઓ બાંધવા એ કાયદાઓનું પાલન પોતે કરવું તથા પ્રજા પાસે પણ કરાવવું કલ્યાણ દટાઓના નિષ્પક્ષપાત યુદ્ધિથી સુકાદો કરવા પ્રત્યેક નગર કિંવા યોગ્ય ગામોમાં ન્યાયમંદિરોની પ્રતિષ્ઠા કરવી તથા તેમાં પચ કિંવા ન્યાયાધીશ દ્વારા કાઢેના પશુ પક્ષ કર્તા સિવાય ન્યાયને અનુસરી સુકાદો આપવો હર્મશાસ્ત્રમાં પ્રીતિ રાખનાર રાજ્યએ જાતિ, દેશ, વ્યાપારી તથા કુળની જે રીતિઓ હોય તે તપાસી ન્યાય કરવા માટે કાયદા બાંધવા. ન્યાયાધીશે ન્યાયાસન ઉપર બેસી વચ્ચેથી જરીર લાંબી સાવધાન થઈ જગદાધાર શ્રી કિરતારને પ્રણામ કર્યા પછી ન્યાય કરવા માંડવો ન્યાય કરનારે પક્ષપાતથી ટ્રેસાઇ વાદી અને પ્રતિવાદી વચ્ચેનો કલ્યાણ વધારવો નહિ તથા કાઢેની પશુ દરિયાઈ સાબળવામાં વિલંબ કરવો નહિ તેણે કાયદામાં રહી સત્ય શું છે, કંઈક કેવા પ્રકારનો છે, પોતે કયા આસન ઉપર બેઠો છે, સાક્ષીઓ કેવા છે, દેશકાળ તેમજ વ્યવહારની રીતભાત કેવી છે એ સમજી

અમીર ઉમરાવને વાપરવા લાયક છે

સૂક્ષ્મ બુદ્ધિથી તપાસવું આવી રીતે ન્યાયાધીશ સાક્ષી વગેરે પ્રમાણોના આધારથી ઉત્પન્ન થયેલા કલહોનો નાશ કરવા બધાયલો છે

“આમ છતાં જો રાજ્ય પ્રગ્નને બ્યાજથી ન્યાય આપતો નથી તેના કારભારીઓ તથા પ્રગ્ન વિરુદ્ધ થાય છે તથા એવો રાજ્ય થોડા કાળમાં જ શત્રુઓને વશ થાય છે ઉલટું જો રાજ્ય કામકોષાદિ ઉપર વિશ્વ્ય મેળવી પ્રગ્નને બ્યાજથી ઇન્સાફ આપે છે તેને પ્રગ્ન સરિતાઓ જેમ સમુદ્રને અનુસરે તેમ અનુસરે છે બુદ્ધિશાળી રાજ્ય, ન્યાયાધીશ કિંવા સભાસદર્માના કોષ્ટએ એકલાએ કદાપિ એકાંતમાં વાદી પ્રતિવાદીનું કામ તપાસવું જોઈએ નહિ તેમ તેમની વાત પણ સાબળવી જોઈએ નહિ વળી રાજ્ય કિંવા ન્યાયાધીશ સર્વ જાતિમાં જો માણસો વ્યવહારજ્ઞ, બુદ્ધિમાન, સ્વાયરણી, નિષ્પક્ષપાતી, ધર્મજ્ઞ, સત્યવાદી આજ્ઞાસરહિત, જીતેન્દ્રિય તથા પ્રિયભાષીય હોય તેમનેજ સભાસદો કરવા જોઈએ એ બધા સભાસદો સાથે ધારજથી મસક્કત કરી ઉત્પન્ન થયેલા કલહોનો નિકાલ કંવો જોઈએ

“શ્રી મહાભારતાત્મક ત સભાપર્વના પચમ અધ્યાયમાં નારદ મુનિએ યુધિષ્ઠિર રાજ્યને પૂછ્યું છે કે,

“તુ ત્હારી સર્વ પ્રગ્નનું અગ્નિ, સિંહ, બ્યાજ તથા સર્પાદિ કૂર પ્રાણીઓ અને રોગ તેમજ રાક્ષસના ભયથી રક્ષણ કરે છે કે ?”

“જેવી રીતે પ્રયત્નથી રક્ષણ કરેલા સૂક્ષ્મ બીજનો અકુર કાળ ક્રમે ફળ આપે છે તેવી રીતે સારી રક્ષણ કરવામાં આવેલી પ્રગ્નનું પણ સમજવાનું છે પ્રગ્ન ઉપર ક્યા રાખનાર રાજ્ય વૃદ્ધિ પામે છે તથા પ્રગ્નના ક્ષયથી નાશ પામે છે રાજ્યરૂપ જોવાળે પ્રગ્નરૂપી ગાયનું પાલન તથા પોષણ કરી ખન રૂપ દૂધ સારી રીતે રાજ્યવ્યવસ્થા ચલાવી શકાય તે પ્રમાણમાં ધીમે ધીમે ગ્રહણ કરવું ને ન્યાય માર્ગે ચાલવું જોઈએ

મોટા મોટા ગ્રહરોમાં એજન્સીએ આપવામાં આવશે

મહેન્દ્રને રાજ્યપ્રાપ્તિ તથા નરેન્દ્રનાથનો સસાર ત્યાગ ૨૨૯

“રાજ્યએ નિરતર પોતાની પ્રજામાં વિદ્વાકળાની વૃદ્ધિ થાય એવા ઉપાયો યોજી વિદ્વાનો તથા ઉત્તમ કળાકારોનો સત્કાર કરવો જોઈએ.

“રાજ્યએ શહેર જોઈ તેના કંદને અનુસરી રાજ્યમાર્ગે બનાવઢાવી ઉત્તમ રાજ્યમાર્ગને ત્રીસ હાથ પહોળો કરાવવો. બધાએ ગામને અતરે કિવા હરેક ગામે વટેમ ગુમ્ફાને ઉતરવા માટે પાન્યશાળાઓ કરાવી ચોકીદારો હમ્મેશા તેને સ્વચ્છ રાખે એવો બંદોબસ્ત કરવો. રાજ્યએ ગામને લાયક કાંઠા વજેરોનાં વૃક્ષો ગામ પાસે ને વનને લાયક કાંઠાવાળાં વૃક્ષો વનમાં રોપાવવાં તે ઉપરાંત પ્રાણીઓ અને ખેતીના બચાવ માટે દેશમાં ધણુ બળ રહી શકે તેવા કૂવા, તળાવ, નહેરો વજેરે કરાવવાં.

“રાજ્યએ પોતાની પ્રજામાં જેનું કોઈ શક્ષણ કરનાર ન હોય એવા બાળકો તથા અપંગ સ્ત્રી પુરુષોનું તેમજ જે યોદ્ધાઓ યુધ્ધમાં માર્યા ગય તેમનાં બાળબચ્ચાનું ભરણપોષણ કરવું.

“કોઈ પણ કાર્ય એકલાથી થઈ શકતું નથી તો પછી રાજ્ય કારભાર ચલાવવા જેનું મહાન કાર્ય એકલા રાજ્યથી ન થઈ શકે એ સ્પષ્ટ છે, માટે રાજ્યએ બરાબર પરીક્ષા કરી પ્રથમથી જ રાજ્યવહિનટ જાણનાર શાસ્ત્રમાં કુશળ, શરવીર, સુહૃદ્વિદ્વામાં નિપુણ તથા કુલીન સાત અગર આઠ પ્રધાન કરવા તેમની સાથે નજીબ હમ્મેશાં સચિ, વિગ્રહ, સૈન્ય, ઉપજ, દેશ રક્ષણ તથા નિપજમાંથી ઘટતા ખર્ચ સંબંધી વિચાર કરવો.

“જે કે રાજ્ય સર્વ વિદ્વામાં કુશળ તથા સદાચારી હોય તો પણ મત્રીઓ વિના તેણે એકલાએ કદાપિ કોઈ પણ કાર્યનો વિચાર કરવો નહિ. કારણ કે, પ્રત્યેક પુરુષમાં સત્ત્વગુણના વચન, અનુભવ શાસ્ત્ર તથા અનુમાનથી ભુક્તિનો વૈભવ ભિન્ન ભિન્ન રૂપે દેખાય છે. વળી રાજ્યએ નિરતર કાર્યભારીઓની પરીક્ષા કરતા રહી તેમનામાં જે વિશ્વાસ કરવા લાયક હોય.

તેનો વિશ્વાસ કરવો, પણ કેવળ જાતિ તથા કુળ ઉપર જ નજર રાખી ફાઇના ઉપર વિશ્વાસ કરવો નહિ મનુષ્યના કર્મ, શીલ તથા ગુણ જ પૂજવા લાયક છે, જાતિ તથા કુળ નહિ જાતિ તથા કુળથી કાંઈ શ્રેષ્ઠતા આવી જતી નથી

“એક જ માણસને બધા વખત સુધી અમુક અધિકાર ઉપર નિયુક્ત રાખવાથી તેને મોઢ ઉપજવાનો સંભવ રહે છે આમ હોવાથી ચોક્કસ વખત પછી ચોક્ષતા પ્રમાણે કર્મચારીઓના પદનું પરિવર્તન કરવું

“કેવળ રાજના હિતમાં તત્પર રહેનાર પ્રધાન પ્રજાને અપ્રિય થાય છે અને કેવળ પ્રજાના હિતમાં નિમગ્ન રહેનાર મંત્રીનો રાજ ત્યાગ કરે છે આવો સમાન વિરોધ હોના છતાં રાજ અને પ્રજા ઉભયનું હિત કરે એને જ શુદ્ધિમાન પ્રધાન સમજવામાં આવે છે *

“રાજ ભારે એકલા પ્રધાનનું જ રમકડું બની જાય છે ત્યારે પ્રધાનને મોહથી મદ થાય છે તથા એ મદથી તેને રાજનું હાક્તવ્ય ગમતું નથી, તેના મનમાં સ્વતંત્ર થવાની ઇચ્છા ઉપજે છે એ ઇચ્છાને વશ થઈ તે રાજના પ્રાણનો પણ વિનાશ કરવામાં પાછો હઠતો નથી જે મૂઢ બુદ્ધિવાળા રાજ પ્રધાનના હાથમાં રાજ્યનો સંધળો કારભાર સોંપી કેવળ રાજમહાલયમાં રમરામ ઉડાવે છે તેઓ બિલાડીના સમૂહને દૂર સોંપી સુષ્પ રહે છે એમજ સમજવું

“રાજએ પ્રત્યેક નગરમાં સકળ કાર્યોની તપાસ રાખવા માટે કુળ તથા ગુણમાં શ્રેષ્ઠ હોય, નગર જનનું રક્ષણ કરવા સક્ષત હોય એવો એક નગરરક્ષક રાખવો જે પાપ બુદ્ધિવાળા અધિકારીઓ પ્રજા ઉપર વિના કારણ

* પાર્લામેન્ટ તરફથી હિંદુસ્તાનના પ્રધાન તરીકે નિયુક્ત થઈ આવતા મુદ્દરો તથા પાર્લામેન્ટ આ સૂત્રને લક્ષ્યમાં રાખે તો દેશમાં રાજન્યવસ્થા તરફ જે અપ્રિયતાનો આવ ફેલાઈ રહ્યો છે એ સંબંધી શકે ખરો કે ?

મહાધ બની સત્તાની પુમાખીમાં બુદ્ધિ મુળરે, નિર્દોષ બાળકાને ભય કરતા પદમાં બુદ્ધિ સ્તરીરે ઉધાડે પગે પદર પદર અને વીસ વીસ ગાઉ સૂચી ચલાવે, સતી સ્વરૂપિણી નિર્દોષ સ્ત્રીઓની લાજ દૂટે એ અધિકારીઓને રાજ્યે પ્રાણવધની શિક્ષા કરી તેમની સધળી માલમિલકત ખત કરી નાખવી જોઇએ અધિકારીઓને રાજ રાખવા કરતા પ્રજાજનોને રાજ રાખી તેમના અત કરજીની શુભાશીષો મેળવવા તરફ જ રાજ્યે સંપૂર્ણ લક્ષ્ય આપવું જોઇએ પ્રજાજનોની જે અધિકારીઓ ઉપર પ્રીતિ ન હોય તે અધિકારીઓને રાજ્યે કમી કરવા જોઇએ

“ રાજ્યની બ્યવસ્થા સારી રાખવાનો મુખ્ય આધાર રાજ ઉપર રહેલો છે રાજ સ્વયં જો ન્યાયપુર સર વર્તે તો હોય તો જ તેના કાર-ભારીઓ અને પ્રજા તેનો ભય રાખી ન્યાયથી વર્તે છે પરંતુ રાજ જો અન્યાયી હોય છે, ધડી કાઢવામાં આવેલા કાયદાઓનો સ્વેચ્છાનુસાર ઉપયોગ કરનારો હોય છે તથા પ્રજાને આપેલા વચનો પાળવામાં તદ્દન અસત્યવાદી હોય છે તો તેનું રાજ્ય ત્રિ નિર્ણય બને છે, કાર-ભારીઓ પોતપોતાની સત્તાનો ઝમે એવો દુરુપયોગ કરે છે તથા બુદ્ધિથી તાસી બધું પ્રજાજનો ડેવટે બડોર બની જાય છે અમર તો આનંદમય આદિ સાથી અસહકાર પોકારે છે રાજ સદાયચરણી હોય છે તા પ્રજા સદાયચરણી અને રાજ પાપી હોય છે તો પ્રજા પાપ કરનારી હોય છે અર્થાત્ રાજના જેવી જ પ્રજા થાય છે

“ રાજ્યે રાત્રિદિવસ ઇન્દ્રિયોને જીતવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ જીતેન્દ્રિય રાજ પ્રજાને વશ કરી શકે છે મૃગયા, છુત, દિવસની નિદ્રા, પરનિદ્રા, ધણી સ્ત્રીઓ કરવી, મજાપાન, નૃત્ય ગાયન, વાજીત્ર તથા વ્રથા ભમવું એ સુખની ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થતા દશ અને આડી, શાહસ કપટથી મારવું, અદેખાઇ, ખોટા આરોગ્ય ચૂકવા, પરધન હરણ કરવું, યાચકને પાછો વાળવો, માળો દેવી, મારવા દેહવું એ ક્રોધથી ઉત્પન્ન

અમારી ટોપીઓ ખરીદતી વખતે મોર હાપ તપાસીને ખાસ ખરીદ કરજો.

થતા આઠ મળી એક દરે અઢાર હુ ખદાયક વ્યસનોને રાજ્યે પ્રયત્ન-
પૂર્વક ત્યાગવાં ”

આવી રીતે સ્વામી સચ્ચિદાન દે રાજનીતિ કિંવા રાજધર્મનો
અમૂલ્ય ઉપદેશ આપ્યો ત્યાર પછી તેમણે નરેન્દ્રનાથના મુખ તરફ
જોઈ તેમના મનોભાવને સમજી જઈ કહ્યું “વત્સ ! હવે તારી શ્રી
કૃષ્ણ છ ૧ ”

નરેન્દ્રનાથે સ્વામીજીને નમન કરી ભક્તિથી ગદ્ગદ બની ગયેલા
કંઠે કહ્યું, “ ગુરૂદેવ ! આપનો સમાગમ થયા પછી મહારો વિચાર
બદલાઈ ગયો છે પ્રથમ મહે વાનપ્રસ્થ સ્વીકારવાનો વિચાર રાખ્યો
હતો, પરંતુ હું સમજી શક્યો છું કે, અતકાળે જીવનની સદ-
ગતિ થાય એવી ઠગ્ગા રાખનારે પ્રથમ સદ્ગુણ કરી
તેમની પાસેથી ધર્મનું તથા મોક્ષનું જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ પ્રભુ ! આપને
મારી એટલી જ પ્રાર્થના છે કે, આપ કૃપા કરી મને દીક્ષા આપો હવે
હું આપના જ આશ્રયમાં રહી જ્ઞાત્યાબ્યાસ કરી આપના મુખે અમૂલ્ય ઉપ-
દેશામૃત સંભળી આ માનવદેહનું યશશક્તિ કલ્યાણ કરીશ ”

નરેન્દ્રનાથની ઠગ્ગા પ્રમાણે સ્વામીજીએ ગુરુમંત્ર આપી યથા સમયે
તેમને દીક્ષિત કર્યા અરવુ

વાંચવા લાયક નવીન અપ-ટુ-ડેટ

નવલકથાઓ.

અમારી દુકાને સર્વ જાતના ઇતિહાસીક ડીટકટીવ સામાજિક તથા અમરકારપૂર્ણ નવીન નવલ કથાઓ સ્ત્રી ઉપયોગી વેદશાસ્ત્ર, ધાર્મિક, વેદિક તથા જ્યોતીષના પુસ્તકો ધણાજ કીમતી ભાવેથી મળશે લાયબ્રેરીઓના ઓર્ડર ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવામા આવશે એક વખત ઓર્ડર આપી ખાત્રી કરો

પુસ્તકનાં નામ	રૂપીયા	પુસ્તકનાં નામ	રૂપીયા
સોનેરી ટોળા ભાગ ૧-૨	૪૥	બહાદુર કલો ને અનાથ તારા ભાગ ૧-૨	૪
ચાલીસ ચહેરાનો માણસ	૪	કેશવ કુતી	૨
વીચીત્ર જગત ભાગ ૧ ૨	૬	જીલુ ગોરાણી	૪
રનેહ લગ્નની સુદરી ભાગ ૧-૨	૩૥	ખેમાન સગ્રહ	૫
અમરકારીક ખૂન	૨૥	મહોબત કે મુસીબત	૫
આગ્રાનો ખળનો	૨૥	હુન્નર સાગર	૪૥
સૌર લોક હોમ્સના સાહસ કર્મો	૨૥	તારા સુદરી	૩
કુટુંબીનુ કારસ્થાન ભાગ ૧-૨	૫	ગેબી ખૂન	૨૥
ભય કર ભેદ ભાગ ૧-૨	૨૥	ભેદી ખળનો	૨૥
બેર વસુલ ભાગ ૧-૨ (સમીત્ર)	૬	મુગ્ધા મીનાક્ષી	૩૬
દુર્ભાગી દારા ખડ -૨-૩	૩૥	અધકાર પર પ્રકાશ	૨૥
પ્રેમની પુમારી ભાગ ૧-૨ (સમીત્ર)	૬	અબલાની આત્મા કથાઓ	૨૥
૫ આસરનો જયશીખરી ભાગ ૧-૨ (સમીત્ર)	૫૥	બકતાણી કે ભામટી	૧૥૥
અદ્ભુત લુટારો ભાગ ૧-૨ (સમીત્ર)	૩૥	ભાગ્યદેવીની ભય કરતા	૧૥૥
સૌંદર્ય જ્વળા ભાગ ૧-૨	૩૥	ભાગ્ય ચક્રનો મહા મત્ર	૨૥
સર્વેદ ઠગ ભાગ ૧-૨	૪૥	કામરૂ દેશની કુટીલ કામીની	૧૥૥
નવાજ સીરાજ ઉપવદ્ધા	૩૥	લતા લલીતા ભાગ ૧ થી ૫	૮૥
રાગ રામકૃષ્ણ	૩	દમાખાજ દુનીઆ	૨૥
મોર કાસીમ	૨	ભય કર ભદ ભાગ ૧-૨	૬
વઝીર નદીની શુભખેત્રમ	૨૥	કલકતીત કાઉન્ટેસ	૩
મુઝલ્લાયની ભાગ ૧ થી ૧૦	૨૧	દસ લાખનો દસ્તો	૩
નીલમ માણેક ભાગ ૧ થી ૮	૧૨	મહાકાળીનુ ખડગ	૨૥

લાખો — મોહનલાલ પીતાંબર બુક્સેલર.

ટેકાણુ:—કાલ્યાણદેવી રોડ, બક્ષમના ઝાડની સાથે, મુંબઈ ૧૦ ૨

નમુના માટે પ્રાપ્ત થીસ્ટ મફત મળાશે.

.. તાડવાડીમાં લમતો ભુત !

આ કેઈ ખરેખરો ભૂત
નથી, પણ વીસમી સદીનો
મરાન ટોપીઓનો હુલ્લી
ઉસ્તાદ ચીરામબરવાળો
બી એમ માંજરેકરનો
નવીન પેગ મ છે

અમારે ત્યાં દરેક જાનની
ટોપીઓના લેધર ચ દા સો-
નેરી, રૂપેરી, તથા ઇમીટેશન
વરખ છાપવાનું સસ્તું કામ
થાય છે તે સિવાય દરેક જા-
નની ટોપીઓના અસ્તર,
બે ગલોર, હ ગેરીયન તુર્બી,

પારસી ફેટા, ઇંગ્લીશ હેટ તથા રીપેરીંગ કામ માટે અમારું
કામ અલબત્ત તમોને સતોષ આપશે બેચેરી કંપ, તથા પાછડીની
ટોપીઓ ઓરડર આપ્યેથી તાત્કાલીક જોઈવા જ્યાંમા પુરી પાડ્યું
શું સમજ્યા ?

ટોપીને લગતી કેઈપણ ચીજ મેળવવા હવે બીજો હોડધામ
કર્યો નહિ હો !

જલ્લોક કયાં બનાવશે ?

દરેક જાતના પીતળના તથા શીશીના જલ્લોક, તથા કાપડની
ટોપીઓની ઉપયોગી ટીકીટ અમો ગ્રાહકની મરજી મુજબ બનાવી
આપશું, બહાર ગામના ઓરડરપર પુરતું ધ્યાન આપવામા આવશે
લખો—બી. એમ માંજરેકર

ચીરા બબર મુખ ન ૨

એ ટાંકીપર થયેલો ધરતી કંપનો આંચકો !

કાજ મોહોલ્લામાં થયેલી તેની ગભીર અસર.

મુંબઈની પચરગી પ્રજા માહોમાંહે પૂછપરછ કરતી હતી કે એ ટાંકીપર ધરતીક પ ક્યાં થયો ? તપાસ કરતા જણાવું કે ધરતીક પ થવાનું તો તદ્દન ધતીગ હતુ, પણ લેધર મરચટ માફતી ઇશ્વરાને ત્યા આહકોની ધમાલ પડી હતી.

અમારે ત્યાંથી દરેક જાતનુ કાચા તથા પાકા રગતુ લેધર, દરેક જાતના વાઇસર, લેસ તથા શુઝ બનાવવાને લગતુ દરેક જાતલું ગીન લેધર, તથા કાન-પુરી માલને ટકકર મારે તેલુ દરેક જાતનુ ચામડુ તૈયાર મળશે. તે સિવાય ગાડી ઘોડાને લગતો દરેક જાતનો ચામડાનો સામાન તથા ધમણ વિગેરે બજાર કરતા કીફાયત ભાવે જથાબ ધ તથા છુટક મળશે.

અમારી દેખરેખ નીચે અમારા કારખાનામાંથી આહકને મનપસંદ માલ કાઢી આપીશુ.

સતારાવાલા માફતી ઇશ્વરા ઍન્ડ સન્સ
લેધર મરચન્ટ.

એ ટાંકી, કાજપુરા મુંબઈ પો ન ૮

તમે સમજો છો કે?
તમારું શરીર શાથી સુશોભિત જણાય છે ?
અવનવા વસ્ત્રાભુષણ એ શરીરની બાહ્યાંતર
દાપટીપનો અત્યુત્તમ સાથી છે.

૪૦ વર્ષના ફ્રેન્સી સીલાઈકામવાળાની
બાહર ચેલેજ.

મુબઈની પચરગી પ્રબને અમો બાહર કરીયે છીયે કે
અમારે ત્યાં ચોલકા, ચોળી, તથા બન્યાના ફરાક બનાવવાનું
અપ-ટુ-હેટ સિલા કામ દાઈમસર કરી આપવામા આવશે
ડાકોરજના સાજ કયા બનાવશે ?

મદીરો માટે ડાકોરજના સાજ, તથા ઝીક ચલકનું કસબ
ટીકીનું, બાહલાનું જરીકામ ગ્રાહકોને મનપસંદ રીતે બનાવી
આપીશું

અમારો મુદ્રાલેખ ।

‘ સોઘુ ભાડું ને સિદ્ધપુરની યાત્રા, જેવા કામ તેવા હામ,
ગ્રાહકનો સતોષ એજ ’ અમારો મુદ્રાલેખ છે.

તા-ક—દાયલ દાખલ ફક્ત એક વખત, કામ પાડી
ખાત્રી કરો

રામદાસ બુધારામ

ફ્રેન્સી સીલાઈઆતાવાળા,

શેઠ મોરારજી ગોકળદાસ મારકેટ રૂમ

નં ૧૩૨ કાલબાદેવી રોડ મુબઈ ૨

સુદરીઓને રીઝવવા શું કરશો ? .

સુદર આશુપાથ એ સુદરીઓને રીઝવવાની અમુલ્ય કળા છે આ કળાનો ઉપયોગ કરો ત્યારે જરૂર અમારી મુલાકાત અવશ્ય લેશે

અમારે ત્યાં ચાલુ ફેશનના છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબના સોનાના દાગીના મન પસંદ અપ-ટુ-ડેટ ફેશનના બને છે

ગ્રાહકોને ઠગાવાની બીલકુલ ધાસ્તી નથી.

અમારે ત્યાંથી લીધેલા દરેક દાગીનો છપાવીનેજ આપવામાં આવે છે એક વખત પધારી ખાત્રી કરો

સોની મોહનલાલ વનમાળીદાસ.

ઠે:—બીબીબાન સ્ટ્રીટ, ઘોબી ગલીને નાકે

મુબઈ નં ૩

શું સમજ્યા?

અમારી દુકાને ઠગાવાની ખિલકુલ ધાસ્તી નથી.

અમારો મુદ્રાલેખ

સત્યતા અને પ્રમાણીકપણુ એજ અમારો મુદ્રાલેખ છે

અમારે ત્યાથી દરેક સીઝનનું ઉલન, કોટન, ફેન્સી કાપડ, પોઇલ, કાશ્મીર, સરજ, વેનીશન, આલપાકો, આઈના સીલ્ક, વોશીંગ ચેક, શર્ટીંગ ગાજ, મજલીન, વોઈલ-છીટ, ઈમરીક તથા દરેક જાતનું ફેન્સી ગરમ, સુતરાઉ તથા રેશમી કાપડ જથ્થાબદ તથા છુટક મળશે.

હાયરીમાં અવશ્ય નોંધો લ્યો.

અમારૂં અપ હુ-ડેટ સીલાર્થ ખાતુ તમેને અવશ્ય
સતોષ આપશે

એક વખત પધારી દ્રાય કરો.

ભટ પ્રતાપરાય જગજીવનદાસ.

ઠે. મગજદાસ મારકીટ ગલી ન-૫

દુકાન ન. ૬૫ સુબર્હ.

સસ્તું અને સારું બેલતેલ ક્યાંથી મેળવશે ?

અમારે ત્યાં આકોલામાં બનતુ ઉત્તમ પ્રકારનુ
બેલ તેલ કિંદાયત ભાવે મળશે.

મંગળદાસ રોડ

પ્રી-સેસ સ્ટ્રીટ મુબમ્બઈ ન-૨.

બનાવટી અને હલકા પ્રકારના ઘીથી બચો !

તાબુ અને સ્વચ્છ ઘી જથ્થાબધ તેમજ છુટક એકદમ
કિંદાયત ભાવે અમો પુર પાડીએ છીએ

જે કાંઈ અમારૂં ઘી ભેળસેળવાળુ કે બનાવટી છે
એમ સાબીત કરી આપશે તેને રૂ ૫૦૧ ઇનામના
અમો આપીશુ

ખોખાણી કીરચંદ કેશવજી.

લક્ષ્મીનારાયણ મંદિર

ઠા મેઘજી વલ્લભદાસની વાડીમાં

ઘાટકોપર.

સર્વેને અમારું આમંત્રણ.

જો તમારે

સુદર અને નવીનવી જાતના ચાઢીના તથા સોનાના
નાના મોટા મનપસંદ પડે તેવા વાસણો
તથા ઢાગીના જોધતા, હોય તો

અમારો શો રૂમ

એક વખત પધારી જોધ જવા આપને અમારું આમંત્રણ
છે જે નિહાળ્યા પછી ઉડીને આખે વળગે એવી
છેલ્લામા છેલ્લી કારીગરીના નમુનામાથી કાઢક પણ
લીધા સિવાય આપનું મન રહેશે નહિ
એવી અમારી ખાત્રી છે

સોની નાજભાઈ કાનાભાઈ

શેખ મેમણ રટ્ટીટ
મુલજી જઠા મારકીટ પાસે
મુબઈ ન ૨

સ્વાર્થ સાથે પરમાય
તે કેમ ?
કામતુ કામ થાય અને સસ્થાને ઉત્તેજન મળે

લેડી નોર્થ કોટ હિન્દુ ઓર્ફનેજ

જે રૂપ વરસથી સ્થપાયેલ એક ધાર્મિક સસ્થા છે
જેમા કાયમ અનેક અનાથ બાળકોનું પાલણુપોષણ
થાય છે તેના નિભાવ અર્થે સ્થાપવામા આવેલ
કે. એન. સેલર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ,
(સ્થાપના ૧૯૦૭)

જેમાં

ઉચ્ચ શિક્ષણ લગતી એકાઉન્ટ બુકો, તરેહ તરેહના લેટર ફોર્મ,
બીલબુકો, કાર્ડ-ક કોત્રીઓ, તેમજ નાનું મોટું દરેક પ્રકારનું કામ
ઉપરાંત

અગ્રેજી, ગુજરાતી, મરાઠી, હિન્દી તેમજ પરશ્ચય ભાષામા સાહિત્યને
લગતા પુસ્તકો, માસિકો, અઠવાડિક પત્રો વગેરે વગેરે કામ, સુદર, મદારદાર,
અને સસ્તામા વખતસર કરી આપવામા આવે છે

મીલોને લગતું નાનું મોટું દરેક પ્રકારનું જોબીંગ કામ અમો
સતોષકારક રીતે-વખતસર કરી આપીએ છીએ સ્વાન, ફીન્લે
તથા ગોલ્ડ મહેલર જેવી યુરોપીઅન માલીકાની મીયાનું કામ
અમો વર્ષોથી કરતા આવ્યા છીએ

T No 41041 ઉત્તમ પ્રકારના ફેબ્રી દાઢપો, આકર્ષક ડીઝાઇન અને મજબુત બુક બાઈન્ડીંગ એ અમારી સ્પેશિયલ્ટી છે ૨ ન ૪૧૦૪૧

લખો યા મળો,

મેનેજર

લેડી નોર્થ કોટ હિન્દુ ઓર્ફનેજ, કે એન સેલર પ્રેસ
(બાબુલાલ પાસે,) ૭૭-૭૯ ચોપાટી રોડ મુબઈ ન-૭

